आर्थिक सुशासन

नेपाल सरकार
अर्थ मन्त्रालय
महालेखा नियन्त्रक कार्यालय
कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसील कार्यालय
बबरमहल, काठमाडौं
आ.व. २०७८/०७९

वर्तमान कुमारी

वि.सं. २०७४ साल आश्विन १२ गतेदेखि

आर्थिक सुशासन

एघारौं वार्षिक प्रकाशन

नेपाल सरकार
अर्थ मन्त्रालय
महालेखा नियन्त्रक कार्यालय

कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसील कार्यालय

बबरमहल, काठमाण्डौ
फोन/फ्याक्स : ०१-५३४०७४९
Web: kumarichowk.gov.np
Email: info@kumarichowk.gov.np

आ.व. २०७८/०७९

आर्थिक सुशासन, २०७९
Good Economic Governance, 2022

सम्योजन र सम्पादन : **विष्णु प्रसाद ज्ञवाली**

रविचन्द्र अर्याल

प्रकाशक : कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसील कार्यालय

प्रति : ६००

(यस प्रकाशनमा प्रकाशित लेख रचनामा व्यक्त विचारहरु लेखकका निजी विचारहरु हुन् ।

मुद्रण : अस्मि प्रिण्टिङ्ग प्रेस, बानेश्वर, शंखमूल, काठमाडौं

फोन: ९८५१०४०३८४

नेपाल सरकार

अर्थ मन्त्रालय

महालेखा नियन्त्रक कार्यालय

Financial Comptroller General Office

मितिः- २०७९/०३/०८

शुभकामना

कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयले बार्षिक रुपमा प्रकाशन गर्दै आएको **आर्थिक सुशासन** पत्रिकाको एघारौं अंक प्रकाशन गर्न लागेकोमा मलाई खुशी लागेको छ । यस पत्रिकामा आर्थिक सुशासनका महत्वपूर्ण विषयहरु लेखा, राजस्व, लेखापरीक्षण, सार्वजनिक खरिद, वित्तिय संघीयता, सरकारी बाँकी तथा प्रतिवेदन लगायत निजामती सेवा सँग सम्बन्धित अन्य सान्दर्भिक विषयहरुका साथै कार्यालयका गतिविधिहरु समेटिएका छन् । प्रस्तुत पत्रिका सार्वजनिक वित्त प्रशासनको क्षेत्रमा संलग्न व्यक्तिहरुको विषयगत ज्ञानको दायरा फराकिलो पार्न सहयोगी हुने देखिन्छ। आर्थिक सुशासनका सैद्धान्तिक र व्यवहारिक पक्षहरुका साथै अन्य समसामयिक विषयहरुको जानकारी राख्न चाहने सरकारी एवं गैर सरकारी क्षेत्रका समस्त पाठकहरुको लागि प्रस्तुत पत्रिका उपयोगी हुने विश्वास लिएको छु ।

आर्थिक सुशासन पत्रिका प्रकाशन गर्ने कार्यमा संलग्न कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयका कार्यालय प्रमुख लगायत सम्पुर्ण कर्मचारीहरुलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

सुमनराज अर्याल

महालेखा नियन्त्रक

अनामनगर,काठमाण्डौ, फोन नं. ०१-४७७१२९०, फ्याक्स नं. ०१-४७७१२९१, फ्याक्स नं. ०१-४७७०३५३

E-mail:saps@fcgo.gov.np, Website:www.fcgo.gov.np

हासम्मका जीवित देवी कुमारीहरूका केही तस्विरहरू

चन्द्रदेवी शाक्य
वि.सं. १९८८ सालदेखि १९९० सम्म

दिलकुमारी शाक्य
वि.सं. १९९० सालदेखि १९९९ सम्म

नानीशोभा शाक्य
वि.सं. १९९९ सालदेखि २००६ सम्म

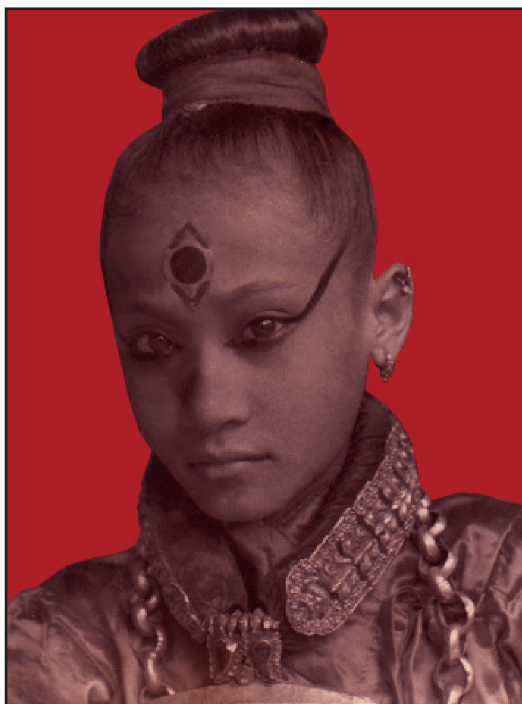

क्योमयजु शाक्य
वि.सं. २००६ सालदेखि २०१२ सम्म

हर्षलक्ष्मी शाक्य
वि.सं. २०१२ सालदेखि २०१८ सम्म

नानीमैयाँ शाक्य
वि.सं. २०१८ सालदेखि २०२६ सम्म

सुनिना शाक्य
वि.सं. २०२६ सालदेखि २०३५ सम्म

अनिता शाक्य
वि.सं. २०३५ सालदेखि २०४१ सम्म

रश्मिला शाक्य

वि.सं. २०४१ सालदेखि २०४८ सम्म

अमिता शाक्य

वि.सं. २०४८ सालदेखि २०५८ सम्म

प्रीति शाक्य

वि.सं. २०५८ सालदेखि २०६५ सम्म

मतिना शाक्य

वि.सं. २०६५ सालदेखि २०७४ सम्म

सम्पादकीय

यो वर्ष पनि "आर्थिक सुशासन" प्रकाशन गर्ने जमर्को गरेका छौं । यो सफलताबाट हामीलाई गौरव महसुश भएको छ ।

सार्वजनिक प्रशासनको आत्मा आर्थिक प्रशासन र आर्थिक प्रशासनको मूल मर्म आर्थिक सुशासन हो । सार्वजनिक खरिद, लेखापरिक्षण, वेरुजु, सरकारी बाँकी सम्वन्धीत विषय र वित्तिय संघियता जस्ता समसामयिक लेखहरूका अतिरिक्त संगठनको गतिविधि समावेश भएको यो प्रकाशनले पुस्तक प्रेमीहरूको थोरै भएपनि ध्यान आकर्षण गर्नेछ भन्ने विश्वास लिएका छौं । प्रस्तुत पुस्तकलाई आर्थिक प्रशासनमा प्रत्यक्ष वा परोक्षरुपमा रहेर काम गर्ने पाठक प्रेमीहरूले कम्तीमा केही समय दिनुभएमा हामीले त्यसलाई सफलता ठान्नेछौं ।

प्रस्तुत प्रकाशनमा सकभर त्रुटी कमजोरीहरू नहोस् भन्ने सक्दो प्रयास गरेका छौं, तथापी यस्तो सतर्कताका बाबजुद पनि कुनै कमी कमजोरी रहन गएमा सुधारका लागि दिनु भएका सल्लाह र सुझावहरूलाई सदैव मार्ग निर्देशकका रुपमा स्वीकार्ने नै छौं ।

अन्त्यमा, हाम्रो अनुरोधलाई स्विकार गरी छोटो समय भित्रै अमुल्य लेखहरू उपलब्ध गराई सहयोग गरिदिनुहने सबै विद्धान लेखकहरूमा कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसील कार्यालय हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछ ।

मिति २०७९/०३/०८ **सम्पादक समूह**

विषय सूची

सि.नं.	बिषय	लेखकको नाम	पृष्ठ
१.	सार्वजनिक बित्त व्यबस्थापन	महेश्वर काफ्ले	१
२.	Managing Infrastructure Assets for Sustainable Development	बामदेव शर्मा अधिकारी	९
३.	सार्वजनिक व्यवस्थापनमा सार्वजनिक निजी साझेदारीको अवधारणा र अभ्यास- एक अध्ययन	नवराज ढुङ्गाना	१८
४.	संघीय संरचनामा आयोजना वर्गीकरण	रमेश अर्याल	३३
५.	नेपालमा वैदेशिक सहायताको महत्त्व तथा यसलाई प्रभावकारी बनाउने उपायहरु	गम्भीर बहादुर हाडा	४२
६.	आर्थिक कार्यविधी कानूनमा कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालय	बिष्णु प्रसाद ज्ञवाली	७७
७.	सार्वजनिक प्रशासनको लोकतान्त्रिकरण	प्रवीण ढकाल	८३
८.	आर्थिक प्रशासन सञ्चालन र नेपाल सरकारको लेखा निर्देशिका	गोकुल बाँस्तोला	८७
९.	**Budget and Auditing System of Local Government**	अजय कुमार सापकोटा	९३
१०.	नेपालमा आर्थिक अनियमितता नियन्त्रणमा नागरिक संलग्नता	गोरख बहादुर शाही	१०५
११.	सरकारी लेखा प्रणालीमा वित्तीय प्रतिवेदन	रामचन्द्र शर्मा	११३
१२.	वित्तीय जवाफदेहिताको आधारः- संघीय इकाईहरुमा संरचनागत सुधार	डम्बर बहादुर कार्की	१३४
१३.	स्थानीय तहको वार्षिक योजना, बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा	उर्मिला ढकाल	१५०
१४.	बेरुजु फर्स्यौटको प्रवृती	रविचन्द्र अर्याल	१५८
१५.	**Training Effectiveness of Public Financial Management Trining Center**	अनुपमा कार्की	१७१
१६.	स्थानिय विकासमा जनसहभागीता	ऋषिराम अधिकारी	१८४

सि.नं.	बिषय	लेखकको नाम	पृष्ठ
१७.	नागरिक वडापत्र		१९१
१८.	आ.ब. २०५९/६० सम्मको बेरुजु		१९२
१९.	सरकारी बाँकी असुली सम्बन्धी कार्यविधी		१९९
२०.	सरकारी बाँकी असूलीको सूचना		२१४

सार्वजनिक बित्त व्यबस्थापन

*महेश्वर काफ्ले**

१. बिषय प्रवेश

सार्वजनिक बित्त व्यवस्थापन भनेको राज्य संचालनका लागी आबश्यक पर्ने बित्तिय साधनहरु संकलन गर्ने, प्राप्त गर्ने, उपयोग गर्ने, पुनः उपयोग गर्ने, प्रतिफल प्राप्त गर्ने, खर्च नीति तय गर्ने, बांडफांड तथा बितरणको व्यवस्था मिलाउने, सामाजिक समता प्राप्त गर्ने तथा समष्टीगत आर्थिक स्थायीत्व प्राप्त गर्ने कार्य हो । संकुचित अर्थमा बित्त व्यवस्थापन भन्नाले रकम प्राप्ती र खर्चसंग सम्बन्धित कार्य भन्ने बुझिएपनि व्यापक अर्थमा रकम प्राप्तीका श्रोतहरु, नीतिगत पक्ष, लागत विश्लेषण, खर्चका प्राथमिकता निर्धारण, उद्देश्य लक्ष्य निर्धारण, प्रतिफल प्राप्ती आदी विषयसँग सम्बन्धित कार्यको व्यवस्थापन भन्ने बझिन्छ । राज्यलाई आवश्यक पर्ने श्रोत व्यबस्थापनका लागी मख्यतः ३ किसिमका श्रोतको उपयोग गर्ने गरिन्छ । पहिलो श्रोत हो आन्तरिक राजस्व, दोश्रो बैदेशिक सहायता र तेश्रो आन्तरिक तथा बाह्य ऋण हो । त्यस्तै खर्चका क्षेत्रहरुलाई पनि सामान्यतया ३ किसिममा बर्गिकरण गर्न सकिन्छ । पहिलो क्षेत्र हो दैनिक प्रशासनिक खर्चसंग सम्बन्धित चालुखर्च, दोश्रो पूर्वाधार बिकाससंग सम्बन्धित पुजिंगत खर्च र तेश्रो पूँजि निर्माणसँग सम्बन्धित पूँजि लगानी खर्च हो । यसरी राज्यले बिभिन्न श्रोतबाट रकम प्राप्त गर्ने तथा बिभिन्न श्रोतमा खर्च गर्ने व्यबस्था मिलाउने कार्य नै सार्वजनिक बित्त व्यवस्थापन हो ।

२. परिभाषा

शाब्दिक भाषामा परिभाषा गर्ने हो भने सार्वजनिक भनेको सरकारको, आम जनताको, सबैको हक लाग्ने, स्वामित्व रहने अर्थमा लिईन्छ भने बित्त भनेको मुद्रा, पूँजि, आय, लगानी तथा खर्चको श्रोत पूर्ति गर्ने साधन हो । व्यबस्थापन भनेको आवश्यक पर्ने श्रोत साधनको प्राप्ती गर्ने, उपयोग गर्ने, त्यसबाट अधिकतम उपलब्धी प्राप्त गर्ने कार्यको व्यवस्थापन गर्ने अर्थमा लिईन्छ । त्यसैले सार्वजनिक बित्त व्यवस्थापन भनेको खर्चको श्रोत पूर्ति गर्ने साधनको प्राप्ती गर्ने, उपयोग गर्ने र उपलब्धी मूल्यांकन गर्ने कार्य हो भन्न सकिन्छ । वित्त व्यवस्थापनलाई बिभिन्न विद्वानहरुले गरेको परिभाषालाई देहाय बमोजिम प्रस्तुत गरिएको छः

जोसेफ मेसीका अनुसार बित्त व्यवस्थापन भनेको साधन प्राप्ती र खर्च गर्ने क्रियाकलाप हो जहां बित्तको प्रभावकारी एवं दक्षतापूर्वक प्राप्ती, उपयोग र संचालन गर्ने जम्मेवारीको व्यवस्थापन गरिन्छ । "Financial

---

* *उपमहालेखा परक्षिक, महालेखा परीक्षकको कार्यालय*

Management is the operational activity of a Business that is responsible for obtaining and effectively utilizing the funds necessary for efficient operation" - Joseph Massie वेष्टन र ब्रिगहमका अनुसार वित्त व्यवस्थापन भनेको वित्तिय व्यवस्थापनसंग सम्बन्धित निर्णय निर्माणको क्षेत्र हो जहाँ प्रत्येक व्यक्तिको चाहना एवं संस्थागत लक्ष्य, उद्देश्य प्राप्तीमा पूर्णत ध्यान दिइएको हुन्छ । "Financial Management is an area of financial decision making, harmonizing individual motives and enterprises goals" - Weston and Brigham हवार्ड र अपटनका अनुसार बित्त व्यबस्थापन भनेको एउटा त्यस्तो प्रशासनिक कार्य हो, जहां नगद र उधारोको प्रवन्ध गरी संस्थागत उद्देश्य एवं लक्ष्य सन्तोषजनकरुपमा प्राप्त गर्नका लागी परिचालन गरिन्छ । "Financial Management may be defined as that area or set of administrative function in an organization which relate with arrangement credit, so that organization may have the means to carry out its objective as satisfactorily as possible" - Howard and Opton अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोषका अनुसार सार्वजनिक बित्त व्यबस्थापन भनेको उपलब्ध स्रोत साधनको दक्षता र प्रभावकारी रुपमा पारदर्शी तरिकाले उपयोग गर्न कानून निर्माण, संगठन निर्माण, पद्धति एवं प्रक्रिया निर्धारणसंग सम्बन्धित छ । "Public financial management is concerned with the laws, organizations, system and procedures for available to grants wanting to sucure and use resources effectively, efficiently and transparently" - International Monetory Fund उपयुक्त बमोजिम बिभिन्न बिद्धानहरुले दिएको परिभाषाहरुमा शब्द फरक भएपनि बित्त व्यवस्थापनको भाव एउटै रहेको पाईन्छ । राज्य संचालनको लागी उपलब्ध सीमित श्रोत साधनको सन्दर्भमा सार्वजनिक बित्तको कुशल व्यवस्थापनबाट पूँजि संकलन गर्ने, लगानी गर्ने, खर्च गर्ने, प्रतिफल अधिकतम प्राप्त गर्ने र पुजि व्यबस्थापनमा दिगोपन कायम गर्ने कार्य नै सार्वजनिक बित्त व्यवस्थापन हो ।

३. सार्वजनिक बित्तका श्रोत

सार्वजनिक बित्तको व्यबस्थापन गर्ने जिम्मेवारी सरकारको हो । सरकारले सामाजिक आर्थिक रुपान्तरणका लागी आबश्यक पर्ने रकमको आंकलन गर्ने, श्रोतको खोजी गर्ने, प्राप्त गर्ने, उपयोग गर्ने कार्य गर्दछ । सरकारले प्राप्त गर्ने बित्तका श्रोतहरुमा मुख्यतः आन्तरिक र बाह्य गरी २ प्रकारका श्रोतहरु रहेका छन ।

(**क**) **आन्तरिक श्रोत –** सार्वजनिक बित्तका आन्तरिक श्रोत अर्न्तगत राष्ट्रिय बचत, राजस्व (कर राजस्व र गैर कर राजस्व), आन्तरिक ऋण, शेयर निस्काशन, बण्ड जारी गर्ने आदी पर्दछन ।

(**ख**) **बाह्य श्रोत –** सार्वजनिक बित्तका बाह्य श्रोत अर्न्तगत बैदेशिक सहायता (अनुदान, ऋण, प्राबिधिक सहायता, बस्तुगत सहायता), प्रत्यक्ष बैदेशिक लगानी, अन्तर्राष्ट्रिय शेयर कारोवार आदी पर्दछन । यस्तो सहायताहरु द्धिपक्षिय वा बहुपक्षिय संभौता अर्न्तगत प्राप्त हुने गर्दछ ।

४. सार्वजनिक बित्तका क्षेत्र

सार्वजनिक बित्त व्यबस्थापनका क्षेत्रहरु देहाय बमोजिम छनः

(क) **सार्वजनिक खर्च –** कल्याणकारी राज्यको अवधारणामा जनताको सेवा सुबिधामा राज्यले खर्च गर्दछ । आर्थिक उदारीकरणले निजी क्षेत्रको लगानी प्रोत्साहन गर्ने भएतापनि पूर्वाधार बिकासको नेतृत्व र दैनिक प्रशासनिक खर्च सरकारले नै गर्नु पर्ने भएकोले सार्वजनिक खर्चको बृद्धि हुँदै गएको पाईन्छ । सार्वजनिक खर्च कति गर्ने भन्ने सम्बन्धमा मापन गर्ने आधार भनेको कुल ग्राहस्थ उत्पादन (GDP) हो । कुल गार्हस्थ उत्पादनको आधारमा विकसित देशहरुले ३० देखि ५० प्रतिशतसम्म खर्च गर्ने गरेको पाईन्छ भने बिकाससिल देशले २० देखि ४० प्रतिशतसम्म खर्च गर्ने गरेको पाईन्छ । बित्त व्यवस्थापनको सिद्धान्त, कुल गार्हस्थ उत्पादन र व्यापार चक्रको अबस्था समेतलाई मध्य नजर राखी सार्वजनिक खर्चको निर्धारण गर्नु पर्दछ ।

(ख) **राजस्व –** सार्वजनिक खर्चको मुख्य श्रोत भनेको आन्तरिक राजस्व हो । यस्तो राजस्वलाई २ भाग कर राजस्व र गैर कर राजस्वमा बाड्न सकिन्छ । कर राजस्वलाई पनि प्रत्यक्ष कर र अप्रत्यक्ष करमा बिभाजन गरेको पाईन्छ । प्रत्यक्ष कर अन्तर्गत आयकर, सम्पत्ति कर, पारीश्रमिक कर, घरबहाल कर, संस्थागत कर आदी पर्दछन भने अप्रत्यक्ष कर अन्तर्गत मूल्य अभिबृद्धि कर, भन्सार महसुल, अन्तःशुल्क आदी पर्दछन् । कर राजस्व खासगरी बस्तु तथा सुबिधा उपलब्ध गराएवापत संकलन गरिन्छ भने गैर कर राजस्व सेवा तथा सुबिधा उपलब्ध गराए वापत संकलन गरिन्छ । यस्तो कर राजस्व कति परीचालन गर्ने भन्ने सम्बन्धमा कुल ग्राहस्थ उत्पादन, आर्थिक अबस्था, जनताको तिर्न सक्ने क्षमता आदीको आधारमा निर्धारण गरिन्छ भने गैर कर राजस्वको सम्बन्धमा सेवा उपलब्ध गराउँदा लाग्ने लागत मूल्यको आधारमा निर्धारण गर्ने गरिन्छ । सामान्यतयाः कर राजस्वको सर्न्दभमा कुल ग्राहस्थ उत्पादनको २० देखि ३० प्रतिशतसम्म संकलन गर्ने गरिन्छ भने आर्थिक अवस्था अनुसार सामान्य र घट्दो स्थितिमा करको दर कम हुने, राजस्व कम उठ्ने हुन्छ भने बृद्धि र उत्कर्षको अबस्थामा करको दर बढी हुन्छ र कर रकम समेत बढी नै उठ्छ ।

(ग) **बैदेशिक अनुदान –** देशको लागी बैदेशिक सहायता आवश्यक हो कि होईन भन्ने सम्बन्धमा अर्थशास्त्रीहरु वीच एक मत रहेको पाईदैन । एकथरी अर्थशास्त्रीहरु बिकाससिल देशका लागी पूर्वाधार निर्माणका लागी, साधनको स्रोत अप्रर्याप्तताको खाडल पुरा गर्न, बैदेशिक मुद्राको संचितिमा नियमितता कायम गर्न बैदेशिक सहायता आवश्यक छ भन्छन भने अर्काथरी अर्थशास्त्रीहरु अत्याधिक बैदेशिक सहायताले अन्तरनिर्भरता बढाउने, आन्तरिक साधन परीचालनमा सुस्तता ल्याउने, फजुल खर्च बढाउने जस्ता तर्कहरु सहित बैदेशिक सहायता आबश्यक नपर्ने वकालत गर्दछन् । तर्कहरु जे भए पनि बिकाससिल देशहरुका लागी बिकासको गति अगाडी बढाउन आन्तरिक साधन न्यून हुने भएकोले बैदेशिक सहायता आवश्यक पर्दछ । यस्तो सहायताको स्तर निर्धारण गर्ने आधार भनेको देशको कुल ग्राहस्थ उत्पादन

हो । सामान्यतयाः कुल ग्रार्हस्थ उत्पादनको २० देखि ३० प्रतिशतसम्म बैदेशिक सहायता लिनु उपयुक्त मानिन्छ ।

(घ) **आन्तरिक तथा बाह्य ऋण –** सरकारले सर्वप्रथम खर्चको प्राथमिकता निर्धारण गर्दछ । उक्त प्राथमिकतानुसार गर्नुपर्ने खर्चको स्रोत व्यवस्थापन अन्तर्गत आन्तरिक राजस्व, बैदेशिक अनुदानको पूर्वानुमान गर्दछ । यसरी पुर्वानुमान गरीसकेपछी नपुग हुन आएको रकमको सम्बन्धमा द्विपक्षिय वा बहुपक्षिय सम्झौता अन्तर्गत बाह्य सहुलियतपूर्ण ऋण प्राप्त गर्दछ र त्यसबाट पनि नपुग हुन आएको रकम प्रचलित व्याजदरमा आन्तरिक ऋण उठाउने गरिन्छ ।

यस्तो ऋण उठाउने माध्यम भनेको ट्रेजरी बिल्स, बण्ड जारी गर्ने, बित्तिय संस्थाबाट ऋण उठाउने आदी हुन । आन्तरिक ऋण उठाउने सम्बन्धमा कुल गार्हस्थ उत्पादनको ५ प्रतिशत भन्दा बढी हुन नहुने मान्यता रहेको पाईन्छ ।

(ङ) **पूँजिबजार परिचालन –** न्यून बित्त पूर्ति गर्ने श्रोतहरुमा पूँजिबजार परिचालन गर्ने स्रोत पनि एक हो । राज्यको लागी आवश्यक पर्ने खर्चको प्राथमिकिकरण गरीसके पछि सो को स्रोत खोजि गर्ने सर्न्दभमा आन्तरिक राजस्व, बैदेशिक अनुदान, आन्तरिक तथा बाह्य ऋणबाट समेत न्यून पूर्ति हुन नसकेमा राष्ट्रिय वा अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा शेयर वा वण्ड जारी गरी रकम संकलन गर्ने गरिन्छ । यसरी संकलन गरेको रकममध्ये शेयरको लागी मुनाफा दिनु पर्ने हुन्छ भने वण्डको लागी व्याज दिनु पर्ने हुन्छ ।

५. सार्वजनिक बित्त व्यबस्थापनका सिद्धान्त

सार्वजनिक बित्त व्यवस्थापनका सिद्धान्तहरु देहाय बमोजिम छन्ः

(क) **बित्त व्यबस्थापनको अर्थशास्त्रीय सिद्धान्त –** अर्थशास्त्रीय सिद्धान्त अनुसार वित्त व्यवस्थापन गर्दा बित्तीय चरहरुको बारेमा जानकारी राख्नु पर्ने हुन्छ । बित्तिय चरहरुमा मूल्य, व्याजदर, बस्तु तथा सेवाको उत्पादन, साधनको उपलब्धता, साधनको माग तथा आपूर्ति आदी महत्त्वपूर्ण रुपमा रहेको पाईन्छ । यि चरहरुको पारस्परीक सम्बन्धले बित्त व्यवस्थापनमा महत्वपूर्ण प्रभाव पार्दछ भन्ने सिद्धान्त नै अर्थशास्त्रीय सिद्धान्त हो । यस सिद्धान्तले मूल्यमा आएको बिस्तारकारी वा संकुचनकारी प्रभाव, व्याजदरको घट्दो वा बढ्दो असर, शेयर वजारको उतार चढाव स्थिति, साधनको उपलब्धता स्थिति आदी समेतको बिशलेषण गरी उपयुक्त बित्त नीति तयार गरिन्छ र सो बित्त नीति अनुसार वित्त व्यबस्थापन गरिन्छ ।

(ख) **बित्त व्यबस्थापनको गणितीय सिद्धान्त –** वित्त व्यवस्थापनको गणितीय सिद्धान्तले बित्तिय चरहरुको प्रभाव अनुसार बित्त व्यवस्थापन गर्नका लागी शुत्रको निर्माण गर्दछ र र सो शुत्रको आधरमा प्राप्त नतिजालाई बित्त व्यबस्थापनको आधार बनाउँदछ । जस्तै उदारहणको लागी राजस्व कति उठाउने भन्ने सम्बन्धमा कुल गार्हस्थ उत्पादनको “X” प्रतिशत उठाउने निर्णय गरिन्छ भने “Reveune = GDP* X Percent” को प्रयोग गरिन्छ । लगानी र उपलब्ध श्रोतको कमि पुरा गर्न बैदेशिक सहायता लिईन्छ भने बैदेशिक सहायताको लागि “Foreign

Assistaint = Investment - Available resources” शुत्र अनुसार बैदेशिक सहायता परिचालन गर्ने नीति अवलम्बन गरिन्छ । यस्तै आन्तरिक ऋण कुल गार्हस्थ उत्पादनको X प्रतिशतमात्र लिने भएमा “Internal Debt = GDP*X Percent“ आदी शुत्रात्मक व्यवस्था अनुसार बित्त व्यवस्थापन गरिन्छ ।

(ग) **बित्त व्यबस्थापनको व्यबहारिक सिद्धान्त –** व्यबहारबादी सिद्धान्तले लगानी कर्ता वा व्यबस्थापक वा सरकारको बित्त सम्बन्धी दर्शन, चिन्तन वा निर्णयले सार्वजनिक बित्त व्यबस्थापनमा प्रभाव पर्दछ भन्ने कुरामा जोड दिन्छ । यस्ता निर्णयहरुले बित्तिय साधन पूर्वानुमान गर्ने, प्राप्ती गर्ने, उपयोग गर्ने, उद्देश्य लक्ष्य निर्धारण गर्ने कुराहरु समेत निर्देशित हुन्छन र वास्तविक संसारमा यही सिद्धान्तले नै बित्त व्यबस्थापनका अवव्यवहरु संचालन हुन्छन भन्ने मानयता रहेको पाईन्छ ।

(घ) **बित्त व्यबस्थापनको प्रयोगात्मक सिद्धान्त –** यस सिद्धान्तले बित्तिय चरहरुको बिगतका तथ्यांक, आंकडा, सूचना, जानकारी, बिवरण आदीको प्रयोगात्मक नतीजाका आधारमा बित्त व्यबस्थापनका क्रियाकलाप संचालन हुनु पर्दछ भन्ने मान्यता राख्दछ । सैद्धान्तिक रुपमा भन्दा पनि प्रयोगात्मक पक्षमा जोड दिने भएकोले यो सिद्धान्त बढी सफल पनि मानिन्छ ।

६. सार्वजनिक बित्त र आर्थिक अवस्था

सार्वजनिक बित्त व्यबस्थापनमा आर्थिक अवस्था कन चरणमा रहेको छ, त्यसको आधारमा बित्त व्यबस्थापन गर्नुपर्ने भएकोले आर्थिक अवस्था र वित्त व्यवस्थापन वीच अन्योन्याश्रित सम्बन्ध रहेको हुन्छ । आर्थिक अबस्थाका लक्षणहरुलाई देहाय बमोजिम प्रस्तुत गरिएको छः

आर्थिक अबस्था	आर्थिक अबस्थाका लक्षण				
	राजस्व	खर्च	बैदेशिक सहायता	ऋण	बित्तिय, आर्थिक, मौलीक नीति
सामान्य अबस्था	कम	कम	न्यून	न्यून	नीति कार्यान्वयनको प्रारम्भिक चरण
बुद्धि अबस्था	बढ्दै जान्छ	बढ्ने	बढ्दै जाने	बढ्दै जाने	नीतिले काम गर्ने
उत्कर्ष अबस्था	अत्याधिक	अत्याधिक	आबश्यक नहुने	आबश्यक नहुने	सन्तुलन र निरन्तरतामा कठिन
घट्दो अबस्था	घट्छ	अत्याधिक	आबश्यक हुने	आबश्यक हुने	नीति समायोजनको आबश्यकता

उपयुक्त बमोजिम अर्थव्यवस्थाको बिभिन्न चरणमा देहाय बमोजिम रणनीति अवलम्बन गर्नुपर्दछः

(क) **सामान्य अवस्थाः** अर्थतन्त्रको सामान्य अवस्थाकमा सार्वजनिक वित्त व्यवस्थाका नीतिहरु तय गर्ने, कार्यान्वयन गर्ने, सचेतना अभिबृद्धि गर्ने, करको दायरा बिस्तार गर्ने, उत्पादनमुखी खर्च बढाउने, खर्च र लगानीका स्रोतहरु जुटाउने र अर्थतन्त्रलाई चलायमान बनाउने नीति अवलम्वन गर्नेपर्दछ ।

(ख) **बृद्धि अवस्थाः** सामान्य अवस्थामा अर्थतन्त्र चलायमान गराउन प्रयोग गरिएका नीतिहरुले काम गर्न थाल्दछन । राजस्व बढ्दै जान्छ, खर्च पनि बढ्छ । लगानीका थप अवसरहरु सिर्जना हुने भएकोले उपलब्ध स्रोत साधन समेत अपर्याप्त हुने स्थिति भई सहायता तथा ऋण समेत बढी आवश्यक पर्ने स्थिति सिर्जना हुन्छ ।

(ग) **उत्कर्ष अवस्था**: अर्थतन्त्रका सबै नीति कार्यान्वयनको उत्कर्ष अवस्था हुन्छ । राजस्व अत्याधिक प्राप्ती हुन्छ । खर्च गर्ने क्षमता अत्याधिक बृद्धि हुने भएकोले बिलासिताका बस्तु खरिद गर्ने प्रवृत्ति बढ्छ । राजस्व पर्याप्त संकलन हुने भएकोले बैदेशिक सहायता र ऋणको आबश्यकता रहदैन ।

(घ) **घट्दो अवस्था**: फजुल खर्चमा हुने बुद्धिले अर्थतन्त्रको नियन्त्रण र सन्तुलनमा निरन्तरता दिन कठिनाई उतपन्न हुन्छ । राजस्व प्राप्तीमा बिस्तारै कम हुदै जान्छ भने खर्चको चाप भने बढीरहेको हुन्छ । अर्थतन्त्रमा सनतुलन कायम गर्न बैदेशिक सहायताको माग सिर्जना हुन थाल्दछ । माग र आपूर्ति वीच सन्तुलन मिलाउन नसक्दा अर्थतन्त्र अपेक्षित रुपमा अगाडी बढाउन कठिन भई नीति समायोजनको माग हुन थाल्दछ ।

७. **नेपालको सार्वजनिक बित्त व्यबस्था**: बिगत ३ बर्षको बजेट व्यबस्था देहाय बमोजिम रहेको छः

सि.नं.	बिवरण	आर्थिक बर्ष			
		२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९।	३ बर्षमा बृद्धि प्रतिशत
१	बिनियोजन	१५,३२,९६	१४,७४,६४	१६,४७,५७	७.४७
	चालु खर्च	९,५७,१०	९,४८,९४	१०,०४,३५	४.९४
	पुजिगत खर्च	४,०८,५९	३,५२,९१	४,३५,२३	६.५१
	बित्तिय व्यबस्था	१,६७,८५	१,७२,७९	२,०७,९७	२३.९०
२	राजस्व	९,८१,१३	८,८९,६२	१०,२४,९०	४.४६
३	बैदेशिक अनुदान	५७.९९	६०,५२	६३,३७	९.२७
	न्यून बजेट	४,९३,८३	५,२४,५०	५,५९,२९	१३.२५
४	बैदेशिक ऋण	२,९८,८३	२,९९,५०	३,०९,२९	
५	आन्तरिक ऋण	१,९५,००	२,२५,००	२,५०,००	२८.२०

स्रोतः नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय, बजेट बक्तव्य

बिगत ३ बर्षको बजेट व्यवस्थाको अध्ययन गर्दा नेपालको अर्थ तन्त्र सामान्य अवस्थामा रहेको पाईन्छ । बिनियोजनतर्फ आ.ब. २०७६।७७ मा रु. १५ अर्व ३२ अर्व ९६ करोड रहेकोमा ३ बर्षको अवधिमा रु. १ खर्व १४ अर्व ६१ करोड अर्थात ७.द्धठ प्रतिशत मात्र बृद्धि भएको छ । राजस्व लक्ष्य सो अवधिमा रु. ९ खर्व ८१ ऋर्व १३ करोडमा रु. ४३ अर्व ७७ करोड अर्थात ४. ४६ प्रतिशतमात्र बृद्धि भएको छ । त्यस्तै, बैदेशिक अनुदान ९.२७ प्रतिशत, बैदेशिक ऋण ३.५ प्रतिशतमात्र बृद्धि भएको छ भने आन्तरिक ऋण २८.२० प्रतिशत बृद्धि भएको छ ।

८. **चालु बर्षको माघसम्मको आर्थिक अवस्था**: अर्थ मन्त्रालयबाट २०७८ माघमा प्रकाशित अर्थ बुलेटिन अनुसार चालु बर्ष २०७८/७९ को प्रथम ७ महिनाका सार्वजनिक खर्च, राजस्व संकलन, बैदेशिक सहायता, पुजिबजारको अवस्था देहाय बमोजिम रहेको छः

(क) **सार्वजनिक खर्च**: चालु बर्षको कुल खर्च लक्ष्य रु. १६ खर्व ४७ अर्व ५७ करोडमध्ये प्रथम ७ महिनामा रु. ५ खर्व ९१ ऋर्व २ करोड (३५.८७ प्रतिशत) खर्च भएको छ । कल खर्चमध्ये चालु खर्च रु. ४ खर्व

७५ अर्व ६२ करोड, पूँजिगत खर्च रु. ६० अर्व ७९ करोड र बित्तिय व्यबस्थातर्फ रु. ५४ अर्व ६१ करोड रहेको छ। हालसम्मको खर्चको प्रवृत्ति हेर्दा चालु खर्चमा चाप रहेको छ भने पूँजिगत खर्च न्यून रहेको छ।

(ख) **राजस्वः** चालु बर्षको कुल राजस्व लक्ष्य रु. १० खर्व २४ अर्व ९० करोडमध्ये प्रथम ७ महिनामा रु. ६ खर्व १३ अर्व ४१ करोड (५९.८५ प्रतिशत) संकलन भएको छ। उक्त संकलित राजस्वमध्ये कर राजस्व रु. ५ खर्व ६० अर्व ८४ करोड रहेको छ भने गैरकर राजस्व रु. ५२ अर्व ५७ करोड रहेको छ। हालसम्म संकलित राजस्वको आधारमा बांकी ५ महिनामा राजस्व संकलन लक्ष्य प्राप्त हने देखिन्छ।

(ग) **बैदेशिक सहायताः** चालु बर्षमा बैदेशिक अनुदान रु. ६३ अर्व ३७ करोड र बैदेशिक ऋण रु. ३ खर्व ९ अर्व २९ करोड प्रापत हुने अनुमान गरेकोमा २०७८ माघ मसान्तसम्ममा बैदेशिक अनुदान रु. ६ अर्व ८५ करोड (१०.८० प्रतिशत) र बैदेशिक ऋण रु. १ खर्व १४ अर्व ४७ करोड (३७.०१ प्रतिशत) को प्रतिबद्धता प्राप्त भएको छ। प्रतिबद्धता प्रापत बैदेशिक सहायतामध्ये बजेटरी सहयोग ४७.१ प्रतिशत, कोभिड सहयोग १६.२ प्रतिशत, शिक्षा क्षेत्रमा १३.१ प्रतिशत, स्वास्थ्य क्षेत्रमा ४.८ प्रतिशत, खानेपानी तथा सरसफाई क्षेत्रमा ०.५ प्रतिशत रहेकोछ।

(घ) **पूँजिबजारः** २०७८ माघमसान्तमा पूँजिबजार नेप्से सुचका.क २८०१.५७ बिन्दु कायम भई रु ३९ खर्व ५९ अर्व ६५ करोड पुगेको छ। पूँजि बजार बिगत ५ बर्षमा नेप्से सुचकांक १३८०.२९ बाट २८०१.५७ बिन्दु कायम भएको छ।

(ङ) **समग्र मुल्य स्थितिः** २०७८ माघ मसान्तमा बार्षिक बिन्दुगत उपभोक्ता मुद्रास्फिति ५.९७ प्रतिशत रहेको छ भने खाद्य तथा पेय समुहको मुद्रास्फिति ६ प्रतिशत र गैर खाद्य तथा सेवा समुहको मुद्रास्फिति ५.९६ प्रतिशत रहेको छ।

(च) **बस्तु आयात निर्यातः** आर्थिक बर्ष २०७८।७९ को प्रथम ७ महिनामा गत वर्षको सोही अबधिको तुलनामा बस्तु आयाततर्फ ४२.८ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. ११ खर्व ४७ अर्व ४६ करोड पुगेको छ भने निर्याततर्फ ८८.३ प्रतिशतले वृद्धि भई रु. १ खर्व ३१ अर्व ६५ करोड पुगेको छ।

(छ) **व्यापार सन्तुलनः** चाले आर्थिक बर्षको प्रथम ७ महिनामा बस्तु व्यापार घाटा गत आर्थिक बर्षको सोही अबधिको तुलनामा ३८.४ प्रतिशत बृद्धि भई रु. १० खर्व १५ अर्व ८१ करोड पुगेको छ। यस अबधिमा बिदेशि बिनिमय संचिति रु. ११ खर्व ७३ अर्व २ करोड रहेको छ।

९. निश्कर्ष

सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापन राजस्व संकलन गर्ने, खर्च गर्ने, खर्चका स्रोत जुटाउने कार्यसंग सम्बन्धित भएकोले बित्त नीति पनि सो उद्देश्य र प्राथमिकता अनुसार तर्जमा गर्नु पर्दछ। लोक कल्याणकारी राज्यको अवधारणा अनुसार जनतालाई सेवा सुविधा उपलब्ध गराउनु पर्ने, प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा खर्च गर्नुपर्ने, बिकास निर्माण र पूर्वाधार बिकासमा खर्च गर्नुपर्ने जस्ता पक्षहरुलाई बिचार गर्दै खर्च नीति समायोजन गर्नु पर्दछ। जनताको

कर तिर्न सक्ने क्षमता र तत्परता, सेवा सुविधाको उपलब्धता, आर्थिक क्रियाकलाप संचालन स्थिति, जनताको उपभोग चाहना र आवश्यकता आदी पक्षलाई ध्यान दिई करका दरहरु निर्धारण गर्ने पर्दछ। बिगत २ बर्षदेखि कोभिड १९ संक्रमणको अवस्था, आयातमुखी अर्थतन्त्र, संघ प्रदेश र स्थानीय तहको बढ्दो प्रशानिक खर्च, पेट्रोलियम पदार्थको लगातारको मुल्य बृद्धि, रोजगारी सिर्जनामा रहेको न्यूनता, गैर आर्थिक क्रियाकलापको प्रभाव आदी समस्याले गर्दा बित्त व्यबस्थापन कार्य चुनौतिपूर्ण बनेको छ। अतः देशको आर्थिक अबस्थालाई मध्यनजर राख्दै राजस्व संकलनको दायरा बढाउने, फजुल र अनावश्यक खर्च नियन्त्रण गर्ने, प्रशासनिक पुर्नसंरचना गरी कार्यक्षेत्र दाहोरो परेका निकाय समायोजन गर्ने, खारेज गर्ने र प्रशानिक चुस्तता कायम गर्ने, प्रतिफलयुक्त आयोजनामात्र लगानी गर्ने रणनीति अवलम्बन गरी प्रभावकारी वित्त परिचालन नीति कार्यान्वयन गर्नेपर्ने आवश्यकता रहेको छ।

सन्दर्भ सामग्री

१. अर्थ बुलेटिन, २०७८ माघ, अर्थ मन्त्रालय

२. आर्थिक सर्भेक्षण २०७७।७८, अर्थमन्त्रालय

३. बजेट बक्तव्य, बिभिन्न बर्ष, अर्थ मन्त्रालय

४. Introduction to Public Financial Management, International Monetary Fund

५. The International Handbook for Public Financial Management 2013, Kindle edition

Managing Infrastructure Assets for Sustainable Development

*Bamdev Sharma Adhikari**

Asset at a glance

The most basic definition of an asset is something that is of value to a person or an organization. Assets can belong to private or public organizations. They can be tangible, meaning that they are physical and can be touched, or they can be intangible like financial assets. Physical public assets are tangible assets (like physical infrastructure, buildings, equipment, property and natural assets) that are owned and/or managed by the government. Assets provide a service to users, owners and the community. Assets also have a financial value; they cost money to acquire. We will talk more about these two concepts later. What is important to note at this stage is that both a public asset's service value and its financial value contribute to the community's overall wealth. At here which is aimed at all levels of government, we use the terms 'asset', 'public asset', 'government asset' and 'public infrastructure asset' interchangeably. We define them as all the physical assets that are essential to the delivery of basic public services and are owned or managed by the local or central government. While we recognize that many governments involve the private sector in the provision of basic services, the focus of the concept is on public assets under direct control of the public sector. Such public assets typically include traditional infrastructure like roads water and sanitation systems, as well as the land that roads are built on, the buildings that house essential services, and the equipment and information technology systems needed to operate and maintain them.

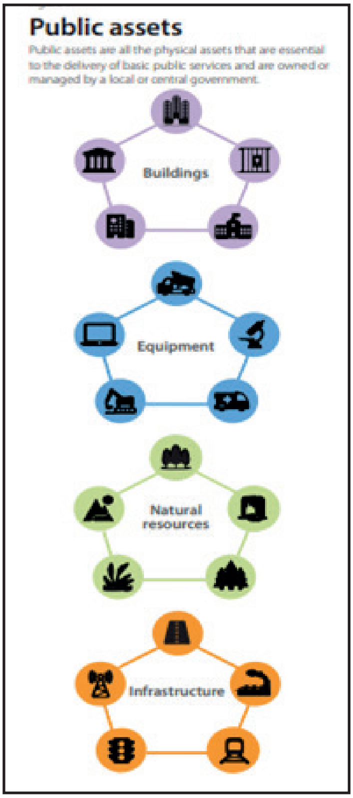

The more detailed list of typical public assets: Land and natural assets such as wetlands, forests and vegetation. Buildings such as schools, health Centers Governments around the world are exploring innovative financing mechanisms to fill infrastructure financing gaps in support of the Sustainable Development Goals (SDGs). Often such efforts do not budget for the financial, human and material resources needed to

* *Duputy Auditor General, Office of the Auditor General*

manage infrastructure assets over their entire lifespans. As a result of a strong focus on the 'new and shiny', old assets are often neglected, while new ones are built without putting in place an asset management framework that supports reliable, inclusive and sustainable essential services.

Making this mistake can be extremely costly. Underinvestment in infrastructure maintenance has been estimated to cost some developing countries up to 2 per cent growth in GDP. Under-maintained infrastructure assets are more likely to fail, disrupting essential services like transport, water and sanitation or solid waste management. Such vulnerabilities become particularly evident and the consequences even worse in times of crises that put additional strain on these assets, such as extreme weather events or health emergencies like the COVID-19 pandemic. As a result, national and local governments are having to mobilize significant resources to respond to the economic and social impacts of such asset failures, all of which could have been prevented with farsighted and effective asset management practices. Effective infrastructure investment strategies look beyond the initial acts of acquisition or construction. Contrary to common belief, the actual construction or acquisition cost of an infrastructure asset only accounts for 15-30 percent of overall expenditures. By contrast, 70-85 percent of the costs of an asset is incurred after it is bought or built. Consequently, accounting for the financial, human and material resources needed throughout an asset's life cycle will reduce vulnerabilities and strengthen the sustainability of public investment. Good asset management also supports debt sustainability by lowering long-term public expenditures tied to asset failures, increasing revenue potential and fostering creditworthiness.

We define infrastructure assets as all physical assets that are essential to the delivery of basic public services. Such assets include traditional infrastructure facilities, like roads and water and sanitation systems, as well as the land that roads are built on, the buildings that house essential services and the equipment and information technology systems needed to operate and maintain them. Asset management, then, is a coordinated series of activities that monitor and maintain things of value. Effective asset management demands increased attention, commitment and resources. Yet, even by adopting some relatively simple changes in their current understanding, policy and practice, governments can achieve early victories that will help ensure the sustainability and value of public investments. Ultimately, asset management is a way to align strategic planning with infrastructure and service delivery in the real world.

What assets do people need?

How can these assets be made to last the longest and perform the best?

How can their potential to save or generate revenue be maximized so as to unlock financial resources for other community needs, now and in the future?

In the answers to these questions lies the key to ensuring the reliability of public infrastructure

and services at all levels. Every asset manager aims to equip to find the answers in their specific national and local contexts

Importance

Public infrastructure assets are the foundation of national and local economies. They provide essential services to our citizens yet they are often mismanaged. With this article, it is aim to provide practical knowledge to local and national governments on how to manage the assets on which people rely every day, the roads they use to get to work, the buildings where they live or attend school, the parks where their children play and the water and sanitation facilities, they use to stay healthy. This includes guidance on how to adapt these tools to the socioeconomic and environmental challenges of our time. it builds on this foundation and show how governments can expand on these tools to develop information systems, respond to crisis situations and establish an enabling environment for comprehensive and sustainable asset management at the local and national levels.

Effective asset management has become as critical as ever across the globe and in the face of mounting pressures, such as limited resources, growing urban populations, shifting patterns of employment and land use, climate-related disruptions and health emergencies, including the COVID-19 pandemic. All of these challenges are felt most acutely in our daily lives as we interact with our built environment and our physical and technical goods and infrastructure. These are our local assets, our common goods. As people turn to government for reliable infrastructure, services and protection, their first point of contact is the village, city or district administration. While most government assets are managed at the local level, national governments often manage critical assets as well, such as long-distance highways, electrical grids and airports. They are also in charge of creating a policy and administrative environment that enables systemic, sustainable asset management at the national and local levels. Done well, local and national asset management efforts not only improve essential service delivery, they also yield positive signals to citizens and public, private, domestic or foreign investors, helping governments to mobilize the resources needed for sustainable development and demonstrating to citizens that their representatives are safe custodians of the public common property. The better governments become at managing their assets and anticipating what they will need, the more resilient they will be. It is a crucial thing how to improve the reliability and longevity of assets, and how to plan ahead with improved coordination among government and community stakeholders.

Steps of managing best asset management

The government has imitated to manage the entire assets, for the propose of records and its safeguards, recently lunched the Public Assets management system (PAMS) in the 3 tires of government, however the records and status yet to be completed and consolidation. There fore it is the crucial time to management its system. For the better management of the safeguard the entire assets, the following steps should be followed

- Chapter 1 introduces the reader to the fundamental principles of infrastructure asset management and demonstrates its key role in more reliable, equitable and inclusive delivery of essential public services, for present and future generations. Effective asset management enables governments to increase their financial viability, creditworthiness and public trust and confidence by anticipating future costs, demonstrating financial responsibility over costly assets and enhancing the accountability and transparency of government. This first chapter focus the case for life cycle asset management. Often, governments place too much emphasis on the construction or acquisition of assets at the expense of planning, use and maintenance. This jeopardizes the sustainability of a project and risks undermining the impact of the initial investment, to the detriment of those it was meant to serve. The disposal of assets can also incur significant costs. When assets are not disposed of in a timely and efficient manner, they can deteriorate rapidly and drain local resource

    - Asset management allows governments to maximize both the financial and the service value of physical assets, to the benefit of communities.

    - A critical first step in the asset management journey is for governments to take stock of the assets they own and/or manage. Answering the 'six whats' will guide governments toward sound decisions that prioritize critical assets within a broader asset portfolio.

The 'six whats' of asset management

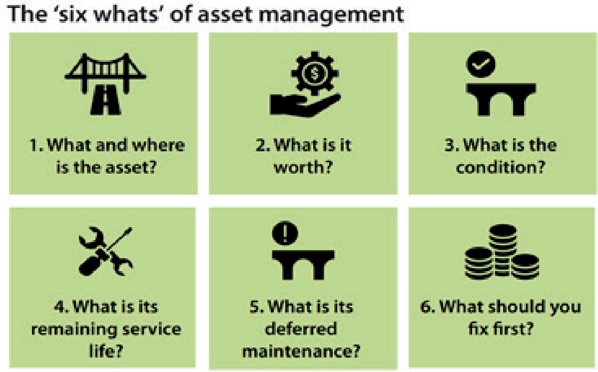

Assets have to be managed adequately over their entire life cycles to ensure that initial investments in new infrastructure are sustained for present and future generations. Each phase of an asset's life cycle (planning, acquisition, use and disposal) requires policies and actions that draw on a unique set of human, material and financial resources.

- Chapter 2 shows the reader how to develop a simple framework for asset management. This comprises the national and local plans, policies and strategy that articulate what is to be done and why. To meet their objectives, governments should address demand, life cycle and financial considerations, the three pillars of asset management. Guidance on risk management, as part of the life cycle discussion, helps the reader evaluate the likelihood and consequence of risk and, on that basis, make plans for the most critical assets. Governments should strive for the right combination of people, resources and technology needed to deliver services effectively at minimum long-term cost. There must be clear and effective linkages throughout the asset management system, e.g., regular reporting between senior staff, government and compatibility across IT frameworks.

- Asset management must be embedded in a framework based on clear principles and objectives that reflect community needs and national development priorities. Each pillar of the asset management framework (demand, life cycle and financial management) deserves equal attention by governments seeking to design and implement policies and strategies that will make infrastructure investments go further.

- Asset management must follow a portfolio approach that maximizes the benefit and value of an entire collection of assets. Growing interdependency among infrastructure systems deepens the need for governments to weigh long-term trade-offs and risks when making decisions.

- Designating an 'asset management champion' is necessary to lead improvement efforts, increase visibility and ensure there is political commitment to sustain asset management. Good asset management involves a change in the organizational culture over time.

• Chapter 3 Needs to introduces Asset Management Diagnostic Tool. Readers are guided through the application of the tool, which helps them recognize the importance and value of taking incremental steps to improve asset management. Which covers an organizational self-assessment of goals, assets and challenges. on-site assessment, during which an assessment team visits and interviews operations staff and other key stakeholders using a specially designed questionnaire. evaluation to determine strengths, weaknesses and areas of interest for asset management coaching and education. At the end, the assessment team provides the organization with an 'Asset Management Profile' indicating recommended interventions and next steps as the basis for more action-oriented strategies and plans.

- The three-part assessment takes into consideration the many factors and stakeholders involved in asset management. An evaluation against set criteria (defining 'Basic', 'Elementary', 'Progressing' and 'Advanced' levels) results in a summary of recommended areas for policy intervention.

- The main aim of the Diagnostic Tool is to measure and raise governments' awareness of asset management techniques. It is only the first step towards better asset management and should be followed by a concrete plan of action

• Chapter 4 covers how to design an Asset Management Action Plan (AMAP)—a tool to compare current and target scores on asset management knowledge, practice and documentation, as well as to identify gaps and actions to close them. An AMAP is specially designed to help a local government

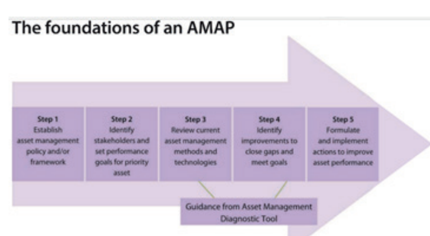

or agency identify how and where to invest funds to improve a priority asset in an optimal manner. While the Diagnostic Tool measures asset management awareness within government, the AMAP process goes a step further by calling to action the human, financial and material resources needed to make substantive change in asset management practices. In designing an AMAP, teams assign focal points and set deadlines to keep everyone on track and accountable.

- Governments should be to lay out a clear and comprehensive map of actions and measures to improve the performance of priority assets.
- Creating an AMAP entails a series of steps, including stakeholder analysis, performance projections, gap assessment and corrective actions, to ensure follow-through and sustainability of improvement efforts.
- Having AMAPs in place for priority assets is an indication of a transparent and financially responsible government and can help attract additional public and private investment in sustainable development.

- Chapter 5 Capturing and utilizing the right data and information is the foundation of effective asset management. It guides readers through the development of an asset register database, which starts with assembling a team of personnel with the technical knowhow and means to collect data. Even once a database is established, the asset management team needs to keep it relevant, up to date and easy to use. A periodic evaluation of the database can ensure that the information provided continues to meet the needs of technical personnel, government officials, decision-makers and the asset management team. Building on lessons from previous chapters, it emphasizes the link between adequate data collection and the strong performance of critical assets. A well-structured database with key information about, for instance, asset condition and valuation are vital to making informed decisions that will impact delivery of basic services. These decisions will also shape government's ability to attract and manage new infrastructure investments.

  - A systematic, methodical approach to data collection will result in a more effective and robust asset management information system that delivers reliable information necessary for sound decision-making and, ultimately, for improved service performance.
  - Having adequate data on the location, condition, performance and finances of assets allows governments to anticipate the resources that need to be set aside for repair, renewal and replacement over the long term, particularly for critical assets.
  - Ensuring the accuracy, quality and quantity of asset information is a collective effort. However, the costs of collecting, validating and maintaining data should not exceed the value of information.

- Chapter 6 makes the case for climate-resilient asset management. Climate change causes not only environmental degradation but also potential loss of life, destruction

of infrastructure and disruption to key services. Asset management must factor in climate concerns if it is to support sustainable and equitable development in the face of these disruptions. It provides a blueprint for making climate resilience, decreased vulnerability of services and its underlying assets to climate impacts, part of routine government operations through asset management practices. The climate risk assessment process guides readers on how to assess the local impact of a changing climate. They can customize climate adaptation and mitigation strategies based on the exposure and adaptive capacity of the community to specific climate hazards. These levels of vulnerability, along with overall tolerance and appetite for risk, are deciding factors in local resource allocation, as not all potential climate risks can be addressed. Moreover, national and local governments already own some of the most cost-effective resources available in the form of natural infrastructure, such as lakes and wetlands.

- Climate change threatens local services and the assets they rely on, jeopardizing the quality of life of residents. Local governments are closest to the lives of residents, so they play an essential role in adapting to climate change.
- Climate risk assessments provide information needed to make climate resilience a part of government operations through asset management practices. Publicly available climate information is often sufficient to conduct a high-level climate risk assessment.
- The economic value of climate resilience is enormous. By reducing service and asset vulnerability to climate impacts, local and national governments can reduce the costs of disaster events, while acquiring greater value from infrastructure investments.

- Chapter 7 It addresses how to strengthen asset management to enhance preparedness, response and recovery efforts in the face of major public health events and emergencies. As governments reckon with the broader societal and economic effects of COVID-19, well-managed assets have emerged as the first line of defense against public health threats. Local governments can take concrete steps to institutionalize health emergency preparedness across the asset management system. The Emergency Response Asset Management Action Plan (ER-AMAP) guides governments on how to improve existing AMAPs in times of health crises by incorporating actions to support and improve emergency operations plans, coordination, safety and response time. As they are at the forefront of health emergency response, local governments must ensure that their assets, from hospitals to temporary shelters, are equipped to perform and also adapt before, during and after emergencies. Government assets often suffer from public health disasters, but they are also necessary components of economic and social recovery program.

  - Aligning emergency operations plans and procedures with asset management strategies strengthens institutional preparedness for disasters, shocks and

emergencies, but it is not enough; key stakeholders need to build operational readiness to act accordingly in times of uncertainty.

- Proactive asset management provides a first line of defense. When faced with situations of unanticipated scale and immeasurable impact, governments can use Emergency Response Asset Management Action Plans (ER-AMAPs) to mobilize key assets and resources for quicker, more effective response and containment.
- A strong and inclusive recovery requires revisiting the local asset management framework and identifying the measures and interventions that will maximize public infrastructure investments and community wellbeing for generations to come.

- Chapter 8 outlines a role for central government to enable asset management by way of legislation, regulation, policies and programmes stemming from the national level. While national governments themselves manage a number of important assets, they also make policy, set safety and performance standards, and draw up budgets that govern or influence asset management at all levels of government. Central governments can also support effective local asset management through capacity development, data and technical support and advisory services. A key objective of such activities is to encourage long-term planning and implementation that extends beyond the next local-level elections in fostering an enabling environment for asset management across the local government sector, national governments might also scale expectations for asset management according to the unique size and financial position of local governments. A key step in developing the enabling environment is to understand long-standing pain points in managing infrastructure and propose solutions to help local governments address them. Through ongoing, multi-stakeholder dialogue and collaboration, the national government can create and sustain an environment that engages communities to advance their asset management systems and serve the needs of their population.

  - An enabling national legislative and policy environment can unlock the benefits that few from good stewardship of public assets. Such an environment consists of legislation, policies and programmes that not only reflect but reinforce the commitment of senior local and national stakeholders to asset management.
  - National policymakers should keep in mind the assorted priorities, objectives and compositions across a local government sector to ensure that country-wide asset management policies and interventions align with the actual needs of local governments, who stand at the forefront of service delivery.
  - Convening a multi-stakeholder technical advisory committee can guide and sustain the efforts of national and local officials to establish a supportive environment for asset management

- Challenges of asset management in Nepalese prospective

The challenges of asset management fall into several categories:

- Poor asset information, for example, in the form of incomplete or inaccurate asset registers, impedes effective and efficient management.
- Poor awareness about assets can lead to their not being used, or not used correctly, and in turn can shorten their lifespans or increase their costs.
- Unclear assets management roles, responsibilities and accountability between levels of government or among agencies, officials and staff can hinder efficiency and result in costly duplication or errors.
- A lack of a clear process to establish and transmit asset management policy and guidance from the national to the local level can lead to the misuse and mismanagement of existing assets and the haphazard acquire of new assets. This can result from lacking awareness of the gaps and challenges in the enabling environment as a whole.
- Inadequate funding, often the result of inadequate investment planning, leads to ad hoc asset acquisition and poor asset operations and maintenance. This also applies to funding that is subject to political whims or pressures.
- The lack of basic materials and equipment, such as storage facilities and technology, can also impede asset management. Uncertainty about the effects of climate change, public health emergencies and other systemic shocks can affect the design, construction, operation and maintenance of physical assets and the delivery of services.
- Inadequate buy-in from senior leadership on the importance of robust asset management can prevent organizational objectives from being realized.

Arguably, the easiest challenge to address is that of incomplete asset information, while the hardest challenge to overcome is that of funding: there will never be enough money. As we will see, many challenges can be confronted in a reasonable amount of time with good asset management.

- **Conclusion**

The government has Asset management tool helps make government more effective in organizing developing. Asset management planning is the process of making the best possible decisions regarding the building, operating, maintaining, renewing, replacing and disposing of infrastructure assets. The objective is to maximize benefits, manage risk, and provide satisfactory levels of service to the public in a sustainable manner.

References

Public procurement act and regulation of Nepal
Infrastructure Asset Management for sustainable development of UN

सार्वजनिक व्यवस्थापनमा सार्वजनिक निजी साझेदारीको अवधारणा र अभ्यास: एक अध्ययन

*- नव राज ढुङ्गाना**

१. विषय प्रवेश

सार्वजनिक व्यवस्थापनको अवधारणा सार्वजनिक प्रशासनको परिष्कृत प्रयोग हो । परम्परागत प्रशासनमा राज्य सञ्चालनलाई सरकारको एकल दायित्वका रूपमा लिइन्थ्यो । सार्वजनिक क्षेत्रमा गरिने लगानी, सार्वजनिक प्रशासनबाट प्रवाह हुने सेवाहरू तथा सार्वजनिक मामिलाको सम्बोधनका क्षेत्रमा सरकार बाहिरका क्षेत्र, सरोकारवाला निकाय/संस्था, नागरिक समाज, निजी क्षेत्र लगायत कसैले पनि सहभागिताको अवसर प्राप्त गरेका थिएनन् । विश्व राजनीतिक र आर्थिक प्रणालीमा सन् १९९० देखि उदारीकरणको अवधारणालाई आत्मसात् गरे पश्चात् सरकारको भूमिकामा परिवर्तनका अलावा सङ्कुचन समेत हुने सिद्धान्तलाई अवलम्बन गरियो । यसले सार्वजनिक सरोकार र चासोका क्षेत्रमा सरकारका अतिरिक्त निजी लगायत अन्य क्षेत्रको भूमिकालाई सुनिश्चित गऱ्यो । सार्वजनिक क्षेत्रमा अन्य सरोकारवालाको भूमिका सुनिश्चित मात्र भएन सरकारी लगानीमा समेत नतिजाको खोज, दुरुपयोगको नियन्त्रण, मितव्ययिताको अवलम्बन, कार्यदक्षता, कार्यकुशलता र कार्य प्रभावकारिता प्रति संवेदनशील हुनुपर्ने मान्यतालाई प्रयोग गरियो । यसरी सार्वजनिक क्षेत्रमा व्यवस्थापकीय सिद्धान्तको प्रयोग तथा निजी क्षेत्रको भूमिकाको सुनिश्चितताले सार्वजनिक क्षेत्रमा सार्वजनिक व्यवस्थापनको प्रयोग र अवलम्बनलाई अनिवार्य बनाइदिएको छ ।

सार्वजनिक निजी साझेदारी सह-कार्यात्मक अभ्यास हो जसमा सार्वजनिक क्षेत्र र निजी क्षेत्र सार्वजनिक सरोकारका क्षेत्रमा लगानीका माध्यमबाट साझेदारी गर्दछन् । उल्लिखित लगानीको मुख्य उद्देश्य सार्वजनिक सेवाको प्रवाहमा सुधार गर्ने हो । यसले सेवा प्रवाहमा सुधारसँगै सार्वजनिक क्षेत्रमा देखिने स्रोतको व्यवस्थापनलाई सहज बनाउनुका साथै निजी क्षेत्रलाई लगानीको अवसर प्रदान गर्दछ । निजी क्षेत्रबाट हुने लगानीमा जोखिमको न्यूनीकरण गरी निजी लगानी प्रति सार्वजनिक चासो सिर्जना हुँदा निजी लगानीकर्ता र तिनको लगानीलाई नागरिक तहबाट संरक्षण र अपनत्व समेत प्राप्त हुन्छ । यसले निजी लगानीलाई समाजमा स्थापित भई राष्ट्रिय लक्ष्यसँग एकाकार हुँदै लगानीमा दिगोपनको सुनिश्चितता हुन्छ । सरकारी परियोजनामा हुने निजी लगानीले सार्वजनिक-निजी क्षेत्रको साझेदारी, सहकार्य र समुदायलाई विश्वासिलो बनाउँदै निजी क्षेत्रको लगानीलाई राष्ट्रिय आवश्यकता र रणनीति अनुरूप परिचालन गर्ने मार्गदर्शन निर्माण गर्दछ ।

* *सह महालेखानियन्त्रक, महालेखा नियन्त्रक कार्यालय*

यसरी सार्वजनिक निजी साझेदारीमा -

- दुवै पक्ष साझा लक्ष्य र साझा स्वार्थका लागि क्रियाशील हुन्छन् ।
- दुई पक्षका बिचमा Mutual Responsibility सिर्जना हुन्छ ।
- संयुक्त उद्देश्य (Shared Goal) हुन्छ ।
- स्रोत, साधन, समय, विज्ञता, जनशक्तिमा साझेदारी हुन्छ ।
- उपलब्धी र जोखिमको भागवण्डा/Sharing हुने व्यवस्था हुन्छ ।

२. **सार्वजनिक निजी साझेदारीका विशेषताहरू**

- सार्वजनिक क्षेत्र र सरकारी प्राथमिकतामा निजी क्षेत्रको लगानी साझेदारी गरिन्छ । सार्वजनिक/निजी क्षेत्रको लगानी एक-अर्काका परिपूरक हुन्छन् ।
- लगानीमा सिर्जना हुने जोखिम र उपलब्धि/नाफालाई साझेदारका बिचमा Sharing/Transferring गर्ने व्यवस्था हुन्छ ।
- सार्वजनिक सरोकार/इच्छा, सार्वजनिक सेवा प्रवाह, सार्वजनिक निर्माण जस्ता क्षेत्रमा बहु क्षेत्रको ज्ञान, सीप, लगानी, क्षमता, स्रोत, अनुभव, उपयोग प्रति लक्षित हुन्छ ।
- सामान्यतः सार्वजनिक निजी साझेदारी गुणस्तरीय पूर्वाधार अधिकतम काम, न्यूनतम समयमा सम्पन्न गर्न अवलम्बन गरिन्छ ।
- एउटै परियोजनामा क्रियाशील/साझेदार रहे पनि सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको आ-आफ्नै Identity रहन्छ । दुवै पक्षका बिचमा कार्य जिम्मेवारी तथा दायित्व र जोखिम पूर्व निर्धारित हुन्छ ।
- सार्वजनिक निजी साझेदारीमा सरकार र निजी क्षेत्रका बिचमा विश्वास सिर्जना गरी साझेदारीको दिगोपना हासिल गर्न प्रयत्नशील हुन्छन् ।
- दुवै पक्ष Value of Money प्रति संवेदनशील हुन्छन् । सृजनशीलता, उद्यमशीलता र निरन्तर क्रियाशीलताबाट उच्चस्तरीय नतिजा प्राप्ति प्रति क्रियाशील हुन्छन् ।
- सामान्यतः सरकारको नीतिगत व्यवस्था तथा उपलब्ध TOR भित्र निजी क्षेत्रको ज्ञान/सीप/क्षमता अधिकतम नतिजा प्राप्त गर्न क्रियाशील हुन्छ ।
- यसलाई Sharing of Risk मात्र नभएर Transfer या Technology का रूपमा समेत ग्रहण गरिन्छ ।
- सार्वजनिक निजी साझेदारी को सरोकार सामान्यतः सरकारका High Priority Project को कार्यान्वयन प्रति परिलक्षित हुन्छ । यसका लागि सरकार र निजी क्षेत्रसँग रहेको सम्भावनाबाट अधिकतम नतिजा प्राप्त गर्ने लक्ष्य लिइन्छ ।
- सार्वजनिक निजी साझेदारी बाट प्राप्त हुने नतिजा, सेवाको गुणस्तर तथा सेवाको लागत प्रति सार्वजनिक क्षेत्र (सरकार) नै Accountable हुनुपर्दछ ।

३. सार्वजनिक निजी साझेदारी आवश्यकता

सार्वजनिक निजी साझेदारी वर्तमान अर्थ व्यवस्था सञ्चालनको महत्त्वपूर्ण अवयव हो । यसको आवश्यकतालाई यसरी प्रस्तुत गर्न सकिन्छ -

i) सार्वजनिक क्षेत्रमा थप लगानी सुनिश्चित गर्न
ii) सार्वजनिक सरोकारका क्षेत्रमा लगानीको वैकल्पिक व्यवस्थापन र कार्यान्वयनमा दक्षता हासिल गर्न
iii) सार्वजनिक सेवाको Value Add गर्न
iv) सार्वजनिक क्षेत्रमा स्रोतको पहिचान गर्न तथा उपलब्ध स्रोतको Optimal परिचालन गर्न
v) सार्वजनिक स्वार्थको संरक्षण गरी राष्ट्रिय हितको प्रवर्द्धन गर्न
vi) बजार संयन्त्रलाई जनमुखी बनाई Fair Competition लाई संस्थागत गर्न

४. सार्वजनिक निजी साझेदारीको औचित्य

सार्वजनिक निजी साझेदारी सार्वजनिक तथा निजी क्षेत्रको साझेदारी हो । यसले सार्वजनिक पक्ष र निजी क्षेत्र मिलेर कार्य गर्ने प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछन् । यसले सार्वजनिक सेवालाई बढी जनमुखी र जनमैत्री बनाई प्रवाहलाई सहज बनाउँदछ । यसले सार्वजनिक सेवामा पारदर्शिता, उत्तरदायित्व, गुणस्तरीयता जस्ता पक्षलाई संस्थागत गर्दै उपलब्ध स्रोत साधन, सीप, ज्ञान र क्षमतालाई उत्कृष्ट समायोजन गर्दछ । उल्लिखित सन्दर्भमा निजी क्षेत्र नागरिक सेवाप्रति संवेदनशील भई राज्यको विकासमा भूमिका खेल्नुपर्ने दायित्वप्रति प्रतिबद्ध हुन्छ । सार्वजनिक निजी साझेदारीलाई दुवै पक्षको आवश्यकता तथा सार्वजनिक-निजी क्षेत्रको सहकार्यको एबितायच का रूपमा अवलम्बन गरिएको छ । यसको औचित्यलाई यसरी प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ।

- परम्परागत सार्वजनिक सेवाले नागरिकका बढ्दा अपेक्षा सम्बोधन गर्न असफल हुने जोखिम सिर्जना हुँदा त्यसको व्यवस्थापन गर्न
- सार्वजनिक सेवा प्रवाहका सन्दर्भमा राज्यको Right base approach को अवलम्बन गर्नुपर्ने, Most needy population मा राज्य केन्द्रित हुनुपर्ने दबाबको अवस्थामा निजी क्षेत्रको भूमिका राज्य प्रणालीमा संस्थागत गरी सबैको भूमिकालाई पुर्न-परिभाषित गर्न
- सार्वजनिक सेवामा गुणस्तर हासिल गर्न तथा सरकारको नियमन क्षमतालाई बढाउन
- सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको सहकार्य संस्थागत गर्न तथा Mutual Benefit -Resource परिचालनबाट) हासिल गर्न
- सार्वजनिक सेवा (Planning/Monitoring) मा सेवाग्राहीको सहभागिता र भूमिकालाई संस्थागत गर्न
- सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा राज्यको प्रतिबद्धता पूरा गर्न
- सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा हुने Duplication लाई हटाउन

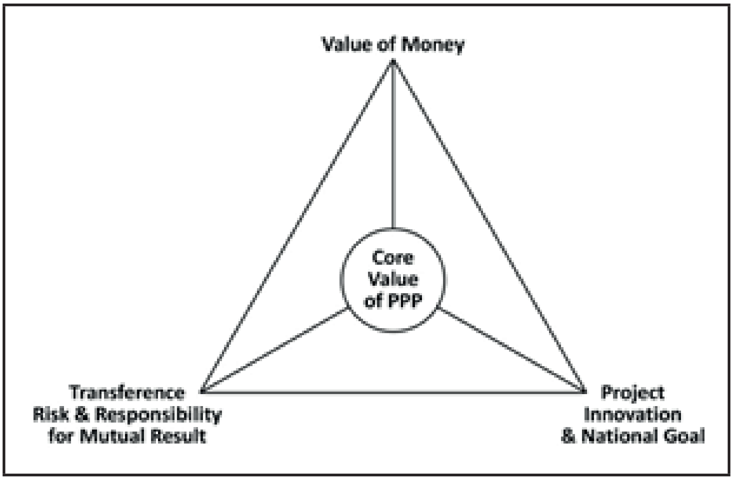

चित्रः सार्वजनिक निजी साझेदारीका मुख्य तत्त्वहरू

५. सार्वजनिक निजी साझेदारीको प्रभावकारिताका लागि पूर्व सर्तहरू

सार्वजनिक निजी साझेदारी सञ्चालन र व्यवस्थापनका हिसाबले जटिल क्षेत्र हो । विशेषतः गरिब तथा कमजोर देशहरूमा सार्वजनिक निजी साझेदारी को अवधारणालाई प्रभावकारी रूपमा व्यवस्थापन गर्ने क्षमता विकास गर्न जटिल छ । कमजोर मुलुकको कमी देखिएको नीतिगत Surprise / Compromise, संस्थागत क्षमता, प्रणालीको सबलता, व्यवहारको अवस्था जस्ता तत्त्वले व्यवस्थापनमा जटिलता उत्पन्न हुन्छ । सार्वजनिक निजी साझेदारीमा विद्यमान रहने Duel Objectives ले साझेदारीमा संलग्न दुवै पक्ष साझेदारीको अवधिभर द्वन्द्वात्मक अवस्था रहन्छ । यसरी सार्वजनिक निजी साझेदारीको माध्यमबाट सहज रूपमा लक्षित प्रतिफल प्राप्त गर्न, त्यसको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्न चुनौतीपूर्ण छ । यसका लागि निश्चित पूर्व सर्तहरूको कार्यान्वयन अपरिहार्य हुन्छ जसलाई यसरी प्रस्तुत गरिएको छ ।

i) सार्वजनिक निजी साझेदारीको व्यवस्थापनका लागि निर्माण गरिएका कानुनी व्यवस्था सु-स्पष्ट हुनुपर्दछ जसले -

- राजनीतिक नेतृत्वबाट कानुनी व्यवस्थाका विषयमा नागरिकका बिच सूचना प्रवाह, सूचना साझेदारी आवश्यक हुन्छ । कानुनी व्यवस्थालाई विवादरहित बनाउन एयष्तिष्अर्बा प्रतिबद्धता आवश्यक हुन्छ ।
- साझेदारीका मुख्य तत्त्वहरू (Components) जस्तै लगानी/लागत, जोखिम, प्रतिफल जस्ता विषयमा प्रस्ट प्रावधान हुनुपर्दछ ।
- कानुनी/नीतिगत स्थिरताको प्रत्याभूति आवश्यक हुन्छ । कम विकसित मुलुकमा हुने Policy Surprise तथा Policy Compromise ले साझेदारीमा प्रतिकुल प्रभाव पार्दछन् ।

ii) सरोकारवाला संस्था/निकायको संस्थागत क्षमता सुदृढ हुनुपर्दछ -

- सार्वजनिक-निजी साझेदारीमा व्यवस्थापकीय जिम्मेवारी प्राप्त गरेका निकाय/संस्था सबल र सक्षम हुनुपर्दछ ।
- सार्वजनिक-निजी साझेदारीका सम्बन्धमा देखिएका विवाद समाधान गर्ने संयन्त्रको आवश्यकता हुन्छ । त्यस्तो संस्था सबल, सक्षम र गतिशील हुनुपर्दछ ।
- व्यवस्थापकीय संस्थाको भूमिका, जिम्मेवारी र कर्तव्य स्पष्ट हुनुपर्दछ ।

iii) Value of Money को संवेदनशीलता प्रति सचेतनापूर्वक कार्य गर्ने प्रणाली आवश्यक हुन्छ -

- सार्वजनिक निजी साझेदारी को परियोजना छनौट प्रणालीमा उच्च राजनीति तहको संलग्नता, सहभागिता, सक्रियता अनिवार्य हुन्छ । साथै राजनीतिक प्रणाली र नेतृत्वको अपनत्व एएए परियोजनाको मुख्य पक्ष हो ।
- छनौट गरिने परियोजना राज्यको प्राथमिकता, रणनीतिक योजना तथा राष्ट्रिय आवश्यकतामा आधारित भई छनौट हुने प्रणाली अपरिहार्य हुन्छ ।
- लगानीका लागि अवलम्बन गर्ने विधि तथा परियोजना छनौट Maximizing Value of Money मा आधारित हुनुपर्दछ । साथै यस विधिले लगानीसँग जोडिएर आउने Risk Factor लाई मिहिन तवरले विश्लेषण गर्नुपर्ने हुन्छ ।

iv) खरिद प्रणाली सबल र विश्वसनीय हुनुपर्दछ -

- सार्वजनिक निजी साझेदारी अन्तर्गत अवलम्बन गरिने खरिद प्रणाली विश्वसनीय र आर्थिक अनुशासन कायम गर्न भूमिका खेल्ने हुनुपर्दछ ।
- खरिद प्रक्रियामा पारदर्शिता र उत्तरदायित्वको सुनिश्चितता अपरिहार्य हुन्छ ।
- खरिद व्यवस्थापनमा सार्वजनिक सदाचारिता, इमानदारिता र नैतिकता महत्त्वपूर्ण हुन्छ । यसलाई खरिद प्रक्रियामा संस्थागत गर्नुपर्ने हुन्छ ।
- खरिद व्यवस्थापनले लगानीको वित्तीय जोखिम (Risk) पक्षलाई न्यूनीकरण गर्ने सुनिश्चितता हुनुपर्दछ ।

v) खुला बजार प्रणालीको अवलम्बन गर्नुपर्दछ -

- सार्वजनिक निजी साझेदारी को परियोजना कार्यान्वयनका चरणमा Contractor छनौट लगायतका कार्यमा प्रतिस्पर्धाको अवलम्बन अपरिहार्य हुन्छ ।

vi) यसको मुख्य पक्ष-लगानी-जोखिम-प्रतिफलको साझेदारीमा नै आधारित हुनुपर्छ, i.e. -

- राजनीतिक प्रणाली र नेतृत्वमा हुने फेरबदलबाट साझेदारी प्रभावित हुनुहुँदैन ।

vii) शासकीय प्रणाली र साझेदारी व्यवस्थापनमा सुशासनका अवयव र मान्यताको अवलम्बन गर्नुपर्ने हुन्छ ।

viii) साझेदारीमा रहने दुवै पक्षमा एक अर्कामा विश्वास पूर्व सम्बन्ध विकास गर्ने तथा साझेदारी परियोजनामा राज्यको भूमिकालाई तटस्थ बनाइ सहयोग प्रदान गर्ने तथा लगानीलाई उत्प्रेरित गर्ने हुनुपर्दछ ।

६. सार्वजनिक निजी साझेदारीको सैद्धान्तिक आधार

सार्वजनिक निजी साझेदारी राज्यका प्राथमिकताका क्षेत्रमा निजी क्षेत्रको सहभागिता हासिल गर्ने रणनीतिक अवधारणा हो । यसले सरकारसँग रहेको स्रोत, क्षमता, Skill, अनुभव को Gap लाई पुरा गर्दछ । यसले राज्य र निजी क्षेत्रको बिच सहकार्य, साझेदारी र सहभागितालाई सुनिश्चितता प्रदान गर्ने हुँदा निजी क्षेत्र लगानी प्रति उत्प्रेरित, कार्य सम्पादन प्रति जबाफदेही र साझेदारी प्रति प्रतिबद्ध हुन्छ । यसरी सार्वजनिक निजी साझेदारी राज्य सञ्चालनको नवीन अवधारणा हो जसले शासकीय अभ्यास, व्यवहार, प्रणालीलाई समयसापेक्ष, जनमुखी, पारदर्शी र उत्तरदायी बनाउन मुख्य भूमिका खेल्दछ । निजी क्षेत्रलाई राज्य सञ्चालनको मुख्य कर्ताको रूपमा स्थापित गरी भूमिकामा बढोत्तरी गर्न विकासका राष्ट्रिय लक्ष्य प्राप्तिमा सबै क्षेत्रलाई क्रियाशील हुने वातावरण सिर्जना हुन्छ ।

सार्वजनिक निजी साझेदारी निजी क्षेत्रको अति नाफामुखी चरित्र तथा राज्यको अति नियमनको अवधारणाको मध्यमार्गी सोचको प्रतिफल हो । दुवै क्षेत्रले आफूमा विद्यमान कमजोरीलाई महसुस गरी आफ्ना सबल पक्षलाई कार्यान्वयन गर्ने Win-Win Strategy हो जसले गर्दा सहकार्यबाट प्राप्त हुने Synergy को Dividend एकल रूपमा क्रियाशील हुँदा प्राप्त हुने प्रतिफल भन्दा उच्च तथा बहन गर्नुपर्ने जोखिम भन्दा न्यून हुन्छ । अतः उल्लिखित परिवेशमा सार्वजनिक निजी साझेदारी राज्य र निजी क्षेत्र दुवैको अपरिहार्य आवश्यकता हो । यसको कार्यान्वयन निश्चित सैद्धान्तिक धरातलमा आधारित रही हुने गरेको छ । यसलाई निम्न रूपमा प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ।

i) सार्वजनिक निजी साझेदारीबाट प्राप्त हुने नतिजा, त्यसका लागि अवलम्बन गरिने विधि र प्रणालीमा दुवै पक्षको Vision प्रतिबिम्बित हुनुपर्दछ । अर्थात् Public Private Partnership 'ensured a Share Vision' को सैद्धान्तिक मान्यतामा आधारित रणनीति हो ।

ii) सार्वजनिक निजी साझेदारीका परियोजना निर्माण तथा महत्त्वपूर्ण निर्णयहरूमा साझेदारको सहभागिता सुनिश्चितता हुनुपर्ने सैद्धान्तिक पक्षको परिपालना हो ।

iii) सार्वजनिक निजी साझेदारीका प्रत्येक चरणहरूमा सरोकारवाला पक्षको आवाजलाई सम्बोधन गर्ने प्रणालीको सुनिश्चितता अपरिहार्य हुन्छ । एक पक्षले अर्को पक्षका समस्या र संवेदनशीलतालाई बुझ्नुपर्न मान्यता अवलम्बन गरिन्छ ।

iv) सार्वजनिक निजी साझेदारीका परियोजनाबाट सिर्जित जोखिमको व्यवस्थापन तथा जोखिम बहन गर्ने तथा जोखिम साझेदारी गर्ने प्रणाली विकास गर्नुपर्ने हुन्छ ।

v) सार्वजनिक निजी साझेदारीका सबै अवयवहरूमा पारदर्शिताको प्रवर्द्धन तथा उत्तरदायी प्रणालीको विकास गरी शासकीय व्यवहार र लगानीको अभ्यासलाई विश्वासिलो बनाउनु पर्दछ ।

vi) सार्वजनिक निजी साझेदारीको मुख्य Actors हरूका बिचको सम्बन्धमा त्वगकत स्थापित गरी लक्ष्य प्राप्तिमा क्रियाशील हुनुपर्दछ ।

vii) सार्वजनिक निजी साझेदारीको प्रभावकारिताका लागि कार्य सञ्चालनको Common Ground निर्माण गर्नुपर्दछ । नीति निर्माण, निर्णय प्रक्रिया, कार्य सञ्चालन प्रणाली जस्ता पक्ष स्वचालित मापदण्ड, Guideline तथा सर्व-स्वीकृत मान्यतामा आधारित हुनुपर्दछ ।

viii) कार्य सञ्चालनका दौरानमा देखिन सक्ने सम्भावित असमझदारी तथा द्वन्द्व व्यवस्थापन 'Fair Deal Mechanism' मा आधारित भई गर्नुपर्ने मान्यता छ ।

ix) लाभ-लागत-जोखिम-उत्तरदायित्वको Sharing प्रणाली वस्तुगत हुनुपर्दछ । यसले नागरिकले प्राप्त गर्ने सेवामा कुनै अवरोध, अप्ठ्यारो र जटिलता सिर्जना गर्नुहुँदैन ।

७. सार्वजनिक निजी साझेदारीका पक्षले सफलताका लागि अवलम्बन गर्नुपर्ने मार्गदर्शन

i) सार्वजनिक निजी साझेदारीमा संलग्न दुवै पक्ष एक आपसमा खुला र सामूहिक लक्ष्य तथा आपसी सम्झौता प्रति प्रतिबद्ध हुनुपर्दछ ।

ii) कार्य सम्पादनको अनुगमनको स्वचालित संयन्त्र कार्यान्वयन गरी नजिता नियन्त्रणको Mechanism आवश्यक हुन्छ । Supervision बाट प्राप्त हुने सूचना तथा Feedback लाई समयमै सम्बोधन गर्ने तथा नतिजा प्राप्त गर्ने Corrective Action को कार्यान्वयन आवश्यक हुन्छ ।

iii) अनुमानित लाभ (Expected Profit), बहन गर्नुपर्ने जोखिम (Risk), सम्भावित समस्या/अवरोध तथा कार्यस्थलका समस्या समाधानका लागि आपसी समझदारीको लागि प्रतिबद्धता, नियमित अन्तरक्रिया, एक अर्का प्रति सम्मानको व्यवहारमा उच्चस्तरको प्रतिबद्धता सहित सबल Negotiation Process लाई अवलम्बन गर्नुपर्दछ ।

iv) सार्वजनिक निजी साझेदारीमा सार्वजनिक तथा निजी क्षेत्रको भूमिका नितान्त फरक हुन्छ । तर एउटाको भूमिकामा हुने अस्पष्टता र दुबिधाले परियोजना नै प्रभावित हुन्छ । साथै परियोजनाको सफलताका लागि दुवै पक्षको अधिकारमा समानता आवश्यक हुन्छ । तसर्थ Equal Right in Different Roles लाई अवलम्बन गर्नुपर्ने हुन्छ ।

v) कार्य सम्पादनका लागि दुवै पक्षका बिचमा कार्य, भूमिका र जिम्मेवारीलाई स्पष्ट रूपमा विभाजित गर्नुपर्ने हुन्छ । Clear Division of Task, Roles / Function ले परियोजनालाई तीव्र गतिमा कार्यान्वयन गरी गुणस्तरीय नतिजा प्रति क्रियाशील बनाउँछ ।

vi) सार्वजनिक निजी साझेदारीमा सञ्चालित परियोजनाको Goal / Objectives स्पष्ट र परिभाषित हुनुपर्दछ । यसको लक्ष्य र उद्देश्य प्रति दुवै पक्षको समान बुझाई अपरिहार्य हुन्छ । दुवै पक्ष लक्ष्य र उद्देश्य प्रति निरन्तर प्रतिबद्ध हुनुपर्दछ र यस्तो परियोजनालाई कुनै पनि पक्षले रणनीतिक लाभ प्राप्त गर्ने उद्देश्यका लागि प्रयोग गर्नुहुँदैन ।

vii) सार्वजनिक निजी साझेदारी परियोजना संलग्न पक्षका बिचमा उच्च स्तरीय समझदारी र आपसी विश्वास अपरिहार्य हुन्छ । विश्वासमा आधारित सम्बन्ध नै सफलताको आधार हुने हुँदा दुवै पक्ष त्यस प्रति संवेदनशील भई व्यवहार गर्नुपर्ने हुन्छ ।

viii) सार्वजनिक निजी साझेदारीका साझेदारहरूको एक अर्का प्रतिको बुझाइ तथा व्यवहार तथ्य-परक, सद्भावमा आधारित, सृजनशीलतालाई प्रोत्साहन गर्ने, एक अर्का प्रति सहानुभूति प्रदर्शन गर्ने तथा नतिजा प्रति एकाकार हुने र एक अर्काका समस्या बुझ्ने हुनुपर्दछ ।

ix) सार्वजनिक निजी साझेदारी दुई पक्ष बिचको सम्झौता र साझेदारी मात्र होइन यो त राष्ट्रिय प्राथमिकता क्षेत्रमा Contribute गर्ने तथा न्यून जोखिममा अधिक लाभ लिने अवसर पनि हो । तसर्थ गुणस्तरीय नतिजा, अधिक लाभका लागि दुवै पक्ष Creative Synergy सहित क्रियाशील हुनुपर्दछ ।

x) लाभ/लागत/जनशक्ति/Resource प्रयोग, परिचालन तथा विभाजनमा पारदर्शिता तथा समझदारीपूर्ण व्यवहार, तथ्यगत सम्झौता अति आवश्यक हुन्छ ।

xi) सार्वजनिक निजी साझेदारीका सफलताको वातावरण बनाउनका लागि सार्वजनिक क्षेत्रको भूमिका र क्रियाशीलता बढी देखिनुपर्दछ । नीतिगत अस्थिरता, नीतिगत अवरोध तथा कानुनी जटिलता जस्ता पक्षको सम्बोधनमा सार्वजनिक क्षेत्र/पक्ष Proactively क्रियाशील हुनुपर्दछ ।

xii) सार्वजनिक निजी साझेदारीमा क्रियाशील हुने दुवै पक्षका आ-आफ्ना आवश्यकता हुन्छन् । तसर्थ Partnership (साझेदारी) मार्फत ती आवश्यकता परिपूर्ति गर्न दुवै पक्ष इमानदार हुनुपर्दछ । Self Centric होइन Mutual आवश्यकता प्रति सचेत हुनुपर्दछ ।

८. सार्वजनिक निजी साझेदारीका मुख्य सवाल र चुनौतीहरू

सार्वजनिक निजी साझेदारी दुई फरक पक्ष बिचको सम्झौता हो । सम्झौताका दुई पक्षका फरक लक्ष्य, उद्देश्य, कार्यशैली, कार्य प्रणाली र व्यवहार पाइन्छ । दुई पक्षको बिचमा रहेको फरकपनाको सैद्धान्तिक, व्यवहारिक र कार्य सम्पादनमा पाइने भिन्नताको पृष्ठभूमिमा यी दुई पक्षको बिचमा हुने साझेदारीलाई जटिल र चुनौतीपूर्ण बनाउँदछ । कानुनी व्यवस्थाको परिपक्वता, साझेदारी व्यवस्थापनमा अवलम्बन हुने कार्य प्रणाली तथा दुवै पक्षको सह-कार्यात्मक कार्यशैली जस्ता पक्ष सार्वजनिक निजी साझेदारीको व्यवस्थापनमा महत्त्वपूर्ण पक्ष हुन् । सामान्यतः सार्वजनिक निजी साझेदारीमा देखिने सवाल तथा चुनौतीलाई बुँदागत रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

i) सार्वजनिक निजी साझेदारीले दुई फरक Interest, Cultures, Value, Views भएका पक्षहरूलाई एउटै कार्य वातावरणमा काम गर्ने अवस्था सिर्जना गर्दछ । सामान्यतः सार्वजनिक र निजी क्षेत्रको बिचमा सधैँ स्वार्थको द्वन्द्व हुन्छ । यसरी अन्य कार्य प्रणालीमा फरक स्वार्थ र लक्ष्यका बिचमा क्रियाशील रहेका पक्षको Cross-sector Collaboration नै Time

Consuming, जटिल र चुनौतीपूर्ण छ ।

ii) सार्वजनिक निजी साझेदारीको व्यवस्थापनमा स्थापित संयन्त्र, प्रणाली र व्यवस्थापकीय पक्षको सक्षमता सार्वजनिक निजी साझेदारीको सफलताको आधार हो । सार्वजनिक हितको प्रवर्द्धन तथा निजी क्षेत्रको उत्प्रेरणामा विकसित Governance Mechanism, नीतिगत व्यवस्था तथा पारदर्शिता, निर्णय प्रणाली जस्ता अवयवलाई सार्वजनिक निजी साझेदारीको प्रवर्द्धनमा सहयोगी र सार्वजनिक निजी साझेदारी मैत्री बनाउनु चुनौतीपूर्ण छ । तसर्थ सार्वजनिक निजी साझेदारीको प्रवर्द्धनमा राज्यका तर्फबाट हुने सङ्गठनात्मक कार्य वातावरण, व्यवहार र Institutional Support मा देखिने कमी, कमजोरी चुनौतीका रूपमा प्रस्तुत भएको छ ।

iii) राजनीतिक प्रणाली राज्य सञ्चालनको मुख्य पक्ष हो । कमजोर तथा कम विकसित मुलुकहरूमा हुने राजनीतिक अस्थिरता, कानुनी व्यवस्थाको फेरबदल जस्ता पक्षले सिर्जना हुने विश्वासको भय तथा लगानी र प्रतिफल प्रति राज्यको व्यवहारमा देखिने आशङ्का बिचमा सार्वजनिक निजी साझेदारीको प्रवर्द्धन गरी लगानी बढाउन चुनौतीपूर्ण छ ।

iv) सार्वजनिक निजी साझेदारीलाई Opportunity to Share Risk का रूपमा बुझ्ने गरिन्छ । तर प्राविधिक तथा सङ्गठनात्मक पक्षबाट सिर्जित जोखिम, अस्पष्ट सम्झौताबाट सिर्जित जोखिम, कार्यसम्पादनका दौरानमा सिर्जना हुने असमझदारी र असहमतिको सम्बोधनका लागि स्थापित हुने संयन्त्रलाई निष्पक्ष तथा सार्वजनिक निजी साझेदारीमैत्री बनाउन चुनौतीपूर्ण देखिएको छ । निजी क्षेत्र प्रति राज्यको व्यवहारलाई सकारात्मक बनाउन, नियमनमुखी राज्यको चरित्रलाई रूपान्तरण गरी सार्वजनिक निजी साझेदारीको प्रवर्द्धनका लागि नीति बनाउनु तथा नागरिक अपनत्व हासिल गर्नु चुनौतीका रूपमा देखा पर्ने गरेको छ ।

v) सार्वजनिक निजी साझेदारीको व्यवस्थापनका लागि उत्पादित सेवाको उपलब्धता र गुणस्तरीयता हासिल गर्न अवलम्बन गरिने विधि, प्रणाली, शैली तथा लगानीका सर्तलाई लगानीमैत्री बनाउने र राज्यको क्षमता विकास गर्नु चुनौतीपूर्ण देखिएको छ । कानुनी व्यवस्था, संस्थागत सक्षमता, अनुमानयोग्य व्यवहारका अलावा सक्षम साझेदारको छनौट, सम्झौताको कार्यान्वयन तथा नतिजा दुवै पक्षको निरन्तर र सहकार्यपूर्ण सम्बन्ध स्थापना चुनौतीपूर्ण छ । स्वार्थका आधारमा एबचतलभच को छनौट, सम्झौताका सर्त कार्यान्वयनमा कुनै एक पक्षको उदासीनता तथा कार्य सम्पादन सम्पन्न नगर्दै लाभ प्राप्त गर्ने दाउपेचलाई व्यवस्थापन गर्ने राज्यको क्षमता र तत्परता सबैभन्दा चुनौतीपूर्ण देखिएको छ । ती सबै क्षेत्रका लागि प्रभावकारी अनुगमन प्रणालीको स्थापना गर्ने, सुशासनका मुख्य तत्त्वलाई सार्वजनिक निजी साझेदारीमा अवलम्बन गरी राष्ट्रिय हित, साझेदारको लक्ष्य, नागरिक अपेक्षा सम्बोधन गर्नु ठुलो चुनौती हो ।

vi) सार्वजनिक निजी साझेदारीलाई Pro-poor बनाउन अन्तर्राष्ट्रिय दबाब बढ्दै गइरहेको सन्दर्भमा

त्यसको प्रभावकारी व्यवस्थापनका लागि नीति, कानुनको तय गर्ने, प्राथमिकता निर्धारण गर्ने, Pro-poor सहभागिता सुनिश्चितता हासिल गर्ने तथा त्यसलाई समग्र बजार प्रणालीमा सन्तुलन कायम गर्ने कार्यमा चुनौती देखिन्छ ।

vii) सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा Equity लाई संस्थागत गर्नु चुनौतीपूर्ण छ । निजी क्षेत्रको मुख्य आकर्षण सेवा नभई नाफा नै हो । तसर्थ नाफा प्राप्तिका लागि तय गरिने मूल्य प्रणालीमा समाजको कमजोर तथा विपन्न वर्गलाई समेट्नु तथा तिनको हितलाई प्रवर्द्धन गर्ने ःयमबष्तिथ तय गर्नु चुनौतीपूर्ण हुन्छ ।

९. सार्वजनिक निजी साझेदारीका प्रकारहरू

सार्वजनिक निजी साझेदारीको निश्चित र सर्व-स्वीकृत Modality पाइँदैन। देशको राजनीतिक/आर्थिक/सामाजिक प्रणालीका अतिरिक्त राज्यका प्राथमिकता, निजी क्षेत्रको सक्षमता, लगानीको वातावरण, समुदायको भूमिका जस्ता पक्षले प्रभावित बनाउँदछ । सार्वजनिक निजी साझेदारी अवलम्बनका लागि तय भएका नीतिगत मार्गदर्शन, कानुनी व्यवस्था, संस्थागत व्यवस्था तथा अवलम्बन गरिएका व्यवहारिक अभ्यासले प्रभावित पार्दछन् । सामान्यतः प्रचलनमा रहेका सार्वजनिक निजी साझेदारी प्रकार (Model) हरूलाई यसरी प्रस्तुत गरिएको छ ।

- BOT - Build Operate Transfer
- BOO - Build Own Operate
- BOOT - Build Own Operate Transfer
- DBF - Design Build Finance
- DBFO - Design Build Financing Operate
- DBO - Design Build Operate
- BLT - Build Lease Transfer
- BTO - Build Transfer Operate
- DBFOM - Design Build Finance Operate Mange
- Leasing
- Joint Venture
- LROT - Lease Renovate Operate Transfer
- DCFM - Design Construct Manage Finance
- BOOR - Build Own Operate Remove

१०. सार्वजनिक निजी साझेदारीका मुख्य उपलब्धिहरू

सार्वजनिक निजी साझेदारीबाट समग्र सेवा प्रवाह, शासकीय अभ्यास तथा स्रोत व्यवस्थापनमा सकारात्मक

परिणाम तथा नतिजाहरू देखिएका छन् जसलाई देहाय बमोजिम प्रस्तुत गर्न सकिन्छ -

- सार्वजनिक सेवालाई On Time/On Budget मा नै प्रवाह हुने सुनिश्चित गरेको छ ।
- सार्वजनिक सेवा, लागत तथा समग्र परियोजनाको लगानीमा Certainty भएको पाइन्छ ।
- साझेदार पक्षको Accountability लाई परिभाषित गरी दुवै पक्षको Accountability सुनिश्चित भएको छ ।
- परियोजनाको मर्मत, सुधार तथा निरन्तर सञ्चालन तथा दिगोपना हासिल भएको छ ।
- सार्वजनिक सेवा प्रवाह तथा Delivery प्रणाली Accelerated भएको छ ।
- सार्वजनिक क्षेत्रका विषयमा Public Ownership ७ Control लाई संस्थागत गर्न सकिएको छ ।
- लगानीमा सिर्जना हुने जोखिमलाई सहज रूपमा Transfer गर्न सकिएको छ ।
- Performance मा आधारित Payment प्रणालीलाई कार्यान्वयन गर्न सहज भएको छ ।
- Private Sector Finance मा राज्यको पहुँचलाई सुनिश्चित गरेको छ ।
- Innovation/Technology Transfer लाई सहज र तीव्र बनाएको छ ।

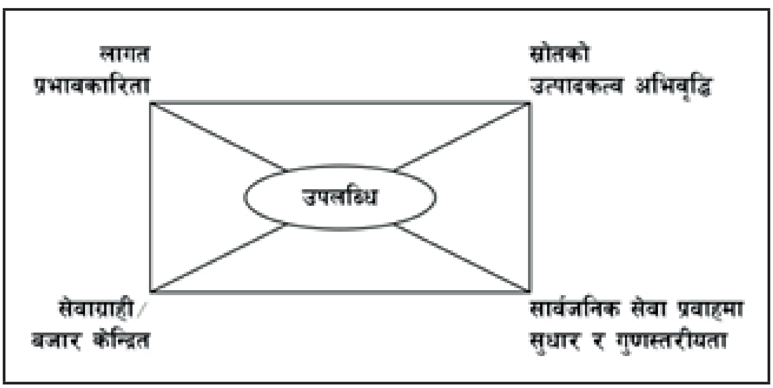

चित्र : सार्वजनिक निजी साझेदारीका उपलब्धिहरू

११. सार्वजनिक निजी साझेदारीका कमजोरी तथा सीमाहरू

सार्वजनिक निजी साझेदारीका अभ्यास र अवलम्बनले सार्वजनिक प्रशासनका स्थापित मूल्य, मान्यता र प्रणालीलाई दरिलो तवरले आत्मसात् गर्न सकेको पाइँदैन । यसका सीमालाई यसरी प्रस्तुत गर्न सकिन्छ -

- परियोजना व्यवस्थापनमा Divided Accountability को अवलम्बनले Accountability को आधारभूत मर्मलाई आत्मसात् गर्न नसक्ने
- सार्वजनिक क्षेत्रको अति प्रभावले निजी क्षेत्र जोखिमको भयमा क्रियाशील भई रहने अवस्था
- राजनीतिक तहमा हुनसक्ने विवाद तथा द्वन्द्वले परियोजनाको कार्यान्वयनमा Delay हुँदा

Time/Cost Overrun हुनु तथा अतिरिक्त ऋयकत बेहोर्ने सम्झौता नभएका परियोजना अलपत्र पर्ने अवस्था

- सहभागितालाई नतिजामुखी, सेवा केन्द्रित तथा जोखिम रहित बनाउन जटिल हुँदै जानु
- परियोजना व्यवस्थापनमा सिर्जित विभिन्न संस्था तथा गर्नुपर्ने कार्यले परियोजनाको लागत बढाएको
- अनुभव, सीप, क्षमता र न्चयगलम आवश्यकतामा सन्तुलन कायम नहुनु / Skill Mismatch को अवस्था
- सार्वजनिक क्षेत्रको उद्देश्य र कार्य प्रणाली तथा परियोजनाको सेवा लागतमा Confusion सिर्जना हुनु
- सबै परियोजना तथा क्षेत्रमा सम्भव नहुन सक्छ। राष्ट्रिय आवश्यकता भन्दा राजनीतिक, कानुनी, वित्तीय/Commercial कारणले परियोजना कार्यान्वयनमा नआउने हुनसक्छ।
- राज्यको प्रशासनिक तथा व्यवस्थापकीय क्षमताको प्रभाव सार्वजनिक निजी साझेदारीमा प्रत्यक्ष रूपमा परेको हुन्छ। सार्वजनिक निजी साझेदारी सञ्चालन, व्यवस्थापन र नतिजा प्राप्ति जस्ता पक्षमा राज्यको क्षमता मुख्य तत्त्वका रूपमा देखा पर्दछ।
- निजी क्षेत्रको Driving Factor - Return, Risk को मात्रा जस्ता पक्षले सार्वजनिक निजी साझेदारी कार्यान्वयनमा निजी क्षेत्र उदासीन हुनसक्छ।
- सार्वजनिक निजी साझेदारीका परियोजनाको स्वामित्वको हस्तान्तरण जटिल बन्न सक्ने अवस्थाले यसप्रतिको आकर्षण कमी हुनसक्छ।
- राज्यको Regularity Efficiency कमजोर हुँदा सार्वजनिक निजी साझेदारीको नतिजा अनुमान गरेभन्दा प्रतिकुल हुनसक्छ।

१२. सार्वजनिक निजी साझेदारीको आधुनिक अवधारणा

i) UNECE ले People First लाई एएए को Guiding Principle का रूपमा आत्मसात् गरी एएए मा निम्न सैद्धान्तिक अवधारणालाई मार्गदर्शन गरेको छ -

- Project & Action Plans - दिगो विकासको अवधारणामा आधारित भई जनमुखी परियोजना छनौट र कार्यान्वयन
- Capacity Building
- Improving Legal Framework for People First ○ PPP
- Transparency & Accountability
- Risk & De-risking
- Procurement Promoting, Value of People

- Resilience & Climate Change
- Innovative FinancingM Impact Investing

ii) Developing Countries Pro-poor PPPS - सार्वजनिक निजी साझेदारीका परियोजना सञ्चालन तथा लक्षित वर्ग गरिब नागरिक हुनुपर्ने अवधारणा

iii) Increasing involvement of NGOs, Civil Society Organization, Local Organization

iv) वैदेशिक सहायता, ऋण, साझेदारी मार्फत सार्वजनिक निजी साझेदारीको अवलम्बन

v) Developing Community as Partner

१३. नेपालमा सार्वजनिक निजी साझेदारी सम्बन्धी व्यवस्था

i) सार्वजनिक निजी साझेदारी नीति, २०७२

- सार्वजनिक निजी साझेदारीको समग्र व्यवस्थापनलाई दिशा निर्देश गरी यसका बहु आयामिक पक्षलाई सम्बोधन गरेको छ । समग्र अवस्थाको विश्लेषण सहित नीतिगत दिशा तय गरेको

ii) सार्वजनिक निजी साझेदारी तथा लगानी ऐन, २०७५/सार्वजनिक निजी साझेदारी तथा लगानी नियमावली, २०७७

- पूर्वाधार संरचना तथा सेवा क्षेत्रमा स्वदेशी वा निजी लगानीमा सार्वजनिक निजी साझेदारी परियोजना व्यवस्थापन सम्बन्धमा कानुनी व्यवस्था गरेको

iii) सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३/सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४

- खरिद सम्बन्धी व्यवस्थालाई सम्बोधन गरेको

iv) सार्वजनिक निजी साझेदारी सञ्चालन सम्बन्धी श्वेतपत्र

- नेपालको अवस्थालाई चित्रण गरेको

केही संस्थागत व्यवस्थाहरू –

- राष्ट्रिय योजना आयोग - सार्वजनिक निजी साझेदारीका परियोजना सञ्चालनमा रणनीति सहित परियोजना सञ्चालनको अध्ययन, अनुसन्धान तथा Modality तय गर्ने भूमिका
- लगानी बोर्ड - सार्वजनिक निजी साझेदारीमा परियोजनाको स्वीकृति सम्बन्धी व्यवस्था
- सार्वजनिक निजी साझेदारी एकाइ - सार्वजनिक निजी साझेदारी परियोजना सञ्चालनमा भूमिका खेल्ने संस्थागत संयन्त्र
- लगानी एकाइ - लगानीको प्रवर्द्धन तथा लगानीमैत्री वातावरण निर्माणका लागि क्रियाशील संयन्त्र
- ३ तहका सरकारका विभिन्न निकायहरू - आ-आफ्नो कार्यक्षेत्र भित्र क्रियाशील भई आ-आफ्नो विशिष्टता र आवश्यकतामा सार्वजनिक निजी साझेदारीको सञ्चालन गर्ने व्यवस्थाका लागि नीति तय गरी कार्य सम्पादन गरेको

१४. नेपालमा सार्वजनिक निजी साझेदारीका समस्याहरू

- परियोजना पहिचान, निर्माण, विकास र लगानी सम्बन्धमा सु-स्पष्ट नीतिगत/कानुनी/संस्थागत व्यवस्थाको कार्यान्वयन नहुनु
- सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया खोटपूर्ण हुनु - सार्वजनिक लगानीका परियोजनाले अवलम्बन गर्ने खरिद प्रक्रियामा स्वायत्तता प्राप्त गर्न नसक्नु
- ठेक्का प्रक्रिया जटिल र लामो हुनु । नतिजामुखी र व्यवहारिक बनाउन सकिएको छैन
- परियोजनाको व्यवस्थापन, अनुगमन र नतिजा प्राप्ति सम्बन्धमा वस्तुगत आधारहरू तय गरी कार्यान्वयन गर्न सकिएको छैन ।
- वित्तीय स्रोत र लगानी व्यवस्थापनमा निजी क्षेत्र उत्प्रेरित हुन नसकेको । सार्वजनिक क्षेत्रबाट हुने लगानी साझेदारी तथा सहजीकरण सम्बन्धी कार्यले निजी क्षेत्रलाई विश्वासमा लिन नसकेको
- पुँजी बजार विकसित हुन नसक्नु । ठुला लगानी फिर्ता हुन धेरै समय लाग्ने गरेको ।
- निजी क्षेत्र सबल बन्न नसक्नु । निजी क्षेत्रले ठुला परियोजना सञ्चालनका लागि ठुलो लगानी जम्मा गर्न सफल हुन सकेनन्
- लगानीको समग्र वातावरण सकारात्मक र उत्साहप्रद नहुँदा FDI लाई आकर्षित गर्न नसकिएको
- सार्वजनिक निजी साझेदारीमा राज्यका तह बिचको अनुभव र क्षमताबाट सिक्ने/ग्रहण गर्ने प्रणाली विकास हुन नसकेको । i.e.- सार्वजनिक निजी साझेदारीका स्थानीय परियोजनाहरू - खानेपानी, सडक, जलविद्युतका परियोजना सफल देखिन्छन् तर केन्द्रीय तहका परियोजना सोही रूपमा सफल हुन सकेनन्
- राजनीतिक अस्थिरता र सरकारको फेरबदलले राज्यका प्राथमिकता, रणनीतिक योजना तथा ती क्षेत्रमा सरकार बाहिरका क्षेत्रको स्रोत परिचालनको रणनीतिमा आउने परिवर्तनले सार्वजनिक निजी साझेदारीलाई दिगो बनाउन नसकिनु
- परियोजनासँग जोडिएर आउने विभिन्न Risk Factors मध्ये - Political Risk (राजनीतिक फेरबदलको मारमा आयोजना पर्ने) र Acceptability Risk (समाज/नागरिक तहले परियोजना बिचमा पुगिसके पश्चात् Accept नगर्ने) प्रवृत्तिलाई व्यवस्थापन गर्न नसकिनु

१५. समाधानका उपायहरू

सार्वजनिक निजी साझेदारीलाई प्रभावकारी बनाउनका लागि उल्लिखित समस्याको समाधानका अतिरिक्त निम्न पक्षमा ध्यान दिनु पर्दछ ।

- सार्वजनिक सेवा प्रवाहमा राज्यको सोच र मान्यतालाई Rethink गर्नुपर्ने देखिन्छ । जस्तै सरकारले सेवा तथा निजी क्षेत्रले नाफामूलक क्षेत्रमा केन्द्रित गर्ने तथा साझेदारीका क्षेत्र पहिचान गर्ने व्यवस्था मिलाउने

- तुलनात्मक/प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता भएका क्षेत्रमा लगानी परिचालन/केन्द्रित गर्ने
- लगानी र जोखिमको साझेदारीको विश्वासिलो मापदण्ड तय गर्ने
- लगानी उत्प्रेरित हुने वातावरण निर्माण, परियोजना सञ्चालनलाई बढावा दिने
- प्रक्रियागत सरलता र सुदृढ संस्थागत व्यवस्थालाई व्यवहारबाट सिद्ध गर्ने
- वैदेशिक निजी क्षेत्रलाई समाहित गर्न स्वदेशी निजी क्षेत्र साझेदारको विकास, प्रवर्द्धन गरी स्वदेशी निजी क्षेत्रलाई सबल/सक्षम र विश्वासिलो बनाउने
- जिम्मेवारी, जोखिम, लगानीको बाँडफाँड सम्बन्धी पारदर्शी व्यवस्था लागू गर्ने

१६. निष्कर्ष

सार्वजनिक निजी साझेदारी सार्वजनिक स्रोत व्यवस्थापनको महत्त्वपूर्ण आयाम हो । राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा स्रोतको अल्पता परिपूर्ति गर्न, निजी क्षेत्रलाई राज्य प्रणालीमा अर्थपूर्ण सहभागिता हासिल गर्न, सार्वजनिक सेवालाई सहज र गुणस्तरीय बनाउन यसलाई रणनीतिका रूपमा प्रयोग गरिएको छ । नेपाल जस्तो देशमा राज्यको क्षमता, प्रणालीको सबलता, कानुनी व्यवस्था, राजनीतिक प्रणालीको स्थायित्व जस्ता पक्षमा देखिने कमजोरीले लक्षित नतिजा प्राप्त हुन सकेको छैन । यसका लागि सु-स्पष्ट राजनीतिक मार्गदर्शन र Framework, सबल कानुनी व्यवस्था, नागरिक स्वीकार्यता हासिल गर्ने रणनीतिको अवलम्बन, गुणस्तरीय साझेदारीको विकास तथा स्रोत परिचालनमा सुदृढ व्यवस्थाको अपरिहार्यता महसुस भएको छ ।

१७. सन्दर्भ सामग्रीहरू

i) www.nmblstrategies.com.blog.ppp
   - Key principles to prepare for PPP

ii) www.zeepedia.com
   - Principles of PPP

iii) Review of Key Challenges in Public-Private Partnership Implementation
   - Temulin Batiargal and Mengzhong Zhang

iv) Challenges in implementing PPP in Malaysia
   - Suhaiza Ismail
   - Fatimah Azzhara Harris

v) Challenges & Gaps Faced by Public Private Partnership
   - Kei Otsuki
   - Utrecht University

vi) राजश्व पत्रिकाका विभिन्न अङ्कहरू

vii) कान्तिपुर दैनिकका विभिन्न अङ्कहरू

viii) कारोबार दैनिकका विभिन्न अङ्कहरू

संघीय संरचनामा आयोजना वर्गीकरण

*रमेश अर्याल **

१. विषय प्रवेश

नेपालको संविधानमा शासकीय संरचना संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको हुने तथा राज्यशक्तिको प्रयोग संविधान तथा कानून बमोजिम हुने उल्लेख छ। संविधानले संघीय सरकारलाई नीति निर्माण, नियमन तथा ठूला र बृहत आयोजना तर्जुमा एवम् कार्यान्वयन, प्रदेशलाई मध्यम स्तरका विकास निर्माण एवम् समन्वय र स्थानीय तहलाई सेवाप्रवाहमा बढी परिचालन हुने परिकल्पना गरेको छ।

संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा विकास कार्यक्रम तथा आयोजनाहरु स्रोत सहित बाँडफाटँ गर्नका लागि नेपाल सरकारले संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको कार्य जिम्मेवारीमा पर्ने विकास कार्यक्रम तथा आयोजनाको वर्गीकरण तथा बाँडफाँट सम्बन्धी मापदण्ड, २०७६ तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ। यद्यपि मापदण्डले दिशानिर्देश वमोजिम आयोजनाको वर्गीकरण व्यवहारिक रुपमा कार्यान्वयन हुन नसक्दा विकास कार्यक्रम तथा आयोजना बर्गीकरण मापदण्ड कार्यान्वयन हुन समस्या सिर्जना भएको छ।

२. आयोजना वर्गीकरण सम्बन्धी कानूनी व्यवस्था

नेपालको संविधानमा संघको अधिकार अनुसूची ५ मा, प्रदेशको अधिकार अनुसूची ६ मा, संघ र प्रदेशको साझा अधिकार अनुसूची ७ मा, स्थानीय तहको अधिकार अनुसूची ८ मा र संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको साझा अधिकार अनुसूची ९ मा उल्लेख छ। संविधान बमोजिम संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहको अधिकारको सूची वा साझा सूचीमा उल्लेख नभएको वा यो संविधानमा कुनै तहले प्रयोग गर्ने गरी नतोकिएको विषयमा संघको अधिकार हुने समेत उल्लेख छ। संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले आफ्नो अधिकारभित्रको आर्थिक अधिकार सम्बन्धी विषयमा कानून बनाउने, वार्षिक बजेट बनाउने, निर्णय गर्ने, नीति तथा योजना तयार गर्ने र त्यसको कार्यान्वयन गर्ने गर्छन। संघले साझा अधिकार सूचीका विषयमा र आर्थिक अधिकारका अन्य क्षेत्रमा प्रदेशलाई समेत लागू हुने गरी आवश्यक नीति, मापदण्ड र कानून बनाउन सक्ने, संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले आ-आफ्नो तहको बजेट बनाउने तथा प्रदेश र स्थानीय तहले बजेट पेश गर्ने समय संघीय कानून बमोजिम हुने संविधानमा उल्लेख छ।

* *सहसचिव, नेपाल सरकार*

आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा १७ मा आयोजनाको बर्गीकरण र आयोजना बैंक राष्ट्रिय योजना आयोगको सिफारिसमा नेपाल सरकारले गर्ने व्यवस्था छ। आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व नियमावली, २०७७ को नियम २४ मा आयोजना बर्गीकरण गर्दा आवधिक योजना तथा क्षेत्रगत नीति, रणनीति तथा नेपाल सरकारले अबलम्बन गरेको समग्र विकास नीति समेतका आधारमा गर्ने व्यवस्था छ। साथै, प्रदेश तथा स्थानीय तहले संचालन गर्ने आयोजनाको बर्गीकरण गर्दा प्रदेशको विकास नीति तथा योजना, सम्बन्धित प्रदेश कानून र अन्तर-सरकारी वित्त परिषद्को निर्णय समेतको आधार लिने व्यवस्था छ।

संघ प्रदेश र स्थानीय तह (समन्वय तथा अन्तरसम्बन्ध) ऐन, २०७७, परिच्छेद-३ कानून, नीति तथा योजना तर्जुमा अन्तर्गत दफा ४ मा कानून वा नीति बनाउँदा संघ प्रदेश र स्थानीय तहले विचार गर्नुपर्ने विषयहरु समावेश गरेको छ।जसअनुसार संघले आफ्नो एकल वा साझा अधिकारको विषयमा कुनै कानून वा नीति बनाउँदा संविधान तथा यस ऐन बमोजिमका अन्य कुराका अतिरिक्त प्रदेश तथा स्थानीय तहको एकल अधिकारको अतिक्रमण नगर्ने, लागत, दिगोपना वा सेवा प्रवाहको प्रभावकारिताका दृष्टिले कुनै विषयको कार्यान्वयन प्रदेश वा स्थानीय तहबाट गर्दा उपयुक्त हुने, कुनै विषयको कार्यान्वयनमा दोहोरो नपर्ने गरी संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको भूमिका रहने विषयमा ध्यान दिनुपर्ने उल्लेख गरेको छ।

त्यस्तै प्रदेशले आफ्नो एकल वा साझा अधिकारको विषयमा कुनै कानून वा नीति बनाउँदा संविधान तथा यस ऐन बमोजिमका अन्य कुराका अतिरिक्त संघ वा स्थानीय तहको एकल अधिकारको अतिक्रमण नगर्ने, संघीय कानूनसँग बाझिन नहुने, राष्ट्रिय नीति वा प्राथमिकता अनुकूल हुने र त्यसको कार्यान्वयनमा सघाउ पुग्ने, कुनै विषयको कार्यान्वयन स्थानीय तहबाट गर्दा लागत, दिगोपना, सेवा प्रवाहको प्रभावकारिताका दृष्टिले उपयुक्त हुने र कुनै विषयको कार्यान्वयनमा दोहोरो नपर्ने गरी सम्भव भएसम्म स्थानीय तहको भूमिका रहने विषयमा ध्यान दिनुपर्ने उल्लेख छ। स्थानीय तहले आफ्नो एकल वा साझा अधिकारको विषयमा कुनै कानून वा नीति बनाउँदा संविधान तथा यस ऐन बमोजिमका अन्य कुराका अतिरिक्त संघ वा प्रदेशको एकल अधिकारको अतिक्रमण नगर्ने, संघीय र प्रदेश कानूनसँग बाझिन नहुने, राष्ट्रिय नीति वा प्राथमिकता अनुकूल हुने र त्यसको कार्यान्वयनमा सघाउ पुग्ने, प्रदेशको नीति वा प्राथमिकता अनुकूल हुने र त्यसको कार्यान्वयनमा सघाउ पुग्ने र कुनै विषयको कार्यान्वयनमा दोहोरो नपर्ने विषयमा ध्यान दिनुपर्ने उल्लेख छ।

यसैगरी, अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४, राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४, आयोजनाहरुको बहुवर्षीय ठेक्का सम्बन्धी मापदण्ड, २०७७, सहलगानी सम्बन्धी कार्यविधि २०७७, समपूरक तथा विशेष अनुदान सम्बन्धी कार्यविधि, नेपाल सरकार मन्त्रिरिषद्को मिति २०७३/१०/१८ को कार्य विस्तृतिकरणले संघीय इकाइहरुको जिम्मेवारी थप स्पष्टता ल्याएको छ।

संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा विकास कार्यक्रम तथा आयोजनाहरु स्रोत सहित बाँडफाटँ गर्नका लागि नेपाल सरकारले संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको कार्य जिम्मेवारीमा पर्ने विकास कार्यक्रम तथा आयोजनाको वर्गीकरण

तथा बाँडफाँट सम्बन्धी मापदण्ड, २०७६ तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ ।यस मापदण्डमा आयोजना वर्गीकरण तथा बाँडफाटँका समष्टिगत र क्षेत्रगत आधार निर्धारण भएको छ ।

३. आयोजना वर्गीकरण तथा बाँडफाटँका समष्टिगत र क्षेत्रगत आधार

संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको कार्य जिम्मेवारीमा पर्ने विकास कार्यक्रम तथा आयोजनाको वर्गीकरण तथा बाँडफाँट सम्बन्धी मापदण्ड, २०७६ मा आयोजना वर्गीकरण तथा बाँडफाटँका समष्टिगत आधार देहाय बमोजिम छन् ः

- नेपालको संविधानको अनुसूची ५, ६ र ८ मा उल्लेखित संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको एकल अधिकारको सूची अन्तरगतका कार्यहरू तत् तत् तहले सम्पादन गर्ने । नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को निर्णयबाट संघबाट सञ्चालन गरिने गरी निर्णय भएका विकास कार्यक्रम तथा आयोजनाहरू संघबाट संचालन गर्ने ।
- नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०७४ मा उल्लेखित संघीय विषयगत मन्त्रालयहरूको जिम्मेवारीमा परेका कार्यहरू संघले सम्पादन गर्ने ।
- दातृ पक्षसँग सम्झौता भई कार्यान्वयन भएको बाहेक वैदेशिक सहायतामा सञ्चालित विकास कार्यक्रमहरू तत् तत् तहबाट कार्यान्वयन गर्ने । साथै, दातृ निकायसँग थप वा पूरक सम्झौता गरी सञ्चालन हुने विकास कार्यक्रमहरूको राष्ट्रिय तथा अन्तर प्रदेश वा अन्तर स्थानीय तह समन्वय तथा अनुगमन एवम् विकास साझेदारहरूसँग समन्वय र सहजीकरण संघले गर्ने ।
- बहुवर्षीय ठेक्कापट्टा भई सञ्चालनमा रहेका र नेपाल सरकारको दायित्व सिर्जना भएका विकास कार्यक्रमहरू प्रदेश सरकार र स्थानीय तहलाई सवल बनाउँदै क्षमता वृद्धि गरी तत् तत् तहमा स्रोत र ठेक्का व्यवस्थापनको अभिलेख सहित हस्तान्तरण गर्ने ।
- समान प्रकृतिका विकास कार्यक्रमहरूलाई गाभी संविधान बमोजिम जुन तहले सञ्चालन गर्नुपर्ने हो सोही तहमा हस्तान्तरण गर्ने ।
- संघले संघीय संरचना अनकूल नदेखिएका विकास समिति, परिषद्, बोर्ड, कोष, प्रतिष्ठान, प्राधिकरण, केन्द्र, आयोगहरू खारेज गर्ने ।
- संघले अनुसन्धानमूलक, अन्वेषणात्मक र विशिष्टीकृत क्षमता विकास सम्बन्धी संस्था वा कार्यक्रमहरू एकीकृत गरी सञ्चालन गर्ने ।
- संघले एक भन्दा बढी एकाई वा तहमा उपयोग हुने तथा विभाजन गर्दा प्राविधिक तथा आर्थिक रुपमा उपयुक्त नहुने प्रकृतिका संस्था वा कार्यक्रमहरू एकीकृत रुपमा सञ्चालन गर्ने ।
- विकास कार्यक्रम तथा आयोजनाको कार्यान्वयनको लागि बृहत् लगानी आवश्यक पर्ने र वैदेशिक सहायता परिचालन गर्नुपर्ने राष्ट्रिय स्तरका कार्यक्रम तथा आयोजनाहरू संघले सञ्चालन गर्ने ।

- राष्ट्रियस्तरका प्रयोगशाला संचालन र सोको मापदण्ड, प्रमाणीकरण तथा अनुसन्धानको कार्य संघले गर्ने ।
- गरिबी निवारणमा राष्ट्रव्यापी प्रभाव पार्ने कार्यक्रमहरू संघले सञ्चालन गर्ने ।
- एकभन्दा बढी प्रदेशमा सञ्चालन हुने कार्यक्रम तथा आयोजना संघले र एकभन्दा बढी स्थानीय तहमा सञ्चालन हुने कार्यक्रम तथा आयोजना सम्बन्धित प्रदेशले कार्यान्वयन गर्ने । सोको अनुगमन, नियमन, समन्वय र सहजीकरण गर्न आयोजना समन्वय/सहजीकरण इकाई संघमा रहने ।
- समष्टिगत/क्षेत्रगत नीति, कानुन, मापदण्ड, राष्ट्रिय कार्ययोजना, नियमन, समन्वय र अनुसन्धान सम्बन्धी कार्य संघले गर्ने ।
- संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबाट सञ्चालन हुने आयोजना/कार्यक्रममा दोहोरोपना नआउने गरी बजेट तथा कार्यक्रम प्रस्ताव गर्ने ।
- राष्ट्रिय गौरवका आयोजना तथा राष्ट्रिय रूपमा रणनीतिक महत्त्वका कार्यक्रम/आयोजना संघबाट सञ्चालन गर्ने ।
- संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको साझा अधिकार भित्रका सह-लगानीमा संचालन हुने कार्यक्रमका लागि लगानीको ढाँचा सहित कार्यक्रम प्रस्ताव गर्ने ।
- संघले विशेष अनुदान सम्बन्धी कार्यविधि र समपूरक अनुदान सम्बन्धी कार्यविधिमा भएको व्यवस्था बमोजिम स्रोत हस्तान्तरण गर्ने ।
- संघबाट हस्तान्तरण हुनु पूर्व आर्थिक दायित्व सिर्जना भइसकेको कार्यक्रम/आयोजना सम्पन्न गर्नको लागि आवश्यक पर्ने बजेट संघले सशर्त अनुदानको रूपमा उपलब्ध गराउने ।
- कार्यक्रम/आयोजना प्रस्ताव गर्दा स्वीकृत संगठन संरचनालाई आधार लिने । संस्थागत संरचना प्रदेश वा स्थानीय तहमा गइसकेको तर विगतमा संघको कार्यक्षेत्रमा राखिएका कार्यक्रम/आयोजना सम्बन्धित प्रदेश एवम् स्थानीय तहमा हस्तान्तरण गर्ने ।
- तीन तहको अधिकार क्षेत्रको स्वीकृत भई लामो समय देखि न्यून प्रगति भएका र कमजोर कार्यान्वयन अवस्थामा रहेका विकास कार्यक्रम/आयोजनाहरूलाई पुनःप्राथमिकीकरण गर्ने, गाभ्ने वा बन्द गर्ने ।
- संघ र प्रदेश, संघ, प्रदेश र स्थानीय तह तथा प्रदेश र स्थानीय तहको साझा अधिकारसूचीमा रहेका विषयसँग सम्बन्धित बृहत् लगानी र अन्तर प्रदेश प्रभावित आयोजना संघले गर्ने, अन्तर स्थानीय तह प्रभावित आयोजना प्रदेशले गर्ने र अन्य स्थानीय तहमा हस्तान्तरण गर्ने ।
- आयोजनाको लागतको तुलनामा न्यून विनियोजन भएका र कुनै कार्यक्रम अन्तर्गत आयोजनाको सूची मात्र भएका र एकमुष्ट रकम विनियोजन हुँदै आएका सालबसाली प्रकृतिका आयोजनाहरू र खास गरी सडक, सिँचाइ र खानेपानीमा एकमुष्ट रकम उपलब्ध गराई सम्बन्धित प्रदेश र स्थानीय तहले नै प्राथमिकीकरण गरी तीन वर्ष भित्र सम्पन्न हुने गरी कार्यान्वयनको व्यवस्था गर्ने ।

- संघबाट सञ्चालन गर्ने गरी अबण्डा देखाइएको विकास कार्यक्रम/आयोजना प्रकृति हेरी तीन तहमा विभाजन गर्ने ।
- वित्तीय संघीयताको कार्यान्वयन पूर्वका विकास आयोजनाहरू निर्माण सम्पन्न गर्ने गरी सशर्त अनुदान मार्फत प्रदेश र स्थानीय तहलाई स्रोत सहित आयोजना हस्तान्तरण गर्ने । सशर्त अनुदान मार्फत प्रदेश र स्थानीय तहबाट निर्माण र सञ्चालन हुने कार्यक्रम तथा आयोजनाको राष्ट्रिय मापदण्ड र नतिजा सूचकको आधारमा स्रोत हस्तान्तरण गर्ने ।
- प्रगति शून्य भएका र बाँकी अवधिमा रकम विनियोजन गर्दा समेत सम्भावना नदेखिएका आयोजना/कार्यक्रम बजेटबाट हटाई थप अध्ययन सहित आयोजना बैंकमा समावेश गर्ने व्यवस्था मिलाई पूर्व-तयारी पुरा गरेपश्चात बजेट प्रस्ताव गर्ने ।

क्षेत्रगत आधारमा शासकीय व्यवस्था एवम् सुशासन, अर्थ, उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति, उर्जा, जलस्रोत तथा सिचाई, कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला, कृषि तथा पशुपन्छी विकास, भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण, खानेपानी, गृह, परराष्ट्र, भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात क्षेत्रमा वर्गीकरण गरिएको छ। त्यसैगरी अन्य क्षेत्रमा महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक, रक्षा, युवा तथा खेलकूद, वन तथा वातावरण, शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि, श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा, सहरी विकास, संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन, सञ्चार तथा सूचना प्रविधि र स्वास्थ्य तथा जनसंख्यामा वर्गीकरण गरेको पाईन्छ ।

४. आयोजना वर्गीकरणमा देखिएका समस्याहरु

आयोजना वर्गीकरण मापदण्डको कार्यान्वयनमा समस्याहरु देखा परेका छन् ।संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्दा आ-आफ्नो कार्यक्षेत्र भित्र पर्ने समान प्रकृतिका आयोजनाहरु छनौट र कार्यान्वयन गर्दा दोहोरोपना सिर्जना भएको छ । तीनै तहका सरकारका निकायले मापदण्ड कार्यान्वयनमा अपनत्व लिएका छैनन ।राजनैतिक प्रभाव तथा दवावले ससाना टुक्रेयोजना समेत संघको योजनामा समावेश भएको छ ।राष्ट्रिय योजना आयोग, अर्थ मन्त्रालय र विषयगत मन्त्रालय वीचको समन्वय कमजोर रहेको छ ।

संघबाट हस्तान्तरण भएका आयोजनामा प्रदेश र स्थानीय तहले अपनत्व लिएको पाईदैन ।अन्तर तह/निकाय समन्वय नहुँदा आयोजनामा दोहोरोपना कायम रहेको छ ।मापदण्ड विपरित विषयगत मन्त्रालयबाट सिफारिश गरिएका आयोजनामा अर्थ मन्त्रालयबाट बजेट बिनियोजन भएको छ ।मापदण्ड बमोजिम प्रदेशको कार्यक्षेत्र भित्र रहेका आयोजनाहरु जनशक्ति एवम् क्षमताको कमीका कारण कार्यान्वयन हुन नसकि फिर्ता (जस्तैः जनता आवास कार्यक्रम) भएका छन् । सबै स्थानीय र प्रदेश सरकारको आवधिक तथा वार्षिक योजनामा आयोजना वर्गीकरण मापदण्ड अनुसरण गरिएको पाईदैन ।आयोजना वैंक र मध्यमकालिन खर्च संरचनाको प्रावधानलाई पूर्ण रुपमा बाध्यकारी वनाउन सकिएको छैन ।

मापदण्डमा भएका भएका प्रावधान ऐनसँग बाझिएका (जस्तैः विद्युत उत्पादन सम्वन्धी प्रावधान) छन् ।प्रदेश र स्थानीय तहमा योजना वर्गीकरण मापदण्डको अभिमुखीकरण पर्याप्त मात्रामा हुन सकेको छैन ।तीनै तहको खण्डीकृत तथ्याकं तयार नहुँदा यथार्थ विश्लेषण गर्न समस्या भएको छ ।अन्तर प्रदेश परिषद्, राष्ट्रिय समन्वय परिषद्, अन्तरसरकरी वित्त परिषद् लगायतका तीन तहको समन्वयका लागि भएका संयन्त्रको बैठक समयमा नवस्दा समस्याको समयमै समाधान हुन सकेको छैन ।

५. संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा आयोजना बर्गीकरणका आधार

संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा आयोजना बर्गिकरण गर्दा निम्न आधारहरु अवलम्बन गर्न उपयुक्त देखिन्छ :

(क) संघमा आयोजना वर्गीकरणका आधार

- नेपालको संविधानको अनुसूची ५, ७ र ९ मा तोकिएका जिम्मेवारी,
- राज्यका निर्देशक सिद्धान्त, नीति तथा दायित्वको पालना र कार्यान्वयन,
- राष्ट्रियस्तर वा राष्ट्रिय महत्त्वका राष्ट्रिय गौरवका र रुपान्तरणकारी आयोजनाहरु,
- एकभन्दा बढी प्रदेशमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने आयोजना,
- जटिल प्राविधिक क्षमता वा ठूलो लगानी आवश्यक पर्ने आयोजना,
- दीर्घकालिन सोच २१०० एवम् १५ औं योजना, दिगो विकास लक्ष्य प्राप्ति, विकासशील र मध्यम आय भएको मुलकमा स्तरोन्नतिमा सघाउ पुर्याउने सङ्घीय आयोजना,
- आयोजना कार्यक्रमले ओगट्ने क्षेत्र, जनसंख्या र अन्तर तह समन्वय,
- आयोजना कार्यक्रम संचालनको प्राविधिक क्षमताको स्तर,
- क्षेत्रगत ऐन, नियम, मापदण्ड,
- लागत, दिगोपना, सेवा प्रवाहको प्रभावकारिताका दृष्टिले संघमा उपयुक्त हुने आयोजना,
- संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबाट सञ्चालन हुने आयोजना/कार्यक्रममा दोहोरोपना नआउने,
- सहलगानीमा निर्माण हुने आयोजना ।

(ख) प्रदेशमा आयोजना वर्गीकरणका आधार

- नेपालको संविधानको अनुसूची ६, ७ र ९,
- राष्ट्रिय नीति वा प्राथमिकता अनुकूल हुने र त्यसको कार्यान्वयनमा सघाउ पुग्ने,
- प्रादेशिक महत्त्वका प्रादेशिक गौरवका आयोजना,
- एकभन्दा बढी स्थानीय तहमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने आयोजना,
- दीर्घकालिन सोच २१०० एवम् १५ औं योजना, प्रदेश आवधिक योजना, दिगो विकास लक्ष्य प्राप्ति, विकासशील र मध्यम आय भएको मुलकमा स्तरोन्नतिमा सघाउ पुऱ्याउने प्रदेशगत आयोजनाहरु,
- लागत, दिगोपना, सेवा प्रवाहको प्रभावकारिताका दृष्टिले प्रदेशमा गर्न उपयुक्त हुने आयोजना,

- संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबाट सञ्चालन हुने आयोजना/कार्यक्रममा दोहोरोपना नआउने,
- प्रदेशका ऐन, नियम, मापदण्ड बमोजिमका आयोजना,
- आयोजना कार्यक्रमले ओगट्ने क्षेत्र, जनसंख्या र अन्तरतह समन्वय निर्धारण भए बमोजिम,
- प्रदेशको प्राविधिक क्षमताको स्तर बमोजिम सञ्चालन हुने आयोजना ।

(ग) स्थानीय तहमा आयोजना वर्गीकरणका आधार

- नेपालको संविधानको अनुसूची ८ र ९ मा उल्लेखित अधिकार सूची,
- राष्ट्रिय र प्रदेशको नीति वा प्राथमिकता अनुकूल हुने र त्यसको कार्यान्वयनमा सघाउ पुग्ने,
- दीर्घकालिन सोच २१०० एवम् १५ औं योजना, प्रदेश आवधिक योजना, पालिका आवधिक योजना, दिगो विकास लक्ष्य प्राप्ति, विकासशील र मध्यम आय भएको मुलकमा स्तरोन्नतिमा स्थानीय तहलाई आवश्यक आयोजनाहरु,
- लागत, दिगोपना, सेवा प्रवाहको प्रभावकारिताका दृष्टिले स्थानीय तहमा उपयुक्त हुने आयोजना,
- संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबाट सञ्चालन हुने आयोजना/कार्यक्रममा दोहोरोपना नआउने,
- स्थानीय ऐन, नियम, मापदण्ड बमोजिमका आयोजना,
- आयोजना कार्यक्रमले ओगट्ने क्षेत्र, जनसंख्या र अन्तर तह समन्वय निर्धारण भए बमोजिम,
- स्थानीय तहको प्राविधिक क्षमताको स्तर अनुसार सञ्चालन हुने आयोजना ।

६. सुझावहरु

संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा आयोजना वर्गीकरणको मापदण्डलाई प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्न आयोजना वर्गीकरण मापदण्डलाई संविधानको क्षेत्राधिकार अनुसार हुने गरी तीनै तहका सरकारको समन्वय र सहभागितामा परिमार्जन गरी कार्यान्वयनमा सबैले अपनत्व लिने वातावरण बनाउनुपर्छ ।आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व नियमावली २०७७ को नियम २७ बमोजिमको राष्ट्रिय योजना आयोगको उपाध्यक्षको संयोजकत्वमा आयोजना वर्गीकरण, प्राथमिकीकरण वा पुनप्राथमिकीकरण वा राष्ट्रिय आयोजना बैंक सम्बन्धी काम गर्न समिति र आयोगको सदस्यको संयोजकत्वमा उपसमिति गठन गरी क्रियाशील बनाउनुपर्छ ।

राजनैतिक प्रभाव तथा दवावले ससाना टुक्रे योजना समेत संघको योजनामा समावेश गर्ने परिपाटीको अन्त्य गर्नुपर्छ । साना प्रकृतिका सालबसाली आयोजना संघले सञ्चालन नगर्ने गरी कटौती गर्ने र निर्माणाधीन साना आयोजना क्रमश सम्पन्न गर्ने वा प्रदेश र स्थानीय तहमा हस्तान्तरण गर्नुपर्छ ।राष्ट्रिय योजना आयोग, अर्थ मन्त्रालय र विषयगत मन्त्रालय वीच मापदण्ड कार्यान्वयनमा समन्वय गरी मापदण्ड विपरित विषयगत मन्त्रालयबाट प्रस्ताव गरिएका आयोजनामा अर्थ मन्त्रालयले बजेट बिनियोजन गर्नु हुदैन ।संघबाट हस्तान्तरण भएका आयोजनामा प्रदेश र स्थानीय तहले अपनत्व लिनुपर्ने र हस्तान्तरण भएका अधुरा आयोजनाको सम्पन्न कार्यको भुक्तानीलाई प्राथमिकता दिई संघले बजेट विनियोजन गरी वित्तीय हस्तान्तरण गर्नुपर्छ ।

एउटै आयोजनामा -विशेष गरी सडक) तीनै तहका सरकारले बजेट विनियोजन गर्ने परिपाटीको अन्त्य गर्नुपर्छ ।कुन आयोजना संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले गर्दा उपयुक्त हुन्छ भनी निर्क्यौल गर्दा तीनै तहका प्राविधिक सहितको टोली फिल्डमा गई जनसहभागितामा छनौट गर्नुपर्छ । यसले गर्दा आयोजना प्रति अपनत्व पनि सिर्जना हुन्छ । प्रदेश र स्थानीय तहको कार्यक्षेत्रमा पर्ने सवै आयोजना सशर्त अनुदान सहित हस्तान्तरण गर्ने र सम्बन्धित तहले अपनत्व ग्रहण गर्नुपर्छ ।प्रदेश र स्थानीय तहमा आयोजना समयमै सम्पन्न गर्नका लागि संस्थागत र प्राविधिक क्षमता विकास सहित जनशक्ति परिचालन गरी प्रदेश र स्थानीय तहलाई सशक्त वनाउनुपर्छ । सबै स्थानीय र प्रदेश सरकारको आवधिक तथा वार्षिक योजनामा आयोजना वर्गीकरण मापदण्डको अनुसरण गर्नुपर्छ ।

आयोजना वैंक र मध्यकालिन खर्च संरचनामा समावेश भएका र पूर्व तयारी पुगेका आयोजनामा विनियोजन दक्षता हासिल हुने गरी मात्र बजेट विनियोजनको व्यवस्था गर्नुपर्छ ।प्रदेशका निकायहरु र स्थानीय तहलाई आयोजना वर्गीकरण मापदण्ड सम्वन्धमा अभिमुखीकरण गर्नुपर्छ । तीनै तहको विश्वसनीय र भरपर्दो खण्डीकृत तथ्याकं तयार गर्नुपर्छ ।अन्तर प्रदेश परिषद्, राष्ट्रिय समन्वय परिषद्, अन्तरसरकरी वित्त परिषद लगायतका तीन तहको समन्वयका लागि भएका संयन्त्रको बैठक नियमित बसेर देखा परेका समस्याको समयमै समाधान गर्नुपर्छ ।

बजेट सिलिगं र मार्गदर्शन पठाउँदा योजना वर्गीकरण मापदण्डको कार्यान्वयन हुने गरी योजना छनौट अनिवार्य गर्ने गरी निर्देशन दिनुपर्छ । समपूरक र विशेष अनुदानबाट छनौट भएका आयोजनाहरुको प्रकृति कार्यविधि अनुसार फरक फरक हुनुपर्छ । समपूरक र विशेष अनुदान अन्तर्गतका आयोजना र कार्यक्रम छनौट गर्दा अन्य अनुदानबाट सञ्चालन हुने कार्यक्रमसँग दोहोरो नपर्ने गरी छनौट गर्नुपर्छ ।

सडक, रेल, हवाई र जल यातायात समेटी एकीकृत यातायात योजना तयार गर्नुपर्छ ।सडक निर्माणलाई योजनावद्ध रुपमा कार्यान्वयन गर्न सडक सञ्जालको नक्साकंन तयार गरी संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको प्रष्ट क्षेत्राधिकार तोकी सडक निर्माण गर्नुपर्छ । सडक आयोजनाहरु खण्डीकृत रुपमा बीच बीच भागमा गराउने पाईएकोले सुरु बिन्दुबाट सुरु गर्दै सम्पन्न गर्नुपर्छ । राष्ट्रिय गौरवका आयोजना व्यवस्थापनको लागि विशिष्टिकृत डेडिकेटेड एजेन्सी तोक्नुपर्छ ।विद्युत ऐनमा राख्नुपर्ने प्रावधान मापदण्डमा राखिएकोले उक्त प्रावधानहरु ऐन संशोधन गरी राख्नुपर्छ ।खानेपानी आयोजनाको छनौटको आधार जनसंख्यालाई मात्र नहेरी लागत र प्राविधिक जटिलतालाई समेत ध्यान दिने, हरेक पालिकामा वास इकाई (WASH Unit) राख्नुपर्छ ।

सशर्त अनुदानतर्फ आयोजनागत बजेट विनियोजन गर्दा सम्बन्धित मन्त्रालय, प्रदेश/ स्थानीय तह र अर्थ मन्त्रालय बीच छलफल गरेर मात्र बजेट विनियोजन गर्नुपर्छ । सहलगानीका आयोजनाको छनौट, सहलगानीको ढाँचा र प्रतिशत निर्धारण संघीय सरकारको बजेट तर्जुमा अगावै गर्नुपर्छ । विभिन्न अनुदानबाट सञ्चालित आयोजनाको प्रगति प्रतिवेदनको संयन्त्र तयार गरी सम्बन्धित निकायमा नियमित र अनिवार्य रुपमा प्रगति प्राप्त हुने व्यवस्था गर्नुपर्छ ।

७. निष्कर्ष

संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको कार्य जिम्मेवारीमा पर्ने विकास कार्यक्रम तथा आयोजनाको वर्गीकरण तथा बाँडफाँट सम्बन्धी मापदण्ड, २०७६ मा तर्जुमा भएपनि क्षेत्रगत ऐन कानूनसँग बाझिनु, मापदण्डमा अपनत्व नलिनु आदि कारणले कार्यान्वयनमा जटिलता सिर्जना हुन गई योजना छनौटमा दोहोरोपना देखिएको छ। माथि उल्लिखित सुझावहरुलाई आत्मसाथ गरेर विस्तृत अध्ययन गरी मापदण्ड कार्यान्वयनमा तत्परता ल्याउनुपर्ने देखिन्छ ।

सन्दर्भ सामग्री

- नेपालको संविधान २०७२, कानून किताव व्यवस्था समिति ।
- अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४
- आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ र नियमावली २०७७
- संघ प्रदेश र स्थानीय तहको कार्यजिम्मेवारीमा पर्ने विकास कार्यक्रम तथा आयोजनाको वर्गीकरण तथा बाँडफाँड सम्वन्धी मापदण्ड, २०७६
- पन्ध्रौं योजना (२०७६/७७-२०८०/८१), राष्ट्रिय योजना आयोग ।
- नेपालको संघीय शासन प्रणाली, नेपाल प्रशासनिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठान, संघीयता अध्ययन केन्द्र ।
- आयोजना व्यवस्थापनका लागि राष्ट्रिय आयोजना बैंक हाते पुस्तिका, राष्ट्रिय योजना आयोग ।
- विभिन्न मन्त्रालयका आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को वार्षिक कार्यक्रम ।
- रमेश अर्याल, भूपेन्द्र थापा, देवराज जोशी र वीरेन्द्र भारती, संघीय संरचनामा योजना वर्गीकरणको मापदण्ड सम्बन्धी अध्ययन (अप्रकाशित) २०७८ ।

नेपालमा वैदेशिक सहायताको महत्व तथा यसलाई प्रभावकारी बनाउने उपायहरु

*गम्भीर बहादुर हाडा**

सारांश (Abstract)

व्यापक अर्थमा एक राष्ट्रले अर्को राष्ट्रलाई सहयोग स्वरूप प्रदान गरिने कुनै पनि वस्तु वा सेवालाई वैदेशिक सहायता भनिन्छ । तर आर्थिक परिभाषाअनुसार आर्थिक रूपले कम विकसित देशलाई आर्थिक तथा सामाजिक विकासको लागि सक्षम राष्ट्रहरूले दिइने आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग नै वैदेशिक सहायता हो। सहायता राष्ट्रभित्र एक देशबाट अर्को देशलाई दिईने व्यापारमा छुट सहुलियत व्याजको ऋण अनुदान, सामान, एक देशबाट अर्को देशमा गरिने लगानी प्राविधिक सहयोग लगायत एक देशबाट अर्को देशको भलाईको लागि गरिने सम्पूर्ण आर्थिक क्रियाकलापहरू अंगालेको हुन्छ। तर यहाँ सहायता अन्तर्गत अनुदानको रूपमा प्राप्त हुने वैदेशिक सहायता र ऋणको विषयमा चर्चा गरिने छ। कुनै पनि देशमा विकासका गतिविधिहरू सञ्चालन गर्न चाहिने स्रोत, साधन र जनशक्ति जुटाउने काममा सहयोग पुऱ्याउने कुरा नै वैदेशिक सहायता हो । वैदेशिक सहायताको दीर्घकालीन लक्ष्य मध्ये भविष्यमा वैदेशिक सहायता लिनु नपर्ने स्थितिको सिर्जना गर्नु हो । देशको भौगोलिक घेराभन्दा बाहिर निर्मित पूजी देशभित्र आयात गरिन्छ भने यस्तो पूँजीलाई वैदेशिक पूँजी दर प्रकारबाट प्राप्त हुन्छ । (क) वैदेशिक सहायता (ख) वैदेशिक लगानी । वैदेशिक सहायता पनि वद्ध (Tied) र अवद्ध (untied) दुई किसिमका छन् ।

आजको विश्वमा सबैभन्दा विकसित मुलुक संयुक्त राज्य अमेरिकाले पनि प्रायः सबै युरोपेली मुलुकहरूबाट बाह्य स्रोत प्राप्त गरेका छन् । जलस्रोत, प्राविधिक ज्ञान र वित्तीय साधन बोकेर लाखौं लाख युरोपबाट अमेरिकामा प्रवास लागेका जनता कै प्रयत्नबाट मुख्य रूपले संयुक्त राज्य अमेरिकाको विकास भएको हो । विश्वमा औद्योगिक क्रान्तिको सुरुवात गरी विश्वमा आर्थिक विकास र औद्योगीकरणको मुल फुटाउने बेलायत (संयुक्त अधिराज्य) ले पनि एशिया, अफ्रिका, अष्ट्रेलिया र अमेरिकाबाट बित्तीय र भौतिक साधन भित्र् याउन पाएकोले नै औद्योगीकरणको प्रणेताको रूपमा त्यसको अभ्यूदय भएको हो । अरू पश्चिम युरोपेली मुलुकहरूको सम्बन्धमा पनि घेरेथ्यो र यही कुरा लागू हुन्छ । आर्थिक विकासको इतिहासको पाना पल्टाउने हो भने सोभियत संघ जस्तो विश्वका अति विकसित देशले पनि १० औं शताब्दीमा युरोपबाट आएका दक्ष श्रम र पूँजीको भरमा नै आर्थिक विकासका पूर्वाधारहरू खडा गरेर विकास गर्न सक्षम भएको कुरा उल्लेख भएको हामी पाउँछौं । तसर्थ विदेशी सहायता लिनु देशको आर्थिक कमजोरी सिद्ध गर्नु हो र यसले देशलाई विदेशीको दास बनाउँछ भन्ने आलोचकहरूको तर्कपूर्ण रहे तापनि आफ्नो देशको सर्वाङ्गिण विकास गर्न आवश्यक पूँजीको प्रवन्ध गर्नमा विदेशी सहायता तथा ऋणको महत्वपूर्ण भूमिकालाई अस्वीकार गर्न सकिँदैन।

२०७७ फागुनसम्म भुक्तानी गर्न वाँकी खुद सार्वजनिक ऋण रु १५ खर्ब ८९ अर्ब ४६ करोड रहेको छ ।

* *सह-प्राध्यापक, अर्थशास्त्र, भक्तपुर बहुमुखी क्याम्पस*

भुक्तानी गर्न बाँकी ऋणमा आन्तरिक र वाह्य ऋणको अनुपात ४५.१ प्रतिशत र ५४.९ प्रतिशत रहेको छ। २०७६ फागुनसम्म यस्तो अनुपात क्रमश ३८.६ प्रतिशत र ६१.४ प्रतिशत थियो। २०७७ असारसम्म कुल निर्तबाँकी सार्वजनिक ऋण रु १४ खर्ब १९ अर्ब ८८ करोड रहेको थियो। उक्त अवधिमा आन्तरिक ऋण र बाह्य ऋणको अनुपात क्रमश : ४३.२ प्रतिशत र ५६.८ प्रतिशत रहेको थियो। आर्थिक वर्ष २०७७/७८ को फागुनसम्म आन्तरिक ऋण तर्फ रु ८ अर्ब २२ करोड र बाह्य ऋण तर्फ रु ११ अर्ब ९२ करोड गरी कुल रु२० अर्व १४ करोड बराबर साँवा फिर्ता गरिएको छ। गत आर्थिक वर्षको फागुनसम्म यस्तो रकम रु ३२ अर्ब ४५ करोड रहेको थियो। आर्थिक वर्ष २०७७/७८ को फागुनसम्म आन्तरिक ऋण तर्फ रु १५ अर्ब ५१ करोड र बाह्य ऋण तर्फ रु३ खर्ब ३२ करोड गरी कुल रु१८ अर्ब ८३ करोड बरारबरको व्याज भुक्तानी गरिएको छ।

नेपालमा बैदेशिक सहायताको क्षेत्रमा देखिएका समस्याहरुमा : सबल र निःस्वार्थ राजनैतिक प्रतिबद्धता हुनुपर्ने, आर्थिक विकासका आधारभूत पक्षहरुको संस्थागत विकास हुनुपर्ने, राष्ट्रिय योजनामा बढीभन्दा बढी जनआकांक्षाप्रतिबिम्बित हुनुपर्ने, उदार अर्थव्यवस्थाअनुरुप सरकारी संलग्नता हटाउँदै जानुपर्ने, हचुवाको पमा सहायता स्वीकार्ने प्रवृत्ति निरुत्साहित गर्नुपर्ने, सहायताको क्रममा गरिने विभिन्न सन्धी सम्झौतामा बढी ध्यान केन्द्रित गरिनुपर्ने र देशको आन्तरिक पक्षमा नकारात्मक असर पार्ने सन्धी तथा सम्झौतालाई अस्वीकार गरिनुपर्ने। (अर्थात् सम्झौताका सर्तहरुलाई राष्ट्रका हितअनुरुप भएको खण्डमा मात्र स्वीकार गर्ने), विकास आयोजनामा कार्यक्रम बजेट अनिवार्य रुपमा लागू गर्ने, Monitoring and Evaluation को संस्थागत विकास गर्ने, सामाजिक आवश्यकताको पहिचानमा जोड दिने, प्रशासनको भूमिकालाई उत्तरदायी बनाउने, Systematic errors (प्रणालीगत त्रुटिहरु)लाई सुधार गर्ने, सानोतिनो सहयोग राशी स्वीकार गर्न नहुने, स्वदेशी विशेषज्ञकै प्रयोगमा बढी जोड दिइनुपर्ने, स्वदेशी ठेकेदार कम्पनीहरुलाई नै ठेक्कामा प्राथमिकता दिनुपर्ने। पूर्व तयारीको अभाव हुनु, आयोजना व्यवस्थापन, अनुगमन प्रणाली कमजोर हुनु, न्यून ग्रहण क्षमता, प्रतिवद्धता बमोजिमको उपयोग हुन नसक्नु, सबै वैदेशिक सहायतालाई ट्रेजरी र बजेट भित्र समाहित गर्न नसक्नु, खर्च गर्ने क्षमताको कमी।

नेपालले आफ्नो कर प्रणालीमा सुधार ल्याउनु आवश्यक छ। कर प्रणालीको सुधार र लक्ष्यले अभिप्रेरित हुनु जरुरी छ। (क) कर प्रणालीको सुधारबाट करका आधारहरू विस्तृत हुन गई बढी राजश्व परिचालन हुन सकोस् र (ख) कर प्रणाली प्रगतिशील सिद्धान्तमा आधारित हुन गई उसले सम्पत्ति र आयको वितरणमा समानता ल्याओस्। विदेशी मित्र राष्ट्रहरूबाट प्राप्त हुने ऋण सहयोग वा अनुदानहरूलाई राम्रोसँग विश्लेषण गरेर राष्ट्रिय हितको प्रयोजनको लागि मात्र ग्रहण हुनुपर्छ। अनावश्यक बन्देज सहितको लागि मात्र ग्रहण गर्नुपर्छ। अनावश्यक शर्त बन्देज सहित प्राप्त हुने सहयोग रकम अर्कोतर्फबाट परामर्श दातृ विशेष सल्लाहकार, कार्यालय स्थापना आदि अन्य खर्च वापत सोझै दातृ संस्था वा मुलुकमा जाने प्रक्रियालाई पूर्ण रूपले निरुत्साहित गरिनु पर्छ। वैदेशिक ऋणको प्रभावकारी रूपमा प्रयोग गर्नका लागि आयोजनाको प्रारम्भिक सर्वेक्षणमा उचित ध्यान पुर्‍याउनु पर्ने भएको छ। सर्वेक्षण कार्यमा विदेशीको साथै स्वदेशी व्यक्तिको पनि सहभागिता गराउनु नितान्त आवश्यक छ। विदेशी सहायताले समष्टि रूपमा आर्थिक विकासमा के कति देन दिन सक्छ यो प्रश्न वैदेशिक सहायता प्राप्त गर्नु अघि नै सोच्नु पर्छ। विदेशी सहायतालाई प्राप्त गर्नु अघि नै सोच्नुपर्छ। विदेशी सहायतालाई सुहाउँदो र क्रमबद्ध रूपमा योजनाहरू तयार गरी सम्बन्धीत क्षेत्रमा लागू गर्दै जानुपर्छ। सम्झौताको उद्देश्य र प्रकृति कुन मित्र राष्ट्र तथा नेपालको राष्ट्रिय हितसँग सम्बन्धीत भएमा नेपालले सर्वप्रथम आफ्नो राष्ट्रको हितलाई उच्च प्राथमिकता दिनुपर्छ। त्यसपछि मात्र आयोजनाको उपयोगिता कार्यान्वयनको प्रक्रियाहरू र प्रभावकारिता जस्ता विषयहरूमा अडान लिनुपर्ने हुन्छ।

परिचय

व्यापक अर्थमा एक राष्ट्रले अर्को राष्ट्रलाई सहयोग स्वरूप प्रदान गरिने कुनै पनि वस्तु वा सेवालाई वैदेशिक सहायता भनिन्छ । तर आर्थिक परिभाषाअनुसार आर्थिक रूपले कम विकसित देशलाई आर्थिक तथा सामाजिक विकासको लागि सक्षम राष्ट्रहरूले दिइने आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग नै वैदेशिक सहायता हो। सहायता राष्ट्रभित्र एक देशबाट अर्को देशलाई दिईने व्यापारमा छुट सहुलियत व्याजको ऋण अनुदान, सामान, एक देशबाट अर्को देशमा गरिने लगानी प्राविधिक सहयोग लगायत एक देशबाट अर्को देशको भलाईको लागि गरिने सम्पूर्ण आर्थिक क्रियाकलापहरू अंगालेको हुन्छ । तर यहाँ सहायता अन्तर्गत अनुदानको रूपमा प्राप्त हुने वैदेशिक सहायता र ऋणको विषयमा चर्चा गरिने छ। कुनै पनि देशमा विकासका गतिविधिहरू सञ्चालन गर्न चाहिने स्रोत, साधन र जनशक्ति जुटाउने काममा सहयोग पुऱ्याउने कुरा नै वैदेशिक सहायता हो ।

वैदेशिक सहायताको दीर्घकालीन लक्ष्य मध्ये भविष्यमा वैदेशिक सहायता लिनु नपर्ने स्थितिको सिर्जना गर्नु हो । देशको भौगोलिक घेराभन्दा बाहिर निर्मित पूजी देशभित्र आयात गरिन्छ भने यस्तो पूँजीलाई वैदेशिक पूँजी दर प्रकारबाट प्राप्त हुन्छ। (क) वैदेशिक सहायता (ख) वैदेशिक लगानी। वैदेशिक सहायता पनि वद्ध (Tied) र अवद्ध (untied) दुई किसिमका छन्। स्रोत आयोजना तथा वस्तुहरूका बीचको सहायता वृद्धि हुन्छ अथवा योजना पूरा आदि शर्तहरू हुन्छन् । आबद्ध सहयोग साधारण कार्यक्रम वा आयोजना कार्यको लागि प्रदान गरिन्छ। वैदेशिक लगानी पनि दुई किसिमका छन्। (क) प्रत्यक्ष लगानी (ख) अप्रत्यक्ष लगानी। विदेशी सहयोगको क्रममा आउने अर्को परिभाषित पक्ष अनुदान र प्राविधिक सहयोग पनि हो । अनुदानमा विना सेवा वा ब्याजको फिर्ता सहयोग प्रदान हुन्छ। द्वितीय विश्वयुद्धको संहारकारी प्रभावबाट अन्तर्राष्ट्रिय सद्भावना र पारस्परिक सहयोगको भावनाको निकै विकास भयो । यस मानवतावादी सृजनात्मक भावनाको एक अंगको रूपमा युद्धको संहारबाट क्षतिग्रस्त भएका राष्ट्रहरूको पुनरुत्थानको निम्ति धनी र सम्पन्न राष्ट्रहरूले आर्थिक सहायता प्रदान गर्ने प्रथाको थालनी भयो ।

हुन त लडाई वा युद्धको निम्ति आफ्नो गुटको कमजोर राष्ट्रलाई आर्थिक र सैनिक सहायता दिने चलन धैरै पहिले देखिनै विद्यमान थियो। तर शान्ति र सृजनात्मक विकासको लागि प्रदान गरिने आर्थिक सहायता युद्धको निम्ति प्रदान गरिने सैनिक सहायता भन्दा पृथक रहेको कुरा स्मरणीय छ। तसर्थ धनी र सम्पन्न राष्ट्रले गरीब राष्ट्रलाई आर्थिक सहायता दिने चलन द्वितीय विश्वयुद्ध पछि श्री गणेश भएको मानिन्छ। आर्थिक विकासको यस पुनित भावनालाई दुई रूपले कार्यान्वित गरिएका छन् । विकासोन्मूख वा अविकसित राष्ट्रहरूको आर्थिक विकासको निमित्त सहायता उपलब्ध गराउन अन्र्तराष्ट्रिय संस्थाहरू खडा गरिए र तिनीहरूको माध्यमबाट प्रदान गरिने संस्थागत सहायता एक प्रणाली हो । उदाहरणको लागि संयुक्त राष्ट्रसंघसंग सम्बन्धीत विश्व बैंक, आई.एम.एफ. ईत्यादि हुन्। अर्को प्रकारको राष्ट्र विशेषले प्रदान गर्ने आर्थिक सहायता जस्तै मित्र राष्ट्र भारत, अमेरिका, चीन, बेलायत आदिबाट नेपाललाई उपलब्ध गराइएका आर्थिक सहायता इत्यादि ।

आर्थिक विकासको लहर आएको बेलादेखि नै विदेशी सहायताको प्रादुर्भाव भएको देखिन्छ। तर नेपालको आर्थिक विकासमा विदेशी सहायताको भूमिका पञ्चवर्षीय योजना पूर्व देखिएन भन्दा यसको उत्तर नेपालको आर्थिक विकासको ऐतिहासिक पृष्ठभूमिले दिन्छ। साना साना राज्यहरूलाई एकीकरण गरी विशाल नेपालको स्थापना १८

औं शताब्दीको तेश्रो दशक तिर भयो । त्यसपछि नेपालका चौतर्फि विकास गर्ने बाटो खोज्यो तर राणाकालीन नेपालमा खास आर्थिक विकास हुन सकेन । जंग बहादुरको उदयले एक शताब्दीसम्म नेपाललाई बाह्य जगतबाट पूरै टाढा राखियो । पहिलो पञ्चवर्षिय योजना (२०१३-२०१७) देखि मात्र नेपालको आर्थिक विकासमा विदेशी सहायताको भूमिका सुरु हुन्छ । वैदेशिक ऋणको उपयोग गरिएका आयोजनाहरूको अध्ययन गर्दा अर्थव्यवस्थाका विभिन्न पक्षहरूमा प्रभाव पार्ने खालका देखिन्छन् । उपयोगको ढाँचालाई हेर्दा सबभन्दा बढी रकम यातायात, विद्युत र सञ्चारमा खर्च भएको देखिन्छ भने सिंचाई, कृषि र खानेपानी आयोजनामा पनि उल्लेखनीय ऋण रकम खर्च भएको मान्नुपर्दछ । विदेशी सहायता विभिन्न प्रकारका हुन्छन् । अनुदान, ऋण, प्राविधिक परामर्श, वैज्ञानिक उपकरण, प्राविधिक उपकरण, प्राविधिक प्रशिक्षण आदि विदेशी सहायताका विभिन्न रूप हुन् । यिनमध्ये जुनसुकै प्रकारको भएपनि नेपालको आर्थिक विकासको निमित्त विदेशी सहायता अत्यन्त महत्वपूर्ण भएको छ ।

नेपालमा पूँजीको साधन मात्र कमि भएको होइन, आधुनिक उपकरण, अनुसन्धान, प्राविधिक ज्ञान तथा प्रशिक्षणको पनि कमी छ । यसबाट पनि नेपालमा आर्थिक समुन्नतिको निमित्त विदेशी सहायताको आवश्यकता पर्दछ । भारत, बंगलादेश, कोरिया, बर्मा, श्रीलंका, मिश्र, ब्राजिल, मेक्सिको, अफ्रिका र ल्याटिन अमेरिका आदि देशको आर्थिक विकासमा विदेशी सहायताको बढी महत्वपूर्ण भूमिका पाईन्छ । आन्तरिक साधनको राम्रोसँग परिचालन नभएसम्म कुनै पनि देशको आर्थिक विकासको लागि विदेशी सहायता आवश्यकता पर्छ । यिनै देश स्वावलम्बी नबनेसम्म विदेशी सहायताको उपयोग आवश्यकता पर्छ । तर सँधै विदेशी सहायताको मात्र भर परिरहेमा राम्रो हुँदैन । बाह्य लगानीलाई बढी आकर्षित गर्न हामीले आफ्नो साधन र क्षमता पनि बढाउँदै लैजानु परेको छ । हामी पूरा वैदेशिक सहयोग मै निर्भर गर्नेतर्फ लाग्यो र आन्तरिक साधनको परिचालन गर्ने दिशामा सन्तोषजनक प्रयास भएको दाता मुलुकहरूले अनुभव गर्न सकेनन् भने वाह्य सहयोग बढ्दै जानुको साटो घट्दै जाने बढी सम्भावना हुन्छ । सहयोग प्रदान गर्ने मुलुकहरू कोही पनि कुनै मुलुक अविच्छिन्न सहयोग मै निर्भर रहन नपरोस् भन्न चाहन्छन् । वैदेशिक सहयोगको महत्व तथा यसको सफल प्रयोग त्यसबेला हुन जान्छ जब यसबाट आन्तरिक साधनको बढी परिचालन गर्ने आर्थिक क्रियाकलाप मुलुक मै बढ्न जान्छन् । जसले गर्दा वाह्य सहयोगको परिमाण क्रमशः कम हुन जान्छ । तर आजसम्म विदेशी सहायताबाट खास गरेर पूर्वाधारहरूको विकास गर्ने आयोजनाहरूमा नै बढी प्रयोग गरिएको पाइन्छ । जसको प्रभावहरू यति थोरै समयमा निर्धारित गर्न सकिन्न र जसको असर ठोस रूपमा तुरुन्त बताउन सकिन्न ।

विदेशी सहयोगको क्रममा आउने अर्को परिभाषित पक्ष अनुदान र प्रविधि सहयोग पनि हो । अनुदानमा विना सेवा वा ब्याजको फिर्ता सहयोग प्रदान हुन्छ । द्वितीय विश्वयुद्धको नरसंहार विध्वंस को प्रभावबाट अन्तर्राष्ट्रिय सद्भावना र पारस्परिक सहयोगको भावनाको विकास भएको पाइन्छ, यस मानवतावादी सृजनात्मक भावाको एक अंगको रुपम यद्धकोक्षतिबाट ग्रसित भएका राष्ट्रहरुको ुनरुतनका निम्ति धनी, सम्पन्न राष्ट्रहरुले आर्थिक सहायता प्रदान गर्ने प्रथाको थालनी भएकोपाइन्छ । आर्थिक विकासको लहर आएको बेलादेखि नै विदेशी सहायताको प्रादुर्भाव भएको पाइन्छ । "Foreign aid might be defined as a transfer from poor peple in rich countries to rich people in poor countries" ○ Douglas caseyquotes." विदेशी सहायता विभिन्न प्रकारको हुन्छ जस्तैः अनुदान, ऋण, प्राविधिक, परामर्श, वैज्ञानिक, उपकरण, प्राविधिक उपकरण, प्राविधिक प्रशिक्षण आदि वैदेशिक सहायताहरु हुन् ।

नेपालको सन्दर्भमा बैदेशिक सहायता आउने क्रम श्री ३ चन्द्र शम्सेरको पालादेखि नै शुरु भएको पाइन्छ। त्यसबेला फर्पिङ र सुन्दरीजल जलविद्युत आयोजनाको लागि बेलायत सरकारबाट सहायता प्राप्त भएको थियो। नेपालमा बैदेशिक सहायताके इतिहास पुरानो भएपनि २०१३ सालमा योजनाबद्ध आर्थिक विकासको शुरुवात भएपछि संस्थागत रुपमा बैदेशिक हाता प्राप्त गन ालेको हो। सन् १९७६ (वि.सं. २०३२) मा नेपाल सहयोग समूहको उदय भएछि नेपालमा बैदेशिक सहायता प्रवाहित हुने क्रम बढेको पाइन्छ। नेपालमा सर्वप्रथम वैदेशिक सहायता नीति वि.सं. २०५९ मा बनेको हो।

नेपालमा वैदेशिक सहयोगमा सञ्चालित पहिलो कार्यक्रम त्रिभुवन ग्रामीण विकास कार्यक्रम थियो नेपालमा बैदेशिक ऋण आ.व. २०१७।१८ देखि लिन थालिएको पाइन्छ। नेपालमा सबैभन्दा बढी वैदेशिक सहायता प्रदान गर्ने क्रममा जापान रहेको छ भने अन्य देशहरुमा जर्मनी, फिनल्याण्ड, नर्वे, डेनमार्क, स्वीजरल्याण्ड, अमेरिका, बेलायत, नेदरल्याण्ड, भारत, चीन लगायतका राष्ट्रहरु रहेका छन्, त्यस्तै संस्थाहरुमा युनिसेफ, विश्व खाद्य कार्यक्रम, स्वीस सहयोग नियोग, जी.टी.जेड, डि.एफ.आई.डी., USAID आदि प्रमुख रहेर भने सबैभन्दा बढी ऋण सहयोग गर्नेमा एशियाली विकास बैंक विश्व बैंक, जापान, साउदी विकास कोष, कोरिया र ओपेक रहेको छ। कुनै पनि देशमा विकासहरु सञ्चालन गर्न चाहिने स्रोत, साधत्रन र जनशक्ति जुटाउने कार्यमा सहयोग पुर्‍याउने कार्य नै बैदेशिक सहायता हो। बैदेशिक सहायताको दिर्घकालीन लक्ष्य भनेको भविष्यमा वैदेशिक सहायता लिन नपर्ने स्थितिको सिर्जना गर्नु नै हो।

बैदेशिक सहायता विभिन्न प्रकारका हुन्छन्, अनुदान, ऋण, प्राविधिक परामर्श, वैज्ञानिक उपकरण, प्राविधिक प्रशिक्षण आदि विदेशी सहायताका विभिन्न प्रकारहरु हुन्। आर्थिक विकासको लहर आएको बेला देखि नै विदेशी सहायताको प्रादुर्भाव भएको पाइन्छ।

- Definition of International aid money, goods and services given by the government of one country or a multilateral institution such as the World Bank or IMF to help another Country.
- Foreign Aid/define foreign aid at dictionary com
- Economic, technical or military aid given by one nation to another for purpose of relief and rehabilitation for economic stabilization, or for mutual defense.
- Foreign aid, economic, military, technical and financial assistance given on an internation and usually intergovernmental level.
- Foreign aid strengthens our economy and our security.

वैदेशिक सहायताको आर्थिक परनिर्भरताले देशको यथेष्ट विकास हुन सक्दैन, त्यसैले विकासशील राष्ट्रहरुले देशको बृहत विकास गर्नको लागि विदेशी सहयोग माथिको परनिर्भरतालाई क मगर्दै लैजानु पर्दछ जसका लागि स्थानीय स्रोत साधन, सीप र प्रविधिको समयानुकूल परिवर्तन र परिमार्जन गरी उच्चतम उपयोग गरेर विकासका परियोजनाहरु सञ्चालन गर्नुपर्दछ। तबमात्र देशको विकास सही तरिकाले हुन्छ। बचत र लगानीको खाडल पूरा गर्न गरिब र कमजोर राष्ट्रले सम्पन्न र विकसित राष्ट्र तथा संस्थाबाट लिने सहायतालाई बैदेशिक सहायता भनिन्छ। यस अन्तर्गत ऋण, अनुदान र प्राविधिक सहायता पर्दछन्। नेपालको संविधानको धारा ५

मा बैदेशिक सहायता लिँदा आन्तरिक स्रोत परिचालन बढाउनुर्ने उल्लेख गरिएको छ भने यससम्बन्धी क्षेत्रगत नीतिको रुपमा विकास सहायता नीति २०७१ रहेको छ । यद्यपि वैदेशिक सहायताको प्राथमिकता किटान नहुँदा र खर्चको मापदण्ड नहुँदा यसबाट भ्रष्टाचार बढेको र मुलुकको परनिर्भरता बढेको आरोप लाग्ने गरेको छ ।

अन्तर्राष्ट्रिय विकास सहायता भन्नाले सरकारलाई विभिन्न क्षेत्रको विकास तथा निर्माणको लागि द्विपक्षीय राष्ट्र, बहुपक्षीय तथा क्षेत्रीय संस्था र अन्य विश्वव्यापी कोषबाट प्राप्त हुने वित्तीय (Financial), प्राविधिक (Technical) र वस्तुगत (Commodity) सहायता सम्झनुपर्छ । यसे सहायता राष्ट्रहरुबीच विशेष गरी वकसित देशबाट विकासोन्मुख देशलाई प्रदान गरिन्छ । जसलाई उत्तर दक्षिण (North-South Cooperation) सहयोग पनि भनिन्छ । तर हाल विकासोन्मुख देशहरुबीच पनि सहयोग आदान प्रदान हुने गर्छ । जसलाई दक्षिण-दक्षिण सहयोग (South-South Cooperation) भन्ने गरिन्छ । यसैगरी दक्षिण तर्फका दुई वा दुई भन्दा बढी राष्ट्रहरु र उत्तर तर्फका परम्परागत दातृ निकायको संलग्नतामा सहायता आदान प्रदान हुन्छ जसलाई उत्तर–दक्षिण–दक्षिण -त्रिभुजीय) सहयोग (North-South-South Cooperation) भन्ने गरिन्छ । यस्तो सहायताबापत प्राप्त हुने आर्थिक सहयोग विकासोन्मुख राष्ट्रहरुको विकासको लागि महत्वपूर्ण वित्तीय स्रोतको रुपमा रहेको हुन्छ ।

आधिकारिक रुपमा विकास सहायताको प्रारम्भ दोस्रो विश्वयुद्ध पछि भएको हो । दोस्रो विश्वयुद्धको अन्तपछि विश्व शान्ति कायम गर्न सन् १९४५ मा संयुक्त राष्ट्र संघ (United Nations Organization, UNO) को स्थापना भयो । यसैगरी युद्धबाट क्षतिग्रस्त युरोपियन मुलुकहरुको पुनर्निर्माणको लागि सहोग गर्न, सन् १९४४ मा पुनर्निर्माण र विकासका लागि अन्तर्राष्ट्रिय बैंक (International Bank for Reconstruction and Development, IBRD) र वित्तीय सन्तुलन कायम गर्न सन् १९४५ मा अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोष (International Monetary Fund, IMF) जस्ता संस्थाहरु अन्तर्राष्ट्रिय सन्धीमार्फत् स्थापना भए । उक्त समयमा त्यस्ता अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाहरुबाट प्रदान गरिने सहयोग र उक्त संस्थामा कार्यरत कर्मचारीहरुलाई कर छुटको व्यवस्था गरियो । यसकै सेरोफेरोमा संयुक्त राज्य अमेरिकाबाट युद्धग्रस्त युरोपियन अर्थतन्त्रको स्थायित्व र पुर्ननिर्माणको लागि युरोपियन पुनर्लाभ कार्यक्रम (European Recovery Program, ERP) जसलाई मार्सल योजना भन्ने गरिन्छ, सो योजना कार्यन्वयनमा ल्याइयो । उक्त योजना कार्यान्वयन गर्ने सिलसिलामा सम्पन्न भएको द्विपक्षीय सम्झौतामा पनि योजना र योजनाका कार्यरत कर्मचारीहरुलाई कर छुटको व्यवस्था गरियो । तत्पश्चात् अन्तर्राष्ट्रिय विकास सहायता प्रदान गर्ने अन्य दात्री निकाय र मुलुकहरुले पनि सोही नीति अख्तियार गर्दै आफूले प्रदान गर्ने विकास सहायता रकममा सहायता प्राप्त गर्ने मुलुकहरुले कर लगाउन र सो बापत प्राप्त भएको रकम करको भुक्तानी गर्न नपाउने जिकीर गर्दै सहायता लिने दिने सिलसिलामा हुने सम्झौतामा सोही किसिमको कर व्यवहार गर्दै आएको अवस्था रहेको छ ।

संयुक्त राष्ट्र संघबाट अघि सारिएको सन् २०३० सम्ममा दिगो विकास लक्ष्य (Sustainable Development Goals, SDG) प्राप्तिको लागि वार्षिक ट्रिलियन अमेरिकी डलर खर्च गर्नुपर्ने अवस्था रहेको र उक्त लगानीको लागि विकास सहायता वापत प्राप्त हुने रकम मात्र पर्याप्त नहुने हुँदा सहायता प्राप्त गर्ने देशको आन्तरिक राजस्व संकलनको दायरा र क्षमता बढाउनु पर्ने र यसको लागि विकास साझेदारहरुले आवश्यक सहयोग प्रदान गर्ने सहमतिसहित इथियोपियाको अदिसअबाबामा सन् २०१५ जुलाई १५ (१६ सम्म Financing

Sustainable Development and Developing Sustainable Finance विषयक सम्मेलन गरियो । उक्त सम्मेलनमा सहभागी सदस्य राष्ट्रहरुले Addis Ababa Action Agenda (AAAA) सर्वसम्मत तरिकाले पारित गरी दातृ निकायहरुले प्रदान गर्ने विकास सहायता अन्तर्गत सहायता प्राप्त गर्ने देशको कर प्रणालीको सुधार गरी कर संकलन क्षमता बृद्धि र करको दायरा बिस्तार गर्ने विषय पनि दातृ निकायको चासो बन्न पुग्यो ।

नेपालले आधिकारिकरुपमा सर्वप्रथम सन् १९५२ देखि कोलम्बो प्लान अन्तर्गत विकास सहायता प्राप्त गर्न सुरु गरेको देखिन्छ । हाल नेपाल सरकारबाट स्वीकृत अन्तर्राष्ट्रिय विकास सहायता परिचालन नीति, २०७६ अनुसार विकास सहायताको प्राप्ति र परिचालन गरिन्छ । सोही नीतिको भाग (छ) विविध दफा ६.१ मा "अन्तर्राष्ट्रिय विकास सहायताको रकम सामान्यतयाः कर तिर्ने प्रयोजनको लागि उपयोग गरिने छैन । सम्झौतामा भएको कर छुटको प्रावधानबमोजिम कर प्रयोजनको लागि आवश्यक पर्ने रकम आन्तरिक स्रोतबाट व्यहोर्ने प्रबन्ध मिलाईनेछ । सम्झौतामै उल्लेख भएको अवस्था र आन्तरिक स्रोतबाट व्यहोर्न नसकिएको आयोजनाको हकमा प्रचलित कानुनको अधिनमा रही कर छुट प्रदान गर्न सकिनेछ । आय तथा मुनाफा लाग्ने कर अन्तर्राष्ट्रिय विकास सहायताको अंश नमानिने हुँदा यस सम्बन्धमा प्रचलित कर सम्बन्धी कानुन लागू हुनेछ" भन्ने नीतिगत व्यवस्था गरिएको छ । (स्रोतः दशौं राष्ट्रिय कर दिवस स्मारिका, २०७८, नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय, आन्तरिक राजस्व विभाग, लाजिम्पाट, काठमाडौं, नेपाल पेज नं. ११६–११७) ।

आर्थिक विकासमा वैदेशिक सहायताको आवश्यकता तथा महत्वः

नेपाल दुई विशाल अर्थतन्त्रहरु (i.e.China and India) को बिचमा अवस्थित एउटा विकासशील तर अल्पविकशित अर्थतन्त्र हो । यसरी नेपालको अर्थतन्त्रको विकासको लागि आवश्यक पर्ने अथवा सार्वनिक खर्चको लागि आवश्यक पर्ने सम्पूर्ण रकम आन्तरिक राजस्व वा आम्दानीका स्रोतहरुबाट जुटाउन सक्दैन । त्यसैले यस्ता देशहरुमा Saving-Investment gap पनि अत्यन्त फराकिलो हुने गर्दछ जसलाई पूरा गर्ने एउटा मुख्य स्रोत भनेको Foreign Aid हो । (Note: आवश्यक परिस्थितिमा देशले आन्तरिक ऋण पनि उठाउन सक्दछ र त्यस्तो आन्तकिर ऋण स्वेच्छिक वा अनिवार्य जे पनि हुन सक्दछ । सामान्यतः सरकारले युद्ध तथा ठूलो संकटको समयमा आन्तरिक अनिवार्य ऋण उठाउन सक्दछ । यसरी कुनै पनि देशले Foreign Aid लिनुको विभिन्न कारण हुन सक्दछन् जस्तै, Budget को घाटा पूरा गर्न, आर्थिक मन्दीमा नियन्त्रण पाउन, आर्थिक विकासको लागि अपुग वित्तीय स्रोत जुटाउन, देशका विभिन्न असामान्य अवस्थाहरु (जस्तैः युद्ध, भोकमरी, भूकम्प, बाढी आदि) का लागि खर्च जुटाउन, विभिन्न ठूलाठूला लोक कल्याणकारी कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्न, देशका विभिन्न क्षेत्रको उत्पादकत्व बढाउन आदि । यसरी देशले विभिन्न समस्या निराकरणको लागि वित्तीय स्रोत जुटाउनलाई Foreign Aid को प्रयोग गर्दछ । जुन नेपालजस्ता अल्पविकसित देशहरुको लागि अत्यन्त उपयोगी र महत्वपूर्ण छ । किनकि नेपालको आन्तरिक स्रोतबाट प्राप्त राजस्व अत्यन्त कम छ । जसले देशको वर्तमान परिस्थिति तथा समस्याबाट पूरा गर्नको लागि आवश्यक खर्च जुटाउँदैन । त्यसैले यस्तो देशको एउटैमात्र विकल्प भनेको Foreign Aid हो ।

नेपालजस्तो विकासोन्मुख देशका लागि खासगरेर वैदेशिक सहायताद्वारा प्राप्त हुने लाभ तथा महत्वहरू छोटकरीमा निम्नलिखित रूपबाट विवेचना गर्ने कोसिस गरिएको छ । जस्तो :–

(१) **लगानी र बचतको दर बढाउनुः** आर्थिक विकासको लागि सर्वप्रथम लगानी र बचतको दर वृद्धि गर्नुपर्छ । तर नेपाल एक गरिब मुलुक भएको हुनाले हाम्रो राष्ट्रिय बचत यति निम्न छ कि यसबाट देश विकासको लागि आवश्यक लगानीको दर बढाउन सकिँदैन । वैदेशिक सहायताले स्वदेशी बचतको यो कमीलाई परिपूर्ति गरेर लगानी दरलाई बढाई देशको आर्थिक विकास गर्दछ । विदेशी सहायताको अभावमा स्वदेशी बचतद्वारा नियन्त्रित लगानी दर कम भई देशको आर्थिक विकास हुन सक्दैन ।

(२) **शोधनान्तर स्थिति हटाउनः** नेपालबाट निकासी गर्ने मुख्य परामर्शगत वस्तुहरू खाद्यान्न नै हो । जसको उत्पादन मौसमी वर्षामा निर्भर छ यसैले यस्तो उत्पादन कहिले बढ्ने कहिले घट्ने हुन्छ । बढी उत्पादन हुने बेलामा बढी निर्यात गर्न सकिने र कम उत्पादन हुने बेलामा त्यतिमात्र निर्यात गर्न नसकिने हुनाले विदेशी विनिमय आर्जनमा पनि घटबढ भईरहेको हुन्छ । विदेशी मुद्राको आर्जन यसरी हेरफेर भएमा विकास कार्यमा अवरोध उत्पन्न हुन जान्छ । कारण विकास कार्य सञ्चालन गर्न पर्याप्त मात्रामा विदेशी मुद्राको आवश्यक पर्दछ । जुन हाम्रो निर्यात व्यापारबाट मात्र प्राप्त हुन्छ । एकातिर बाहिरबाट झिकाउनु पर्ने उपकरणहरू बढ्दै गएको छ भने अर्कोतिर हाम्रो निर्यात र निर्यात योग्य वस्तुहरू कम हुँदै गएकोले हामी कहाँ विदेशी विनिमय र शोधनान्तर स्थितिको समस्या उत्पन्न भएको छ जुन विदेशी आर्थिक सहायताले यो समस्यालाई निराकरण गर्दछ ।

(३) **प्राविधिक सहायता** :– वैदेशिक आर्थिक सहायता अन्तर्गत मित्र राष्ट्रहरूबाट विभिन्न आधुनिक औजार र उपकरणहरूका अतिरिक्त प्रशिक्षण एवं अनुसन्धानको व्यवस्था विशेषज्ञहरूको सेवा सल्लाहकार आदिमा सहयोग पनि प्राप्त गरेको छ । यसले नेपालको आर्थिक विकासमा निकै ठूलो टेवा हुन लागेको छ । सहायता, दक्ष सेवाहरूको व्यवस्था, शिक्षण तथा प्रशिक्षण संस्थाहरूको स्थापना, यान्त्रिक ज्ञान बढाउनको साथै व्यावहारिक तालिम दिनु आदि क्षेत्रमा वैदेशिक सहायताको भूमिका अद्वितीय मानिन्छ ।

(४) **प्राकृतिक साधनहरूको शोषणः**– पूँजीको अभावले गर्दा नेपालमा प्रचुर मात्रामा प्राकृतिक साधनहरूको उपयोग गर्न सकेको छैन । विदेशी पूजीको सहायताबाट प्राकृतिक साधनहरूको समुचित उपयोग गरेको आर्थिक विकासको प्रकृया हालै तीब्र गर्न सकिन्छ । रोजगारमा र जीवनस्तरमा सुधारः- विदेशी पूँजीको आगमनबाट नयाँ नयाँ उद्योगहरूको स्थापना हुन्छ, जसबाट रोजगार, उत्पादन र आयमा वृद्धि हुन्छ । राष्ट्रिय आय र प्रतिव्यक्ति आयमा वृद्धि भएमा मानिसहरूको रहन सहन पनि उन्नति हुन जान्छ ।

(५) **मुद्रा स्फीतिमा रोकः**– पर्याप्त मात्रामा विदेशी पूँजी र नतोकी सहायता उपलब्ध भएमा राष्ट्रको आर्थिक विकास हेतु मुद्रा प्रसारको सहायता लिनु पर्दैन । आर्थिक स्थिरताको प्रोत्साहनः विदेशी पूँजीको उपलब्ध भएमा आर्थिक विकासको गति तीब्र हुन जान्छ जसबाट अर्थव्यवस्था सुदृढ हुन जान्छ ।

(६) **विदेशी उपनिवेसकर्ताहरूलाई लाभः**– आफ्नो पूँजीलाई नेपाल जस्तो विकासोन्मुख देशमा निर्यात गरेर विदेशी उपनिवेसकर्ताहरूलाई पनि लाभ प्राप्त हुन्छ । एक त यसले उत्पादक उद्योगहरूमा उपनिवेश गरेर लाभार्जन गर्दछ । दोस्रो कच्चा मालको नेपाल जस्तो विकासोन्मुख देशमा अधिकता हुन्छ । तर विकसित देशमा कमी हुन्छ । पूँजीको बदला कच्चा मालको निर्यात गरेर विकसित राष्ट्र आफ्

नो उद्योगहरूलाई विकास गरि नै रहन्छ । यस प्रकार, उपरोक्त सबै वर्णनहरूबाट स्पष्ट हुन जान्छ कि नेपालको आर्थिक विकासमा वैदेशिक सहायताको निकै आवश्यकता र महत्व छ भन्ने कुरामा कसैको दुईमत हुँदैन होला ।

(७) यसले देशको Saving-Investment Gap को समस्या समाधान गर्न सहयोग पुर्‍याउँदछ । कतिपय अवस्थामा प्राप्त Grant, जसलाई फिर्ता गरी राख्नुपर्दैन र यदि यो निःस्वार्थ प्रदान गरिएको छ भने देशमा यसले सकारात्मक असरहरुमात्र पार्दछ । देशमा नयाँ नयाँ प्रविधिहरु Foreign Aid को माध्यमबाट भित्रने हुनाले यसले देशको उत्पादकत्व र उत्पादन (Productivity and production) दुबै बढाउन सहयोग पुर्‍याउँदछ ।

(८) कतिपय अवस्थामा सरकारले आन्तरिक ऋण उठाउन भन्दा बाहिरी ऋण लिन फाईदाकारी हुन्छ । जस्तै यदि देश मन्दीको अवस्थामा फँसेको भए Internal borrowing/Loan लिनु भन्दा External borrowing लिनु बढी फाइदाजनक हुन्छ । सामान्यतः External borrowing चाहिँ Soft loan को रुपमा प्राप्त हुने गर्दछ । अर्थात् जसको ब्याजदर (Interest rate) विश्व पूँजी बजार (World capital market) को भन्दा कम हुने गर्दछ । यसको साथसाथै यसको भुक्तान अवधी सामान्यतः लामो समय हुने भएकोले यसले ठूलो आर्थिक समस्याबाट तत्काललाई राहत प्रदान गर्दछ । देशको Post War Situation मा Foreign Aid बढी उपयोगी हुन्छ । किनकि यस्तो Situation मा देशले अपेक्षा गरेकोजस्तो राजस्व प्राप्त नहुन पनि सक्दछ ।

बहुपक्षिय द्विपक्षिय सहायताको अंश

- बहुराष्ट्रिय सहयोगको अंशः ५१.६ प्रतिशत (विश्व बैंङ्क, एसियन बैंङ्क, युरोपियन युनियन, संयुक्त राष्ट्र संघ इत्यादी)
- द्विपक्षिय सहयोगको अंशः ३९.८ प्रतिशत (युके, भारत, अमेरिकी सहयोग नियोग, चीन)
- दक्षिण– दक्षिण समन्वय सहायताको अंशः ८.६ प्रतिशत

Sources of Foreign Aid:

नेपालले पनि निम्न दुई पक्षबाट Foreign Aid प्राप्त गर्ने गरेको छ ।

Sources of Foreign Aid:

Bilateral Sources	Multilateral Sources
कुनै मुलुक बिचको आपसी समभ्रदारीको परिणामस्वरुप प्राप्त हुने सहयोगलाई Bilateral Source (द्विपक्षीय स्रोत) भनिन्छ । सुरुसुरुमा यही स्रोतबाटमात्र नेपालमा वैदेशिक सहायता प्राप्त हुने गर्दथ्यो । द्विपक्षीय स्रोतअन्तर्गत विभिन्न राष्ट्रहरु जस्तैः भारत, चीन, अमेरीका, रुस आदि पर्दछन् । यसमा पनि ऋण (Loan) तथा अनुदान (grant) गरी दुई पक्षहरु हुन्छन् ।	अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्था तथा सहायता समूहबाट प्राप्त हुने सहयोगलाई Multilateral Source (बहुपक्षीय स्रोत) भनिन्छ । यसबाट प्राप्त हुने Aid पनि grant र loan दुबै प्रकारको हुन्छन् । यस्ता Multilateral Source हरु WB, IMF, IFD आदि हुन् ।

Foreign Aid लाई हामी निम्न तवरले पनि व्याख्या गर्न सक्छौं ।

प्राप्त गर्नेका उद्देश्यहरु (Objectives of Recipient)

आर्थिक विकास गर्ने, लोक कल्याण कायम गर्ने, मुलुकलाई आत्मनिर्भर बनाउने, विकास कार्यमा अपुग खर्च जुटाउने, राष्ट्रिय बचतमा बृद्धि गरी Capital formation गर्नु । Foreign exchange reserve of central bank मा वृद्धि गर्नु, भुक्तानी सन्तुलन (BOP) कायम गर्नु, वैदेशिक प्रविधि भित्र्याउनु आदि ।

वैदेशिक सहायताको वर्तमान अवस्था र स्थिति

नेपालमा पाँच दशकभन्दा लामो अवधि पार गरी बाह्रवटा आवधिक योजनाहरू कार्यान्वयन भई तेह्रौ योजना प्रारम्भ भैसकेको छ । यस्तो अवस्थामा सरकारी क्षेत्रमा हुने विकास खर्चको आधाभन्दा बढी रकम वैदेशिक सहायताबाट बेहोर्नु पर्ने स्थिति छ । उपलब्ध तथ्याङ्कहरूका आधारमा हेर्दा प्रथम योजनादेखि प्रस्तावित तेह्रौ योजनासम्म सरकारी क्षेत्रको विकास खर्चमध्ये प्रचलित मूल्यमा के कति आन्तरिक स्रोतबाट र के कति बाह्य स्रोतबाट अनुदान र ऋण सहयोगको रूपमा प्राप्त भएको वा हुने अनुमान गरिएको थियो र छ ? चौथो योजनामा सबैभन्दा कम ४५ प्रतिशत मात्र वैदेशिक सहायता प्राप्त भएको थियो भने त्यसपछि सातौं योजनादेखि पुनः संख्यात्मक र आनुपातिक हिसाबले बढ्ने क्रममा रहेको देखिन्छ । यस आवधिक योजनाको लामो समयमा वैदेशिक सहयोगको बनावटमा आमूल परिवर्तन भएको देखिन्छ । तेस्रो योजनासम्म ऋण सहयोग नगन्य थियो भने त्यसपछि ऋणको मात्रा विस्तारै बढ्दै हाल अनुदान सहयोगभन्दा ऋण सहयोगमा वृद्धि भएको छ । त्यसमा पनि द्विपक्षीय ऋणको मात्रा बढी रहेको छ । नेपालले ऋणस्वरूप प्राप्त गरेको वैदेशिक सहायताको ब्याज भुक्तान गर्नुपर्ने हुन्छ । यस्तो ऋणको व्याजदर वार्षिक ०.७५ प्रतिशतदेखि १.५० प्रतिशतसम्मका दरले तिर्नु पर्ने हुन्छ । यसरी ऋण सहयोग प्राप्त गर्दा बढीमा ४० वर्षसम्ममा साँवा र ब्याज भुक्तानी गर्ने गरी सम्झौता गरेको पाइन्छ । यसरी नेपालको विकासमा वैदेशिक सहायताको महत्वपूर्ण योगदान रहेको भए तापनि देश आत्मनिर्भर नभई परनिर्भर भैरहने खतरा भने रहन्छ ।

नेपालमा सबैभन्दा बढी अनुदान सहयोग प्रदान गर्ने राष्ट्र जापानबाट कुल अनुदान सहयोगको ४० प्रतिशतभन्दा बढी सहयोग प्राप्त हुन्छ । नेपाललाई अनुदान दिने अन्य प्रमुख राष्ट्रहरूमा जर्मनी, फिनल्याण्ड, नर्वे, डेनमार्क, स्वीजरल्याण्ड, अमेरिका, बेलायत, नेदरल्याण्ड, भारत, चीन लगायतका राष्ट्रहरू रहेका छन् । त्यस्तै संस्थाहरूमा युनिसेफ, विश्व खाद्य कार्यक्रम, स्वीस सहयोग नियोग, GTZ, DFID, USAID आदि प्रमुख रहेका छन् । त्यस्तै सबैभन्दा बढी ऋण सहयोग गर्नेमा एशियाली विकास बैंक र त्यस पछि विश्व बैंक, जापान, साउदी विकास कोष, कोरिया र ओपेक रहेका छन् ।

नेपाल एक भूपरीवेष्ठित अल्पविकसित मुलुक हो । यस्तो देशले देशको चौतर्फी विकासको लागि आवश्यक वित्तीय स्रोत देशको सिमा क्षेत्रभित्रबाट प्राप्त राजस्वले मात्र पूरा हुन सक्दैन । त्यसैले यस्तो परिस्थितिमा देशले विभिन्न पक्षहरुबाट ऋण तथा अनुदान (Loan and Grant) प्राप्त गर्ने गर्दछ ।

तर यसरी सधैं Foreign Aid मा निर्भर रहनु परनिर्भरताको एउटा नमूना हो । जसले गर्दा देशमा क्रमिकमात्रामा आन्तरिक हस्तक्षेप बढी रहेको हुन्छ । किनकि अधिकांश Donor हरु विभिन्न स्वार्थले प्रेरित भएका हुन्छन् । कसैको उद्देश्य राजनैतिक हस्तक्षेपतिर लक्षित हुन्छ भने कसैको उद्देश्य आफ्नो बजार विस्तारसँग सम्बन्धित हुन्छ ।

पहिलो पञ्चवर्षीय योजना, दोस्रो, तेस्रो, चौथो, पाँचौं, छैठौं, सातौं, आठौं, नवौं, दशौं, एघारौं, बाह्रौ, तेह्रौ, चौधौं योजना र वर्तमान पन्ध्रौं पञ्चवर्षीय योजना सम्ममा पनि बैदेशिक सहयोगको भुमिका उल्लेखनिय रहेको छ। बैदेशिक सहयोगको लगानी एंव मुलुकको समग्र विकासको उपलब्धीलाई आंकलन गर्दा आत्मनिर्भरताको गन्तव्यतर्फ उन्मुखहुन नसकिएको मौजुदा अवस्थाले स्पष्ट गर्दछ, भने अर्को तर्फ लगानीको प्रतिफल समेत सन्तोषजनक हुन सकेको छैन । राष्ट्रको बैदेशिक सहायताको वर्तमान अवस्थालाई निम्न अनुसार उल्लेख गरीएको छ। कुल गार्हस्थ उत्पादनमा बैदेशिक अनुदानको अंक २.७६ प्रतिशत रहेको ,कुल गार्हस्थ उत्पादनमा बैदेशिक ऋणको अंक १.५२ प्रतिशत रहेको ,सरकारी खर्चमा वैदेशिक अनुदानको अंश १३.२ प्रतिशत रहेको ,सरकारी खर्चमा वैदेशिक ऋणको अंश १.५२ प्रतिशत रहेको ,कुल सहायतामा ऋणको अनुपातमा अनुदानको अंश वृद्धि भएको ,उच्च प्रतिफल दिने आयोजनाहरुमा लगानीको बातावरण नभएको,,बैदेशिक सहायता ग्रहण र उपयोग गर्ने क्षमता कमजोर भएको,ठूला भौतिक पूर्वाधार निर्माणका क्षेत्रमा बैदेशिक सहायताको परिचालन अपेक्षा अनुरुप बढ्न नसकेको,सबै प्रकारका बैदेशिक सहायता राष्ट्रिय वजेट प्रणालीमा समावेश हुन नसकेको,सहयोग राष्ट्रिय प्राथामिकताको क्षेत्रमा पारदर्शी र उत्तरदायिपूर्ण ढंगले परिचालन हुन नसकेको, द्धिपक्षीय सहायता बहुपक्षीय सहायताको तुलनमा बढी भएको अवस्था कुल स्वीकृत सहायतामध्ये कृषि, सिचाई र वन क्षेत्रको अंश ३.६ प्रतिशत , विद्युतको अंश ७.४ प्रतिशत, ग्रामिण विकास क्षेत्रको अंश २६.१ प्रतिशत, शिक्षा क्षेत्रको अंश २७ प्रतिशत, यातायात तथा संञ्चार क्षेत्रको अंश १२.५ प्रतिशत र अन्य क्षेत्रको अंश ३३.९ प्रतिशत रहेको ।कुल बैदेशिक सहायताको उपयोगमध्ये बहुपक्षीय सहायता अन्तरगत ७४प्रतिशत र द्धिपक्षीय सहायता अन्तरगत २६ प्रतिशत उपयोग भएको ।

आर्थिक वर्ष २०७६ २०७७ को फागुनसम्म अनुदान र ऋण गरी रू ६० अर्ब ३ करोड बराबरको विकास सहायता उपयोग भएको छ । यस अवधिमा कुल विकास सहायता उपयोगमा अनुदान र ऋणको अनुपात क्रमश १५.४ प्रतिशत र ८४.६ प्रतिशत रहेको छ । मिलेनियम च्यालेन्ज एकाउन्ट नेपाल अर्न्तगत अमेरिकी सरकारको ५० मिलियन अमेरिकी डलरको अनुदान सम्बन्धी सम्झौता संघीय संसदबाट अनुमोदन बाँकी रहेको कारण सो अनुदान निकासा नभएको चालु आर्थिक वर्षमा विनियोजित रू १० अर्ब खर्च हुन सकेको छैन् । आर्थिक वर्ष २०७५ २०७६ मा अनुदान र ऋणगरी रू १ खर्ब ४७ अर्व २७ करोड बराबरको विकास सहायता उपयोग भएको थियो । सो अवधिमा कुल विकास सहायता उपयोगमा अनुदान र ऋणको अनुपात क्रमश : १५.६ प्रतिशत र ८४.४ प्रतिशत रहेको थियो । नेपालको अर्थतन्त्र सबल हुदै जानु, प्रतिव्यक्ति कुल गार्हस्थ्य उत्पादन तथा ऋण पुनभुक्तानीको क्षमतामा वृद्धि हुदै जानु र भूकम्पपछिको पुन निर्माण कार्य सम्पन्न हुदै जाँदा विकास सहायतामा अनुदानको हिस्सा घट्दै गई ऋणको हिस्सा बढदै गएको हो। आर्थिक वर्ष २०७५ २०७६ मा कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको अनुपातमा कुल विकास सहायता उपयोगको अनुपात ४.३ प्रतिशत पुगेको छ।

आर्थिक वर्ष २०७७/७८ को फागुनसम्म अनुदान र ऋण गरी रू ६० अर्ब ९ करोड बराबरको अन्तराष्टिय विकास सहायता उपयोग भएको छ। यस अवधिको कुल विकास सहायता उपयोगमा अनुदान र ऋणको अंश क्रमश : १६.२ प्रतिशत र ८३.८ प्रतिशत रहेको छ। आर्थिक वर्ष २०७६ ७७ को सोही अवधिमा कुल रू ६० अर्ब ३ करोड बराबरको विकास सहायता उपयोग भएको थियो। आर्थिक वर्ष २०७६ ७७ मा अनुदान र ऋण गरी रू १ खर्ब ३९ अर्ब ७० करोड बराबरको विकास सहायता उपयोग भएको थियो। सो अवधिमा

कुल विकास सहायता उपभोगमा अनुदान र ऋणको अनुपात क्रमश : १६.६ प्रतिशत र ८३.४ प्रतिशत रहेको थियो । कुल विकाससहायता उपयोगमा बहुपक्षीय सहायताको अनुपात उच्च रहेको छ । आर्थिक वर्ष २०७७७८ को फागुनसम्म कुल विकास सहायता उपभागमा बहुपक्षीय द्धिपक्षीय सहायताको अंश क्रमश ८०.५ प्रतिशत र १९.५ प्रतिशत रहेको छ । आर्थिक वर्ष २०७६ ७७ मा बहुपक्षीय र दिपक्षीय सहायता पभोगको अनुपात क्रमश : ८०.४ प्रतिशत र १९.६ प्रतिशत रहेको छ ।

पछिल्ला वर्षहरूमा अन्तर्राष्ट्रिय विकास सहायता परिचालन बढदै गएको देखिन्छ । आर्थिका २०७७७८ को फागुनसम्म रू९२ अर्ब ५० करोड बराबरको अन्तर्राष्ट्रिय विकास सहायता परिचालन भएको छ । जुन गत आर्थिक वर्षकोसोही अवधिको तुलनामा २७.५ प्रतिशतले बढी हो । यस अवधिको कुल सहायता परिचालन मध्ये ऋण र अनुदान को अंश क्रमश : ९१.१ प्रतिशत र ८.१ प्रतिशत रहेको छ । आर्थिक वर्ष २०७६ ७७ मा रु १ खर्ब ८१ ऋर्ब ८० करोड बराबरको अन्तराष्ट्रिय विकास सहायता परिचालन भयो थियो । विकास सहायता परिचालनमा बजेट प्रणालीबाट परिचालित हुने विकास सहायताका अंश बढदो क्रममा छ । आर्थिक वर्ष २०७६ ७७ मा विकास सहायता परिचालनमा बजेट प्रणालीबाट परिचालन हुने विकास सहायताको अंश ८३.५ प्रतिशत रहयो । अघिल्लो आर्थिक वर्षमा यस्तो अंश ७८.० प्रतिशत रहेको थियो।र सो अवधिमा कुल विकास सहायता परिचालन मध्ये बजेट प्रणालीमार्फत १६७३ मिलियन अमेरिकी डलर परिचालन भएको थियो । आर्थिक वर्ष २०७६ ७७ मा परिचालित अन्तराष्टिय विकास सहायता परिचालनमा ऋण, अनुदान, प्राविधिक सहायता र सोभै कार्यन्वयनको अंश क्रमश : ६९.९ प्रतिशत , १८.७ प्रतिशत, ११.३ प्रतिशत र ०.१ प्रतिशत रहयो । आघिल्लो आर्थिक वर्ष २०७५ ७६ मा यस्तो अंश क्रमश : ६०.० प्रतिशत, २७.० प्रतिशत र १३.० प्रतिशत रहेकोमा सोभै कार्यन्वयनको लागि सहायता परिचालन भएको थिएन

अन्तरसरकारी वित्त हस्तान्तरणलाई व्यवस्थित र सुत्रमा आधारित बनाइएको छ । राष्टिष्य प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको सिफारिस तथा विनियोजन ऐनले र्निदिष्ट गरे बमोजिम नै वित्त हस्तान्तरण भएको छ । प्रदेश तथा स्थानीय तहबाट वित्तको उपयोग सम्बन्धी प्रतिवेदन र पृष्ठपोषण प्राप्त हुनेगी कार्यविधि निर्माण गरी लागू गरिएको छ । आर्थिक वर्ष २०७७७८ को फागुनसम्म संघीय सरकारले गरेको विनियोजन अनुसार प्रदेश र स्थानीय तहलाई वित्तीय समानीकरण, शर्शत अनुदान, समपूरक अनुदान र विशेष अनुदान गरी कुल ३ खर्ब ७ अर्ब १५ करोड निकासा गरिएको छ । ऋार्थिक वर्ष २०७७७८ को फागुनसम्म स्थानीय सरकारबाट हस्तान्तरण हुने अनुदान रकम मध्ये प्रदेशलाई रु २९ अर्ब ५ करोड र स्थानीय तहलाई रु २ खर्ब ७८ अर्ब ९ करोड निकासा भएको छ । आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा संघीय सरकारबाट प्रदेश तथा स्थानीय तहमा अनुदान राजस्व वाडफाँड र रोयल्टी बाडफाँड समेतबाट रु २ खर्ब ५३ अर्ब ६ कोड वित्तीय हस्तान्तरण भएको थियो । यस्तो हस्तान्तरण मध्ये प्रदेश तथा स्थानीय तहले क्रमश : ३६.४ प्रतिशत र ६३.६ प्रतिशत प्राप्त गरेका थिए ।

तालिका नं १

स्वीकृत बैदशिक सहायता रकम (स्रोत अनुसार) रू करोडमा

शीर्षक	आर्थिक वर्ष							फागुनसम्मको		
	२०६९/७०	२०७०/७१	२०७१/७२	२०७२/७३	२०७३/७४	२०७४/७५	२०७५/७६	२०७४/७५	२०७५/७६	२०७६/७७

१.द्बिपक्षीय	३८५१.९९	५५२७.२०	१७८३६.९०	९१०६.९०	१४६१९.२४	७०३८.७०	२६८०.७०	५३१३.५१	१२४४.२०	१६७७.४९
अनुदान	२३३०.९९	४८६८.५०	८०३४.००	४६३१.२०	९४९०.५०	७०३८.७०	२६८०.७०	५११३.५१	७४९.२०	१३४४.४९
ऋण	१५२१.००	६५८.७०	९८०२.९०	४४७५.७०	५१२८.७४	०.००	०.००	०.००	०.००	३३३.००
२.बहुपक्षीय	७६६३.६९	७८१७.२०	४७४५.०३	१०४५२.९७	१०४०५.२२	१३१६१.१०	११९४४.९०	९७७४.४६	९९६८.६०	९२५०.५२
अनुदान	३०५९.११	२४२३.३०	११२६.३१	३२८९.१७	२७७.०८	१४५१.७०	६६२.२०	९४१.००	६००.१०	२७४.७५
ऋण	४६०४.५८	५३९३.९०	३६१८.७२	७१६३.८०	१०१२८.१४	११७०९.४०	१०४८२.७१	८८३३.४६	९३६८.५०	८९७५.७७
३.जम्मा	११५१५.६८	१३३४४.५०	२२५७१.९३	१९५५९.८७	२५०२४.४६	२०१९९.८०	१३८२५.६०	१५०८७.९७	१०७१७.८०	१०९२८.०१
अनुदान	५३९०.१०	७२९१.८०	९१६०.३१	७९२०.३७	९७६७.५८	८४९०.४०	३३४२.९०	६२५४५१	१३४९.३०	१६१९.२४
ऋण	६१२५.५८	७९५०.५०	१३४२१.६२	११६३९.५०	१५२५६.८८	११७०९.४०	१०४८२.७१	८८३३.४६	९३६८.५०	९३०८.७७

तालिका नं. २

स्वीकृत विदेशी लगानी तथा वास्तविक लगानीको अवस्था

			रकम रु. दश लाख
विदेशी लगानीको पाँच वर्षे अवधि	स्वीकृत विदेशी लगानी	वास्तविक भित्रिएको लगानी	प्रतिशत
२०५२/५३ देखि २०५६/५७	९,६९९.७१	३,५०५.००	३६.१
२०५७/५८ देखि २०६१/६२	१०,४०६.५५	७८२.००	७.५
२०६२/६३ देखि २०६६/६७	३०,९५९.९८	४,८६७.४०	१५.७
२०६७/६८ देखि २०७१/७२	१२४,५९७.७१	३२,२९१.६०	२५.९
२०७२/७३ देखि २०७६/७७	१४९,८६१.०२	६९,४८५.१०	४६.४
जम्मा	३२५,५२४.९७	११०,९३१.१०	३४.१

स्रोतः उद्योग विभाग, नेपाल राष्ट्र बैंक

(स्रोतः गुरुप्रसाद पोखरेल, नेपालमा वैदेशिक लगानी भित्र्याउन सहजीकरण, मिर्मिरे (**आर्थिक अंक**), **३५४, अर्ध–वार्षिक, वर्ष ४९, अंक २, २०७७ माघ–२०७८ असार, पेज नं.** १३) ।

आर्थिक वर्ष २०७७/०७८ मा सरकारले वैदेशिक सहायतामा पाएको बजेटको आधामात्र खर्च गर्न सकेको छ । महालेखा नियन्त्रकको कार्यालयले प्रकाशित गरेको विवरणअनुसार गत आवमा वैदेशिक सहायताबाट ३ खर्ब ६६ अर्ब रुपैयाँ प्राप्त भएकोमा ५७.१० प्रतितश अर्थात् २ खर्ब ९ अर्ब रुपैयाँमात्र खर्च भएको छ । नेपाल सरकारकै स्रोतअन्तर्गत विनियोजन गरिएको बजेटमा भने ९ खर्ब ८७ अर्ब अर्थात् ८९.११ प्रतिशत खर्च भएको छ । वैदेशिक सहायता अन्तर्गत पनि सकारले ऋणको तुलनामा अनुदान कम खर्च गरेको महालेखाको तथ्यांकले देखाएको छ । गत आवमा ६९ अर्ब वैदेशिक अनुलान विनियोजन भएकोमा ३६ अर्ब ४२ करोड अर्थात् ५२.८० प्रतिशत खर्च भएको छ । वैदेशिक ऋणतर्फ भने सरकारले १ खर्ब ७३ अर्ब रुपैयाँ खर्च गरेको छ, जुन विनियोजित बजेटको ५८.१० प्रतिशत हो । लगानीको प्रतिफल प्राप्त होस् भन्ने हेतुले विभिन्न सर्तहरु लागू गरिने तर कहिलेकाहीँ बोझिलो बन्न जाँदा खर्च गर्न असहज हुने उनको भनाइ छ । "वैदेशिक लगानीमा तदर्थवाद कम हुन्छ । कहिलेकाहीँ त १०।२० वटा रुख काट्न नमिल्दा पनि काम रोक्नुपर्ने अवस्था आउँछ," उनले दृष्टान्त सुनाए । वैदेशिक लगानीमा संवेदनशिलता बढी हुने भएकाले विभिन्न

कारणले खर्च हुन नसक्ने शर्माले बताए । उनका अनुसार सामाजिक पक्ष वातावरणी पक्ष, जग्गा प्राप्ति तथा आयोजनाको तयारी पूरा नर्भइ खर्च गर्न मिल्दैन । र त्यसमा पनि पटक पटक कर्मचारीहरुको सरुवा हुने तथा तालिमको अभावका कारण नि खर्च हुन सक्दैन । साथै प्रक्रिया लामो हुने र खरिद सम्झौता गर्दा उनीहरुको निर्देशिका अनुसार गर्नुपर्ने कारणले खरिद प्रक्रिया सयममा हुन नसक काम धकेलिने शर्माले बताए ।

महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले प्रकाशन गरेको प्रतिवेदन हेर्ने हो भने सोझै भुक्तानी हुने वैदेशिक सहयोग निकै कम खर्च हुने गरेको छ । गत वर्ष सोझै भक्तानी अनुदान २९.४ प्रतिशत खर्च भएको छ भने सोझै भुक्तानी वैदेशिक ऋण ३३.५ प्रतिशत खर्च भएको महालेखाले जनाएको छ । पूर्वसचिव शर्मा भन्छन्, “सोझै भुक्तानी हुने आयोजनाहरु ठूला प्रकृतिको हुन्छन् । यस्तै आयोजनामा परामर्शदाताको खातामा सिधै रकम जान्छ । त्यसैले पनि निर्देशिका कडा हुन्छन् ।” पहिले पैसा दिने भएकाले दाताले पनि कामकारवाहीमा बढी चासो राने र नो अब्जेक्सन प्राप्त गर्ने प्रकृयाहरु लामो हुने भएकाले यस्तो रकम खर्च गर्न गाह्रो हुने उनको तर्क छ । चालू आर्थिक वर्ष २०७८/०७९ को पलिहो पाँच महिनामा झण्डै ६४ अर्ब बराबरको वैदेशिक सहायता प्रतिबद्धता आएको छ । अर्थ मन्त्रालयका अनुसार मंसिर महिनासम्ममा ६ अर्ब ८५ करोड रुपैयाँ अनुदान तथा ५७ अर्ब २६ करोड रुपैयाँ बराबरको वैदेशिक ऋण गरेर ६४ अर्ब १२ करोड रुपैयाँ बराबरको वैदेशिक सहायता प्रतिबद्धता आएको हो । सहयोगमा सबैभन्दा धेरै एसियाली विकास बैंक (एडीबी) तथा विश्व बैंकले ३/३ वटा प्रतिबद्धता जनाएका छन् भने हरित जलवायु कोष (जिसीएफ), स्विट्जरल्यान्ड सरकार, अन्तर्राष्ट्रिय कृषि विकास कोष, कोरिया सरकारले १/१ वटा प्रतिबद्धता जनाएका छन् । प्रतिबद्धतामध्ये सबैभन्दा ठूलो ऋण सहायता एडीबीले ‘रेस्पोन्सिभ कोभिड १९ भ्याक्सिन फर रिकभरि प्रोजेक्ट’ का लागि १९ अर्ब ६९ करोड रुपैयाँ दिने भएको छ भने विश्व बैंकले ‘भ्यालु चेन फर इन्क्लुसिभ टान्सफरमेसन अफ एग्रिकल्चर प्रोग्राम’ अर्थात् कृषि कार्यक्रमको समावेशी रुपान्तरणका लागि मुल्य श्रृंखलाअन्तर्गत ११ अर्ब ६२ करोड ऋण सहायताले दिने भएको अर्थ मन्त्रालयले जनाएको छ ।

वैदेशिक सहायताको प्रतिबद्धता आउनुभन्दा पनि त्यसको कार्यान्वयन अर्थात् खर्चको समस्या रहेको बरिष्ठ अर्थविद् प्रा.डा.चन्द्रमणि अधिकारी बताउँछन् । “चाहे ऋण सहायता होस् वा अनुदान, ल्याउनका लागि सम्झौता गरिएको हुन्छ,” उनले भने, “त्यहाँ सर्त हुन्छन्, दुई पक्षबीच सहमति जनाइएको हुन्छ । तर, कहिले सर्त नै पूरा गर्न सक्दैनौं । कहिले खर्च नै हुन सक्दैन ।” आर्थिक वर्ष २०७७/७८ को ५ महिना बित्नै लाग्दासमेत सरकारले आन्तरिक ऋण उठाएको छैन । सरकारले चालू वर्षमा २ खर्ब ५० अर्बको आन्तरिक ऋण उठाउने लक्ष्य लिएको छ । अहिले देखि नै आन्तरिक ऋण नउठाई आर्थिक वर्षको अन्त्यतिर एकै पटक उठाउँदा त्यसले पुनः तरलताको समस्या ल्याउने आशंका उत्पन्न भइरहेको समयमा, केही समय पर्खिएर ऋण उठाउनु नै उपयुक्त हुने अर्थविद्हरुको तर्क छ । उद्योग विभागका अनुसार कूल लगानी प्रतिबद्धताका हिसाबले नेपालमा चीन अगाडि छ । चीनको लगानी प्रतिबद्धता करिब पौने २ खर्ब पुगेको भन्दै उद्योग विभागले चिनियाँ लगानी प्रतिबद्धताको हिस्सा भारतीय लगानीको तुलनामा दोब्बर रहेको पनि जनाएको छ । विभागले सार्वजनिक गरेको औद्योगिक तथ्यांकअनुसार आर्थिक वर्ष २०७७/०७८ सम्ममा नेपालमा १ करोड रुपैयाँ बराबरको चिनियाँ लगानी प्रतिबद्धता आएको छ भने सोही अवधिमा भारतीय लगानी प्रतिबद्धता भने ९८ अर्ब ६० करोड मात्र रहेको छ । तर, नेपाल राष्ट बैंकका अनुसार आव २०७७/०७८ मा मात्रै कुल प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानी १९

अर्ब ४८ करोड मात्र प्राप्त गरेको छ भने गत आवसम्ममा भारतबाट कुल ६२ अर्ब ४५ करोड र चीनबाट ३० अर्ब ९७ करोड कुल प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानी प्राप्त भएको छ। विभागका अनुसार चिनियाँ लगानीका उद्योगको संख्यासमेत भारतीयभन्दा दोब्बरले बढी छ। गत आवसम्ममा १ हजरा ८ सय ७६ वटा चिनियाँ लगानीका उद्योग स्थापना हुँदा भारतीय लगानीका उद्योगको संख्या ८ सय ७ वटा छ।

आर्थिक वर्ष २०७६/०७७ को तुलनामा गत आर्थिक वर्ष २०७७/०७८ मा बेरुजु करिब १२२ प्रतिशतले बढेको महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको आन्तरिक लेखा परीक्षण प्रतिवेदनले देखाएको छ। बुधबार कार्यालयले सार्वजनिक गरेको लेखापरीक्षणको सारांशमा बजेट खर्चतर्फ २...अर्ब २६ करोड रुपैयाँ बराबरको बेरुजु देखाएको छ। आर्थिक वर्ष ०७६/०७७ मा भने ११ अर्ब ३९ करोड ९७ लाख रुपैयाँ बेरुजु देखिएको थियो। यो वर्ष उक्त आवमा भन्दा १३ अर्ब ८६ करोड ५३ लाख रुपैयाँ बढी बेरुजु देखिएको हो। १४ खर्ब ७४ अर्ब ६४ करोड रुपैयाँको वार्षिक बजेट रहेको वर्षमा ११ खर्ब ९६ अर्ब ६० करोड रुपैयाँ बजेट निकाशा भएकोमा २.११ प्रतिशत बेरुजु देखिएको महालेखाले जनाएको छ। त्यस्तै उक्त वर्ष ९ खर्ब ७६ अर्ब ३२ करोड रुपैयाँ राजस्व संकलन भएकोमा ०.०२ प्रतिशत अर्थात् २३ करोड रुपैयाँ बेरुजु देखिएको छ। जसमा ६७ करोड ७१ लाख रुपैयाँ नियमित गर्नुपर्ने तथा १५ करोड ७२ लाख रुपैयाँ असुल उपर गर्नुपर्ने र म्याद नाघेको ८ करोड २३ लाख रुपैयाँ रहेको छ। मन्त्रालयगत बेरुजुको अवस्था हेर्ने हो भने भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय अगाडि देखिएको छ। महालेखाको प्रतिवेदन अनुसार ९ अर्ब ५७ करोड रुपैयाँ बेरुजु पाइएको छ। त्यसपछि क्रमशः स्थानीय तहको ८ अर्ब २६ करोड ६१ लाख, रक्षा मन्त्रालयको १ अर्ब ८७ करोड १५ लाख, सहरी विकास मन्त्रालयको १ अर्ब ३२ करोड ९३ लाख तथा विभिन्न तहका अदालतको ८८ करोड ५२ लाख रुपैयाँ बेरुजु रहेको आन्तरिक लेखापरीक्षण प्रतिवेदनले देखाएको छ। प्रतिवेदनमा कार्यालयले कानुनी व्यवस्थामा सुधार, जनशक्तिको क्षमता विकास, कानुनको परिपालना तथा अनुगमन परीक्षण गर्ने सुझाव दिएको छ।

आर्थिक वर्ष २०७७/७८ को फागुनसम्म अनुदान रू १८ अर्ब १३ करोड र ऋण रू १ खर्ब ६९ अर्ब ३१ करोड गरी कुल रू१ खार्ब ८७ अर्ब ४४ करोड बराबरको वदैशिक सहयोग प्रतिबद्धता प्राप्त भएको छ। यस अवधिमा प्राप्त वैदेशिक प्रतिवद्धता मध्ये अनुदान र ऋणको अनुपात क्रमश ९.७ प्रतिशत र ९०.३ प्रतिशत रहेको छ। आर्थिक वर्ष २०७६/७७ को सोही अवधिमा यस्तो अनुपात क्रमश : १४.८ प्रतिशत र ८५.२ प्रतिशत थियो। आर्थिक वर्ष २०७६/७७ को फागुनसम्म रू १ खर्ब ९ अर्ब २८ करोडबराबरको वैदेशिक सहयोग प्रतिबद्धता प्राप्त भएको थियो। आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा विकास सहायता प्रतिबद्धता रू २ खर्ब १९ अर्ब ८८ करोड बराबरको रहेको थियो। उक्त अवधिमा कुल विकास सहायता प्रतिवद्धतामध्ये अनुदान ऋणको अनुपात क्रमशः १३.७ प्रतिशत र ८६.३ प्रतिशत रहेको थियो। नेपालको अर्थतन्त्र सवल हुँदै गएको, प्रतिव्यक्ति कुल गार्हस्थ्य उत्पादन तथा ऋण पुनभुक्तानीको क्षमतामा अभिवृद्धि हुँदै गएको र भूकम्पपछिको पुननिर्माणको कार्य सम्पन्न हुदै गएको कारण विकास सहायतामा अनुदानको हिस्सा घट्दै गई ऋण हिस्सा बढदै गएको देखिन्छ।

नेपालमा वैदेशिक सहायताको सम्बन्धमा समग्र सूचना तथा तथ्यांकीय विश्लेषणसहित अर्थ मन्त्रालयले विकास सहायता प्रतिवेदन प्रकाशन गर्ने गरेको छ। अर्थ मन्त्रालयले सार्वजनिक गरेको Development Co-

operation Report का अनुसार कूल सहायतामध्ये सन् २०१८/१९ मा ७९% सहायता विद्यमान सरकारको प्रणाली मार्फत आएकोमा २०१९/२० मा बढेर यो ८३.५% पुगेको छ, जुन सुखद विषय हो । यसले सरकारको सहायता प्राप्त गर्ने र उपयोग गर्ने प्रणाली सुधार भएको संकेत गरेको छ । विगत दश वर्षको सहायता परिचालनको अवस्थालाई हेर्दा नेपालको कूल ग्रार्हस्थ उत्पादन (GDP) को तुलनामा औषत ६ प्रतिशतको हाराहारीमा देखिन्छ, यस्तो अनुपात २०१०/११ मा ५.६९ प्रतिशत रहेकोमा २०१९/२० मा ६.१७% रहेको छ । GDP मा भएको वृद्धि र वैदेशिक सहायताको वृद्धि अनुपात समान करिब समान रहेको अवस्था देखिन्छ । यसैगरी वार्षिक बजेटमा सहायताको अंश २०१०/११ मा २६ प्रतिशत रहेकोमा २०१९/२० मा २३ प्रतिशत र २०१२/१३ मा सबैभन्दा कम १३ प्रतिशत रहेको देखिन्छ, यसबाट नेपालको विकास बजेटके अधिकांश हिस्सा र कूल बजेटको करिब एक चौथाई सहायतामा निर्भर रहेको देखिन्छ ।

बैदेशिक सहायताको व्यबस्थापनमा नेपालप्रति दाताहरुको धारणा

अनुकूल परिस्थिति नभएका कारण अपेक्षित रुपमा सहायता आउन नसकेको यथार्थ तथ्य बिच नेपालमा लगानी गर्दै आएका दाताहरुले नेपालको राजनीति एवं प्रशासनिक नेतृत्वबाट सहायता ल्याउने र परिचालन गर्ने कार्यमा सकारात्मक भूमिका प्राप्त हुन नसकेको गुनासोहरु राख्ने गरेका छन् । ती निम्न छन् । विकास परियोजनाहरुमा सरकारी स्वामीत्व तथा नेतृत्वको कमी रहेको,सरोकारवालाहरुलाई कार्यक्रमको तर्जुमा प्रक्रियामा सहभागी नगराईएको,स्थानीय क्षमताले धान्न नसक्ने गरी परियोजना तथा कार्यक्रमको संख्यामा बृद्धिभएको,कमजोर संस्थागत संरचना तथा पर्याप्त तालिमको अभावका कारण न्यून क्षमताको अवस्था रहेको, सेवा प्रति न्यून समर्पण भएका कर्मचारीहरुको बाहुल्यता रहेको,आयोजनाका कर्मचारीहरुको बारम्बार सरुवा भै रहेको र खाली पदहरुमा पदपूर्ति हुन नसकेको सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापन प्रणाली (public financial management system) लगायत परियोजना व्यवस्थापनसँग सम्वद्ध राष्ट्रिय प्रणालीको स्तर अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरुप नभएको ।नीतीगत असंगतिहरुको बाहुल्यता भएको ।

दातृ राष्ट्रहरुको ईच्छा आफुले उपलब्ध गराएको रकमको उच्च्तम उपयोग भई उचित नतिजाको आशा गरीएको हुन्छ । दातृ राष्ट्रहरुमा यस्ताधारणहरुमा मुलतः उनीहरुले प्रदान गर्ने रकममा रहन सक्ने वित्तीय जोखिमको त्रास रहेको अनुमान गर्न सकिन्छ । उनीहरुले असल शासन, समावेशीकरण, स्थानीय सहभागिता, लैगिक सवाल आदि जस्ता सवै क्षेत्रमा लागू हुने मुद्दालाई संवोधन गरी नीतिगत एंव संस्थागत वातावरणको सुधार गर्न सकेमा जोखिम न्यून हुदैजाने विश्वास गरेका हुन्छन् ।

बैदेशिक सहायताको प्रकार

(१) **स्वरुपको आधारमा**

(क) वैदेशिक अनुदान –ख) वैदेशिक ऋण –ग) प्राविधिक सहायता

(२) **दाताका आधारमा : –क) द्विपक्षीय सहायता, (ख) बहुपक्षीय सहायता**

(३) **अन्य आधारमा : सशर्त र निशर्त सहायता –ख) अफिसियल डेभलपमेन्ट एसिसट्यान्स** (ODA) र प्राइभेट भोल्युन्टरी एसिस्टृयान्स (पीभिए)

दाताहरुप्रति नेपालको धारणा

वैदेशिक सहायताको परिचालनमा नेपालले सफलता हासिल गर्न सकेको छैन । आफूले दिएको सहायताको उपलब्धिखोजी असन्तुष्टि व्यक्त गर्नु, केही मुलुक तथा संस्थाहरुले नेपाललाई सहायताको उचित उपयोग हुन नसकेको कारण देखाई सहायता घटाउनु वा हात झिक्नुले यस तथ्यलाई पुष्टि गरेको छ । तर वैदेशिक सहायताको परिचालनमा प्रभावकारीता आउन नसक्नुमा दाताहरुको पक्षमा भएका अस्वाभाविक प्रवृत्तिलाई मुलुकले कठिनाईका रुपमा लिएको छ । नेपालले दाताहरु प्रतिगर्ने गुनासाहरुः दाताहरुको प्राथमिकता र नेपालको राष्ट्रिय प्राथमिकता बीच मेल नखानु,कार्यक्रममा दोहोरोपनको अवस्थारहेको,दाताहरुको कुनैक्षेत्रमा अधिक र कनैक्षेत्रमा न्यून सहभागिता हुने गरेको,दाता निर्देशित कायैक्रमहरुमा पर्याप्त गृहकार्य नहुने गरेको,साना परियोजनाहरुमा छरपस्ट रुपमा वैदेशिक सहायता प्रवाहित हुने गरेको,अपेक्षित रुपमा प्राविधिक सहायताको योगदान हुन नसकेको,ऋणको रुपमा प्राप्तहुने प्राविधिक सहायताहरु राष्ट्रकालागि ठूलो बोझ हुने गरेको, सहायतासँग जोडिएर आउने नीतिगत एवं प्रकृयागत शर्तहरुले सहायताको प्रभावकारीता घटाएको, सम्झौता भै सकेको सहायता उपलब्धतामा चुस्तता आउनसकेको,गै.स.सं हरु मार्फत आउने सहयोगलाई राष्ट्रिय नीति, प्राथमिकतामा समेट्न नसकिएको, दातृपक्षले वेलाबखत सरकारलाई जानकारी नै नदिई आयोजनाको खातामा सोझै रकम जम्मा गर्ने गरेका,सहायता खर्चको पारदर्शिता, अनुगमन, मूल्यांकन, लेखा राख्ने कार्य कमजोर भएको ।

यस कार्यक्रमको बेतिथि कम गरी व्यवस्थित गर्न सरकारले स्थानीय पूर्वाधार विकास साझेदारी कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि नियमावली २०७५ जारी गरेतापनि यसको पालना भएको पाएदैन् । निर्वाचन क्षेत्र विकास कार्यक्रम मार्फत सञ्चालन हुने आयोजनाको छनोट गरी सांसदले जिल्ल समन्वय समितिमा पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था नियमावलीले गरेको छ । तर ती आयोजना तोकिएको मापदण्ड अनुरूप भए नभएको बारे जि स. स. का अधिकारी तथा स्थानीय तहले कुनै प्रश्न उठाउने आँट गर्न नसक्नु । सञ्चालित आयोजनाको अनुगमन निरीक्षण, सार्वजनिक सुनुवाई गर्ने र सम्पन्न भएका कार्यक्रमको सार्वजनिक परीक्षण गर्नुपर्ने प्रावधान भएपनि त्यसको पालना नहुनु र भएपनि झारा टार्ने प्रवृतिमा सीमित रहनु ।

आफु मातहत सञ्चालित कार्यक्रमप्रति सांसदहरूको जिम्मेवारी बोध कम हुनु । स्थानीय निकाय विषयगत कार्यालय तथा समुदायद्धारा सञ्चालित अधुरा रहेका सार्वजनिक प्रकृतिका पूर्वाधार सम्बन्धी आयोजना छनौटमा प्रथामिकता पाउनुपर्ने भएतापनि आफू आफनो दल र कार्यकर्ताको अनुकुलताको र चाहनाले प्राथमिकता पाउने गरेको । अपारदर्शी, जथाभावी रूपमा र अनुत्पादक क्षेत्रमा खर्च गर्ने प्रवृति बढेको छ । सांसदबीच समन्वय हुननसक्दा कार्यक्रम कार्यन्वयनमा समस्या भएको, सांसदले भोट बढी आउने क्षेत्रमा मात्रै कार्यक्रम केन्द्रित गरी विपन्न र अति दुर्गम वस्तीलाई समेटन नसक्नु, अपारदर्शीता हिसाव किताव, तोकिएको मापदण्ड विपरीत खर्च बिल भरपाई बिना जथाभावी खर्चले अनियमितता बढ्दो लगायताका समस्याहरू रहेका छन् । समग्र भन्दा राज्यकोषको दुरूप्रयोग भई आर्थिक अराजकता बढ्दै गइरहेको छ ।

नेपालमा सहायता व्यवस्थापन सूचना प्रणाली

अल्प विकसित तथा विकासशिल मुलुकहरुको विकास क्रियाकलापहरुको लागि बैदेशिक सहायता महत्वपूर्ण

श्रोत हो वा होइन भन्ने सम्बन्धमा अद्यापि बहस र चिन्तनमनन् भइरहेको भएतापनि सहायता पारदर्शिता एवम् सहायता प्रभावकारी भने उदीयमान विषय बन्दै गइरहेको छ । विश्वपरिवेशमा सहायताको सुरुवात भएदेखि नै यसको परिचालनमा देखिएका विकृतिहरुलाई न्यूनिकरण गरी सहायताको समग्र गुणस्तर र प्रभावमा बृद्धि गर्दै अपेक्षित उपलव्धीहरु हासिल हुनुपर्ने जोडदार आवाजहरु उठिरहेको पाइन्छ । अन्तराष्ट्रिय समुदायले सन् २००५ मा पेरिसमा सम्पन्न सहायता सम्बन्धी उच्चस्तरिय सम्मेलनमा सहायता प्रभावकारिताको लागि सहायता पारदर्शिताको बिषयलाई जोड दिएका पाइन्छ । जुन सम्मेलनहरुमा नेपाल पनि पक्ष राष्ट्र बनेको थियो ।

नेपालको बैदेशिक सहायताको उपयोग सन् १९६१ बाट गर्न थालेको पाइन्छ भने आवधिक योजनाको सुरुवात भएपछि भने सहायतालाई विसका सम्बन्धी क्रियाकलापहरुको महत्वपूर्ण वित्तिय श्रोतको रुपमा उपयोग गर्दै आएको पाइन्छ । तथापी बैदेशिक सहायताबाट आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा अपेक्षित उपलव्धी हासिल हुन सकेको भने पाइदैन । हिजोको सन्दर्भमा विकास साझेदारहरु बीच सहायता परिचालनमा सामञ्जस्यता नहुनु, अधिकांश सहायताहरु स्थानीय आवश्यकता भन्दा पनि विकास साझेदारहरुको चाहनामा कार्यान्वयन हुन गई स्थानीय स्वामित्वको अभाव हुनु, सहायताको महत्वपूर्ण हिस्सा राष्ट्रिय प्रणाली भन्दा बाहिरबाट परिचालित हुनु, कतिपय अवस्थामा विकास साझेदार र सरकारको समानान्तर कार्यान्वयन इकाई हुनु आदि सहायता परिचालनमा देखिएका विभिन्न कठिनाईहरु आज पनि बिद्यमान छन् । सबभन्दा मुख्य कुरा त बैदेशिक सहायता सम्बन्धी आद्योपान्न र अद्यावधिक विवरण तथा तथ्याङ्क उपलव्ध गराउने सूचना प्रणाली नै थिएन । यिनै आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्ने सन्दर्भमा नेपालले सन् २०१० देखि यो सहायता व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (Aid Management Platform-AMP) प्रयोगमा ल्याएको हो । शुरुमा स्वास्थ्य तथा जनसंख्या, शिक्षा, स्थानीय विकास मन्त्रालय र राष्ट्रिय योजना आयोग गरी ४ वटा सरकारी निकाय र विश्व बैंक, एशियाली विकास बैंक, बेलायती सहयोग नियोग, अष्ट्रेलियन सहयोग नियोग, स्वीट्जरल्याण्ड र युएसएआइडी गरी ६ वटा विकास साझेदारहरुमा नमुनाको रुपमा यो प्रणालीको सुरुवात गरिएकोमा करिब एक बर्ष पछि नेपालमा स्थायी कार्यालय भएका ३४ र नभएका ७ गरी जम्मा ४१ विकास साझेदारहरुलाई यस प्रणालीमा आवद्ध गरी Online मार्फत नै सहायता सम्बन्धी तथ्याङ्कहरुको सूचना प्रदान गर्ने व्यवस्था मिलाइएको थियो । त्यसैगरी, हालसम्म १५६ अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाहरुलाई पनि यस प्रणालीमा आवद्ध भइसकेका छन् । जसको परियोजनागत भुक्तानी/निकासा (Disbursement) को तथ्याङ्क गत आर्थिक बर्षदेखि विकास सहायता प्रतिवेदनमा समाबेश गर्न थालिएको छ ।

वैदेशिक सहायता सम्बन्धमा रहेका दृष्टिकोणहरु

सकारात्मक पक्षहरु

- आन्तरिक स्रोत परिचालन न्यून भएका कारण सामाजिक आर्थिक किवास र पूर्वाधार निर्माण गर्नका लागि आवश्यक पर्ने स्रोत व्यवस्थापन गर्न वैदेशिक सहायताको अपरिहार्यता रहेको छ, दक्ष जनशक्ति तथा प्रविधिको अभावमा उपलब्ध स्रोत साधनको कुशलतापूर्वक उपयोग हुन नसकेको स्थितिमा प्राविधिक सहायता अन्तर्गत प्रविधि, सीप, ज्ञान र कौशलताको हस्तान्तरण भई क्षमता विकासमा सघाउ पुग्दछ,

- लागत लाभ विश्लेषणको आधारमा आयोजना सञ्चालन गरिने भएकोले वैदेशिक सहायतामा सञ्चालित आयोजनाको प्रतिफल सुनिश्चित हुन्छ, आन्तरिक स्रोतबाट कुल बजेटको ५० देखि ६० प्रतिशतसम्म मात्र योगदान हुने गरेको स्थितिमा बाह्य सहयोगको अपरिहार्यतामा दुईमत रहँदैन, वैदेशिक सहायताबाट न्यून वित्त परिचालनमा टेवा पुग्दछ,
- गरिबी निवारणमा साधन परिचालन गर्न मद्दत पुग्दछ, प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा लगानी बढाउन मद्दत पुग्दछ, प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानी र निजी क्षेत्रको लगानी आकर्षण गर्न मद्दत पुग्दछ, अर्थतन्त्रको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्न मद्दत पुग्दछ, देशको सामाजिक आर्थिक विकास, पूर्वाधार निर्माण र दैनिक प्रशासन सञ्चालन गर्नका लागि आन्तरिक स्रोत साधन मात्र पर्याप्त नहुने भएकोले बाह्य सहयोगको जरुरत पर्दछ ।
  - आन्तरिक स्रोतको अपर्याप्ततालाई परिपुर्ति गर्छ । -Export Import Gap परिपुर्ति गर्छ ।
  - Technical Gap को परिपूर्ति गर्छ । -गरिबी घटाउन र रोजगारी बढाउन सहयोग गर्छ ।
  - नयाँ प्रविधि र सिद्धान्तको अवलम्बन गर्न सहयोग गर्छ । -पूर्वाधार विकास, पुनः निर्माण, सामाजिक र आर्थिक विकास गर्न सहयोग गर्छ ।
  - मानवीय सहायताको आवश्यकता परिपूर्ति गर्छ । -बैदेशिक सम्बन्ध सुदृढ गर्न सहयोग गर्छ ।
  - अर्थतन्त्रमा Multiplier effect ल्याउन सक्छ, राष्ट्रिय अर्थतन्त्रलाई सबल र स्वावलम्बन गराउन सहयोग गर्छ ।
  - पूँजी, प्रविधि, व्यवस्थापकीय कौशल र प्राविधिक सीपको हस्तान्तरण गर्न सहयोग गर्छ ।

बैदेशिक सहायताको नकारात्मक पक्षहरु

- Dependency Syndrome हुने खतरा हुन सक्छ । -Debt trap मा फसिने खतरा हुन सक्छ ।
- आन्तरिक स्रोत साधनको खोजी र परिचालन न्यून हुन सक्छ । -TA/TC को नाममा सहायताको ठूलो अंश दातातर्फ नै फर्किने सम्भावना हुन्छ ।
- समानान्तर सरकार खडा हुने खतरा हुन्छ । -देशको सार्वभौमसत्तामा आँच आउन सक्छ ।
- स्रोतको चुहावट, दुरुपयोग र भ्रष्टाचार बढ्न सक्छ । -अवाञ्छित गतिविधिहरु देखा पर्न सक्छ ।
- Inflation बढ्ने र महंगी बढ्न सक्छ । -दाता राष्ट्रहरुका अनेक शर्त र स्वार्थ हावी हुन सक्छ ।
- Trinckle down असरबाट वास्तविक वर्गमा स्रोत नपुग्ने एवम् ज्यादै न्यून मात्रामा पुग्ने सम्भावना हुन्छ ।
- बैदेशिक सहायता प्राप्ती, उपयोग, लेखाङ्कन सम्बन्धी ऐन नियमको पालना नगर्ने । -पारदर्शिता र जवाफदेहिता वहन नगर्ने ।

- प्राप्त सहयोगको लेखा तथा लेखापरीक्षण नगराउने । -सहायकता प्राप्त गर्नुपूर्व प्राथमिकता निर्धारण नगर्ने ।
- विस्तृत सर्भेक्षण तथा अध्ययन एवम् लागत लाभ बिश्लेषण नगरी हचुवाको भरमा सहायता परिचालन गर्ने ।
- सहायकता परिचालनका लागि संस्थागत तथा मानवीय क्षमता कमजोर । -बजेटभन्दा बाहिरबाट खर्च हुने प्रबृत्ति ।
- सहायता प्राप्ती, परिचालन तथा उपयोगका सम्बन्धमा प्रभावकारी अनुमगन तथा मूल्याङ्कनको कमी
- आर्थिक कुटनीतिको कमजोर व्यवस्थाका कारण सहायता दातृ निकायको शर्तको बाध्यकारी पालना गर्नुपर्ने स्थितिको सिर्जना ।
- अत्यधिक वैदेशिक सहायता लिने परम्पराले देशको अर्थतन्त्र झन कमजोर बनाउँछ, मुद्रास्फीति दर बढाउँछ, मूल्य वृद्धि गराउँछ र परनिर्भरता बढाउँछ, वैदेशिक सहायताको उपयोग पक्ष कमजोर रहेकोले उद्देश्यमूलक खर्च नहुने, समयमा शोधभर्ना माग नगर्ने तथा प्राप्त नहुने र बन्द भइसकेका आयोजनाको समेत शोधभर्ना बाँकी रहेको,
- आयोजनाको प्रतिफल दर न्यून रहेको र दिगोपना नभएको, बजेटमा समावेश नगरी खर्च गर्ने परम्परा रहेको, आयोजना हिसाब समयमा तयार नहुने, प्रचलित कानुन र दातृपक्षको निर्देशिका पालना नगर्ने आदि रहेको पाइन्छ ।

अन्तराष्ट्रिय सहायता नीति , २०७६

सोच

देशको विकास प्रयासका लागि राष्ट्रि आवश्यकता र प्रथामिकताका आधारमा विकास साझेदारहरूको पुँजी र प्रविधिलाई उच्चतम परिचालन गर्ने सोच यस नीतिले लिएको छ ।

उद्देश्य

समृद्ध नेपाल सुखी नेपालीको राष्ट्रिय आकांक्षा पुरा गर्न आकांक्षा पुरा गर्न अन्तराष्ट्रिय विकास सहायताको परिचालन गर्ने

लक्ष्यहरू

- आगामी तीन वर्ष (सन् २०२२/०२३) भित्र अल्प विकसित मचलुकबाट विकासशीलमा रूपान्तरण हुन स्रोत परिचालन गर्ने
- सन् २०३० सम्ममा मध्यम आय भएको मुलुकमा पुग्न अन्तराष्ट्रिय विकास सहायता परिचालन गर्ने
- राष्ट्रिय विकास नीति र आवश्यकता बमाजिम बाह्य स्रोत परिचालन गर्ने
- पारदर्शी र परिणाममुखी बाह्य स्रोत परिचालनका माध्यमबाट राष्ट्रिय क्षमता वृद्धि गरी वैदेशिक सहायता माथिको निर्भरता कम गर्दै जाने ।

प्रथामिकताका क्षेत्रहरू

(क) भौतिक पूर्वाधार (ख) शिक्षा, स्वाथ्य, खानेपानी र सरसफाई, (ग) राष्ट्रिउ उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि, (घ) रोजगारी श्रृजना र गरिबी निवारण, विज्ञान प्रविधिको विकास र प्रविधि हस्तान्तरण, वातावरण संरक्षण तथा जलवायु परिवर्तन (छ) विपद् व्यवस्थापन

उपरोक्त प्राथमिकता क्षेत्रमा सरकार, निजीक्षेत्र, सहकारी र सामुदायको क्षमता नभएमा मात्र वैदेशिक सहायता प्राप्त गरिने ।

रणनीतिहरू

- उच्च आर्थिक वृद्धि, उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि, निर्यात प्रवद्धन र रोजगारी सृजनामा सहायता परिचालन गर्ने,
- क्षेत्रीय वर्गीय समुदायको सन्तुलित विकासमा ध्यान दिँदै सहायता परिचालन गर्ने
- व्यापार घाटामा सुधार, स्वर्भिर अर्थतन्त्र , आयत प्रतिस्थापन र आन्तरिक उत्पादन वृद्धिका क्षेत्रमा सहायता परिचालन गर्ने
- देशको विकासको पूर्वशर्तहरूका रूपमा रहने क्षेत्रहरूमा सहायता केन्द्रित गर्ने
- राष्ट्रिय बजेटसँग अन्तरसम्बन्धित हुदै पारदर्शी रूपमा वैदेशिक सहायता परिचालन गर्ने र Aid Management Information System (AMIS) लागू गर्ने ।
- उच्च आर्थिक लाभ हुने संम्भावित क्षेत्रहरूमा व्यवसायिक ऋण लिने, उच्च प्राविधिक ज्ञान, सीप, खोज, व्यवसायिकता विकास जस्ता क्षेत्रहरू, प्राविधिक विकास र उपयोगका क्षेत्रमा प्राविधिक सहायता प्राप्त गर्ने, Rome Declaration 2003
- सहायता प्रदान गर्ने निकायबीच समन्वय कायम गर्ने, अनावश्यक कारोबार लागत कटौती गर्ने, दाताको उद्देश्य सञ्चार गर्ने, कागजातको सरलीकरण र सार्वजनिक उत्तरदायित्व प्रवद्धन गर्ने, अनुगमन, मूल्यांकन र प्रतिवेदन प्रणालीमा एकरूपता कायम गर्ने ।
- सहायताको योजना, व्यवस्थापनमा साझा संयन्त्र निर्माण गर्ने, Paris Declaration 2005, विकास मुद्रामा दातृपक्ष र सम्बन्धित सरकारको स्वामित्वभाव प्रवर्द्धन गर्ने, सम्बन्धित सरकारले निदृष्ट गरेका प्रथामिकता अनुसार सहायता निर्देशित हुने ।
- Donors Harmonization कार्यक्रममा दोहोरोपन र सबै क्षेत्र समेटिने, सरकार तथा दाता समुदायबीच सहायता परिचालन, जवाफदेहीता र पारदर्शीता अभिवृद्धि गर्ने, सहायताको प्रथामिकता अत्पादनमा भन्दा प्रभाव उन्मुख बनाउने, Accra Declaration 2008.

वैदेशिक सहायता परिचालन गर्दा देहायका ढाँचाको अवलम्बन गरिएको पाइन्छ :

- (क) बजेट सहायता : विकासका प्राथमिकता तथा कार्यक्रमहरुमा रकम विनियोजन गर्न सहयोग पुग्नेगरी सरकारी कोषमा प्राप्त हुने सहायता बजेट सहायता हो ।

- (ख) क्षेत्रगत सहायता : कुनै विषयगत क्षेत्रको समग्र नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनमा सहयोग गर्ने उद्देश्यले धेरै विकास साझेदारको संलग्नतामा परिचालन गरिने सहायता क्षेत्रगत अवधारणामा आधारित सहायता हो । शिक्षा, वास्थ्य क्षेत्रमा यसको अभ्यास भएको पाइन्छ ।
- (ग) कार्यक्रममा आधारित सहायता : सरकारको विस्तृत कार्यक्रम र बजेटको खाकालाई सहयो गर्ने, सरकारको कार्यान्वयन निकायको नेतृत्वमा कार्यान्वयन हुने, औपचारिक एवम् साझा संयन्त्रमार्फत विकास साझेदारबीचको समन्वय, प्रतिवेदन, बजेट, वित्त व्यवस्थापन तथा खरिद प्रक्रियामा सामञ्जस्य कायम गर्नेगरी प्राप्त हुने सहायता कार्यक्रममा आधारित सहायता हो ।
- (घ) परियोजनामा आधारित सहायता : सरकारलाई पूर्वनिर्धारित उद्देश्य, बजेट एवम् प्रतिफल प्राप्त गर्नका लागि छुट्टै आयोजना सञ्चालन गर्न प्राप्त हुने सहायता परियोजनामा आधारित सहायता हो ।
- (ङ) मानवीय सहायता : भूकम्प, बाढीपहिरो लगायतका विपद् तथा शरणार्थी व्यवस्थापनलगायतका असामान्य परिस्थितिमा उपलब्ध गराइने सहायता मानवीय सहायता हो । (स्रोतः रमेश अर्याल, नेपालमा वैदेशिक सहायता परिचालनको अवस्था र चुनौती, नेपाल राष्ट्र बैंक समाचार ६५ औं वार्षिकोत्सव विशेषांक, वैशाख १४, २०७७, नेपाल राष्ट्र बैंक गभर्नरको कार्यालय, नेपाल राष्ट्र बैंक, बालुवाटार, काठमाडौं, नेपाल, पेज नं. १२४–१२५) ।

नेपाल वैदेशिक सहायतामा निर्भर रहनुका कारणहरू

- आन्तरिक स्रोतको न्युन परिचामलन अवस्था, बढदो जनपेक्षालाई सम्बोधन गर्न, कमजोर अर्थतन्त्र र दिगो स्रोतको अभाव, आन्तरिक राजस्वले चालु खर्च समेत धान्न नसक्ने अवस्था, विकास कार्यलाई तिब्रता दिन बजेट अवलम्बन गर्नुर्पो आवश्यकता ।
- बद्ढदो खर्च आवश्यकता : पूर्वाधार विकास , मानव विकास, पुर्ननिर्माण, र मानव विकास, संक्रमणकालिन अर्थतन्त्रलाई अगाडि बढाउन, अन्तराष्ट्रिय प्रतिबद्धताहरू पुरा गर्नुपर्ने आवश्यकता, MDGs SDGs का लक्ष्य पुरा गर्न, सन्धि अभिसन्धिहरूबाट सृर्जित दायित्वहरू
- स्थानीय तह, प्रान्तिय सरकारका संरचना र पुर्वाधारका लागि खर्बौ रुपैया लाग्ने सम्भावना छ ।
- स्थानीय तह सम्मको विकास निर्माणमा मिलेमतो , कमिशन, शक्ति र पहुँचबाट प्रभावित भइ कम गुणस्तरीय काम गर्ने, कामै नगरी भुक्तानी लिने दिने प्रवृतिको विकास गर्ने, स्थानीय तहमा कानुनी एव प्रक्रियागत पद्धतिको अनुसरण नगरी बेथिती एव हचुवामा काम गर्ने गराउने प्रवृतिको विकास भएको ।
- कर्मचारीतन्त्रमा भष्टचारीको बिगबिगीबाट इमान्दार कर्मचारीहरूमा जिम्मेवारी नलिने , कार्य सम्पादनमा उदास हुने प्रवृति बढदै गएको, सार्वजनिक सेवाकेन्द्रको विश्वसनियतामा कम हुँदा सेवाको विकल्पको खोजी हुन थालेको, मुलुकको विकास निर्माणमा लगानी गर्न तथा अनुदान सहयोग गर्न चाहने दाता एंव लगानीकर्ताको उत्साहमा कमी आएको ।

- सरकार र कर्मचारीतन्त्र प्रतिको जनताको विश्वास घटी समग्र सरकारी निकाय प्रतिको प्रतिष्ठा, इज्जत र शान गिर्दै गएको, अनियमित कमाइगर्ने कर्मचारी र सदाचारमा रहने कर्मचारीको बिच वर्गीय सोच वृद्धि भइ संगठनात्मक द्धन्द्ध बढेको । सार्वजनिक निकायको अनियमितता एवं भष्टचारजन्य गतिविधिबाट देशको गैर सरकारी निकाय, निजी क्षेत्रसमेत भ्रष्ट हुदै गएको ।

- पूर्वाधार विकास आयोजनाहरू समयमै सम्पनन हुन नसकेको , गुणस्तरीयता कायम हुन नसकेको अवस्थाले आयोजनाको लागतमा उच्च वृद्धि भएको, कम गुणस्तरीय पूर्वाधार बन्ने क्रम नरोकिएकोले जोखिमको दायरा वृद्धि हुदै गएको, भ्रष्टाचार एवं अनियमितताका लागि राजनीतिज्ञ तथा कर्मचारीले एक अर्कोलाई दोषरोपण गरी आफू जिम्मेबारीबाट उम्कने प्रवृति बढेको ।

- विकास निर्माणको स्रोतको उचित उपयोग नहुँद गरिबी, पीडा, अभावको अवस्था कायमै रहेको । भ्रष्टाचारको कमाइको रवाफले आर्थिक, सामाजिक विकृति शोषणहरू वृद्धि भएको । सरकारको शुशासनको अनुभूति गराउने सोच, रणनीति, कार्ययोजना सफल हुन नसक्दा सरकारप्रतिको जनताको विश्वास र भरोसा कम हुदै गएको ।

- राजस्वको आकार सानो रहेको छ । राजस्वले साधारण खर्च समेत धान्न नसकिरहेको अवस्थामा विकास कार्यका लागि वैदेशिक सहायतामा निर्भर रहनु हाम्रो विवस्ता हो । पूँजी निर्माण (Capital Formation) विकासको पूर्व शर्त हो । यसका लागि वैदेशिक सहायता एक अपरिहार्य साधन हो । छिमेकी मुलुक चीनले यसलाई राम्ररी उपयोग गरी विकासलाई गति प्रदान गरेको छ ।

- साधनको परिचालन (Resource Mobilization) पूँजी विना सम्भव छैन । हाम्रो जस्तो मुलुकले पूँजीको अभावमा उपलब्ध श्रोत र साधनलाई उचित रूपले प्रयोग गर्न सक्ने कल्पना गर्न सकिँदैन । आर्थिक असमानतालाई कम गरी सामाजिक न्याय कायम गर्न वैदेशिक सहायताको महत्वपूर्ण योगदान रहन्छ ।

- बेरोजगारी गरीब मुलुकको मूल समस्या हो । यसले विविध विकृतिहरू सृजना गर्ने गर्दछ । यसका लागि राज्यले रोजगारी सिर्जना गर्नु आवश्यक हुन्छ । रोजगारीका लागि आयोजना तथा परियोजनाहरू संचालन गर्नुपर्छ । यसका लागि वैदेशिक सहायता हाम्रो जस्तो सन्दर्भमा अपरिहार्य रहेको छ । आर्थिक स्थिरता विकासको अर्को शर्त हो । यसका लागि पूँजी परिचालन आवश्यक हुन्छ । यो आवश्यकतालाई परिपूर्ति गर्न राज्यले वैदेशिक सहायता स्वीकार्ने गर्दछ । भुक्तानी सन्तुलन कायम गरी उद्योग र व्यापारमा वृद्धि गर्न आवश्यक वैदेशिक मुद्रा प्राप्त गर्न समेत वैदेशिक सहायता लिनुपर्दछ ।

- विकासको उपयुक्त मोडलको छनोट गर्न सकिएन । यसले विकास प्रयासहरू सँधै अधुरा नै रहन गए । परीक्षणका लागि एक पछि अर्को वैदेशिक सहायता भित्रिनु हाम्रो भोगाइको यथार्थ हो । अन्त्यमा, द्वन्द्वबाट संक्रमणकालमा रहेको राज्यलाई पुर्ननिर्माण र विकासका लागि वर्तमानमा वैदेशिक सहयोगको आवश्यकता अझ बढेर गएको छ । नयाँ नेपालको निर्माणमा वैदेशिक सहयोगको अपेक्षालाई नकार्न सकिँदैन ।

- कुनै पनि देशको दिगो विकासको लागि आन्तरिक राजस्वको दिगो स्रोत अपरिहार्य मानिन्छ। तर विकास सहायतामा प्रदान गरिने कर छुटको विषयले सहायता प्राप्त गर्ने देशको आन्तरिक राजस्व परिचालनको दायरा साँघुरो बनाउने माथि विश्लेषण गरिएको छ। विकास सहायतामा कर छुटको कारणले के कति आन्तरिक राजस्व संकलनमा प्रभाव पारेको छ र यसबाट के कति विकास सहायता परिचालनमा थप उपलब्धि प्राप्त भएको छ भन्ने विषयको सूक्ष्म विश्लेषण गरी नीतिगत पृष्ठपोषण कतैबाट प्राप्त भएको पनि छैन।

बैदेशिक सहायताको राम्रोसँग व्यवस्थापन गर्न नीतिगत तथा सरकारी प्रयासहरु

बैदेशिक सहायताको प्रभावकारी व्यवस्थापन हुन नसकि न्यून विकास प्रतिफल हुनुका सम्बन्धमा सहायताप्राप्त गर्ने देश बैदेशिक सहायताको प्रभावकारी व्यवस्थापन र अपेक्षित प्रतिफल प्राप्तीका लागि मूलत पेरिस घोषणाको प्रतिबद्धता पछि दातृ निकाय तथा नेपाल सरकारवाट केही प्रयास भएका छन्। ती प्रयासहरु, निम्नानुसार छन्।

१. आर्थिक कार्यविधिहरु संसोधन गरिएका छन्।

२. अर्न्तराष्ट्रिय स्तर र मापदण्ड अनुरुपको सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ र ऐनको नियमावली, २०६४ जारी भएका छन्।

३. सार्वजनिक वित्तिय व्यवस्थापनमा सुधार भएको छ। विश्व बैंकङ, नेपाल सरकार, डी एफ आई डी का बीचमा नियमित अर्न्तक्रिया हुने गरेको छ। (NPPR को ब्यवस्था)

४. नेपाल विकास मञ्च र दाता र सरकारका प्रतिनिधिबीच संयुक्त छलफल र समाझदारी भएका छन्।

५. प्रधानमन्त्री कार्यालय अर्न्तगत सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालय स्थापना गरिएको छ। भने E० Bidding system लागू गरिएको छ।

६. लेखा परिक्षण तथा प्रणालीमा सुधार गरिएको छ।

७. बजेट प्रणालीमा सुधार तथा योजना र बजेटबीच तालमेल मिलाउने परिपाटीको विकास भएको छ।

८. निजामति कार्यपद्धतिको जवाफदेही बनाइएको छ। निजामती सेवा ऐनमा सामसामयिक संशोधन गरिएको छ। सुशासन ऐन २०६४ जारी भएको छ। सम्पति शुद्धिकरण ऐन २०६४ लागु भएको छ। नेपाल राष्ट्रबैकले यस सम्बन्धमा नियमन गर्ने कानुनी प्रबन्ध मिलाएको छ। भष्ट्रचार निवारण ऐन २०५९ क्रियाशिल भएकोछ। अख्तियारदुरुप्रयोग अनुसन्धान आयोगको भूमिकालाई अझबढी क्रियाशिल बनाउने नीति अख्तियार गरिएको छ।

९. नीजिक्षेत्र, सरोकार वालाहरुबीचको सम्बन्ध सुमधुर बनाउने र स्थानीय स्तरका जनतासंग एकाकार भई कामगर्नसक्ने कार्यक्रम तथा वातावरणलाई राष्ट्रिय कार्ययोजना संग Tie up गर्ने कार्यको सुरुवात गरिएको छ। गरिबी निवारण कोषको स्थापना भएको छ। गरिबी निवारण सम्बन्धी ऐन समेत क्रियाशिल छ।

वैदेशिक सहायताको प्राप्ति र उपयोगमा नेपालमा देखिएका समस्याहरू

- राष्ट्रिय रूपले प्रथामिकतामा नरहेका र स्थाानीय आवश्यकता भन्दा पथक एवंम् वैदेशिक सहायता आवश्यकनै नपर्ने क्षेत्रमा पनि सहायता स्वीकार गर्नु, सहायताको प्राप्तिमा नेपाल सरकार र दातृ पक्षबीच तालमेल र तादाम्यता नहुँनु, देशको समस्या Hardware मा र दाताको सूची Software मा अवस्था सिर्जना भएको छ ।
- वैदेशिक सहायताबाट सञ्चालित आयोजनाहरूमा सरकारी अपनत्वको अभाव रहनु, आयोजना र कार्यक्रमहरू दातृपक्षका शर्तहरू बाट निर्देशित हुनु , साना आयोजनाहरूमा समेत केन्द्रिय निकायको संङलग्नता रहने अवस्था, एउटै प्रकृतिका परियोजनमा समेत एकभन्दा बढी दाताहरू संङ्लग्न रहको , समन्वयको अभावमा काममा दोहोरोपन कायम भएको अवस्था ।
- सहायता प्रशोधन क्षमता कमजोर रहनु , विकास प्रशासनको अप्रभावकारीता विद्यमान रहनु, वैदेशिक सहायताको करिव एक तिहाई मात्रामा रहने गरी प्राविधिक सहायता नेपाल सरकारलाई हस्तान्तरण नभई दातृ निकाय तिरै फर्कने अवस्था रहनु, दातापक्षलाई गरिने Reporting र नेपाल सरकारको प्रचलित Reporting System बीच तालमेल नहुँदा Reporting को कार्य जटिल, बोझिलो र प्रक्रियामुखी भएको छ ।
- सहायता प्राप्त गर्नुभन्दा अगाडि प्राथमिकता निर्धारण नगर्ने, सहायता प्राप्ति, उपयोग, लेखांकनसम्बन्धी ऐन नियमको पालना नगर्ने, पारदर्शिता र जवाफदेहिता वहन नगर्ने, प्राप्त सहयोगको लेखा तथा लेखापरीक्षण नगराउने प्रवृत्ति बढेको, विस्तृत सर्भेक्षण तथा अध्ययन एवं लागत लाभ विश्लेषण नगर्ने परम्परा, सहायता परिचालनमा मानवीय तथा संथागत क्षमता कमजोर रहेको, राज्यलार्य प्राप्त सहयोग राज्य कोष अर्थात् बजेटमा समावेश गरी नियमानुसार खर्च गर्नुपर्नेमा बजेटमा समावेश नगरुी ख र्च गर्ने परम्परा ।
- सहायताको प्राप्ति र उपयोगको सन्दर्भमा संसदीय नियन्त्रणको पक्ष प्रभावकारी हुन नसकेको, सहाअयताको प्राप्ति र उपयोगको अनुगमन, मूल्यांकन पक्ष कमजोर रहेको, सहायता परिचालनको प्रमुख चुनौतीहरुमा सूचना प्रविधिको उपयोग, भूमण्डलीकरण, प्रतिस्पर्धात्मक र गुणस्तरीय सेवा तथा वस्तु प्रदान गर्नुपर्ने, नतिजा उन्मुख कार्य सम्पादन गर्नुपर्ने रहेका,
- सीमित स्रोत साधनबाट अधिकम लाभ हासिल गर्नुपर्ने, पूर्वाधार विकास, जनशक्ति विकास, सामाजिक सेवाको प्रत्याभूति जस्ता कुराहरुको व्यवस्थापनमा जोड दिनुपर्ने माग बढिरहेको सन्दर्भमा सहायताको प्राप्ति उपयोग र लेखापरीक्षण कार्यमा मितव्ययीता, कार्यदक्षता, प्रभावकारिता, पारदर्शिता, जवाफदेहिता प्रवर्द्धन गर्नुपर्ने आदि चुनौतीको रुपमा रहेको पाइन्छ ।
- योजना, बजेट र विकास सहायताबीच तालमेल मिल्न नसक्नु, प्राथमिकताप्राप्त क्षेत्रमा सहायता परिचालन नहुनु, दाताका तर्फबाट द्विपक्षीय स्वार्थ र बहुपक्षीय सर्त हावी हुनु, वार्ता, सम्झौता र सहायता परिचालन गर्न सक्ने दक्ष जनशक्तिको कमी हुनु, कर्मचारीतन्त्रको कमजोर कार्यसम्पादन स्तर रहनु,

- Counter Part Fund को अभाव -दाताले ८० प्रतिशत लगानी गर्दा २० प्रतिशत सम्बन्धित राष्ट्रले गर्नुपर्छ । नेपालको सन्दर्भमा त्यस्तो छैन) । Project Bank गठन हुन नसक्नु (सहायता परिचालन र परियोजनामा लगानी गर्ने बैंक नेपालमा गठन गरिएको छैन), परामर्शका नाममा आधाभन्दा बढी सहायता फिर्ता जानु, सार्वजनिक खरिद ऐनका झन्झटिला प्रक्रिया हुनु, उद्यमशीलताको अभाव अर्थात् सबै विषय सहायतामा भर पर्नु, आफ्नो तर्फबाट केही काम नगर्नु, पूँजिगत खर्च गर्ने क्षमता र ठेकेदारको कार्यसम्पादन स्तर गतिलो नहुनु, स्थानिय नागरिकको असहयोग र जग्गाप्राप्तिमा ढिलाई आदि । नेपालजस्ता अल्पविकसित र स्रोत साधनको चरम अभाव बेहोरेका मुलुकका लागि तत्काल बैदेशिक सहायताको भरपर्दो विकल्प देखिँदैन । यद्यपि, विद्वान्हरुले देहायअनुसारका विकल्प प्रस्तुत गरेका छन् ।
- साधारण खर्च कटौी तगर्ने र चालु खर्चलाई मितव्ययी बनाउने, आन्तरिक स्रोत परिचालन बढाउने र आन्तरिक ऋण लिने, रेमिटेन्सलाई उत्पादनशील क्षेत्रमा लगाउने, प्रत्यक्ष बैदेशिक लगानी (FDI) भित्र् याउने, करको दर र द ायरा दुबै बिस्तार गर्ने र कर परिचालन बढाउने, सार्वजनिक संस्थानमाथिको सरकारी लगानी अन्त्य गर्न त्यस्ता संस्थान निजीकरण गर्ने, सार्वजनिक निर्जा साझेदारीमा जोड दिने, भुक्तानी सन्तुलन मिलाउने र व्यापार घाटा कम गर्ने, पर्यटन प्रबर्द्धन गर्ने र बैदेशिक मुदांको सञ्चिति बढाउने, विलासि आयातित वस्तुको उपभोग घटाउने र आन्तरिक वस्तु प्रयोगमा जोड दिने, Dynamic Management गर्ने ।
- प्राप्त सहयोग विभिन्न स्वार्थद्धारा प्रेरीत हुनु, देशमा परनिर्भरताको स्थितिमा अझ बृद्धि हुँदै जानु, देशमा अनावश्यक राजनैतिक हस्तक्षेपमा बृद्धि, देशमा रहेका Economic Resources हरुको विदेश पलायनको डर सृजना, उदारीकरण तथा विश्वव्यापीकरणको सिमामा बृद्धि भएकोले देशका विकासोन्मुख अवस्थामा रहेका उद्योगहरुको अवस्थामा नकारात्मक असर पार्दछ । अनुदानका रुपमा प्राप्त प्राविधिक तथा उपकरणहरु Per unit high cost भएका, प्रदूषण बृद्धि गर्ने खालका हुने भएकाले पसल अर्थतन्त्रमा नकारात्मक असर पार्दछ, Foreign Aid मा External Loan पनि पर्दछ । अर्थात् यसले गर्दा देशको Capital outflow हुन पुग्दछ जसले देशको अर्थतन्त्रलाई नराम्रो असर पार्दछ ।
- Donar हरुले सञ्चालन गरेका विभिन्न Project हरुका माथिल्लो तहमा विदेशीहरुनै प्रयोग गर्ने र ठूलो रकम Wage को रुपमा उनीहरुकै देशमा पुग्ने गर्दछ, उनीहरुले सञ्चालित Project हरुमा स्वदेशी ठेकेदार कम्पनीहरुलाई भन्दा उनीहरुद्धारा लक्षित विदेशी कम्पनीहरुलाई प्राथमिकता प्रदान गर्नु । Donar हरुले Foreign Aid प्रदान गर्दा देशको अर्थतन्त्र, राजनीति तथा समाजमा नकारात्मक असर पार्ने खालका शर्तहरु खडा गर्ने गर्दछन्, जुन देशको लागि नकारात्मक प्रकृतिको हुन जान्छ, देशको हित विपरित विभिन्न सन्धी सम्झौता हुन सक्ने खतरा हुन्छ ।
- सहायता प्राप्त गर्नुभन्दा अगाडि प्राथमिकता निर्धारण नगर्ने, सहायता प्राप्ति, उपयोग, लेखांकनसम्बन्धी ऐन नियमको पालना नगर्ने, पारदर्शिता र जवाफदेहिता वहन नगर्ने, प्राप्त सहयोगको लेखा तथा लेखापरीक्षण नगराउने प्रवृत्ति बढेको, विस्तृत सर्भेक्षण तथा अध्ययन एवं लागत लाभ विश्लेषण नगर्ने परम्परा, सहायता परिचालनमा मानवीय तथा संथागत क्षमता कमजोर रहेको, राज्यलार्य प्राप्त सहयोग

राज्य कोष अर्थात् बजेटमा समावेश गरी नियमानुसार खर्च गर्नुपर्नेमा बजेटमा समावेश नगरुी ख र्च गर्ने परम्परा,

- सहायताको प्राप्ति र उपयोगको सन्दर्भमा संसदीय नियन्त्रणको पक्ष प्रभावकारी हुन नसकेको, सहाअयताको प्राप्ति र उपयोगको अनुगमन, मूल्यांकन पक्ष कमजोर रहेको, सहायता परिचालनको प्रमुख चुनौतीहरुमा सूचना प्रविधिको उपयोग, भूमण्डलीकरण, प्रतिस्पर्धात्मक र गुणस्तरीय सेवा तथा वस्तु प्रदान गर्नुपर्ने, नतिजा उन्मुख कार्य सम्पादन गर्नुपर्ने रहेका ।

- सीमित स्रोत साधनबाट अधिकम लाभ हासिल गर्नुपर्ने, पूर्वाधार विकास, जनशक्ति विकास, सामाजिक सेवाको प्रत्याभूति जस्ता कुराहरुको व्यवस्थापनमा जोड दिनुपर्ने माग बढिरहेको सन्दर्भमा सहायताको प्राप्ति उपयोग र लेखापरीक्षण कार्यमा मितव्ययीता, कार्यदक्षता, प्रभावकारिता, पारदर्शिता, जवाफदेहिता प्रवर्द्धन गर्नुपर्ने आदि चुनौतीको रुपमा रहेको पाइन्छ ।

- स्थानीय तह सम्मको विकास निर्माणमा मिलेमतो , कमिशन, शक्ति र पहुँचबाट प्रभावित भइ कम गुणस्तरीय काम गर्ने, कामै नगरी भुक्तानी लिने दिने प्रवृतिको विकास गर्ने,

- स्थानीय तहमा कानुनी एव प्रक्रियागत पद्धतिको अनुसरण नगरी बेथिती एव हचुवामा काम गर्ने गराउने प्रवृतिको विकास भएको । कर्मचारीतन्त्रमा भष्टचारीको बिगबिगीबाट इमान्दार कर्मचारीहरूमा जिम्मेवारी नलिने , कार्य सम्पादनमा उदास हुने प्रवृति बढदै गएको,

- सार्वजनिक सेवाकेन्द्रको विश्वसनियतामा कम हुँदा सेवाको विकल्पको खोजी हुन थालेको, मुलुकको विकास निर्माणमा लगानी गर्न तथा अनुदान सहयोग गर्न चाहने दाता एंव लगानीकर्ताको उत्साहमा कमी आएको ।

- सरकार र कर्मचारीतन्त्र प्रतिको जनताको विश्वास घटी समग्र सरकारी निकाय प्रतिको प्रतिष्ठा, इज्जत र शान गिर्दै गएको, अनियमित कमाइगर्ने कर्मचारी र सदाचारमा रहने कर्मचारीको बिच वर्गीय सोच वृद्धि भइ संगठनात्मक द्धन्द्ध बढेको ।

- सार्वजनिक निकायको अनियमितता एवं भष्टचारजन्य गतिविधिबाट देशको गैर सरकारी निकाय, निजी क्षेत्रसमेत भ्रष्ट हुदै गएको । पूर्वाधार विकास आयोजनाहरू समयमै सम्पनन हुन नसकेको , गुणस्तरीयता कायम हुन नसकेको अवस्थाले आयोजनाको लागतमा उच्च वृद्धि भएको

बैदेशिक सहायता प्रभावकारी बनाउने उपायहरु

- हाम्रो अर्थव्यवस्थाको आयोजना छनौटमा अत्यधिक राजनैतिक हस्तक्षेप छ । योजना, बजेट र आयोजनाहरूको छनौटलाई राजनैतिक, हस्तक्षेपबाट मुक्त पार्नु जरुरी देखिन आउँछ । राजनैतिक स्थिति र प्रतिबद्धताबिना वैदेशिक सहयोगको परिचालन, उपयोग, कार्यान्वयन हुन सक्दैन । अतः कठोर राजनैतिक प्रतिबद्धता सहित वैदेशिक सहयोगबाट सञ्चालित योजनाहरूको अनुगमन, मूल्यांकन र सुपरिवेक्षण गर्ने हो भने नेपालको वैदेशिक सहयोगको वर्तमान उत्पादनशीलतालाई राम्रो गर्न सकिने सम्भावना बढी छ ।

- राष्ट्रिय भावना र आवश्यकता अनुकुल हुने गरी विदेशी सहायतामा आधारित आयोजनाहरू शर्त सहित अवस्थामा मात्र स्वीकार गर्ने गरेमा राम्रो हुनेछ। आन्तरिक स्रोतको परिचालनमा वृद्धि गरी वचतको अंश र परिमाण बढाई अथवा न्यून वित्तको परिमाण बढाई राजश्व बचत र आवश्यक लगानीको खाँचो बीच रहेको खाडल पूर्ति गर्नुपर्दछ। वैदेशिक सहायता स्वीकार गर्दा ऋणको सदुपयोगिता उत्पादकत्व आदिका आधारमा मात्र छनौट प्रणाली लागू गर्नुपर्दछ। राजश्व परिचालन तर्फ नयाँ उपाय र स्रोततर्फ ध्यान जानुपर्ने भएको छ। सीमित स्रोत र साधनका प्रत्येक एकाईको महत्वमा उपलब्धि हासिल गरी निर्माण गर्न साधनको दुरूपयोग चुहावट आदिमा नियन्त्रण गर्न र वित्तीय अनुशासनलाई सुदृढ गर्न कार्यक्रम बजेट पद्धति अंगाल्नु जरुरी छ।
- दुई राष्ट्रको हित हुने विषय भएकोमा पूर्व तयारी गरी राजनीतिक, आर्थिक, सामाजिक कानुनी आदि सम्पूर्ण, विषयहरूमा नेपालले के कस्तो नीतिबाट राष्ट्रिय उद्देश्य हासिल गर्न सकिन्छ भन्ने विषयको जानकारी भएमा हामी बढी सक्षम हुन सक्छौं। आर्थिक तथा प्राविधिक दृष्टिले सम्भाव्य नहुने आयोजनाको पुनरावलोकन गरी चालु राख्नुपर्छ। नेपालले आफ्नो कर प्रणालीमा सुधार ल्याउनु आवश्यक छ। कर प्रणालीको सुधार र लक्ष्यले अभिप्रेरित हुनु जरुरी छ। कर प्रणालीको सुधारबाट करका आधारहरू विस्तृत हुन गई बढी राजश्व परिचालन हुन सकोस् र (ख) कर प्रणाली प्रगतिशील सिद्धान्तमा आधारित हुन गई उसले सम्पत्ति र आयको वितरणमा समानता ल्याओस्।
- विदेशी मित्र राष्ट्रहरूबाट प्राप्त हुने ऋण सहयोग वा अनुदानहरूलाई राम्रोसँग विश्लेषण गरेर राष्ट्रिय हितको प्रयोजनको लागि मात्र ग्रहण हुनुपर्छ। अनावश्यक बन्देज सहितको लागि मात्र ग्रहण गर्नुपर्छ। अनावश्यक शर्त बन्देज सहित प्राप्त हुने सहयोग रकम अर्कोतर्फबाट परामर्श दातृ विशेष सल्लाहकार, कार्यालय स्थापना आदि अन्य खर्च वापत सोझै दातृ संस्था वा मुलुकमा जाने प्रक्रियालाई पूर्ण रूपले निरुत्साहित गरिनु पर्छ। वैदेशिक ऋणको प्रभावकारी रूपमा प्रयोग गर्नका लागि आयोजनाको प्रारम्भिक सर्वेक्षणमा उचित ध्यान पुर्‍याउनु पर्ने भएको छ। सर्वेक्षण कार्यमा विदेशीको साथै स्वदेशी व्यक्तिको पनि सहभागिता गराउनु नितान्त आवश्यक छ।
- विदेशी सहायताले समष्टि रूपमा आर्थिक विकासमा के कति देन दिन सक्छ यो प्रश्न वैदेशिक सहायता प्राप्त गर्नु अघि नै सोच्नु पर्छ। विदेशी सहायतालाई प्राप्त गर्नु अघि नै सोच्नुपर्छ। विदेशी सहायतालाई सुहाउँदो र क्रमबद्ध रूपमा योजनाहरू तयार गरी सम्बन्धीत क्षेत्रमा लागू गर्दै जानुपर्छ।
- सम्झौताको उद्देश्य र प्रकृति कुन मित्र राष्ट्र तथा नेपालको राष्ट्रिय हितसँग सम्बन्धीत भएमा नेपालले सर्वप्रथम आफ्नो राष्ट्रको हितलाई उच्च प्राथमिकता दिनुपर्छ। त्यसपछि मात्र आयोजनाको उपयोगिता कार्यान्वयनको प्रक्रियाहरू र प्रभावकारिता जस्ता विषयहरूमा अडान लिनुपर्ने हुन्छ। बहुपक्षीय ऋण सहायता सम्बन्धीत देशको आवश्यकता र आयोजनाको औचित्यसँग सम्बन्धित हुने, काम ब्याज तिरे पुग्ने राजनैतिक स्वार्थ नहुने जस्ता फाइदासँग सम्बन्धित हुन्छन्। यसकारण द्विपक्षीय ऋण सहायताभन्दा बहुपक्षीय ऋण लिनेतर्फ प्रयास गरिनु राम्रो हुनेछ। कस्तो र कुन क्षेत्रको वैदशिक सहायता उपयोग गर्ने हो भनेर सो को आवश्यकता पहिचान गर्ने, वैदेशिक सहायता आवश्यक पर्ने ठला आयोजनाहरू छनौट गर्ने, सरकारी संयन्त्र मार्फत मात्र वैदृशिक सहायता लिने। सहायता लिँदा राष्ट्रि हितलाई ध्यान दिने।

- वैदेशिक सहायतासँगै सरकारको तर्फबाट गर्ने यागदान पनि स्पष्ट गर्ने, राष्ट्रलाइृ बोझ हुने, सहायता फिर्ता जाने र दाताको स्वार्थ अनुकुलको सहायता स्वीकार नगर्ने, वैदेशिक सहायतामा सञ्चालित आयाजना कार्यन्वयनलाई उच्च प्रथामिकता प्रदान गर्ने र छिटो कार्य सम्पन्न गर्ने, वैदेशिक ऋण लिंदा सुलभ ढंगले ऋण लिने, सहायताका लेखा पारदर्शी र व्यवस्थित गर्ने, अनुगमन र मूल्यांकन प्रणलीको विकास गर्ने ।

- सहयोग प्राप्ति, उपयोग र उपलब्धि मूल्यांकनमा रहेका नीतिगत, कानुनी, संस्थागत एवं प्रक्रियागत पक्षमा सुधार गरी सहयोग रकमलाई उद्देश्यमूलक र उपलब्धिमूलक बनाउनुपर्ने, प्राथमिकताको क्षेत्र निर्धारण गरी प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा मात्र सहयोग लिने, सम्भाव्यता अध्ययन, विस्तृत सर्भेक्षण, लागत लाभ विश्लेषण गरी अधिकतम प्रतिफल प्राप्त हुने क्षत्रमा मात्र सहयोग लिने, संस्थागत र संरचनागत विकासमा विशेष जाड दिई मानव संसाधन विकासका लागि प्राविधिक सहायताको उपयोगबाट ज्ञान, सीप र प्रविधि भित्र्याइनुपर्ने, उपलब्ध भएसम्म स्वदेशी जनशक्तिको उपयोग गरिनुपर्ने,

- प्राप्त सहायताका उपयोगको अनुगमन गर्ने संयन्त्र निर्माण गरी नियमित अनुगमन गर्न व्यवस्था मिलाउने, सम्बन्धित मन्त्रालयमा सहायता व्यवस्थापन गर्नका लागि एक छुट्टै एकाई गठन गरी सम्भाव्यता अध्ययन, विस्तृत सभेृक्षण; लागत लाभ विश्लेषण, प्रस्तावित उपलब्धि विश्लेषण आदि कार्य गरी उपयुक्त देखिएमा मात्र सायता प्राप्तिका लाग प्रस्ताव तयार गर्ने, सम्झौताका लागि अर्थ मन्त्रालयमा सिफारिस गर्ने, सम्बन्धित मन्त्रालयाट सम्झौताका लागि सिफारिस भएका प्रस्तावहरुलाई एकीकृत गर्ने, सायता शर्तहरुमा एकरुपता ल्याउने, सम्झौताका लागि सिफीसस गर्ने कार्यको समन्वय अर्थ मन्त्रालय, वैदेशिक महाशाखा अन्तर्गतको सहायता व्यवस्थापन इकाईले गर्ने ।

- प्राप्त प्रस्तावहरुकोआधारमा अर्थ मन्त्रालयले सम्बन्धित दातृ पक्षहरुसँग राष्टिय हितलाई सर्वोपरी राखी सम्झौता गर्ने, सम्झौता भइसकेपछि वैदेशिक सहायताकोरकम नेपाल सरकारको सञ्चित कोषमा जम्मा हुने व्यवस्था मिलाउने र यसरी सञ्चित कोषमा सहायताकोरकम जम्मा भइसकेछि अर्थ मन्त्रालयबाट सम्बन्धित मन्त्रालयमा अख्तियारी दिने र सो अख्तियारीको अधीनमा रही खर्च गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।

- सम्बन्धित मन्त्रालयले सम्झौता र प्रचलित कानुन बमोजिम खर्च गर्ने, लेखा राख्ने र नियमित रुपमा अनुगमन एवं उपलब्धि मूल्यांकन गर्ने, सहायताको व्यवस्थापन निर्देशिका तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने, सम्झौता गर्ने, वार्ता गर्ने सहायताको प्राप्ति उपयोग र अनुगमन गर्न आदि विषयमा कर्मचारीको सीप, ज्ञान, वृद्धि गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,

- सम्बधित मन्त्रालय, अर्थ मन्त्रालय, महालेखा नियन्त्रक कार्यालय, महालेखा परीक्षकको कार्यालय र सम्बन्धित दातृपक्षबीच सूचना प्रवाहको प्रभावकारी संयन्त्र बनाउने, सम्बन्धित मन्त्रालयका योजना महाशाखा, लेखा शाखा, अनुगमन महाशाखाको क्षमता अभिबृद्धि गर्ने,

- कम्प्युटीकृत लेखा प्रणालीको विकास तथा कार्यान्वयन गरी सूचना प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउने, मालेखा परीक्षकको कार्यालयको संस्थागत विकास गरी आधुनिक लेखापरीक्षण पद्धतिहरु जस्तै कार्यमूलक लेखापरीक्षण, पद्धतिमा आधारित लेखापरीक्षण, उत्पादकत्व लेखापरीक्षण, पारदर्शिताको

परीक्षण आदि कार्यान्वयनमा ल्याई सहायताको प्राप्ति र उपयोग मूल्यांकन गर्ने परीपाटी विकास गर्ने,

- सहायताको प्राप्ति, उपयोग र उपलब्धिका सन्दर्भमा दातृपक्षको आवश्यकता अनुरुपका विवरणहरु, सचनाहरु तयार हुने गरी लेखा ढाँचा विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने, सरकारी कार्यालयको आर्थिक कारोबारको नियमितताको जाँच गर्ने जिम्मेवारी आन्तरिक लेखापरीक्षणलाई प्रदान गर्ने र महालेखा परीक्षकले मितव्ययिता, कार्यएदक्षता र प्रभावकारिताको दृष्टिकोणबाट लेखापरीक्षण गर्नुपर्नेमा जोड दिने,

- जुन क्षेत्रका लागि सहायता प्राप्त भएको हो, सोही क्षेत्रमा उपयोग गर्ने व्यवस्था मिलाउने, उपयोग भएको सहायताको लेखा तथा बिल भरपाई सहितको स्रेस्ता राख्ने व्यवस्था मिलाउने, प्रचलित कानुनले तोकेबमोजिमका विवरण तथा फारमहरु भरी सम्बन्धित निकायमा पठाउने व्यवस्था मिलाउन सूचना सचार प्रविधिको उपयोग गर्ने र सहायता रकमको उपयोग सम्बन्धमा प्रभावकारी अनुगमन संयन्त्र बनाउने साथै आवधिक रुपमा उपयोग भएको सहायता रकमको मूल्यांकन गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।

- सहायता रकम लिँदा स्वदेशी जनशक्ति उपयोग हुने गरी ज्ञान, सीप र प्रविधि हस्तान्तरण हुने व्यवस्था मिलाउने, सम्झौताअनुसार प्राप्त हुने सहायता रकम राज्यको सञ्चित कोषमा जम्मा हुने र सो सञ्चित काषबाट निकासा लिई खर्च गर्न व्यवस्था कडाईका साथ पालना गर्ने, परियोजना चक्रको सिद्धान्तअनुसार यसअघि त्यस्तै किसिमको सहायता योजनाको पृष्ठपोषण लिई सुधारका नीति तथा कार्यक्रम बनाई सोअनुसार सहायता प्राप्ति गर्ने प्रक्रिया अवलम्बन गर्ने ।

- सहायताको प्राप्ति र उपयोग पक्षलाई प्रत्यक्ष रुपमा गरिबी निवारणको कार्यक्रमसँगै आबद्ध गरी दिगोपनालाई विशेष रुपमा ध्यान दिने, सहायता उपयोग गर्ने निकायको संस्थागत विकास तथा कर्मचारीहरुको क्षमता अभिबृद्धि सम्बन्धी कार्य गरिने, सहायताको उपयोग गर्दा प्रचलित ऐन कानुन तथा सम्झौताको शर्त र दातृ निकायकोृ आवश्यकता समेतलाई मध्यनजर राख्ने, वैदेशिक सहायताको कुशलतापर्वक उपयोग गरी गरिबी निवारण, रोजगारी बृद्धि, दिगो आर्थिक विकास, समतामूलक विकासका माध्यमबाट राजनीतिक, सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक, धार्मिक लगायत मानवीय विकासमा जोड दिँदै समग्र विकास गर्ने ।

- सहयोग प्राप्ति, उपयोग र उपलब्धि मूल्यांकनमा रहेका नीतिगत, कानुनी, संस्थागत एवं प्रक्रियागत पक्षमा सुधार गरी सहयोग रकमलाई उद्देश्यमूलक र उपलब्धिमूलक बनाउनुपर्ने, प्राथमिकताको क्षेत्र निर्धारण गरी प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा मात्र सहयोग लिने,

- सम्भाव्यता अध्ययन, विस्तृत सर्भेक्षण, लागत लाभ विश्लेषण गरी अधिकतम प्रतिफल प्राप्त हुने क्षत्रमा मात्र सहयोग लिने, संस्थागत र संरचनागत विकासमा विशेष जाड दिई मानव संसाधन विकासका लागि प्राविधिक सहायताको उपयोगबाट ज्ञान, सीप र प्रविधि भित्र्याइनुपर्ने, उपलब्ध भएसम्म स्वदेशी जनशक्तिको उपयोग गरिनुपर्ने,

- प्राप्त सहायताका उपयोगको अनुगमन गर्ने संयन्त्र निर्माण गरी नियमित अनुगमन गर्न व्यवस्था मिलाउने,

सम्बन्धित मन्त्रालयमा सहायता व्यवस्थापन गर्नका लागि एक छुट्टै एकाई गठन गरी सम्भाव्यता अध्ययन, विस्तृत सर्भेक्षण, लागत लाभ विश्लेषण, प्रस्तावित उपलब्धि विश्लेषण आदि कार्य गरी उपयुक्त देखिएमा मात्र सायता प्राप्तिका लाग प्रस्ताव तयार गर्ने, सम्झौताका लागि अर्थ मन्त्रालयमा सिफारिस गर्ने,

बर्तमान पन्ध्रौ योजना (२०७६/७७ - २०८०/८१) **मा बैदेशिक सहायकता विकास कार्यक्रम**

सोच

अन्तराष्ट्रिय विकास सहायताको प्रभावकारी परिचालन मार्फत विकास र संमृद्ध अर्थतन्त्रको निर्माण

लक्ष्य

मुलुकमा आवश्यकता तथा प्रथामिकताका क्षेत्रमा अन्तराष्ट्रिय विकास सहायताको परिचालन अभिवृद्धि गरी राष्ट्रिय क्षमता अभिवृद्धि गर्दै विकास लक्ष्य हासिल गर्न सहयोग पुरयाउनु

उद्देश्य

अन्तराष्ट्रिय विकास सहायता छनौटपूर्ण उपयोग मार्फत उत्पादन, उत्पाकत्व तथा रोजगारी बढाउँदै मुलुकलाई विकास वित्तमा क्रमश : आत्मनिर्भर बनााउने

रणनीति

१. राष्ट्रिय आवश्यकता, नीति तथा प्रथामिकताका आधारमा अन्तराष्ट्रिय विकास सहायताको परिचालन गर्ने ,

२. विकास हियतता प्रभावकारीता सम्बन्धी अन्तराष्ट्रिय प्रतिबदता एवम राष्ट्रिय नीति अनुरूप विकास सहायताको परिचालन गर्ने

३. संघीय संरचना बमोजिम विकास सहायतका प्रणाली रूपान्तरणगरी प्रादेशिक सन्तुलन र सामन्यायीकतको सिद्धान्त अनुरूप विकास सहायता उपयोग गर्ने

कार्यनीतिहरू

१. बैदेशिक सहायतालाई राष्ट्रिय, प्रादेशिक तथा स्थानीय आवश्यकता र प्राथमिकता अनुरूप उच्च आर्थिक प्रतिफल प्राप्त हुने राष्ट्रिय पुँजी निर्माणका क्षेत्रमा केन्द्रित गरिनेछ ।

२. सहायताको उच्चतम मूल्यप्राप्तगरी विकास सहायता परिचालनमा प्रभावकारिता हासिल गरिनेछ ।

३. विकास साझेदारहरूलाई तुलनात्मक विशेषज्ञता र अनुभव हासिल गरेका क्षेत्रमा सहायता परिचालन गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ । विकास सहायताको खण्डीकरणलाइ निरूत्साहित गरिनेछ ।

४. सहायता रकम स्थानान्तरण गर्ने प्रवृतिलाई जिरूत्साहित गर्दे समानयतथा एक विकास साझेदारको रकम अर्को विकास साझेदार वा निकायमार्फत सञ्चालन नगर्ने नीतिगत व्यवस्था गरिनेछ ।

५. वैदेशिक सहायताको प्रभावकारितका लागि अन्तराष्ट्रिय जगतमा विकास भएका सम्रिश्रित वित्त , दक्षिण दक्षिण सहयोग, आन्तरिक स्रोत पीचालन षमता सम्बन्धी नवीनतम अवधारणा तथा उपकरणको

सान्दर्भिकता अध्ययनगरी उपयुक्तताको आधारमा उपयोग गरिनेछ ।

६. राष्ट्रिय बजेट प्रणालीमा आबद्ध हुनेगरी विकास सहायता लिने रसहायता व्यवस्थापन सूचना प्रणालीलाई सुदृढगरी विकास सहायतामा पारदर्शीता अभिवृद्धि गरिनेछ ।

७. अन्तराष्ट्रिय प्रतिबद्धता र कानुनको ढाँचाभित्र रही वैदेशिक सहायता परिचालन गरिनेछ ।

८. संघीय संरचना अनुरूप विकास सहायता परिचालन गर्न नीतिगत, कानुनी र संस्थागत वयवस्था मिलाइनेछ ।

९. प्रादेशिक सन्तुलन र स्थानीय आवश्यकता परिपूर्ति हुनेगरी विकास सहायता परिचालन गर्न प्रो्त्साहन गरिनेछ ।

१०. आर्थिक तथा सामाजिक दृष्टिकोणबाट पछाडि परेका क्षेत्र, वर्ग, र समुदायकोकिासको लागि सहायता परिचालन गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ ।

आयोजना लेखा सम्बन्धी ज्ञानको कमिले पनि आयोजनाको कार्यान्वयन, प्रगति विवरण र शोधभर्नामा समेत प्रतिकुल असर परेको देखिँदा आयोजनामा सरुवा गर्दा आयोजना लेखाको तालिम लिइसकेका लेखाका कर्मचारीहरुलाई मात्र प्राथमिकता दिइनु पर्दछ । साथै, हाल कार्यरत मध्ये कसैले तालिम नलिएको भए तालिम लिने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ । बैदेशिक सहायतामा संचालित आयोजना/परियोजनाहरु सम्बन्धी सम्पूर्ण सुचनाहरुको पहुँच सरोकारवाला तथा सम्पूर्ण जनतामा पुऱ्याउनु नै सहायता पारदर्शिता हो । सहायता रकम कति, कहाँ र कसरी परिचालन भइरहेको छ भन्ने विषय सहायता कार्यान्वयन गर्ने मुलुकको मात्र सरोकारको बिषय नभई विकास साझेदार र तिनका नागरिकहरुको लागि पनि चासोको बिषय हो । विश्यका कतिपय अल्पविकसित तथा विकासशिल मुलुकहरुका सार्वजनिक कार्यक्रमहरु संचालनका लागि बैदेशिक सहायता महत्वपूर्ण वित्तिय श्रोतको रुपमा रहेको पाइन्छ । तथापि कतिपय मुलुकहरुमा बैदेशिक सहायता परिचालनको यथार्थ विवरणहरु स्वयं सरकारलाई समेत उपलव्ध भएको पाइदैन । कतिपय दातृ निकायहरुले साझेदार मुलुकको राष्ट्रिय प्रणाली भन्दा बाहिरैबाट सहायता परिचालन गरिरहेका हुन्छन् भने कतिपय दातृ निकायहरुले सहायता सम्बन्धी सरकारलाई प्रतिवेदन गर्ने समय, तौरतरिका, आदिमा भिन्नता रहेको पाइन्छ । जसले गर्दा सहायता प्राप्त गर्ने मुलुकले बैदेशिक सहायतामा परिचालन हुने विकासका आयोजनाहरुको तर्जुमा, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्न सहज हुन सक्दैन । त्यसैले यस्ता असहजतालाई निराकरण गर्दै बैदेशिक सहायतामा संचालन हुने आयोजना परियोजनाहरुलाई सरोकारवाला निकायका अलावा सर्वसाधारणको समेत पहुँच विस्तार गर्न सहायता पोर्टलले महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याई सहायता प्रभावकारिता बृद्धिमा सहयोग पुग्न जाने हुँदा अर्थ मन्त्रालयले २०७० असारदेखि यो पोर्टल सर्बसाधारणको लागि समेत सुरुवात गरेको हो ।

नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयबाट प्रकाशित गरिएको अन्तराष्ट्रिय विकास सहायता परिचालन नीति २०७६ मा उल्लेख गरेअनुसार दीर्घकालिन सोच अन्तर्गत राष्ट्रिय विकासका प्रयासहरुमा विकास साझेदारहरुको पूजी र प्रविधिहरुलाई राष्ट्रको आवश्यकता र प्राथमिकताका आधारमा अधिकतम परिचालन गर्ने सोच तथा ध्येय राखिएको छ त्यस्तै उदेश्य अनुरुप समृद्ध नेपाल सुखी नेपालीको राष्टिय आकांक्षालाई साकार पार्न अन्तराष्टिय विकास सहायता परिचालन गर्ने र लक्ष्य अनुरुप मुलुकलाई आगामी तीन वर्ष भित्र अति कम विकसित राष्ट्रको सूचिबाट स्तोरन्नती गर्न आवश्यक श्रोत परिचालन गर्ने र अन्तराष्टिय विकास सहायता समेत उपयोग गरी सन्

२०३० सम्ममा दिगो विकासका लक्ष्यहरु हासिल गर्दै नेपाललाई मध्यम आय भएको राष्टको रुपमा स्तरोन्नती गर्ने सोच, ध्येय उद्देश्य राखेको पाईन्छ ।

सहायक ग्रन्थहरु (Bibliography)

- विष्णुप्रसाद गौतम, नेपालको आर्थिक विकासमा वैदेशिक सहायताको भूमिका, सार्वजनिक व्यवस्थापन (स्रोत सामग्री), (सार्वजनिक प्रशासन, व्यवस्थापन, विकास विशेष), सारथी अध्ययन तथा अनुसन्धान केन्द्र, सम्पादनः विदुर कोइराला, कृष्णमुरारी शिवाकोटी, नारायण प्रसाद सुवेदी, प्रकाशक : सोपान मासिक ।
- महेश्वर काफ्ले, वैदेशिक सहायता व्यवस्थापन, पराग (PARAG), राजस्व विशेषांक २, दोस्रो अंक, सम्पादन तथा प्रकाशन, नेपाल राष्ट्रिय कर्मचारी संगठन, निजामती विभागीय समिति, अर्थमन्त्रालय, प्रकाशन माघ १६, २०६७ ।
- प्रेमप्रसाद पौडेल, नेपालमा प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानी : एक विश्लेषण, पराग (PARAG), राजस्व विशेषांक २, दोस्रो अंक, सम्पादन तथा प्रकाशन, नेपाल राष्ट्रिय कर्मचारी संगठन, निजामती विभागीय समिति, अर्थमन्त्रालय, प्रकाशन माघ १६, २०६७ ।
- थानेश्वर गौतम, डम्बरबहादुर कार्की, वैदेशिक सहायताको कोष व्यवस्थापन, पराग (PARAG), राजस्व विशेषांक २, दोस्रो अंक, सम्पादन तथा प्रकाशन, नेपाल राष्ट्रिय कर्मचारी संगठन, निजामती विभागीय समिति, अर्थमन्त्रालय, प्रकाशन माघ १६, २०६७ ।
- इन्द्रबहादुर देवकोटा, अन्तर्राष्ट्रिय वित्तीय संस्थाहरु, पराग (PARAG), राजस्व विशेषांक २, दोस्रो अंक, सम्पादन तथा प्रकाशन, नेपाल राष्ट्रिय कर्मचारी संगठन, निजामती विभागीय समिति, अर्थमन्त्रालय, प्रकाशन माघ १६, २०६७ ।
- मधुकुमार मरासिनी, नेपालमा वैदेशिक सहायता र यसको प्रभावकारिता, पराग (PARAG), राजस्व विशेषांक ३, तेस्रो अंक, सम्पादन तथा प्रकाशन, नेपाल राष्ट्रिय कर्मचारी संगठन, निजामती विभागीय समिति, अर्थमन्त्रालय, २०६८ ।
- शिवप्रसाद घिमिरे, विदेशी लगानीका केही पक्ष, नेपाल राष्ट्र बैंक समाचार, ६५ औं वार्षिकोत्सव विशेषांक, वैशाख १४, २०७७, नेपाल राष्ट्र बैंक ।
- सुमन आचार्य, Does International Financial Institution Expand the Growth of Developing Countries?, नेपाल राष्ट्र बैंक समाचार, ६५ औं वार्षिकोत्सव विशेषांक, वैशाख १४, २०७७, नेपाल राष्ट्र बैंक ।
- गुरुप्रसाद पौडेल, नेपालमा प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानीको कानुनी संरचना, नेपाल राष्ट्र बैंक समाचार, ६५ औं वार्षिकोत्सव विशेषांक, वैशाख १४, २०७७, नेपाल राष्ट्र बैंक ।
- मुक्तिराम आचार्य, वैदेशिक सहायता र नेपालमा वैदेशिक सहायता परिचालनको अवस्था, बैंक समाचार, ५५ औं वार्षिकोत्सव आर्थिक विशेषांक, कृषि विकास बैंक लि. ।

- लाल बहादुर खत्री, विकास सहायतामा कर छुटः समस्या र आगामी कार्यदिशा, दशौं राष्ट्रिय कर दिवस स्मारिका २०७८, नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय, आन्तरिक राजश्व विभाग, लाजिम्पाट, काठमाडौं, नेपाल ।
- बद्री बहादुर कार्की, गोविन्द प्रसाद चौंलागाई (सम्पादक), नेपाली प्रशासनले खोजेको नयाँ नेपाल- विशेष संगालो, २०६४ चैत्र, प्रकाशन : सम्पत्ति आर्थिक पत्रिका, काठमाडौं ।
- पुष्करराज रिजाल, Fundamentals of Public Policy Analysis, Pairabi Prakashan, Kathmandu, 2nd Edition, January 2003.
- कृष्णहरी बास्कोटा, आर्थिक विकास –विचार र विवेचना, एम.के.पब्लिसर्श एण्ड डिष्ट्रिव्युटर्स, प्रथम संस्करण २०६६ ।
- चुडामणि शर्मा, सार्वजनिक प्रशासनका मूलभुत पक्षहरु (Fundamental Aspects of Public Administration), तेस्रो संस्करण माघ २०६५ ।
- शुकदेव भट्टराई (खत्री), गोविन्द प्रसाद चौलागाईं, नेपालको प्रशासन एवं आर्थिक सुधारका पक्षहरु, सम्पत्ति आर्थिक पत्रिका, प्रकाशक : आश्विन २०६२ ।
- राजन खनाल, सार्वजनिक नीति, प्रशासन र व्यवस्थापन-संक्षिप्त टिप्पणी, सोपान (मासिक), डिल्लीबजार, काठमाडौं, प्रकाशन मिति : २०६३, फाल्गुण ।
- श्याम श्रेष्ठ (सम्पादक), नेपालको नयाँ संविधान-नयाँ राज्य संरचना, बहुआयामिक चिन्तन र दृष्टिकोणहरु, प्रकाशक- सामाजिक अनुसन्धान र सामग्री विकासका लागि प्राज्ञिक मञ्च -एफो नेपाल), प्रकाशन मिति २०६६ ।
- मनोज भट्टराई, व्यवसायिक नीति तथा रणनीतिगत व्यवस्थापन (Business Policy & Strategic Management), धौलागिरी बुक्स एण्ड स्टेशनरी काठमाडौं, चौथो संस्करण २०६३ ।
- प्राध्यापक डा.रामकुमार दाहाल, राज्य र ग्रामीण विकास (State & Rural Development), दिक्षान्त पुस्तक प्रकाशन, कीर्तिपुर काठमाडौं, दोस्रो संस्करण, वैशाख १, २०६२ ।
- आर्थिक सर्वेक्षण, आर्थिक वर्ष २०७७/७८, नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय, २०७८ ।
- आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को आय-व्ययको सार्वजनिक जानकारी वक्तव्य, नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय, २०७८ ।
- बर्तमान पन्धौ योजना (२०७६/७७-२०८०/८१), नेपाल सरकार, राष्ट्रिय योजना आयोग, २०७६ असार ।
- दुर्गाप्रसाद उपाध्याय, नेपालको विकासमा बैदेशिक सहयोग–एक विवेचना ,लेखापरिक्षण पत्रिका, बर्ष १५, पूर्णाक ४६, पौष १४, २०५४, महालेखा परिक्षकको विभाग काठमाडौं ।
- महेशप्रसाद दहाल, बैदेशिक सहायता र अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग, प्रशासनिक सुधार मासिक, बर्ष ३ अंक ९, मिति २०७० काडमाण्डौ नेपाल

- विमल प्रसाद ढकाल, बैदेशिक ऋणको भूक्तानी तथा सोधभर्ना प्रक्रिया , लेखापरिक्षण पत्रिका,बर्ष १५, पूर्णाक ४६, पौष १४, २०५४, महालेखा परिक्षकको विभाग काठमाण्डौ ।
- गम्भीर वहादुर हाडा, न्यून वित्तको असर तथा प्रभाव,नेपाल राष्ट्र बैक समाचार, ६१ ऋौ वार्षिकोत्सव विशेषाङ्क, वैशाख १४, २०७३ ।
- अविनाथ राई, राष्ट्रिय बजेट प्रणालीमा वैदेशिक सहायता, राजस्व वर्ष ३६ २०७२ पुष, अङ्ग १ राजस्व प्रशासन तालिम केन्द्र ।
- भेष प्रसाद भुर्तेल, सार्वजनिक खर्च तथा वित्तीय उत्तरदायित्वको कसीमा नेपाल, राजस्व, वर्ष ३९, अंक १, २०७५ पौष, नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय, सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापन तालिम केन्द्र, हरीहर भवन, ललितपुर, नेपाल
- गम्भीर बहादुर हाडा, नेपालमा सरकारी आय र व्ययको स्थिति-एक विवेचना राजस्व, वर्ष ३९, अंक १, २०७५ पौष, नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय, सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापन तालिम केन्द्र, हरीहर भवन, ललितपुर, नेपाल
- Madan Kumar Dahal, I.ed Impact of Globalization in Nepal, Kathmandu, Nepal, Foundation for Advanced Studies and Freedrich Eber Stifting,l 2005.
- Acharya, Keshab P. Thapa, Nara Bahadur It al, Economic Liberalization in NepalM Sequence and process, Kathmandu, National Labour Academy and OX Farm GB Nepal, 1998
- Makhijani, Arjun, 'From Global Capitalism to Economic Justice, New York, The Apexpress, 1992
- Sampat preeti, Economic Globalization Today (Resource Book), Banglore, Books for change, 2003

आर्थिक कार्यबिधि कानुनमा कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालय

*– बिष्णु प्रसाद ज्ञवाली **

कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालय सरकारका बिभिन्न निकायहरुले असुल उपर गर्न नसकेको सरकारी रकम सरकारी बाँकी सरह हसूलउपर गर्न गठित नेपाल सरकारको अधिकार सम्पन्न निकाय हो । यो निकायको काम,कर्तब्य र अधिकार तथा सरकारी बाँकी असूली सम्बन्धि नीति,बिधि र प्रकृया आर्थिक कार्यबिधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन,२०७६ र आर्थिक कार्यबिधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व नियमावली,२०७७ मा उल्लेख गरेको छ । प्रस्तुत ऐनको परिच्छेद-८ अन्तर्गत दफा ४७ देखि दफा ४९ सम्म सरकारी बाँकी असुल उपरका प्रावधान सहित कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयको काम,कर्तब्य र अधिकारहरुको व्यवस्था गरेको छ भने नियमावलीको परिच्छेद-१२ सरकारी बाँकी असुल उपर अन्तर्गत नियम ११२ र ११३ मा लेखा उत्तरदायी अधिकृतले कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयमा सरकारी बाँकीको लगत पठाउनुपर्ने व्यवस्था सहित उक्त कार्यालयका थप काम, कर्तब्य र अधिकार समेतको कानुनी ब्यवस्था गरेको छ भने नियम ११४ ले सरकारी बाँकी असुल फर्छ्यौट गर्ने प्रकृयाहरु निर्दिष्ट गरेको छ । यिनै कानुनी प्रावधानहरुमा आधारीत भई कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयले आफ्ना काम कारवाही र जिम्मेवारीहरु सम्पादन गर्दै आईरहेको छ ।

ऐतिहासिक विवरण र स्थापना

कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयको इतिहास हेर्दा सरकारी आय ब्ययको लेखापरीक्षण गर्ने अड्डाको रुपमा बि.सं. १८२८ बैशाख ६ गते श्री ५ पृथ्वीनारायण शाहले स्थापना गरेको पाईन्छ । तत्कालिन कुमारीचोक अड्डा र बि.सं. २०१८ सालमा स्थापना भएको केन्द्रीय तहसिल कार्यालयलाई एकीकरण गरि बि.सं. २०५० सालमा हालको कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयको स्थापना भएको थियो । यो कार्यालय महालेखा नियन्त्रक कार्यालय मातहतमा रहेको छ । यो कार्यालयले स्थापना कालदेखि नै बिभिन्न कालखण्ड अनुसार बिभिन्न भुमिका निर्वाह गर्दै आएको इतिहास रहेको छ । स्थापना काल देखि राणा शासन काल सम्म कहिले अर्थ मन्त्रालयको भुमिकामा, कहिले बिभिन्न नामबाट स्थापना गरिएका तहसिलहरुको निगरानी निकायको भुमिकामा, अख्तियार जस्तै सुपरिबेक्षण र निगरानी गर्ने निकायको रुपमा , सरकारी अड्डाको हिसाब जाँच गर्ने अड्डाको रुपमा रहि हालको महालेखा परिक्षकको कार्यालयले निर्वाह गरेको भुमिकामा समेत कार्य गर्ने गरिजिम्मेवारी वहन गरेको पाईन्छ ।

---

* *कार्यालय प्रमुख, कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालय*

कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयको मुख्य कामहरुः

यस कार्यालयले मुख्यतया देहायका कार्य जिम्मेवारीहरु सम्पादन गर्ने गरेको छः

क) सरकारी बाँकी रकमको लगत कस्ने, लगत असुल गर्ने र लगत कट्टा गर्ने,

ख) आ.ब. २०५९।०६० सम्मको बाँकी बेरुजु लगत राख्ने तथा लगत कट्टा गर्ने ,

ग) बेरुजु फर्छ्यौट समितिको सचिवालयको रुपमा कार्य गर्ने,

घ) हरेक बर्ष भाद्र शुक्ल पक्षमा कुमारीघरमा जिवित देवी कुमारीको पूजा गर्ने

संगठन संरचना र जनशक्ति

उपर्युक्त कार्य जिम्मेवारीहरु सम्पादन गर्न रा.प.द्वितिय श्रेणीको कर्मचारीको नेतृत्वमा देहाय बमोजिमका बिभिन्न श्रेणीका कुल १२ जना स्थायी कर्मचारीको दरबन्दी स्वीकृत रहेको छ भने सो बाहेक करार सेवा तर्फ पनि केही कर्मचारी कार्यरत रहेका छन् । प्रस्तुत कार्य जिम्मेवारीहरुलाई वाडफाँड गरि कार्यसम्पादन गर्न हरेक शाखामा लेखा अधिकृतको नेतृत्व रहने गरी देहाय बमोजिम दुई वटा शाखा रहेका छन् ;

क) आन्तरीक प्रशासन शाखा

ख) लगत तथा बेरुजु फर्छ्यौट शाखा

स्वीकृत स्थायी दरबन्दी विवरण

१. उप सचिव -१ जना

२. लेखा अधिकृत-२ जना

३. लेखापाल-२ जना

४.सहलेखापाल-२ जना

५.कम्युटर अपरेटर-१ जना

६. कार्यालय सहयोगी ३ जना

७. ह.स.चा.-१ जना ।

बेरुजु फर्छ्यौट तर्फको स्वीकृत करार सेवा दरबन्दी (२०७८।०७९)

१. बेरुजु सहायक (लेखापाल)-१ जना

२. कम्प्युटर अपरेटर -१ जना

३. सहलेखापाल-१ जना

४. ह.स.चा.-१ जना

५. कार्यालय सहयोगी- २ जना ।

आर्थिक कार्यबिधि कानुन र कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालय

लेखापरीक्षणबाट औल्याइएको बेरुजुका सम्बन्धमा प्रमाण पेश गरी वा नियमित गरी गराइ वा असुल उपर गरी बेरुजु फर्छ्यौट तथा फरफारख गर्ने कर्तब्य सम्बन्धित जिम्मेवार ब्यक्तिको हो । सम्बन्धित निकायबाट बिभिन्न प्रयास हुदाहुदै पनि यसरी नियमित प्रकृयाबाट फर्छ्यौट तथा फरफारख हुन नसकेका बेरुजु रकम र अन्य प्रचलित कानुन बमोजिम सरकारी वाँकी सरह असुलउपर गर्नुपर्ने उल्लेख भएको रकम सरकारी बाँकी मानी सम्बन्धित जिम्मेवार ब्यक्तिबाट असुल उपर गर्नु पर्ने कानुनी ब्यवस्था छ। यसरी सरकारी बाँकीको रुपमा लगत कायम गरिएको असुल उपर गर्नु पर्ने रकमको बिवरण सम्बन्धित लेखाउत्तरदायी अधिकृतले असुल उपरको लागि अनुसुची-१५ बमोजिमको ढाँचामा आवश्यक बिवरण भरी कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयमा पठाउनु पर्ने व्यवस्था छ। उक्त बमोजिम प्राप्त हुन आएको लगत विवरण जाचबुझ गर्दा विवरणमा उल्लेख गर्नु पर्ने आवश्यक विवरण भरेको र तथ्ययुक्त भएको पाइएमा कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयले सात दिन भित्र त्यस्तो सरकारी बाँकीको लगत कसी सम्बन्धित लेखा उत्तरदायी अधिकृतलाई सो को जानकारी समेत दिनु पर्ने ब्यवस्था छ।

आर्थिक कार्यबिधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन,२०७६ को परिच्छेद-८ अन्तरगत दफा ४७ देखि ४९ सम्म सरकारी बाँकी असुल उपरका प्रावधान सहित कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयको काम, कर्तब्य र अधिकारहरुको व्यवस्था गरेको छ भने नियमावलीको परिच्छेद-१२ सरकारी बाँकी असुल उपर अन्तर्गत नियम ११२ र ११३ मा लेखा उत्तरदायी अधिकृतले कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयमा सरकारी बाँकीको लगत पठाउनुपर्ने व्यवस्था सहित उक्त कार्यालयका थप काम ,कर्तब्य र अधिकार समेतको कानुनी ब्यवस्था गरेको छ भने नियम ११४ ले सरकारी बाँकी असुल फर्छ्यौट गर्ने प्रकृयाहरु निर्दिष्ट गरेको छ। सरकारी बाँकी रकम असुल उपर गर्ने सन्दर्भमा कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयले देहायका कार्यहरु सम्पादन गर्दछ।

१)	**लगत कायम गर्ने:**

ऐनको दफा ४७ अनुसार नियमित प्रकृयाबाट फर्छ्यौट तथा फरफारख हुन नसकेका र मस्यौट तथा हिनामिना भएको भनी ठहर भएको देहायमा उल्लेखित प्रकृतिका बेरुजु रकम सरकारी बाँकी मानी सम्बन्धित जिम्मेवार ब्यक्तिबाट असुल उपर गर्नु पर्ने कानुनी ब्यवस्था छ। यसरी सरकारी बाँकीको रुपमा लगत कायम गरिएको असुल उपर गर्नु पर्ने रकमको बिवरण सम्बन्धित लेखाउत्तरदायी अधिकृतले असुल उपरको लागि अनुसुची-१५ बमोजिमको ढाँचामा आवश्यक बिवरण भरी कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयमा पठाउनु पर्ने व्यवस्था छ। उक्त बमोजिम प्राप्त हुन आएको लगत विवरण जाचबुझ गर्दा विवरणमा उल्लेख गर्नु पर्ने आवश्यक विवरण भरेको र तथ्ययुक्त भएको पाइएमा कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयले सात दिन भित्र त्यस्तो सरकारी बाँकीको लगत कसी सम्बन्धित लेखा उत्तरदायी अधिकृतलाई सो को जानकारी समेत दिनु पर्ने ब्यवस्था छ।

क)	आर्थिक कार्यबिधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन,२०७६ तथा ऐ.नियमावली,२०७७ बमोजिमको बेरुजु रकम प्रचलित कनुन बमोजिम जिम्मेवार व्यक्तिबाट असुल उपर गर्नु पर्ने रकम,

ख)	नेपाल सरकारसंग गरेको शर्तनामा अनुसार बुझाउनु पर्ने रकम नबुझाई बाँकि रहेको रकम,

ग)	सरकारी नगदी तथा जिन्सी सामान सम्पत्ति हिनामिना गर्ने ब्यक्तिबाट असुल उपर गर्नुपर्ने गरि ठहर भएको रकम

घ)	अर्धन्यायिक निकाय वा अधिकारीबाट भएको फैसला बमोजिमको दण्ड,जरिवाना वा तिर्नु बुझाउनु पर्ने रकम ।

२)	खण्ड १ बमोजिम लगत कसिएको बेरुजु वा दण्डजरिवाना रकम असुल उपर गर्ने र सो को लगत कट्टा गर्ने

माथि खण्ड-१ मा उल्लेख भएबमोजिम कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयको लगतमा लगत कस्ने काम सकिएपछि सो लगत बमोजिमको रकम असुल उपर गर्ने प्रकृया शुरु हुन्छ । यस क्रममा सम्बन्धित ब्यक्ति वा संस्थालाई लगत कसिएको जानकारीका साथै त्यस्तो बाँकी रकम बुझाउन ३५ दिनको म्याद दिई सुचना दिनुपर्दछ। सो म्याद भित्र रकम बुझाउन नसकी थप समय माग गरेमा बढिमा ३० दिन को म्याद थप गर्न सकिने प्रावधान छ । त्यसरी थप गरेको अबधि भित्र समेत असुल फर्छ्यौट हुन नसकेमा कुनै सरकारी कार्यालयबाट निजले भुक्तानी पाउने रकम भएमा सो रकम मध्येबाट सरकारी बाँकी असुल गर्न सबै निकायलाई परिपत्र गर्ने, निजको नाममा कुनैपनि बैकमा मौज्दात रहेको रकमबाट सो सरकारी वाँकी रकम असुल गर्न तथा खाता रोक्का समेत गर्न सम्बन्धित बैकमा अनुरोध गरी लेखी पठाउने, निजको नामको जायजेथा खोजतलास गरी रोक्का तथा लिलाम कारवाही समेत गरि असुल गर्ने गरिन्छ । यस बमोजिमको प्रकृयाबाट समेत असुल हुन नसकेमा सम्बन्धित जिल्ला प्रहरी कार्यालयमार्फत पक्राउ पूर्जी जारी गरी जिल्ला अदालतको आदेश लिई प्रचलित कानुन बमोजिम कैदमा राख्ने र कैद भुक्तान भएपछि सरकारी बाँकी रकम असुल उपर भएको मानी सो सरकारी बाँकीको लगत कट्टा गर्ने समेतका कामकारवाही हरु सम्पादन गरिन्छन् ।

२.१.	तेजारथ सापटी असूल गर्ने

२.२.	घरेलु तर्फको सरकारी बाँकी असुल गर्ने

२.३.	बेरुजु बापतको सरकारी बाँकी रकम असुल गर्ने

२.४.	अन्य सरकारीबाँकी रकम असुल गर्ने

३)	औचित्य र आवश्यक्तानुसार प्रदेश वा स्थानीय तहमा समेत लगत हस्तान्तरणको ब्यवस्था गर्ने

४)	आवश्यक्तानुसार अदालती कारवाहीको अधिकार समेतको प्रयोग गरी असुल उपर गर्ने

५)	आवश्यकतानुसार अन्य कार्यालयद्वारा समेत सरकारी बाँकी रकम असुल उपर गराउने

६)	असुल उपर गर्ने कार्यमा सहयोग गरिदिन सम्बन्धित कार्यालयमा लेखी पठाउने ।

मन्त्रिपरिषदको निर्णयबाट तोकिएको थप जिम्मेवारी

नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदको मिति २०६५।११।२१ को निर्णयबाट तत्कालिन संबिधान सभाका मा.सदस्य उषा गुरुङको अध्यक्षतामा बेरुजु फर्छ्यौट समिति गठन गरी सो समितिलाई आ.ब. २०५९।०६० सम्मको बाँकी बेरुजु रकम फर्छ्यौट गर्ने कार्य तोकीएको थियो। सो संबिधान सभाको म्याद मिति २०६९।०२।१४ मा समाप्ति भए संगै उक्त बेरुजु फर्छ्यौट समिति पनि स्वतः निष्कृय हुन गएको तर समितिलाई तोकिएको अबधिको बेरुजु फर्छ्यौट गर्नु पर्ने रकम मध्ये ठूलो रकम फर्छ्यौट हुन बँकी नै रहेको थियो। यस्तो अवस्थामा उक्त अबधिको बाँकी बेरुजुको लगत राखि फर्छ्यौटको आधारमा लगत कट्टा गर्ने र सो को प्रतिवेदन गर्ने कार्य गर्न उक्त बेरुजु फर्छ्यौट समितिको सचिवालयको समेत कार्य गर्ने श्री कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयलाई तोक्ने गरी मन्त्रिपरिषदमा प्रस्ताव पेश गरिएको थियो। प्रस्तुत प्रस्ताव उपर मन्त्रिपरिषदको मिति २०६९।०६।११ को निर्णयबाट कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयले आ.ब. २०५९।०६० सम्मको बेरुजुको लगत राखी सो मध्ये **सरकारी हानी नोक्सानी वा मस्यौट भएको बाहेक** अन्य बेरुजु सम्बन्धित मन्त्रालयका सचिव वा अधिकार प्राप्त निकायका प्रमुखले गरेको फर्छ्यौटका आधारमा लगत कट्टा गर्ने र सो को विवरण चौमासिक रुपमा महालेखा परीक्षकको कार्यालय, अर्थ मन्त्रालय र महालेखा नियन्त्रक कार्यालयमा पठाउने समेतका कार्य जिम्मेवारी थप भएकोले आ.व. २०५९।०६० सम्मको बेरुजुको लगत कट्टा गर्ने कार्य पनि गरिरहेको छ।

उक्त निर्णयानुसार सो अबधि सम्म बेरुजु फर्छ्यौट समितिबाट फर्छ्यौट हुन बाँकि रहेका बेरुजु लगत मध्ये बिभिन्न २० वटा मन्त्रालय तथा अन्य केही संबैधानिक निकायहरु संग सम्बन्धित कुल १६८५ थान लगत सो समितिबाट कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयमा हस्तान्तरण भई आएको र हालसम्म ति सबै १६८५ थान लगत बमोजिमको बेरुजु लगत मध्ये स्वास्थ्य मन्त्रालय र अन्तर्गत बाहेकका अन्य सबै मन्त्रालय,निकायको बेरुजु लगत कसी कम्प्युटर प्रणलीमा प्रविष्टी समेत गरिसकिएको अवस्था छ। यस बमोजिमका १६८५ थान लगत महालेखा परिक्षकको कार्यालयबाट हस्तान्तरण भई आउदा सो लगतबाट जम्मा रकम रु.५,२४,७२,१४,०००।- मात्र बेरुजु रहेको ब्यहोरा उक्त कार्यालयले उल्लेख गरेको थियो तर यस कार्यालयमा ति लगत प्राप्त भएपछि कम्प्युटर प्रविष्टी गर्दै गर्दा उक्त रकम भन्दा धेरै नै अर्थात् २०७९ जेठ सम्ममा कुल लगभग रू.१८ अर्ब बेरुजुको लगतमा कसिएको छ। आ.व. २०७८।०७९ को जेठ मसान्त सम्ममा सम्बन्धित मन्त्रालयका सचिव वा अधिकार प्राप्त निकायका प्रमुखले गरेको फर्छ्यौटका आधारमा यस कार्यालयबाट कुल जम्मा रू.६,८१,८३,९८७।- बेरुजुको लगत कट्टा भएको अभिलेखबाट देखिएको छ।

सरकारी बाँकी असूलिका सम्बन्धमा आर्थिक कार्यबिधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन,२०७६ तथा ऐ.नियमावली,२०७७ मा थप,सशोधन गर्नु पर्ने बिषयहरु –

१. लेखा परिक्षणबाट मस्यौट तथा हिनामिना भएको भनी ठहर भई ऐन बमोजिम असुल उपर गर्नुपर्ने देखिएको रकम तीन बर्ष सम्म पनि असुल फर्छ्यौट हुन नसकेमा सरकारी बाँकीको रुपमा लगत कायम गर्ने ब्यवस्था ऐनको दफा ४७ को उप दफा (२) मा रहेको छ। तीन बर्ष पछिको कति अबधि

सम्म लगत कायम गर्न पठाईसक्नुपर्ने हो ? र यसरी निर्धारित म्याद सम्म पनि लगत कस्न नपठाउने पदाधिकारीलाई के कारवाही हुने भन्ने समेतका कानुनी ब्यहोरा ऐनमा मौन रहेकोले बेरुजु लगत कस्न पठाउने काममा उदासिनता देखिन आएको । यसमा "**ऐन बमोजिम असुल उपर गर्नुपर्ने देखिएको रकम असुल फर्छ्यौट हुन नसकेमा तीन बर्ष भित्रमा सरकारी बाँकीको रुपमा लगत कायम गर्न पठाउनु पर्ने**" भन्ने संशोधित ब्यवस्था गर्न सान्दर्भिक हुने ।

२. सरकारी बाँकी रकम असुल उपर गर्नु पर्ने ब्यक्तिको पहिचान गर्न सम्बन्धित स्थानीय तहको सहयोग बाञ्छनीय हुन्छ । प्रदेश तथा स्थानीय तहबाट त्यस्तो ब्यक्ति पहिचान र निजको सम्पत्ति पहिचान गरी असुल उपरको कारबाही गर्न सहज हुने भएकोले **सम्बन्धित प्रदेश को. ले. नि. का. मा लगत हस्तान्तरण गरि सोही तहबाट असुल उपरको कारवाही गर्ने** गरि कानुनमा भएको प्राबधानलाई तदनुरुप आवश्यक नियम, निर्देशिका, कार्यबिधि जारी गरी कार्यान्वयनमा ल्याउन बाञ्छनीय हुने ।

३. "**अन्य तह वा कार्यालयद्वारा असुल उपर गराउदाको अवस्थामा त्यसरी असुल उपर भए गरेको रकमको केही निश्चित प्रतिशत रकम त्यस्तो सम्बन्धित तह वा निकायलाई प्रोत्साहन स्वरुप दिने**" ब्यवस्था गर्न सकेमा सरकारी बाँकीको असुल उपर कारवाहीमा थप प्रभावकारी हुने ।

४. पुराना कारोबारका सरकारी बाँकीको रुपमा लगत कायम गर्ने सन्दर्भमा सरकारी बाँकी रकम असुल उपर गर्नु पर्ने ब्यक्तिको पहिचान तथा लगत कस्न पठाउदा तीन पुस्ते विवरण तयार गर्नमा कठिनाई परिरहेको तथ्यलाई मध्यनजर गरि "**त्यस्तो हिनामिना तथा मस्यौट भएको देखिन आएमा सो रकम असुल उपर गर्नु पर्ने जिम्मेवार ब्यक्ति । फर्म । कम्पनी । संस्थाको नाम नामेसि विवरण त्यस्तो लेखा परीक्षण प्रतिवेदनमा नै अनिवार्य उल्लेख गर्नुपर्ने**" ब्यवस्था गर्न सान्दर्भिक हुने ।

निष्कर्ष

आर्थिक कार्यविधी तथा वित्तिय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ तथा आर्थिक कार्यविधी तथा वित्तिय उत्तरदायित्व नियमावली, २०७७ बमोजिम कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालय मुख्य रुपमा नेपाल सरकारका विभिन्न निकायहरुले असुल उपरका लागि लेखि पठाएको सरकारी बाँकी रकम सम्बन्धित व्यक्ति/फर्म/संस्थाबाट असुल फर्छ्यौट गर्ने कामको लागि स्थापित केन्द्रीय निकाय हो । यो कार्यालय महालेखा नियन्त्रक कार्यालय मातहत रहेर कार्य सम्पादन गर्दै आइरहेको छ। साथै बेरुजु फर्छ्यौट समितिको सचिवालय, आ.ब.२०५९/६० सम्मको बेरुजुको लगत कट्टा गर्ने कार्य र जीवित देवि कुमारीको पुजा गर्ने कार्य समेत यस कार्यालयले गर्दै आइरहेको छ । ऐतिहाँसिक रुपमा हेर्दा यो सम्भवत नेपालमा हाल संचालनमा रहेका कार्यालयहरु मध्ये सबै भन्दा पुरानो ईतिहाँस बोकेको सरकारी निकाय पनि हो ।

सार्वजनिक प्रशासनको लोकतान्त्रिकरण

*प्रवीण ढकाल**

सार्वजनिक प्रशासनको क्षेत्र (Scope) व्यापक र बहुआयामिक (Multidimensional) छ र यसले समेट्ने आयामिक गतिविधिहरु निरन्तर गतिशील र परिवर्तनशील हुन्छन् । जवाफदेही सरकारको पूर्वसर्त भन्नु नै पारदर्शी तथा खुला शासकीय शैलीको अवलम्बन गर्नु भएकाले शासकीय प्रबन्धलाई जनमैत्री बनाउन उपलब्ध स्रोतसाधनलाई अत्युत्तम प्रकारले परिचालन गरी सार्वजनिक सेवा प्रवाह (Public Service Delivery) लाई सेवाभावबाट लक्षित गरिनु पर्छ । लोकतान्त्रिक सरकारले परिलक्षित गरेका उद्देश्यहरु प्राप्त गर्न प्रशासकीय अवयवहरु र यसमा संलग्न हुने गतिविधिहरुलाई राजनीतिक परिवर्तनको मार्गमा सँगसँगै सुधार एवं परिमार्जन गर्दै लैजानु आवश्यक हुन्छ । प्रशासनको लोकतान्त्रिकरण नभईकन सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई जनमुखी बनाउन सकिँदैन र लोकतन्त्रका लाभहरु (Democratic dividends) लाई तृणमूल तह (Grassroot level) सम्म पुऱ्याउन असम्भव प्रायः हुन्छ ।

सार्वजनिक प्रशासनको आयामिक गतिविधिहरुलाई लोकतन्त्रका मूल्यमान्यतामा आधारित भई सरलीकरण र स्तरीकरण गरी सेवा प्राप्तिमा आमनागरिकको सरल र सहज पहुँचको विकास गर्नु नै प्रशासनको लोकतान्त्रिकरण (Democratization of Public Administration) को रुपमा लिन सकिन्छ । परम्परागत मूल्यमान्यतासँगै जड रहेको पुरातन कार्यशैलीलाई लोकतन्त्रका मूल्यमान्यतामा रुपान्तरणको लागि संरचनागत, संगठनात्मक र व्यवहारगत परिवर्तनको माध्यमबाट प्रशासकीय प्रणालीमा क्रमशः परिवर्तन सम्भव हुने कुरा विभिन्न लोकतान्त्रिक मुलुकले अवलम्बन गरेका शासकीय प्रबन्धबाट प्रष्ट हुन्छ ।

परम्परागत सार्वजनिक प्रशासन (Traditional Public Administration -TPA) ले डुंगा खियाउने (Rowing the Boat) को अवधारणामा सार्वजनिक प्रशासनका गतिविधिलाई संचालन गरेको हुँदा यसले लोकप्रियता हासिल गर्न सकेन । यसैगरी नयाँ सार्वजनिक व्यवस्थापन (New Public Management-NPM) ले दिशानिर्देश गर, नकि खियाउ (Steering rather than Rowing) को अवधारणामा सार्वजनिक प्रशासनको बजारीकरणमा जोड दिएर नागरिकको हैसियतलाई केवल ग्राहकको रुपमा मात्र विकास गर्न खोजेको र यसले सार्वजनिक क्षेत्रलाई निजी क्षेत्रजस्तै गरी प्रतिष्पर्धी रुपमा देखा पर्नुपर्छ भन्ने जुन शासकीय चरित्रको स्वरुप अंगिकार गर्न पुग्यो, फलतः यसको व्यापक रुपमा आलोचना हुन पुग्यो र सार्वजनिक प्रशासनको क्षेत्रमा एक्काइसौं शताब्दीको सुरुदेखि नै नयाँ सार्वजनिक सेवा (New Public Service-NPS) ले प्रवेश गऱ्यो । Denhardt & Denhardt को अनुसार नयाँ सार्वजनिक शासनको मूल ध्येय सेवा गर, नकि दिशानिर्देश (Serving rather than Steering) रहेको र यसलाई चरितार्थ बनाउन कर्मचारीतन्त्रले लोकतन्त्रका मूल्यमान्यताहरुको वितरणसमेत गर्नुपर्ने हुन्छ । लोकतन्त्रको मूल्यमान्यताहरुको वितरणको लागि

* *उपसचिव, मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, गण्डकी प्रदेश, पोखरा*

सार्वजनिक प्रशासनको संरचनागत, संगठनात्मक, कार्यशैलीगत लगायतका विषयहरुमा रुपान्तरण आवश्यक रहेको र यसको लागि सरकार, निजी क्षेत्र, सहकारी एवं नागरिक समाजले शासकीय चरित्रको नयाँ डुंगा निर्माण गरेर (Building the New boat) सेवा प्रवाहको पुनर्ढाँचा (Redesign) र पुनर्संरचना (Restructuring) गरी शासकीय रुपान्तरणको माध्यमबाट सार्वजनिक सेवा प्रवाह र विकासात्मक गतिविधिहरुलाई थप प्रभावकारी र नतिजामुखी बनाइनुपर्छ ।

सार्वजनिक प्रशासनको लोकतान्त्रिकरण – किन र कसरी ?

सार्वजनिक प्रशासनको लोकतान्त्रिकरणको लागि सरकारको भूमिका सहजकर्ता, समन्वयकर्ता र उत्प्रेरकको रुपमा रहनुपर्छ । नेपालको सन्दर्भमा हेर्दा १०/१५ वर्षको अन्तरालमा राजनीतिक परिवर्तन भइरहनु र तद्नुरुप प्रशासनिक परिवर्तन गर्न नसकिएका कारण सेवा प्रवाहलाई जनअपेक्षित बनाई लोकतान्त्रिक व्यवस्थाका मूल्यहरु (Regime values) को वितरण गर्न सकिएको छैन । नियम (Rules), तालिका (Routine) र ढिलासुस्ती (Redtape) -3R's को जंजालबाट बाहिर ननिस्केसम्म आमनागरिकको नजरमा हाम्रो प्रशासनिक संयन्त्रलाई जनताको प्रियतम (Darling of the people) बनाउन सकिन्न । यस्तै सार्वजनिक सेवाका फाइदाहरु केवल टाठाबाठा (Elite group) ले मात्र प्राप्त गर्ने र पिछडिएको तथा सीमान्तकृत वर्गले केवल आवाजविहीन हुनुपर्ने अवस्थाको अन्त्य गर्न सार्वजनिक प्रशासनका आयामहरुमा लोकतान्त्रिक मूल्य र मान्यताहरुको आन्तरिकीकरणको माध्यमद्वारा हाम्रो शासकीय मानसिकतामा परिवर्तन ल्याउन सकिन्छ र सार्वजनिक प्रशासनलाई समावेशी (Inclusive) र समतामूलक (Equitable) बनाउने तर्फ केन्द्रीत हुन सहयोग पुग्दछ ।

नयाँ सार्वजनिक सेवाका मुख्य तीनवटा आयामहरु सहशासन (Co-governance), सहउत्पादन (Co-production) र सहनिर्माण (Co-construction) लाई लोकतन्त्रको मार्गचित्र (Roadmap) मा समाहित (Allign) गरेर सेवा प्रवाहको सन्दर्भमा नागरिकलाई आवाज उठाउन पाउने (Voice mechanism) को सवलीकरण र सेवा प्राप्तिका लागि विकल्पहरुको विकास (Exit Mechanism) गरी शासकीय प्रणालीलाई विकेन्द्रीत मान्यताबाट संचालन हुने व्यवस्थाको स्थापनाको लागि सार्वजनिक प्रशासनको लोकतान्त्रिकरण हुनु अत्यावश्यक हुन्छ ।

सार्वजनिक प्रशासनको लोकतान्त्रिकरण र सुशासन :

सार्वजनिक प्रशासनको लोकतान्त्रिकरणबाट नै सुशासन प्रवर्द्धन भई समृद्धि हासिल गर्न सकिने हुँदा हाम्रो समग्र कर्मचारीतन्त्रको अर्जुनदृष्टि नै कसरी प्रशासकीय आयामहरुलाई लोकतन्त्रका मूल्यमान्यतासँगै समाहित गराउन सकिन्छ भन्नेमा नै केन्द्रीत हुनु अपरिहार्य देखिन्छ । अल्बर्ट आइन्सटाइनको भनाईमा "**उही काम दोहोऱ्याई राख्नु र फरक परिणामको अपेक्षा गर्नु भनेको पागलपन हो**" भने भैं हामीले केवल पुरानै प्रक्रिया र केन्द्रीकृत शासकीय मानसिकताबाट कार्य गर्ने र नयाँ परिणामको अपेक्षा गर्नु एउटै प्रसंग हुन जान्छ । यसर्थ परम्परागत प्रशासनिक ढर्राबाट बाहिर निस्कने प्रयत्न आवश्यक छ; जसको लागि प्रशासकीय आयामहरुमा **लोकतन्त्रका**

मूल्यहरुको आन्तरिकीकरण (Internalization of Democratic Values) आवश्यक हुन्छ । हाम्रोजस्तो तहगत प्रणालीमा आधारित र प्रक्रियामुखी कर्मचारीतन्त्रलाई आमूल परिवर्तन गरेर कार्यगत इकाईमा आधारित र परिणाममुखी कर्मचारीतन्त्र नभएसम्म प्रशासनको लोकतान्त्रिकरण र सुशासन कायम गर्न असम्भव नै हुन्छ ।

लोकतन्त्रका मुल्यमान्यतामा आधारित शासकीय कार्यशैलीबाट नै सुशासनका महत्वपूर्ण आयामहरु पारदर्शिता, सहभागिता, जवाफदेहिता, समता, अपनत्वमा अभिवृद्धि भई आमनागरिकमा सुशासनको अनुभूति दिलाउन सकिन्छ साथै सेवा प्रवाहको सार्वजनिक मूल्य (Public Value)को समेत सिर्जना गर्न सकिन्छ । सार्वजनिक नीतिहरुको कार्यान्वयन कर्मचारीतन्त्रबाट हुने भएकाले नीतिको प्रभावकारिताका लागि समेत सुशासन अनिवार्य पूर्वशर्त भएकाले यसको आधारशिला भन्नु नै सार्वजनिक प्रशासनको लोकतान्त्रिकरण हो ।

संघीयतामा सार्वजनिक प्रशासनको लोकतान्त्रिकरण

हाम्रो प्रशासकीय प्रणाली परिणाममुखीभन्दा पनि प्रक्रियामुखी बन्दै जानु र अपेक्षित नतिजा प्राप्त गर्न नसक्नु नै शासकीय चरित्र बन्दै गइरहेको विषम परिवेशमा हाम्रो प्रशासकीय प्रणालीलाई कसरी कारोबारीय पद्धतिबाट रुपान्तरणीय पद्धति (From Transactional to Transformational) मा परिवर्तन गर्न सकिन्छ भन्नेबारे सोच्ने समय आएको छ । केवल लोकरिझ्याइँ (Populism) को लागि तत्काल खुशी पार्ने (Blowing bubbles) जस्ता गतिविधिहरुमा जनप्रतिनिधिहरुको ध्यान जानु र त्यसमा कर्मचारीतन्त्रले लय मिलाउनु सार्वजनिक सेवा प्रवाहको क्षेत्रमा क्षयीकरणको सुरुवात हुनु हो । **यदि तिमी छिटो हिड्नु छ भने एक्लै हिँड र यदि तिमी टाढा पुग्नु छ भने सँगसँगै हिँड** (If you want to walk fast, walk alone, if you want to go far, walk together) भन्ने मान्यता अनुसार सार्वजनिक प्रशासनको लोकतान्त्रिकरण मार्फत '**समृद्ध नेपाल–सुखी नेपाली**'को राष्ट्रिय आंकक्षालाई पूरा गर्न सार्वजनिक, निजी र सहकारी क्षेत्रले सँगसँगै हिड्नु आवश्यक हुन्छ ।

नेपाली समाजमा परम्परागत रुपमा नै जड शैलीमा रहँदै आएको भाग्यवाद (Fatalism) र नियतिवाद (Determinism) लाई प्रहार गर्नसमेत सार्वजनिक प्रशासनको लोकतान्त्रिकरण आवश्यक देखिन्छ र तबमात्र सेवा प्रवाहको माध्यमबाट सचेतीकरण र प्रबोधीकरण गरी यस्ता 'वाद'लाई विकासवादमा रुपान्तरण गर्न सकिन्छ । नेपालजस्तो बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुधार्मिक र बहुसांस्कृतिक विशेषतायुक्त वातावरणमा अपनाइएको संघीयताको मूल मर्म नै विविधता व्यवस्थापन रहेकाले **सांस्कृतिक रुपले समेत सक्षम कर्मचारीतन्त्र** (Culturally Competent Bureaucracy) को विकास गर्नु अपरिहार्य हुन्छ । यसबाट नै विविधतायुक्त कार्यवातावरणमा कर्मचारीलाई कार्यसम्पादन गर्न सहज भई सेवा प्रभावको प्रभावकारितामा वृद्धि गर्न सकिन्छ । नेपाली कर्मचारीतन्त्रलाई **क्षमतावान तर काम नगर्ने** (Competent, but nonfunctional) भन्ने जुन प्रकारको शासकीय चरित्रको आरोप लगाउने गरिएको छ, यसलाई समेत चिरफार गर्न सार्वजनिक प्रशासनको लोकतान्त्रिकरण आवश्यक देखिन्छ । **कर्मचारीतन्त्रको विकल्प भन्नु नै सुदृढ एवं सक्षम कर्मचारीतन्त्रको निर्माण** भएकाले कर्मचारीलाई प्रशिक्षित गरी राजनीतिक परिवर्तनले अपेक्षा गरेबमोजिम लोकतन्त्रका मूल्यहरु वितरण गर्न सक्ने खालको क्षमता र दक्षताको विकास हुनु अत्यावश्यक छ । कर्मचारीतन्त्रले परिवर्तनलाई अवरोध (Change resist) नभई राम्रा तत्वहरु भित्राउन सक्नुपर्छ, यसबाट नै सार्वजनिक प्रशासनको प्रभावकारितामा गुणात्मक

परिवर्तन हासिल गर्न सकिन्छ । संघीयताको शासकीय संरचनामा सार्वजनिक प्रशासनको प्रभावकारिताको लागि विविधता व्यवस्थापन (Diversity Management) लाई समेत ध्यान दिई अनेकतामा एकता (Unity in Diversity) भन्दै आइएको हाम्रो एकात्मक शासकीय व्यवस्थाको पुरानो सोचलाई **अनेकता नै एकताको विम्ब** (Diversity as a symbol of Unity) को रुपमा स्थापित गरिनु पर्छ ।

निष्कर्ष :

विविधतापूर्ण र बहुआयामिक कार्यशैलीको अवलम्बन गरेर प्रशासनलाई स्वार्थ समूह (Interest group) को घेराबाट अलग गर्नु आवश्यक छ । विधिको शासन (Rule of Law) कायम गर्न प्रशासनिक संघीयतालाई सबल र प्रभावकारी बनाउनसमेत सार्वजनिक प्रशासनको लोकतान्त्रिकरणको नितान्त आवश्यक छ । यसको लागि नीतिगत स्पष्टता, संरचनात्मक सुधार र मनोधारणामा सुधार हुनुपर्छ । बहुआयामिक भूमण्डलीकरणबाट हाम्रो दैनिक गतिविधिहरुसमेत प्रभावित हुनु र यसलाई आत्मसात् गर्न सकिने प्रकारले हाम्रो सार्वजनिक प्रशासनका गतिविधिहरुको परिमार्जन एवं सुधार नहुने हो भने हामी केवल चिचीपापा बाड्ने (Distributing goodies) जस्ता गतिविधिहरुको परिधिभन्दा टाढा पुग्न सक्दैनौं र यस्तो प्रकारको शासकीय शैलीको परिणामले गर्दा नेपालको नियति **धनी नभई बुढो हुनुपर्ने** अवस्था व्यहोर्नुपर्ने हुनसक्छ । यसर्थ **सरल शासन–सहज सेवा** (Simpler Governance–Easy Service) को मूलमन्त्र अपनाई सार्वजनिक प्रशासनको लोकतान्त्रिकरण मार्फत शासकीय प्रणालीमा नागरिकको अपनत्व, स्वामित्य र सामिप्यता विकास गरी भविष्य निर्माण गर्ने (Weaving future) खालको शासकीय कार्यशैलीको अवलम्बन नै संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन प्रणालीको आवश्यकता हो ।

(स्रोतसामग्री : सार्वजनिक प्रशासनसम्बन्धी विभिन्न पुस्तक, जर्नल, पत्रपत्रिका, ऐन/नियम/कार्यविधि,निर्देशिका, साथै रेडियो/टेलिभिजनबाट प्रसारित विषय विज्ञको विचारसमेत)

आर्थिक प्रशासन सञ्चालन र नेपाल सरकारको लेखा निर्देशिका

*गोकुल बाँस्तोला**

लेखाको परिचय

बोलिचालीको भाषामा आर्थिक कारोबार र सो सँग सम्बन्धित बिषयलाई लेखा भनेर बुझिन्छ । कुनै पनि आर्थिक कारोबार भएको व्यहोरा पुष्टि हुने गरी कानून बमोजिम राखिने अभिलेख र सो अभिलेखलाई पुष्टि गर्ने कागजात समेतलाई लेखा भन्न सकिन्छ । नेपाली बृहत शब्दकोषले कारोबारको सबै बेहोरा देखिने गरी राखिएको अभिलेख, स्याहा, खाताबही आदि र उक्त कागतपत्र, आयव्ययको विवरणको रुपमा अर्थ्याएको छ ।

कानूनी तवरमा हेर्न हो भने कारोबार भएको व्यहोरा देखिने गरी प्रचलित कानून बमोजिम राखिने अभिलेख, खाता, किताब वा अन्य कागजपत्रका साथै विद्युतीय माध्यमबाट राखिएको अभिलेख वा कारोबारलाई प्रमाणित गर्ने विद्युतीय अभिलेखलाई लेखाको रुपमा लेखापरीक्षण ऐन २०७५ ले परिभाषित गरेको छ । आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन २०७६ ले समेत "कारोबार भएको व्यहोरा देखिने गरी प्रचलित कानुन बमोजिम राखिने प्रारम्भिक प्रविष्टिको गोश्वारा भौचर तथा सो आधारमा तयार गरिने अभिलेख, खाता, किताब आदि र सो कारोबारालाई प्रमाणित वा सम्पुष्टि गर्ने प्रमाण कागजात र सोको आधारमा तयार गरिने वित्तीय विवरण तथा प्रतिवेदन सम्झनु पर्ने र सो शब्दले विद्युतीय माध्यमबाट राखिएको अभिलेख वा कारोबारलाई प्रमाणित गर्ने विद्युतीय अभिलेखलाई समेत जनाउँछ" भनी परिभाषित गरिएको छ ।

यसै गरी सरकारी चल, अचल, नगदी तथा जिन्सी धनमाल जिम्मा लिई प्रचलित कानून बमोजिम निर्धारित काममा गरिने खर्च वा दाखिला सम्बन्धी सम्पूर्ण काम सम्झनु पर्ने र सो शब्दले वित्तीय हस्तान्तरण, राजस्व सङ्कलन र दाखिला गर्ने, अनुदान तथा ऋण प्राप्ति गर्ने, खर्च गर्ने तथा धरौटी, कार्य सञ्चालन कोष लगायत अन्य कोष समेतसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण आर्थिक कारोबार सम्झनु पर्छ भनी "कारोबार"लाई परिभाषित गरिएको छ ।

कानूनमा उल्लेख भएका यी परिभाषाहरुले "लेखा" शब्दले मुलतः निम्न बिषयहरुलाई समेटेको पाइन्छ;

- रकम कलमको कारोबार
- उक्त कारोबारको कानूनी आधार
- कारोबारलाई प्रमाणित गर्ने कागजप्रमाणहरु
- त्यस्तो कागजातका आधारमा राखिने खाताबही

* *प्रमुख कोष नियन्त्रक, कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालय, बबरमहल, काठमाडौं ।*

- राखिएका खाताबहीका आधारमा तयार गरिने प्रतिवेदन तथा वित्तीय विवरण

आर्थिक प्रशासन

आर्थिक प्रशासन लेखा भन्दा केहि फराकिलो अवधारणा हो । मुलतः राज्य सञ्चालनका लागि नभइ नहुने साधन स्रोत मुख्यत वित्त वा अर्थको संकलन, खर्च, लेखांकन/अभिलेख, प्रतिवेदन, कारोबारको जाँच एवं परीक्षण र जवाफदेहिता वहन सम्बन्धि सम्पूर्ण क्रियाकलापहरुको समष्टिलाई आर्थिक प्रशासन भनेर बुझ्नु पर्दछ । योजना सम्बन्धी कार्ये, बजेट तर्जुमा गर्ने, निकासा प्राप्त गर्ने, बजेट कार्यान्वयन गर्ने, प्रतिवेदनहरु गर्ने, लेखापरीक्षण गर्ने लगायतका कार्यहरु आर्थिक प्रशासनले गर्नु पर्दछ । सरकारी कारोबार मुलतः विनियोजन, राजस्व, धरौटी र कार्यसञ्चालन कोषका कारोबारसँग सम्बन्धित रहेको हुन्छ । सरकारको सञ्चित कोषको सञ्चालन सो को अभिलेख, प्रतिवेदन र लेखापरीक्षण समेतका कार्यहरु सरकारी आर्थिक प्रशासनको कार्य जिम्मेवारी भित्र पर्दछ ।

कानूनले “लेखा” शब्दको परिभाषामा माथि प्रस्तुत गरिएका व्यहोराहरुलाई समेटे पनि यी समग्र कार्य जिम्मेवारी र सो को गहनतालाई मनन गर्ने हो भने लेखा शब्दको सट्टामा “आर्थिक प्रशासन” भन्ने शब्द नै बढी उपयुक्त हुने देखिन्छ ।

लेखा समूहमा भित्रिने जनशक्तिको शैक्षिक योग्यता

निजामती सेवाका नेपाल प्रशासन सेवा लेखा समूहको व्यवस्था छ । लेखा समूहमा कार्यरत जनशक्ति नै देशैभरीका समग्र कार्यालयहरुको आर्थिक प्रशासन सञ्चालनको काममा संलग्न रहने गर्छन । लोक सेवा आयोगको सिफारिसमा नियुक्ति हुने निजामती कर्मचारीहरु मध्ये विभिन्न श्रेणी तथा पदका लेखा समूहका जनशक्तिका लागि निम्न बमोजिमका शैक्षिक योग्यता तोकिएको देखिन्छ ।

सि. नं.	श्रेणी	पद	तोकिएको शैक्षिक योग्यता
१	रा.प.द्धितीय	उपसचिव वा सरह	मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट व्यवस्थापन, वाणिज्यशास्त्र, व्यापार प्रशासन, अर्थशास्त्र, गणित, तथ्याङ्कशास्त्र वा जनप्रशासनमा स्नातकोत्तर उत्तीर्ण ।
२	रा.प तृतीय	लेखा अधिकृत	मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट व्यवस्थापन, वाणिज्यशास्त्र वा व्यापार प्रशासनमा स्नातक तह वा अर्थशास्त्र, गणित, तथ्याङ्कशास्त्र वा जनप्रशासनमध्ये कुनै एक मूल विषय लिई स्नातक तह वा सो सरह उत्तीर्ण ।
३	रा.प.अनं.प्रथम	लेखापाल	मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट व्यवस्थापन वा वाणिज्य शास्त्रमा प्रवीणता प्रमाणपत्र तह वा अर्थशास्त्र, गणित वा तथ्याङ्कशास्त्र वा जनप्रशासन मध्ये कुनै एक मूल विषय लिई प्रवीणता प्रमाणपत्र तह सो सरह उत्तीण ।

४	रा.प.अनं.द्धितीय	सह लेखापाल	मान्यता प्राप्त शिक्षण संस्थाबाट गणित वा ऐन स्रेस्ता वा ऐच्छिक लेखा विषय लिई एस.एल.सी. वा सो सरह उत्तीर्ण ।

नेपाल प्रशासन सेवा भित्र लेखा समूहलाई समूहकृत गरिएको छ । छुट्टै लेखा समूह गठनको गर्नुको कारण यो सेवाका जनशक्तिले केहि विशिष्ट वा प्राविधिक प्रकृतिको कार्य गर्नु पर्नाले नै हो । लेखा समूह अंकसँग खेल्ने मात्र नभएर, आर्थिक बिषयमा राय प्रदान गर्ने, सार्वजनिक खर्च तथा सोको प्रभावकारिता बढाउन सहयोगि हुने, आन्तरिक लेखापरीक्षण गर्ने एवं बेरूजु फर्छ्यौटको कार्यमा समेत संलग्न हुने यो समूह आफैले आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको एक अंगको रूपमा समेत काम गरिरहेको हुन्छ ।

साविकमा नेपाल प्रशासन सेवा लेखा समूहमा वाणिज्यशास्त्र वा व्यवस्थापनबाहेक अन्य शैक्षिक योग्यता भएका उम्मेदवारहरु यो समूहमा प्रवेश गर्न नपाउने प्रावधान थियो तर हाल व्यवस्थापनका अतिरिक्त अर्थशास्त्र, गणित, तथ्यांकशास्त्र र जनप्रशासन अध्ययनको पृष्ठभूमि भएका व्यक्तिहरु यस समूहमा प्रवेश गर्न सकिने अवस्था छ । नितान्त लेखापालन र आर्थिक प्रशासनको कार्य सम्पादन गर्नु पर्ने लेखा समूहको कार्य प्रकृतिसँग अर्थशास्त्र, गणित, तथ्यांकशास्त्र र जनप्रशासनको सम्बन्ध एवं सेवा विशिष्टिकरणमा यसले पार्ने प्रभावका सम्बन्धमा छुट्टै बहस गर्न सकिन्छ ।

लेखापालन (Accounting) सम्बन्धि आधारभूत ज्ञान नै नभएका जनशक्ति विशिष्टिकृत मानिएको लेखा समूहमा प्रवेश गर्न सक्ने हालको अवस्था र लेखा समूहमा प्रवेश गरिसकेपछि पनि विशिष्ट ज्ञान र सीप विकास हुने प्रयाप्त अवस्था एवं अवसरको सिर्जना गर्न नसकिएको अवस्थामा लेखा समूहलाई पनि सामान्यज्ञ (Generalist) को समूह जस्तो नबनाइ व्यावसायीक बनाउन लेखा निर्देशिकाको ठुलो भूमिका रहन्छ ।

सरकारको आर्थिक प्रशासन सञ्चालनमा महालेखा नियन्त्रक कार्यालय र लेखा निर्देशिका

नेपालको संविधानले सरकारको आर्थिक कार्यविधि सम्बन्धी व्यवस्था कानून बमोजिम हुने गरी संघीय सञ्चितकोषको सञ्चालन सम्बन्धमा दिशानिर्देश गरेको छ । महालेखा नियन्त्रक कार्यालय नेपाल सरकारको सञ्चित कोष र अन्य सरकारी कोषहरुको सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी प्राप्त निकाय हो । सञ्चित कोष एवं अन्य सरकारी कोषको आय एवं व्ययको हरहिसाब राख्ने, सरकारी सम्पत्तिको अभिलेख राखी प्रतिवेदन गर्ने, आर्थिक प्रशासन सञ्चालन गर्ने, एवं तिनवटै तहका सरकारहरुको आय व्ययको एकीकृत समग्र वित्तिय प्रतिवेदन तयार गरी पेश गर्ने कार्यहरु समेत यस कार्यालयले सम्पादन गर्दछ । आर्थिक कार्यविधी तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन २०७६ ले जिम्मेवार व्यक्तिले कानुन बमोजिम राख्नु पर्ने प्रत्येक कारोबारको विवरण स्पष्ट देखिने गरी प्रचलित कानुनले तोके बमोजिमको रीत पुर्‍याई लेखा तयार गरी अद्यावधिक राख्नु पर्ने गरी तोकेको छ ।

यसै सर्न्दभमा आर्थिक कार्यविधी तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन २०७६ ले महालेखा नियन्त्रक कार्यालयलाई उक्त ऐन बमोजिम आर्थिक प्रशासन सञ्चालन गर्न लेखासँग सम्बन्धित जनशक्तिको परिचालन र व्यवस्थापन गर्ने, आर्थिक कार्यविधी तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐनका व्यवस्थाहरु कार्यान्वयन गर्न नेपाल सरकारले बनाएको आर्थिक कार्यविधी तथा वित्तीय उत्तरदायित्व नियमावलीको अधिनमा रही प्राविधिक मार्गदर्शन, कार्यविधि, निर्देशिका तथा दिग्दर्शन बनाउन सक्ने अधिकार दिएको छ । ऐनले प्रदान गरेको सोहि अधिकार प्रयोग गर्दै

महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले नेपाल सरकारको लेखा निर्देशिका २०७३ तयार गरी जारी गरेको छ ।

नेपाल सरकारको लेखा निर्देशिकाको उद्देश्य

नेपाल सरकारको लेखा निर्देशिका २०७३ को उद्देश्य देहाय बमोजिम राखिएको छ

क) नेपाल सरकारका मन्त्रालय, संवैधानिक अङ्गर निकाय र मातहत कार्यालयमा कारोबारको लेखाङ्कन गर्न, अभिलेख राख्न, प्रतिवेदन गर्न, लेखा नीति तथा कार्यविधि र प्रक्रियाको जानकारी दिन ।

ख) नेपाल सरकारको समग्र वित्तीय प्रतिवेदन तयार गर्दा लिने मुख्य-मुख्य लेखा नीति ग्रहण तथा व्याख्या गर्न ।

ग) मन्त्रालय, संवैधानिक अङ्गर निकाय र मातहत कार्यालयमा समष्टिगत आर्थिक कारोबारको लेखा राख्ने र प्रतिवेदन गर्ने कार्यालयहरु बीच एकरुपता तथा समानता कायम गर्न ।

घ) नगदमा आधारित नेपाल साविजनिक क्षेत्र लेखामानको प्रयोगलाई प्रोदभावीमा आधारित अन्तर्राष्ट्रिय सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान तर्फ परिमार्जित गर्ने आधारको रूपमा व्यवस्था मिलाउन ।

ङ) सरकारी लेखामा एकरूपता ल्याई वित्तीय सूचना प्रवाह गर्ने कार्यमा सहजीकरण गर्न ।

लेखा निर्देशिकाको आवश्यकता र महत्व

सरकारको समग्र आर्थिक प्रशासन सञ्चालनको काममा विभिन्न निकायहरु संलग्न रहेका हुन्छन । ती निकायहरुमा कार्यरत रहने जनशक्तिले नै त्यस्ता निकायलाई जीवन्तता दिन्छन । जनशक्ति र कार्य प्रणालीलाई सम्बन्धित कानूनले निर्देशित गरेको हुन्छ । समग्रमा कानून, कार्य पद्धति, बहुपक्षीय सरोकारवालाहरुको सहकार्य एवं कार्यरत जनशक्तिको कार्यसम्पादनको समग्रताबाट नै अपेक्षित लक्ष्य उद्देश्य हासिल गर्न सकिन्छ । समग्र शासकीय गतिविधि सञ्चालनका लागि स्रोत अर्थात अर्थ (Money) ले इन्धनको रुपमा कार्य गरेको हुन्छ भने त्यस्तो स्रोतको पचािलन र व्यवस्थापन मानवीय जनशक्ति बेगर सम्भव हुँदैन । मानवस्रोत जति दक्ष रहेको हुन्छ त्यति नै हरेक कार्यमा उत्कृष्टता ल्याउन सकिन्छ । अध्ययन, सीप, अनुभव, तालिम आदि बिषयले जनशक्तिको कार्य सम्पादनमा महत्वपूर्ण प्रभाव पार्दछ । सरकारी आय व्यय गर्ने, सो को लेखाँकन र अभिलेख राख्ने र जवाफदेहिता बहन गर्ने कार्य एक हदसम्म प्राविधिक कार्य पनि हो किनकि यो निश्चित सिद्धान्त, मान्यता र प्रणालीमा आधारित भएर गरिन्छ । आर्थिक प्रशासनमा तुलनात्मक रुममा कम अनुभवी र कोरा जनशक्तिका कार्यरत रहेको र कार्य सम्पादनका क्रममा कुनै किसिमको द्विविधा उत्पन्न भएको अवस्थामा कार्यालयमा लेखा समूहमा कार्यरत जनशक्ति बाहेक अन्य समूहका जनशक्तिले कुनै सहयोग गर्न नसक्ने परिस्थिति रहन्छ । यस अवस्थामा सन्दर्भ सामाग्रीको उपलब्धता नहुँदा कार्यसम्पादन प्रभावित बन्न पुग्दछ । यस्ता कार्यमा लेखा निर्देशिका जस्ता दस्तावेजको ठुलो महत्व रहेको हुन्छ ।

आर्थिक प्रशासनमा प्रत्यक्ष रुपमा संलग्न रहने नेपालको निजामती सेवा अन्तर्गत नेपाल प्रशासन सेवा, लेखा समूहमा भित्रिने जनशक्तिको शैक्षिक योग्यता सम्बन्धी माथि प्रस्तुत गरिएको विवेचनाबाट पनि आर्थिक प्रशासनको सुसञ्चालनका लागि लेखा निर्देशिकाको आवश्यकता एवं महत्वलाई दर्शाउँछ । बुँदागत रुपमा भन्नुपर्दा यसलाई तपशिल बमोजिम उल्लेख गर्न सकिन्छ ः

- ✓ नेपाल सरकारको लेखा, लेखा प्रणाली, सरकारी लेखाका सिद्धान्त, लेखा नीति, मापदण्ड, मानदण्ड, लेखा प्रणालीको संरचना, राजस्व खर्च तथा वित्तीय संकेत, निकासा भुक्तानी प्रक्रिया, खर्च र लेखांकन लगायतका विविध बिषयमा आधिकारिक, एकिकृत र यर्थाथ जानकारी उपलब्ध गराउन
- ✓ लेखासँग सम्बन्धित जनशक्तिको क्षमता विकास गरी काममा निपूणता हासिल गर्न
- ✓ दैनिक आर्थिक प्रशासन सञ्चालनलाई सहज र प्रभावकारी बनाउन
- ✓ लेखापालनसँग सम्बन्धित शैक्षिक ज्ञान नभएका सेवामा नवप्रवेशी जनशक्तिहरु र प्रभावकारी आर्थिक प्रशासनबीचको खाडल कम गर्न
- ✓ समग्र आर्थिक अनुशासन कायम राख्न
- ✓ सार्वजनिक खर्चलाई प्रभावकारी बनाउन
- ✓ आन्तरिक नियन्त्रण प्रलालीलाई सबल बनाउन
- ✓ आन्तरिक लेखापरीक्षण कार्यलाई सघाउ पुऱ्याउन
- ✓ लेखापरीक्षणबाट कायम हुने बेरुजु न्यून गराउन
- ✓ आर्थिक प्रशासन सञ्चालनमा एकरुपता कायम गरी स्तरीकृत गर्न
- ✓ सार्वजनिक क्षेत्रमा लेखापालनका नवीनतम पद्धति र मापदण्डको बारेमा जानकार गराई सार्वजनिक लेखापालनलाई अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको बनाउन

आगामी दिनमा सुधार गर्नु पर्ने केहि बिषयहरु

महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले वि.सं.२०७३ सालमा नेपाल सरकारको लेखा निर्देशिका जारी गरेको छ। नेपाल सरकारको लेखा प्रणाली र सोसँग सम्बन्धित छरिएर रहेका विभिन्न बिषयहरु र अभ्यासमा रहेका तर लिपिबद्ध नभएका विभिन्न व्यहोराहरुलाई यस्ले एकिकृत रुपमा संग्रहित गरेको छ। यो आफैमा महत्वपूर्ण उपलब्धि हो। समग्रमा यो दस्तावेजले नेपाल सकारको लेखा, लेखा प्रणाली एवं यससँग सम्बन्धित यावत बिषयहरुमा सरोकारवालालाई मार्गदर्शन गरेको छ। यस निर्देशिकामा आगामी दिनमा तपशिलका केहि बिषयहरु थप गर्नु उपयुक्त हुने देखिन्छ।

- ❖ यस लेखा निर्देशिकामा समावेश गर्न छुटेका बिषयहरु जस्तै अभ्यासमा रहेका विभिन्न प्रणालीहरु सम्बन्धी आधारभूत बिषयहरु
- ❖ महालेखा परीक्षकको कार्यालयले प्रयोगमा ल्याएको नेपाल लेखापरीक्षण व्यवस्थापन प्रणाली (Nepal Audit Management System) को आधारभूत जानकारी एवं उक्त प्रणालीमा लेखापालन सम्बन्धि कार्यमा संलग्न हुने जनशक्तिका लागि आवश्यक बिषयहरु
- ❖ आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन २०७६ र नियमावली २०७७ मा भएका व्यवस्थाहरु बमोजिम अद्यावधिक गर्नु पर्ने देखिन्छ।
- ❖ महालेखा परीक्षकबाट स्वीकृत भएका परिमार्जित म.ले.प.फारामहरु अद्यावधिक
- ❖ सबै प्रकारका कारोबारहरुसँग सम्बन्धित थप उदाहरणहरु
- ❖ आर्थिक प्रशासनसँग सम्बन्धित महत्वपूर्ण राय तथा निर्णहरु समेत समावेश गर्दा उपयुक्त हुने।
- ❖ यसका अलावा सार्वजनिक खरिद कानून लगायतका कानूनमा भएका परिमार्जन समेतलाई समेटेर

समसामयिक रुपमा अद्यावधिक गर्दै जानू पर्ने देखिन्छ ।

अन्त्यमा

सरकारको आर्थिक प्रशासन सञ्चालन निकै गहन र संवेदनशिल बिषय हो । आम जनताको करको प्रत्यक्ष सम्बन्ध रहेको सञ्चित कोष कर र सो को परिचालनसँग सम्बन्धित रहेको सरकारी आय व्ययको सन्दर्भमा नतिजाको जति महत्व हुन्छ प्रक्रियाको समेत उत्तिकै महत्वपूर्ण स्थान रहेको हुन्छ । सार्वजनिक प्रशासनमा सहि नतिजा हासलि गरेर मात्र पुग्दैन प्रक्रिया समेत सहि र पारदर्शी हुन पर्दछ । यसले मात्र सार्वजनिक जवाफदेहितालाई प्रवर्द्धन गर्न सक्छ । आर्थिक प्रशासनसँग सम्बन्धित यी र यस्तै महत्वपूर्ण बिषयहरुलाई व्यवहारमा उतार्न मार्गदर्शन गर्ने लेखा निर्देशिकामा समग्र आर्थिक प्रशासनसँग सम्बन्धित सबै बिषयवस्तुहरु समेटिनु र समसामयिक रुपमा परिमार्जन समेत गरिनु जरुरी छ । यसप्रकारको सशक्त दस्तावेज तयार गरी व्यवहारिक रुपमा नै उपयोगमा ल्याउन सकिएमा जनशक्तिको क्षमता विकासमा टेवा पुग्ने मात्र नभई समग्र आर्थिक सुशासन कायम गर्न समेत महत्वपूर्ण योगदान पुग्न सक्छ ।

सन्दर्भ सामाग्री

नेपालको संविधान - कानून किताव व्यवस्था समिति
आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन २०७६ - कानून किताव व्यवस्था समिति
आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व नियमावली २०७७ - कानून किताव व्यवस्था समिति
नेपाल सरकारको लेखा निर्देशिका २०७३ - महालेखा नियन्त्रक कार्यालय, अनामनगर
विभिन्न वेवसाइटहरु

Budget and Auditing System of Local Government

*Ajaya Kumar Sapkota**

Abstract

Local government joint or tie up citizen to state or ruler through the delivery and assurance of public service of daily need and development activities (health, education, employment, and infastructure etc.) Ellimanating corruption frud, irregularities , malpractices and manupiulation and porper ulilization of resources and benifited and security of financial sysem to strength demoractic institution emphasises and promote accountability. Auditing is adequate tool for asssess the financial transaction and policiy by testing accuracty and relability to further correction and take action for financial governance in local government. "Budgets intersect with all aspects of governance reform including fiscal policy, administrative reform, anticorruption efforts, social policy and service delivery. ………………………………. Local government budget innovations are designed to improve financial accountability, which requires that municipal governments prudently manage their finances to ensure integrity in their financial and non-financial reporting, control, budgeting, and performance systems (Sahgal and Chakrapani 2000). Financial accountability also necessitates reporting comprehensively on what local governments have achieved with their expenditures. Financial accountability of local governments is strengthened by integrating approaches that marry supply-side public sector accountability (i.e. publicly available audit findings) with demand-side social accountability instruments (i.e. accessible local government financial information). "(Michael Schaeffer ,Serdar Yilmaz, 2008,p-1)

Democratic pattern and federal system has many stage or tiers of government and federal or high tier governement deligate authority to local government, which influnce the accountability because sharing responsibilty. Responsibility and accountability are sharing as public service delivery state, where stakeholder or citizen delima of jurisdiction , authorities , service delivery process which triger accoutability of different stage of government. Instruments to execution plan, program, target goal, aspect of people to intergreted resources of state ,province and local government and disburshment to execution regular and development activities of local government in behalf of people for benefit is local government budget. Impatiality, equility, equity to geological, gender, cast, group, to deliver effective service through budgeting. Auditing assurance those factor on basic of state

* *Director, Office of the Auditor General*

, province, local legislature's mandate, rule-regulation, policy-plan-progam-project and national- international practices with outcomes & result to point out responsibility and accountability of individiual and institutional though boosting financial governance.

Local government has mobilization budget of state, provinces and local government resources and cycle budget there raise the issue of irregularities and misuses of public recourse and property. Auditing assure the financial accuracy and state of accountability of local government budgeting system. There is increasing in audit irregularities yearly.

(1) Status of auditing and local budgeting cycle to maintain financial soundness.

(2) What type of audit irregularities and policy govern local budget cycle.

Irregularities misstatement, manipulation, fraud and misuses of local government resources and property raise by auditor general report and publically citizen in all step of budget cycle, where political actors & bureaucrats for effectiveness and qualitative services for corrective action. Study helps to establish relation to local government budgeting and auditing to corrective action as well as data of audit irregularities. How optimal uses of physical and natural resources and multiple actor, network and their interconnectedness proper utilization or local resources. Generally, to explore what outcomes & result influences by auditing through create financial accountability

Assessing the governmental policy & white paper likewise analysis data, status, reports, the publication of various publication's and government agencies. Purposive and general reasoning tools are applied to the analysis, interpreting and make conclusions

Key word: Auditing, Budget, local government, Budget and auditing current policy

Introduction

Locally mobilization of all kind of resources (natural and revenue) to development their own need. Bottom and top approach promote ownership as well as accountability stage of responsibility and bottom up pressure of public for local necessary program formulation with plan, program , budget where audit delivering assurance of value of money, regularity, and accountability of official & ensure financial soundness of local governance. Local government legal and managerially autonomous body with accountability to people. They are accountable to ombudsman, auditing agencies, legislature and governing council through the people.

Local government introducing transparency, information to citizen, new technology, participatory approach to local citizen and government. Budget has essential to generate, mobilization and reporting of revenue and expenditure with targeted program and budgeting to achieve plan, policy, goal of local and central government target. Auditing has to verify for transparency of local funding to evaluate efficiency, effectiveness, economy, regulatory, and proprietary to successful in delivering of public service in right time to target group.

a) **Auditing**: Auditing one of the important part of financial management, moreover it also create accountability, transparency, responsibility in public servant through the regularity, efficient, effective, economic, faithfulness, property in financial management. Audit analysis not only for financial aspect, although analysis gaps in overall management, policy and execution effectiveness and raise question about stakeholder care. Sometime Public audit has blame that it is post-mortem examination of the financial operations. Audit means examination of the records ledgers books etc. maintain existing laws showing particulars of transaction and other documents substantiating such transaction and the analysis and evaluation made on the basis thereof. Auditing is a process involving the examination of data statement records operations and performance of on audited for a stated purpose. The full scope of government auditing methods is audit of regularity and performance audit. "Accounts" means the records, ledgers books etc. maintained under prevailing laws showing particulars of transactions, and the word was recorded electronically and other documents substantiating such transactions. "Audit" means examination of the accounts and the analysis and evaluation made on the basis thereof and collection of evidence, which is, communicate through his report. "Audit" means examination of the accounts, the analysis and evaluation made on the basis thereof, and that word refers to the act of follow up audit.

Normal and revolutionary time modality and principle is propounded by social scientist. Somewhere it is contribution of global, environmental, or technological change. "Events since 1969 have shown the need for a comprehensive theory of auditing, including the philosophical and psychological foundations. ... In no other discipline can we find less literature in the last 150 years than in the field of auditing [Scandal, 1978], Every theory is forever subject to examination, and reformulation, and the Mautz and Sharaf theory is no exception It was produced during a period of relative calm in the practicing profession before many other political, social, and economic events wrought change in the practice of auditing in the United States. (Robertson p-43 and p-37)) "Government audit is the objective, systematic, professional and independent examination of financial administrative and other operations of a public entity made subsequently to their execution for the purpose of evaluating and verifying them, presenting a report containing explanatory comments on audit findings together with conclusions and recommendations for future actions by responsible officials and , in the case of the examination of financial statements, expressing the appropriate professional opinion regarding the fairness of their presentation."(U. N. publication). These notion has emphasize the audit is examination of those record and evidence and analysis economy, effectives and effectiveness in financial policy execution and there result and administrative and political effectiveness. Constitution of Nepal 2072 provision in article 341 function, duty, and power of auditor general, where local and provinces auditing by auditor

general and according to article 294 audit report submitted to chief of state .

b) Budget: "The budget should be based on a sound macroeconomic framework, projections of Government revenue consistent with that framework, a medium-term expenditure framework and multi-year sectorial allocations reflecting the Government's strategic objectives and Poverty Reduction Strategy priorities. The budget should include all Government expenditures, including externally-financed investment projects." (The World Bank, 2005, p-xix)

"The tasks of budgeting (and thus of budgeters) have mean while become more complex and seemingly intractable. ……… Fiscal policy consists of the use of taxes, government spending, and public debt operations to influence the economic activities of the community in desired ways and is concerned with the allocation of resources between the public and private sectors and their use for the attainment of stability and growth." (Premchand, 1983, p-xviii, 3) The concerns of the budgeter rare economic, political, social, and administrative in nature Constitution of Nepal has provision in "article- 50 (3) The economic objective of the State shall be to achieve a sustainable economic development, while achieving rapid economic growth, by way of maximum mobilization of the available means and resources through participation and development of public, private and cooperatives, and to develop a socialism oriented independent and prosperous economy while making the national economy independent, self-reliant and progressive in order to build an exploitation free society by abolishing economic inequality through equitable distribution of the gains. Article 119. Estimates of revenues and expenditures: (1) The Minister for Finance of the Government of Nepal shall, in respect of every financial year, lay before the joint sitting of both Houses of the Federal Parliament an annual estimate setting out, inter alia, the following matters: (a) an estimate of revenues, (b) the moneys required to meet the charges on the Federal Consolidated Fund, and (c) the moneys required to meet the expenditure to be provided for by a Federal Appropriation Act. (2) The annual estimate to be laid pursuant to clause (1) shall also be accompanied by a statement of the expenses allocated to every Ministry in the previous financial year and particulars of whether the objectives of the expenses have been achieved. (3) The Minister for Finance of the Government of Nepal shall lay before the Federal Parliament an estimate of revenues and expenditures under clause (1) on the 15th day of Jesta (mid May). Constitution of Nepal 2072 provision of financial procedure of provinces and local government budgeting system in article 197-213, 221-231. Financial; billing, procedure of billing, tax and loan raise, procedure to estimation of revenue and expenditure , financial procedure , that budget approve from legislature of province and local government." ……closely related to and inseparable from economic and

social development as well as democratic and effective governance at all levels of government. ……………….Budget stabilization by local governments faces broad conundrums; some of these are generic to all levels of government, like the common pool problem, adverse selection and moral hazard, and principal-agent relations or information asymmetry. …………….In particular, budget stabilization at the local level faces several challenges that are unique to local governments. These challenges include state mandates and rules that they must abide by, proximity to voters (who are simultaneously taxpayers and service recipients), and the openness of the local economy. The following subsections first dwell on some generic issues and then on major issue that are unique to the local level. ……………….Local governments also resort to other strategies in coping with revenue shortfalls. These include delaying capital spending (Dougherty et al. 2003), reducing pension contribution in defined benefit systems (Peng 2004), and "borrowing," against state restrictions and professional best practices, from enterprise funds to finance the operation of current programs (Hendricks 2006; Tyer 1989)." (Hou, 2015, p-1, 4, 9)

"The resource allocation processes of local governments center on substantive service delivery programs based in agencies under the authority of the chief executive, rather than on entitlement or other transfer payment programs. Most importantly, local budgets must balance, and local government policy makers cannot consider expenditures apart from revenues. Local government budgeting is thus revenue driven, in that the revenue constraint generally dominates decision-making. The various committees in the Congress can build the national budget from the ground up and then reconcile the total with available revenues—or not. The mandate to balance the local government budget requires a top-down view of the overall allocation scheme, and the public organization can provide such a perspective. ………………. On the local government level, the executive organization determines much of what comprises the budget process, including budget format, which may directly affect budget processes, deliberations and outcomes." (McCue, 1999, p-4, 6)

c) **Local Government**: Local government lower tier of government who is directly touch with public or citizen and identified necessity and need of daily and development activities for which they mobilizing resources locally and higher tier of governments. People exercise the politically ruling power from lowest level of state. "Several important theories on the nature of democracy and the state have been developed in the last two decades from studies of local political systems. Community power theories, for example, helped generate a highly influential pluralist model of democracy through the analysis of decision making in city government. Several neo-Marxist writers such as Manuel Castells (1977) and Peter Saunders (1981) have developed important and challenging theories on the

nature of the state, based largely on analyses of urban politics. They argue that local government plays an important role within the capitalist state by helping to provide the conditions necessary for the maintenance of a workforce sufficiently healthy and well educated to keep the wheels of industry in motion. In contrast, public choice theorists such as Paul Peterson (1981) have constructed models of urban development and decision making that depict the process as a product of economic self-interest." (Chandler, 2003, p-2)

Constitution of Nepal has provision in "article-56(2) (2) The Federation, State and Local levels shall exercise the power of State of Nepal pursuant to this Constitution and law. Article-214. Executive power of Local Level: (1) The executive power of the Local Level shall, pursuant to this Constitution and the Federal law, be vested in the Village Executive or the Municipal Executive. (2) The local executive power shall be as mentioned in Schedule-8 and Schedule-9. (3) The responsibility for issuing general directives, controlling and regulating the governance of the Village Body and the Municipality shall, subject to this Constitution and other laws, lie in the Village Executive and the Municipal Executive. (4) The executive functions of the Village Body and the Municipality shall be performed in the name of the Village Executive and the Municipal Executive. (5) Any decision or order to be issued in the name of the Village Executive and the Municipal Executive pursuant to clause (4) and other instruments of authorization pertaining thereto shall be authenticated as provided for in the Local law."

"Local authorities, through the services they provide, impinge directly or indirectly on the lives of most of their citizens, whether by setting housing standards, providing water, disposing of effluent and garbage, or maintaining roads. Local government plays a key role in delivering these and many other services…In essence, local government is currently facing strong financial pressures in which it is unable to meet the increasing needs of the community it serves as well as controlling large amounts of infrastructure that will need replacing or renewing in the near future. Thus the gap between what the community and other levels of government demand from councils, together with councils' assets renewal requirements, when compared to the funds that local government has to meet these demand, is growing at an alarming rate." (Brian Dollery, 2003,p-37, 38)

"Studying state and local public finance systems is their tremendous diversity. This diversity provides a set of "natural experiments" that can be exploited to discern the effects of government policy upon the private sector, and how government behavior itself is determined. Justice Brandeis once observed. …………………It is one of the happy incidents of the Federal system that a single courageous state may, if its citizens choose, serve as a laboratory, and try moral, social and economic experiments without risk to the rest of the country." These experiments provide

grist for the economist’s mill. "The formal analysis of state-local fiscal choice must recognize the fact that state and local governments are political institutions, however, and that the grants-in-aid system is an integral part of that institutional structure. This first analysis confirms the importance of grants as a structural determinant of state budgetary choice. The task before us now is to reveal more fully just how this structure works and to exploit that knowledge to improve public sector resource allocations." (Rosen, 1986, p-13 & 224)

"Budget stabilization by local governments faces broad conundrums; some of these are generic to all levels of government, like the common pool problem, adverse selection and moral hazard, and principal-agent relations or information asymmetry. That is why we need a tripartite analytical framework that consists of economics, politics, and law. ………………. The relationship between state and localities is an important aspect in fiscal policy and budgeting. First, localities are creations of their state by the Dillon’s Rule; hence, localities fall under state direction and oversight. All states have established rules for localities to follow and issued mandates for localities to carry out, with or without state funding. Even after state legislatures granted varying degrees of local autonomy in functional areas, personnel, and forms of government (Stenberg 2001), home rule practices have not fundamentally relaxed state supervision of local financial affairs (Zimmerman 1981) …………………… local fiscal condition is driven by a core set of factors, mainly the structure of the local economy, but those factors have different relative effects on fiscal conditions for different types of local governments. For instance, population density is a key driver of own-source revenue collections for cities, counties, towns, and transportation districts, but not for other types of special districts such as economic development authorities, libraries, or public safety districts..." (Hou, 2015, p-4, 5,52)

d) Accountability: The obligations of persons or entities including public enterprises & government agencies entrusted with public resources to be answerable for the fiscal, managerial & programmed responsibilities. Accountable for what / whom / how is secured? Must be related. Accountability also means establishing criteria to measure the performance of public officials, as well as oversight mechanisms to ensure that the standards has to meet. The litmus test is whether private actors in the economy have procedurally simple and swift recourse for redress of unfair actions or incompetence of the executive authority. Lack of accountability tends in time to reduce the state's credibility as an economic partner. It undermines the capacity of governments to sustain the long-term business confidence essential for growth-enhancing, private sector investment. "Government accounting as it is today reflects the cumulative experience of several centuries and its components

represent the growth of both accountability and management concerns. In the early stages, accounting was designed to show compliance with legal provisions and, together with budgeting, provided a system of financial management offering controls at various stages and delineating the role of those entrusted with the collection, custody, and disbursement responsibilities of public monies." (Premchand, 1983, p-382)

Accountability = Responsiveness + responsibility + answer ability

Accountability mean publically accountability . Budget, financial accountability, transparancy, citizen participation on financial program, and financial governace has strength the local government. Auditing transparancy on local government budgeting cylcle all phase (plan/programme, estimation and approve budget, execution, internal control and audit / monitoring- finaal audit, reporting to lislature, feedback and action) with audit finding and information that explaine budgetory to irregularotory settlement system of establish standard, acceptable parameter accountability center for result, outcomes, perpor utilization &mobilizition of resources, through setting value, norms, public participation and deliver deligent services.

Budget and auditing current policy and reality: Every local government has an obligation to approving of budget from their legislature before the end of current fiscal years, however the local government has not approve timely as well as they don't function welly committee for formulation budget and program provision by act. Most of local government 90 % budget non-local revenue sources and they not success for mobilizing natural and local resources so that they dependent on central level and revenue disburse of central government. So there is lack of resource for budgeting according to local demand and more capital budgeting. Mostly central and province budget is disburse for general administrative expenses, social security, complimentary- conditional-special grant to operate target project only. Different report and news there has been problem of staff and skill work force so that it is difficult to prepare plan, program and proper financial procedure where new institution irregularities increasing yearly and settlement is low (4-12%). Responsibility and accountability of local government toward legislation, there is public account committee for irregularities settlement, that most of local government are activate their job properly because of lack of knowledge and rigorous process and central parliament public account committee has not coordination for procedure, training and politically financial schooling toward accountability. These are current scenario;

a) Policies and provision

S. No.	Mandate	Article	Provision
1.	Constitution of Nepal, 2072	197-213, 221-230, 250-251	financial bill, bill procedure, tax raise, consolidated fund, expenditure of consolidated fund, estimate revenue and expenditure, appropriate act, supplementary estimate, vote on account & credit, financial procedure, National Natural Resources and Fiscal Commission, Functions, duties and powers of National Natural Resources and Fiscal Commission, distribution of revenues between the Federal, State and Local Governments
2.	Financials procedure and accountability act, 2076	4,5,25,34	prepare financial statement and integrated financial statement, account of transaction, internal and final audit, principle-basis-format of account
3.	Local government operational act, 2074	54-80,97	raise loan and tax(decision of tax rate, collection & distribution of tax, property tax, land & house tax, rent tax, business tax etc.) local revenue consultation committee, estimate resources and limit celling of budgeted committee, committee for formulation budget and program, internal control system, internal audit of local government by audit wing, final audit by auditor general, protection of property
4.	Inter-governmental financial management act, 2974	1-39	right of revenue,(tax and non-tax revenue , royalty, tax decision), Division of revenue(vat, excise, natural resources), Grant (financial equality grant, conditional grant, complimentary grant, special grant), right to lend loan and foreign aid and internal loan
5.	Audit Act 2075	1-3o	auditing of local government, audit procedure, audit of economy, efficiency, effectiveness, regulatory & proprietary , submitted account to auditor general and present separate audit report, audit corporation of local government

b) **Issue raise by auditing to Budgeting and accountability**

Annual report OAG	Issue raise in audit
2075	financial procedure, financial responsibility have to corrected, not audited, not approve budget and formulation of planning, internal control and audit has not done by almost local body, weakness in service delivery, capital expenditure at end of fiscal years & general expenses from capital expenditure, non-using accounting software, transform of local project to user committee, consolidated statement has not shown loan, people participation, exestuation of policy, national housing and utilization of land has not executed, non-budgetary expenses, excess meeting & official allowances, personal secretary and advisor expenses, not refunded in consolidated fund, variation- price adjustment- over payment- purchase etc.,
2077	Addition than above are refund of foreign aid, stock and reconciliation, tax(rent, land , property), garbage management income, social security program(illegal pay, duplication in expenses)
2078	Addition than above are inter relationship to province and local government, prepare bank reconciliation statement, user committee(construction of complex structure, using heavy equipment, overhead and excess amount payment) Garbage management (collection and dump, separation of typical garbage, dumping site manage) etc.

c) Audited amount and irregularities amount (lakh)

S.No.	Annual report	no of entity audited	Audited Amount	Irregularities	cumulative Irregularities	Irregularities %	Advance Irregularities	Settlement of Irregularities
1.	2075	747	5715135	241415	359924	4.12	66040	23941
2.	2077	747*	7456365*	374818	698109	5.08	79532	43095
3	2078	694	8170605	408346	1024393	4.74	22914	30572

Note: Added amount of 4 local government 74065 lakh previous year backlog audit amount has audited.

d**) Position of Budgeting and Auditing**

S. No	Annual report OAG	Income and Expenditure			not approve budget timely	no of non-audited LG	4th quarter expenses	surplus shown in audit report (b)	Difference in surplus (a-b)
		Income	Expenses	Surplus (a)					
1.	2075	**not prepare consolidate statement**			68	6		**not prepare consolidate statement**	
2.	2077	3426956	2690430	736526	105	10	1154736	672285	64241
3.	2078	4014100	3200600	813500	201	30	786766	893498	(79998)

Note: Surplus budgets of conditional grant (conditional, special complimentary of center and province 2074/2075 NRs. 122981 lakh, NRs. 40257 lakh and), 2075/2076 NRs. 173825, NRs. 44296 respectively has not refund in consolidate fund of them.

Conclusion

Linkages between citizen and government, that localization of policy to addressing local problem and activities of government. It has horizontal relation to citizen or civil organization and vertical relation to state government. In budget system planning to implementation assured involvements of community, has increasing efficiency effectiveness, economy of budget. It represent localize of decision, making or prioritization of action and policy issues. Participatory budget system strengthen accountability through effective and positive influence and impact by injecting public aspect and locally arising problem, that is possible through local government budget system . Budgeting local government mobilization fund and attainment local people's expectation with their advocacy. Auditing system has check and balance to local government preparation of budget to implementation process using controlling measure, verifying and corrective action by testing of accountability and responsibility. Auditing establishing reasonable assurances to financial transaction misstatement, irregularities, misuse of resources and property. Uncover the fact of fraud corruption, irregularities to help to promote transparency, accountability, credibility to take corrective action for further improvement. Finally, local governments to account their budget to assessment accountability using instrument of auditing to verifying of accuracy and proper utilization public resources (natural &revenue). Local government efforts to promote financial performance budget management reduction of any kind of illegal and political influences towards s financial governance by auditing.

References

Brian Dollery, N. M. (2003). Reshaping 'Asturallian local Government. Sydney,Asturallian: University of New South Wales Press Ltd.

chandler, J. (2003). Local Government in liberal democratic. london, Britin: Jaylord Francies and Routlage.

Hou, Y. (2015). Local Government Budget Stabalization ,Explorations and Evidence. Syracuse , NY , USA: Springer.

McCue, G. A. (1999). Local Government budgeting. Westport, Connecticut,london: Greenwood Publishing Group.

Michael Schaeffer ,Serdar Yilmaz. (2008). Strengthening Local Government Budgeting and Accountability. Washington D.C, USA: The World Bank.

Office of Auditor General, Nepal . (2075). Annual Audit Report-2075. In N. Office of Auditor General. Kathmancu Nepal: Office of Auditor General, Nepal.

Office of Auditor General, Nepal . (2071). Annual Audit Report-2071. Kathmancu Nepal: Office of Auditor General, Nepal .

Office of Auditor General, Nepal . (2072). Annual Audit Report-2072. In N. Office of Auditor General. Kathmancu Nepal: Office of Auditor General, Nepal .

Office of Auditor general, Nepal. (2074). Annual Audit Report-2074. Kathmandu, Nepaal: Office of Auditor general, Nepal.

Office of Auditor general, Nepal. (2076). annual Audit Report-2076. Kathmandu, Nepal: Office of Auditor general, Nepal.

Office of Auditor general, Nepal. (2077). Annual Audit Repot-2077. Kathmandu, Nepal: Office of Auditor general, Nepal.

Office of Auditor general, Nepal. (2078). Annual Audit Report-2078. In N. Office of Auditor general. Kathmandu, Nepal: Office of Auditor general, Nepal.

Office of the auditor general, . (2073). Annual repot, 2073. Kathmandu, Nepal: Office of the auditor general.

Premchand, A. (1983). Government Budgeting and Espediture control. Washington, D.C.: Internation Monitory Fund.

Robertson*, J. C. (n.d.). *Audit Theory Paradigms.* University of Texas at Austin.

Rosen, H. s. (1986). Studies in State and Public Finance. Chicago, London: The University of Chicago Press .

The World Bank. (2005). *Public Expenditure Management and Financial Accountability in Niger.* New York: The World Bank.

नेपालमा आर्थिक अनियमितता नियन्त्रणमा नागरिक संलग्नता

*गोरख बहादुर शाही**

परिचय

नेपालले हाल अवलम्वन गरेको नेपालको संविधानले प्रस्तावनामै समानुपातिक समावेशी र सहभागितामूलक सिद्दान्तका आधारमा समतामुलक समाजको निर्माण गर्ने संकल्प गरेको छ । तर राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय रुपमा भएका अध्ययन प्रतिवेदनले नेपालको सार्वजनिक वित्त प्रणालीमा नागरिक संलग्नता प्रयाप्त तथा प्रभावकारी नभएको भन्ने उजागर गरेको पाइन्छ । उदाहरणकालागि अन्तराष्ट्रिय बजेट पार्टनरसिप तथा फ्रिडम फोरम नेपालले गरेको नेपाल खुला बजेट सर्वेक्षणले मुख्य तीन सुचकमा पारदर्शितामा ३९/१००, नागरिक सहभागितामा २४/१०० र बजेट निगरानीमा ४४/१०० प्राप्त भएको देखाएको छ भने सन २०१९को प्रतिवेदनमा क्रमशः ४१, २२ र ४८ अंक प्राप्त गरेको थियो । इन्टरनेशन बजेट पार्टनरसिपले हरेक दुई वर्षमा खुला बजेट सर्वेक्षण गर्ने गर्छ ।ट्रान्सपरेन्सी इन्टरनेशनलको करप्सन परसेप्सन इन्डेक्सको वार्षिक प्रतिवेदनअनुसार नेपालले सन २०२१ मा अघिल्लो वर्ष झै १०० मा ३३ अंक तथा १८० देशाम ११७ औ स्थानमा यथावत रहेको छ ।त्यसैगरि महालेखा नियन्त्रक कार्यालय वा अन्तर्गत हुने आन्तरिक लेखा परिक्षण तथा महालेखा परिक्षकवाट हुने अन्तिम लेखापरिक्षणले पनि आर्थिक अनियमितता तथा वेरुजु वढेको देखाएको छ । अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको वार्षिक प्रतिवेदनले आर्थिक वर्ष २०७७/७८ र २०७६/७७ मा क्रमशः २२६२५ र २५१५२ उजुरी परेकोले भ्रष्टाचार व्याप्त रहेको देखिन्छ ।

नेपाल सरकार अर्थ मन्त्रालय,पेफा सचिवालय नेपालले फ्रिडम फोरमसँग गरेको नेपालमा सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनमा नागरिक संलग्नता सम्वन्धी राष्ट्रिय रणनीतिका लागि गरेको अध्ययनले बजेटमा खुला छलफल र प्रश्नोतरको संस्थागत पद्धती नभएको, सीमान्तकृत समुदायको प्रतिनिधित्व गराउने विधिको कमी, अग्रिम रुपमा छलफलका विषय सुसूचित नगरेरै नागरिक सहभागिता सीमित रुपमा गराउने, नागकरिकले दिएका सुझाव के कति कार्यान्वयन भए वा भएनन् भन्ने जानकारी तथा दस्तावेजीकरण नहुनु, संसदीय प्रकृयामा नागरिक सहभागिताको स्तर कमजोर तथा औपचारिकतामा सीमित हुने गरेको देखाएको छ । त्यसैगरि, समग्र आर्थिक अवस्थामा आएको परिवर्तन, सार्वजनिक सेवा प्रवाहको अवस्था, राजस्व असुली, सामाजिक क्षेत्रमा भइरहेको खर्च, सार्वजनिक ऋणको अवस्था र सार्वजनिक लगानीका परियोजना कार्यान्वयनको अवस्थाको वारेमा खुला रुपमा नागरिकसँग अन्तरसम्वादका कार्यक्रम नगन्य रुपमा हुने गरेको छ ।महालेखा परिक्षकले गर्ने लेखापरीक्षणको योजना देखि सार्वजनिक लेखा समितिमा हुने लेखापरीक्षण प्रतिवेदनको छलफलमा समेत नागरिक संलग्नताको संस्थागत अभ्यास तथा निश्चित पद्दति निर्धारण हुनु पर्ने स्थिति देखाएको छ ।

* *उपमहालेखा नियन्त्रक, महालेखा नियन्त्रक कार्यालय ।*

सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनका चित्रमा उल्लेखिन सवै चरणमा नागरिक संलग्नता जरुरी देखिन्छ ।

ग्लोवल इनिसियटिभ फर फिस्कल ट्रान्सपरेन्सी(गिफ्ट)

गिफ्टले सार्वजनिक वित नीतिको जनसहभागिताको लागि १० वटा सिद्धान्त प्रस्तुत गरेको छ ।

१. पहुँचयोग्यताः जनसहभागिता सहज बनाउन वित्तीय सूचना पर्याप्त रुपमा र सहजै नागरिकले प्राप्त हुन सक्ने गरी प्रवाह गर्ने र पुनःप्रयोग गर्न मिल्ने रुपमा खुला स्वरुपमा उपलब्ध गराउनुपर्दछ ।

२. खुलापनः नागरिक सहभागिताको उद्देश्य, क्षेत्र, सीमा, अपेक्षित उपलब्धि, प्रकृया र समयसीमा अपेक्षित तथा वास्तविक परिणामका सम्वन्धमा जवाफदेही भएर पूर्ण सूचना उपलब्ध गराउनु पर्दछ ।

३. समावेशिताः उपेक्षित र संकटाभिमुख समुदाय तथा व्यक्तिहरु लगायत नागरिक तथा गैर सरकारी पक्षको सहभागिताका लागि उपलब्ध एकभन्दा वढी माध्यमहरुको उपयोग गरिनुपर्दछ । राष्ट्रियता, जाति, धर्म, लिङ्ग आदिका आधारमा विभेद नगरी सवैको आवाज सुन्ने व्यवस्था गरिनु पर्छ । यसक्रममा धारणा राख्नेको आवद्धता वा पहिचानलाई गौण राख्ने र प्रस्तुत विचारलाई महत्व दिने प्रवन्ध गरिनुपर्दछ ।

४. स्व-अभिव्यक्तिको सम्मानः सम्वन्धित निर्णयवाट प्रत्यक्षरुपमा प्रभावित हुने व्यक्ति तथा समुदायलाई सकेसम्म आफुले रोजेको माध्यमवाट सहभागिता जनाउन र आफ्ना चाहना मौलिक स्वरुपमा अभिव्यक्त गर्ने मौका दिइनु पर्छ । यद्यपि त्यस्ता पक्षको तर्फवाट राय राख्ने अन्य व्यक्ति वा समूह पनि हुनसक्छन ।

५. समयवद्धताः बजेट तथा नीति चक्रको प्रत्येक चरणमा सहभागी भई आफ्नो राय राख्न सर्वसाधारणलाई पर्याप्त समय दिइनुपर्छ ।अन्य विभिन्न विकल्प रहेको अवस्थामा सकेसम्म चाँडो सहभागी गराइनुपर्छ र आवश्यकता अनुसार पटक पटक पनि सहभागी गराइनु पर्छ ।

६. गहिराइः सम्वन्धित नीतिगत उद्देश्य, विकल्प वा वैकल्पिक छनोटहरु प्रकाश पार्नुका साथै सम्वन्धित नीति वा निर्णयवाट पर्नसक्ने सम्भाव्य सामाजिक, आर्थिक र वातावरणिय प्रभाव पहिचान गर्ने र सम्वन्धित नीति वा निर्णयका विभिन्नता पनि समावेश गरी हरेक जनसहभागिताका लागि पर्याप्त सूचना प्रवाह गरिनुपर्छ । यसका साथै सहभागीहरुको सुझाव सम्वन्धित नीतिमा समावेश भए वा नभएको सम्वन्धमा स्पष्ट जानकारी दिने व्यवस्था पनि गरिनुपर्छ ।

७. अनुपातीः सम्वन्धित नीति वा सबालको स्तर तथा प्रभावको आँकलन गरि सहभागिताको विभिन्न पद्धतिहरुको प्रयोग गरिनुपर्छ ।

८. दिगोपनाः एक अर्काको अनुभव तथा ज्ञान साट्न परस्पर विश्वास अभिवृद्धि गर्न, उपयुक्तता र प्रभावकारिताका आधारमा जनसहभागितालाई संस्थागत गर्न, प्राप्त पृष्ठपोषणका आधारमा वित्तीय नीति सम्वन्धित निर्णयको पुनरावलोकन हुने कुराको सुनिश्चितता प्रदान गर्न तथा विगतका अनुभवको लेखाजोखा गरी आगामी दिनका लागि सुधारका क्षेत्र पहिल्याउन राज्य र गैर राज्य निकायहरुका बीच निरन्तर साक्षत्कार हुनुपर्छ ।

९. परिपूरकरताः सहभागिताका पद्धतिहरुले शासकीय अभ्यास तथा जवाफदेहिता प्रणालीहरुको प्रभावकारिता अभिवृद्धि र कमी पूर्तिमा योगदान गर्ने कुराको सुनिश्चितता गरिनुपर्छ ।

१०. परस्परता(रेसिपोर्सिटी)ः जनसहभागिताकका गतिविधिमा संलग्न हुने राज्य तथा गैर राज्य पक्ष दुवैले आफ्ना उद्देश्य आफुले अघि बढाउन चाहेको विषय आफुले प्रतिनिधित्व गर्ने पक्ष आदि विषयमा

आफुलाई खुला रुपमा प्रस्तुत गर्नुपर्छ ।

इन्टरनेसनल एसोसिएसन फर पव्लिक पार्टिसिपेसन(आइएपी)

आइएपीले सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनमा नागरिक सहभागिता पाँच तहमा गर्न सकिने उल्लेख गरेको छ ।

१. सुचना प्रवाह/जानकारीः समस्या र समाधानका उपायहरुको सन्तुलित र वस्तुपरक सूचना उपलब्ध गराउने ।

२. परामर्शः विश्लेषण विकल्प वा निर्णयहरुका सन्दर्भमा जनताको पृष्ठपोषण प्राप्त गर्ने ।

३. सहभागीः जनचासो तथा अपेक्षाहरु निरन्तर ग्रहण गर्ने सुनिश्चितता सहित निर्णय प्रकृया पूरा नहुँदासम्म प्रत्यक्ष जनतासँगै बसेर कार्य गर्ने ।

४. साझेदारी/सहकार्यः विकल्पहरुको विकास र समाधान पहिचान गर्ने लगायत निर्णयका हरेक पक्षमा साझेदारी गर्ने ।

५. सशक्तीकरणः अन्तिम निर्णयको अधिकार नै आमनागरिकलाई दिने ।

प्रस्तावित नागरिक सहभागिता रणनीतीमा उल्लेखित नागरिक सहभागिता गराउनमा देखिएका केही कमजोर पक्षहरु

१. सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनका हरेक चरणमा सूचना खुलासाको विधि निर्धारण र अभ्यास प्रदेश र स्थानीय तहमा झन कमजोर रहेको छ ।

२. बजेट प्रकृया लगायतमा नागरिक सहभागिताका चरण र क्षेत्र निर्धारण, सोको अग्रिम जानकारी, पृष्ठपोषणको अभिलेखन, विश्लेषण र प्रयोगका लागि व्यवस्थित पद्दति नरहेको ।

३. केही प्रदेशले मध्यकालीन खर्च संरचना समेत नवनाएको तथा प्रकाशन पनि नगरेको ।अधिकांश स्थानीय तहले मध्यकालीन खर्च संरचनाका लागि अझै सोच नवनाएको ।

४. परियोजना वैंकको व्यवस्थापनमा पारदर्शी र समभागितामूलक हुन नसकेको ।

५. नागरिकवाट लिएका सुझावको अवस्था जानकारी दिन नसक्दा आम नागरिकको रचनात्मक सहभागिताका लागि उत्प्रेरित गराउन नसकिएको ।

६. बृहत अर्थशास्त्रीय विश्लेषण आय र व्ययको प्रक्षेपण लगायत पूर्व बजेट विवरण कम्तीमा एक महिना पहिले पूर्व बजेट छलफल तथा परामर्श गरी नागरिकको पृष्ठपोषण लिने अभ्यासको कमी ।

७. संसदमा बजेट छलफलमा नागरिकको सुझाव लिने अभ्यास नभएको ।

८. बजेट कार्यान्वयनको अनुगमन तथा मुल्यांकन र समिक्षाहरुमा नागरिकको सहभागिता शून्यप्राय रहेको ।

९. योजना छनोटमा नागरिक सहभागिता नखोजिएको ।

१०. महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले हाल सीमित मात्र बजेट कार्यान्वयनको वित्तिय सूचना सार्वजनिक गरेकोमा राजस्व, खर्च तथा सम्पतीको तथ्यांकलाई खुलारुपमा सार्वजनिक गर्न नसकेको ।

११. महालेखापरीक्ष कार्यालयले लेखापरीक्षण योजना निर्माण देखि प्रतिवेदनसम्ममा नागरिक संलग्नता गराउन नसकेको ।

१२. सार्वजनिक खरिद प्रणालीमा सूचना प्रविधिको प्रयोग भएपनि खरिद कार्यान्वयनको चरणको जानकारी

दिने पद्दती विकास नभएको ।

१३. सार्वजनिक सुनुवाईमा समेत नागरिक सहभागिताका विधि पद्दतिको अवलम्वन नगरेको ।

नेपालमा जनहभागिताका लागि केही कानूनी प्रवन्धहरु

१. **नेपालको संविधान**: राज्यका निर्देशक सिद्धान्त तथा नीति अन्तर्गत विकास सम्वन्धी नीतिमा विकास निर्माणको प्रकृयामा स्थानीय जनसहभागिता अभिवृद्धि गर्ने उल्लेख छ ।धारा ५१(ख) ४ मा शासन व्यवस्था सम्वन्धी नीतिमा सार्वजनिक प्रशासनलाई स्वच्छ, निष्पक्ष, पारदर्शी, भ्रष्टाचारमुक्त, जनउत्तरदायी र सहभागितामूलक बनाउँदै सेवा प्रवाहमा समान र सहज पहुँच सुनिश्चित गर्ने र सुशासन प्रत्याभूत गर्ने उल्लेख छ । मौलिक हक अन्तर्गत धारा २७ सूचनाको हक अनुसार प्रत्येक नागरिकलाई आफ्नो वा सार्वजनिक सरोकारको कुनै पनि विषयको सूचना माग्ने र पाउने हक हुनेछ ।

२. **आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तिय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ र नियमवाली २०७७**

ऐनको दफा ५(६)मा अर्थ मन्त्रालयले तीनै तहको एकीकृत वित्तीय विवरण प्रत्येक बर्षको पुस मसान्तभित्र सार्वजनिक गर्नुपर्दछ ।दफा ११(१) अनुसार विनियोजन विधेयक पेश हुनुभन्दा कम्तिमा पन्ध्र दिन अगाडि अर्थ मन्त्रीले विनियोजन विधेयकमा समावेश हुने सरकारका बजेट तथा कार्यक्रमका सिद्धान्त र प्राथमिकता विवरण संघिय संसदमा प्रस्तुत गर्नुपर्नेछ । दफा ११(२) मा उक्त सिद्धान्त र प्राथमिकतामा कुनै सुझाव वा निर्देशन भए सात दिनभित्र अर्थ मन्त्रालयमा पठाउन सक्नेछ भन्ने व्यवस्था छ । हरेक आर्थिक वर्षको लागि बजेट भाषण, आर्थिक सर्वेक्षण लगायतका वित्तीय प्रतिवेदनहरु तथा कानूनहरु सार्वजनिक गरिने गरेको छ ।

ऐनको दफा ३३ (३-ग) मा रहेको आन्तरिक लेखापरीक्षकले आन्तरिक लेखापरीक्षक गर्दा सार्वजनिक वित्तीय जवाफदेहिता र पारदर्शिताको पक्षलाई समेत ध्यान दिनुपर्ने व्यवस्था छ । आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन २०७६ को दफा ५६ ले ऐनले तोकेको सम्वन्धित कार्यालयको प्रतिवेदन सार्वजिक गर्नुपर्ने समावधिमा ७ दिनमा नबढाई विद्युतीय माध्यमबाट समेत सार्वजनिक गर्नुपर्ने प्रवन्ध गरेको छ । नियमावलीको नियम ८० मा हरेक सरकारको लगानी रहेका सार्वजनिक संस्थानले आय, व्यय, ऋण तथा दायित्व, बेरुजु लगायतका सूचना सहितको प्रतिवेदन अर्थमन्त्रालयमा पेस गर्नुपर्ने र त्यसका आधारमा अर्थ मन्त्रालयले एकीकृत प्रतिवेदन सार्वजनिक गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

३. **सूचनाको हक सम्वन्धी ऐन, २०६४ र नियमावली, २०६५**

ऐनको दफा ३ मा केही अपवाद वाहेक सवै सूचनामा नागरिकको पहुँच हुने व्यवस्था गरेकोले बजेट प्रक्रियाका हरेक सूचनामा नागरिकको पहुँच हुने अवस्था रहेको छ। ऐनको दफा ४ ले सूचना प्रवाहको कार्यलाई सार्वजनिक निकायको दायित्व अन्तर्गत समावेश गरेको छ । दफा (५) मा विभिन्न १९ प्रकारका सूचना अद्यावधिक गरी प्रत्येक ३ महिनामा प्रकाशन गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ। ऐनको दफा ५ को उपदफा ३ अन्तर्गत स्वतः खुलासा गर्नु पर्ने सूचनाको सूचीमा सार्वजनिक निकायको आम्दानी, खर्च तथा आर्थिक कारोबार सम्बन्धी विवरण समेत अद्यावधिक गरी प्रकाशन गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ भने सूचनाको हक सम्बन्धी नियमावली, २०६५ मा अघिल्लो आर्थिक बर्षमा सार्वजनिक

निकायले कार्यान्वयन गरेका कार्यक्रम तथा आयोजना सम्बन्धी विवरण, सार्वजनिक निकायले प्राप्त गरेको वैदेशिक सहायता, ऋण, अनुदान, प्राविधिक सहायता तथा त्यस्तो संझौता सम्बन्धी विवरण, सार्वजनिक निकायले सञ्चालन गरेको कार्यक्रम र सोको प्रतिवेदन प्रत्येक ३ महिनामा अद्यावधिक गरी सार्वजनिक गर्नुपर्ने व्यवस्था छ ।

४. **सुशासन ऐन, २०६४ र नियमावली, २०६५**

ऐनको दफा २० मा सार्वजनिक चासोको विषय कार्यान्वयन गर्दा सरोकारवाला तथा नागरिक समाजसंग परामर्श गर्न सकिने व्यवस्था रहेको छ । त्यसैगरी ऐनको दफा २८ मा नेपाल सरकारले कुनै परियोजना वा आयोजना जनताको प्रत्यक्ष सहभागिता र स्वामित्वमा सञ्चालन हुने व्यवस्था मिलाउन सक्ने उल्लेख छ । ऐनको दफा (३०) मा प्रदेश, जिल्ला र स्थानीय तहमा कार्यगर्ने कार्यालयका प्रमुखले आफ्नो कार्यालयको कामसंग सम्बन्धित विषयमा सार्वजनिक सुनुवाइ गर्नु पर्ने व्यवस्था रहेको छ । त्यसैगरी सुशासन (संचालन तथा व्यवस्थापन) नियमावली को नियम १० मा रहेको निर्णयको पारदर्शिता सम्बन्धी प्रावधान, नियम १२ मा रहेको सार्वजनिक चासोका विषयको छलफलमा नागरिकलाई सहभागी गराउँदा मनासिब समय दिई उपस्थितिको सूचना दिनुपर्ने ब्यवस्था, नियम १७ मा रहेको आयोजना छनोट देखि कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याबूकन सम्मका चरणमा जनसहभागिता गाराउनुपर्ने व्यवस्था, नियम १९ मा रहेको प्रत्येक ४ महिनामा गरिनुपर्ने सार्वजनिक सुनुवाइमा आफ्नो कार्यालयबाट चालु आर्थिक बर्षमा सञ्चालन गर्न लागिएका योजना, परियोजना, कार्यक्रम बजेट आदिको जानकारी दिने तथा आफूले सञ्चालन गरेका कार्यक्रमको सकारात्मक र नकारात्मक विषयको जानकारी दिनुपर्ने व्यवस्थाले जिल्ला तहका कार्यालय मार्फत् हुने बजेट प्रक्रियामा नागरिक सहभागिताका लागि आधारभूत कानुनी प्रवन्ध रहेको देखिन्छ । त्यसैगरी नियम २० मा रहेको नुडल अधिकृत तोक्नुपर्ने र गुनासोको समयमा नै सम्बोधन गर्नुपर्ने व्यवस्थालाई सेवा प्रवाह मात्र नभई वित्त व्यवस्थापन प्रक्रियामा रहेको नागरिकको गुनासो सुन्ने र सम्बोधन गर्ने प्रवन्धका रुपमा लिन सकिन्छ ।

५. **सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३**

ऐनको दफा ९ बमोजिम सार्वजनिक खरिद गर्दा खुला बोलपत्रको विधिबाट गर्नुपर्ने व्यवस्था, ऐनमा रहेका बोलपत्र आह्वानको सूचना सार्वजनिक गर्नुपर्ने, खरिद सम्झौता सम्बन्धी जानकारी सार्वजनिक गर्नुपर्ने (दफा १४), सम्झौता सम्बन्धी विवरण सार्वजनिक गर्नुपर्ने सम्बन्धी व्यवस्था, उपभोक्ता समितिबाट सार्वजनिक निर्माण कार्य गराउन सकिने सम्बन्धी व्यवस्थाले सार्वजनिक खरिद सम्बन्धी सूचनामा नागरिकको पहुँचका लागि कानुनी वातावरण बनेको देखिन्छ ।

६. **स्थानीय सरकारहरूको कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमा दिग्दर्शन तथा नमुना कार्यविधिहरू**

स्थानीय तहहरूले बजेट तर्जुमा गर्दा संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले निर्माण गरेको बजेट तर्जुमाको नमुना दिग्दर्शनलाई आधारित बनाएर निम्नानुसारका सात चरणको बजेट तर्जुमा अभ्यास गर्ने गरेको पाइन्छ ।

१)	संघ तथा प्रदेशबाट वित्तीय हस्तान्तरणको खाका एवं वजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा मार्गदर्शन प्राप्त गर्ने

२)	स्रोत अनुमान तथा कुल बजेट सीमा निर्धारण

३)	बस्ती र टोल स्तरबाट आयोजना/ कार्यक्रम छनौट

४)	वडास्तरीय आयोजना/कार्यक्रमहरूको प्राथमिकीकरण

५)	बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा

६)	नगर कार्यपालिकाको बैठकबाट बजेट तथा कार्यक्रम स्वीकृत गर्ने

७)	नगर सभाको बैठकमा बजेट तथा कार्यक्रम स्वीकृत गर्ने

केन्द्रीय बजेट प्रकृयामा नागरिक सहभागिताका केही उदाहरणहरु

- मेक्सिको सरकारले शैक्षिक सुधार परियोजनामा शिक्षा क्षेत्रको कार्यक्रम तर्जुमामा सहभागिता र साझेदारीमा कार्यान्वयन गरेको ।
- आयरल्यान्डमा बजेट तथा आर्थिक विषयको निरन्तर अध्ययन र प्रतिवेदन तयार पार्ने र पूर्व बजेट विवरणको मस्यौदा तयार गरी निर्धारित समयमा सरकारलाई उपलब्ध गराउने जिम्मेवारी सहित नागरिक स्तरका स्वतन्त्र विशेषज्ञ रहने परामर्श परिषद क्रियाशील रहेको
- ब्राजिलमा त्यहाँको संविधानमा सवै तहमा व्यवस्थापन परिषदको प्रवन्ध रहेको र त्यसले सवै क्षेत्र नीति तथा प्राथमिकता निर्धारणका लागि नागरिक समुदायसँग विभिन्न चरणमा छलफल गर्ने गरेको
- न्युजिल्याण्ड सरकारले हरेक वर्ष बजेटका प्रमुख प्राथमिकता राजस्व खर्च तथा अपेक्षित उपलब्धि सहितको नागरिक बजेट प्रकाशन गर्ने गरेका
- भारत सरकारले हरेक वर्षको डिसेम्वर महिनामा आगामी बजेटका विभिन्न पक्षका बारेमा अर्थमन्त्री र नागरिक समाजका सदस्यहरुका वीच निर्धारित समय र एजेण्डामा प्रत्यक्ष अन्तर्क्रिया गर्ने गरेका
- कोरिया सरकारको रणनीति तथा वित्त मन्त्रालयले वित्तीय नीतिमा सुझाव दिन नागरिक संघ संस्थाका प्रतिनिधि र विज्ञ समेत रहेको ३० सदस्यीय समिति बनाई बजेटका विभिन्न पक्षमा सरकारलाई सुझाव दिनुका साथै बजेट वित्तीय नीति कार्यान्वयनमा अघि अनुमोदन गर्न वा नगर्न सक्छ ।
- ग्वाटेमालामा संसदमा बजेट छलफलका क्रममा नागरिकले बजेटको कुनै पनि विषयमा छलफलका लागि आवेदन दिन सक्ने व्यवस्था गरेको छ ।
- बेलायत सरकारले बजेट प्रस्तावमा नागरिक सुझाव प्राप्तिका लागि ८ हप्ताको समय उपलब्ध हुने गरि बजेट तालिका निर्धारण गरेको छ । यसवाट नागरिकले आर्थिक विधेयक तथा प्रस्तावित कर लगायतका विषमा सुझाव दिने र सुझवा संवोधन सम्वन्धि प्रतिवेदन सार्वजनिक गर्ने गरिएको ।

- वंगलादेशमा सार्वजनिक खरिद प्रकृया सुधार परियोजना अन्तर्गत सरकार र ब्राक विश्व विद्यालयको साझेदारमा केही जिल्लामा नागरिक तहवाट सार्वजनिक खरिद अनुगमनको गर्ने गरेको ।
- फिलिपिन्समा लेखापरीक्षण आयोगले नागरिक संघ संस्थासँग मिलेर लेखापरीक्षण गर्ने नवीन अभ्यास गरिरहेको ।
- पेरुको संसदले लेखापरीक्षणको प्रतिवेदन आफ्नो बेभसाइटमा प्रकाशन गरी संसदमा नागरिकलाई राय पठाउन सूचना प्रकाशन गर्ने गरेको

उक्त रणनीती सम्वन्धी अध्ययनले सुझाएका सुधारहरु

१. संघीय स्तरमा आवधिक तथा रणनीतिक योजना निर्माणको विभिन्न चरणमा विज्ञ तथा नागरिक संघ संस्थाको सहभागिताका लागि आधारभूत विधि निर्धारण गर्ने र यी दस्तावेजको प्रारम्भिक मस्यौदा सार्वजनिक गर्ने र त्यसमा सुझाव तथा पृष्ठपोषणको माध्यम खुलाई सार्वजनिक सूचना गर्ने ।

२. मध्यकालीन खर्च संरचना निर्माणको क्रममा तयार हुने प्रारम्भिक मस्यौदामा आधारित रहेर राजस्व तथा खर्चको संरचना र प्राथमिकतामा नागरिक संघ संस्था तथा सर्वसाधारणको सुझाव प्राप्तिका लागि सार्वजनिक गर्ने र यसको प्रकाशनलाई समयवद्ध बनाई राष्ट्रिय योजना आयोग र अर्थ मन्त्रालयको बेभसाइटमा राख्ने ।

३. परियोजना वैंकमा रहने आयोजना छनोट देखि बजेट विनियोजन सम्मको लागि जनसहभागिताको पद्दति सार्वजनिक गरि सोही अनुसार सहभागिता तथा सार्वजनिकिकरण सुनिश्चित गरिनुपर्छ ।

४. संसदमा बजेट पेश हुनुभन्दा कम्तीमा १ महिना अगावै पूर्व बजेट विवरण तयार गरी संसदमा पेश गर्ने र संसदले नागरिकवाट सुझाव संकलन गर्ने ।

५. संसदमा बजेट छलफलका चरणमा नागरिक सहभागिताको विधि निर्धारण गरी नागरिकलाई पारदर्शी तवरवाट सहभागिता गराउने जसमा छलफलको एजेण्डा छलफल अगावै सार्वजनिक गर्ने ।

६. राजस्व परामर्श समिति/ वोर्डले प्राप्त सुझावको उपयोगको जानकारी सर्वसाधरणको जानकारीमा ल्याउने र नागरिकसँग प्रत्यक्ष संवादको विधि पनि अवलम्वन गर्ने ।

७. विषयगत मन्त्रलाय, अर्थमन्त्रालय र राष्ट्रिय योजना आयोगलले समेत बजेट तर्जुमाका चरणमा लक्षित बर्ग समुहको सहभागिताको विधि निर्धारण गरि सोही अनुसार लिएका सुझाव कार्यान्वयनको प्रतिवेदन सार्वजनिक गरिनुपर्छ ।

८. कार्यक्रमको शीर्षक र उपशिर्षकमा लैङ्गिक संकेत उल्लेख गरी प्रतिवेदन गर्ने ।

९. नागरिक बजेट अप्राविधिक भाषामा प्रकाशन गर्ने र मेशिन रिडेवल फर्म्याटमा वेब पोर्टलमा पनि सार्वजनिक गर्ने ।

१०. नागरिकले आफ्नो निर्वाचन क्षेत्रको प्रतिनिधिलाई सुझाव दिने र संसदले बजेटको दफावार छलफल गर्नुअघि नागरिक सुनुवाई गर्नुपर्ने ।

११. नागरिकवाट प्राप्त सुझावको संसद सचिवालयलले सार्वजनिक गर्ने ।

१२.	विपद व्यवस्थापनमा भएको खर्च सार्वजनिक खर्च हरेक महिना जानकारी गराउने
१३.	महत्वपूर्ण पूर्वाधार निर्माणको वार्षिक रुपमा तेस्रो पक्ष अनुगमन तथा लाभग्राही समुदायसँग परामर्श गर्ने ।
१४.	बजेटको मध्यावधि समीक्षाको क्रममा पनि नागरिक तथा नागरिकको प्रतिनिधिमूलक संस्थावाट बजेट कार्यान्वयनमा देखिएका कमजोरी सुधारका लागि सुझाव लिने प्रवन्ध गर्ने ।
१५.	बजेटको कार्यान्वयन तथा सम्पति(लगानी समेत) र दायित्व(ऋण समेत)को हरेक त्रैमासिक प्रतिवेदन सार्वजनिकिकरण गर्ने ।
१६.	लेखापरीक्षणको क्रममा लेखापरीक्षण योजना बनाउने देखि लेखापरीक्षण प्रतिवेदन सार्वजनिक गर्ने चरणमा नागरिकको संलग्नता तथा पहुँच सुनिश्चित गर्न उपयुक्त विधि निर्धारण र अभ्यास गर्नुपर्ने ।
१७.	संसदको सार्वजनिक लेखा समितिले लेखापरीक्षण प्रतिवेदनमा गरिने छलफल तथा फलोअप छलफलमा समेत नागरिक सहभागिताको विधि निर्धारण गरि नागरिक सहभागी गराउनु पर्ने ।

सन्दर्भ सामग्रीहरु

१.	नेपालको संविधान

२.	खुला बजेट सर्वेक्षण विश्व प्रतिवेदन २०१९ र २०२१

३.	आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तिय उत्तरदायित्व ऐन तथा नियमावली

४.	सुचनाको हक सम्वन्धि ऐन तथा नियमावली

५.	सुशासन सम्वन्धी ऐन तथा नियमावली

६.	सार्वजनिक खरिद ऐन तथा नियमावली

७.	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको आ. व. २०७७/७८(एक्तिसौं) प्रतिवेदन

८.	ट्रान्सपरेन्सी इन्टरनेशनलको २०२१ को करप्सन परसेप्सन इन्डेक्स प्रतिवेदन

९.	पेफा सचिवलायलले तयार गरेको नेपालमा सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनमा नागरिक संलग्नता सम्वन्धी मस्यौदा रणनीति

१०.	महालेखा परीक्षकको अन्ठाउन्नौ वार्षिक प्रतिवेदन २०७८

११.	महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको आ. व. २०७७/७८ आन्तरिक लेखापरिक्षणको प्रतिवेदन २०७८

सरकारी लेखा प्रणालीमा वित्तीय प्रतिवेदन

*राम चन्द्र शर्मा**

१. पृष्ठभूमिः

वित्तीय प्रतिवेदन लेखा प्रणालीको एक प्रमुख अंग हो। यसले संगठनमा भएका आर्थिक क्रियाकलापहरु र संगठनको आर्थिक अवस्थाको बारेमा जानकारी प्रदान गर्दछ । अर्को अर्थमा भन्नुपर्दा यो संगठनको आर्थिक क्रियाकलाप र आर्थिक अवस्था देखाउने ऐना हो । यसमा संगठनको आम्दानी, खर्च, नाफा, नोक्सान, सम्पत्ति, दायित्व आदी विषयहरु उल्लेख गरिएको हुन्छ । सरकारी लेखा प्रणालीमा पनि वित्तीय प्रतिवेदनले सरकारको आर्थिक क्रियाकलाप र आर्थिक अवस्थाको बारेमा चित्रण गर्दछ । वित्तीय प्रतिवेदनमा सरकारको राजस्व, ऋण, अनुदान/सहायता, खर्च, सम्पत्ति, दायित्व आदी जस्ता विषयहरु समेटिएको हुन्छ । वित्तीय प्रतिवेदनहरू सामान्यतया मासिक, त्रैमासिक र बार्षिक रुपमा पेश/प्रकाशन गरिन्छ। आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व सम्बन्धी ऐन, २०७६ को दफा २ मा वित्तीय प्रतिवेदनको परिभाषा गरिएको छ। जस अनुसार *"वित्तीय विवरण भन्नाले नेपाल सरकारले स्वीकृत गरेको लेखामान बमोजिम कुनै निश्चित अवधिमा भएको कारोबारको समष्टिगत स्थिति दर्शाउने उद्देश्यले शीर्षक समेत खुल्नेगरी तोकिएको लेखामान बमोजिम तयार गरिएको विवरण सम्झनु पर्छ र सो शब्दले कारोबारको स्थिति दर्शाउने गरी शीर्षकको आधारमा बनाइएको बजेट अनुमान, निकासा, खर्च, आम्दानी, दाखिला र बाँकी रकम खुलाइएको प्राप्त र भुक्तानी विवरण तथा तोकिएका अन्य विवरण र सो विवरणसँग सम्बन्धित लेखा टिप्पणी तथा खुलासालाई समेत जनाउँछ ।"* भनि परिभाषित गरेको छ ।

२. **कानूनी व्यवस्थाः**

आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व सम्बन्धी ऐन, २०७६ र आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व सम्बन्धी नियमावली, २०७७ मा वित्तीय विवरण सम्बन्धमा विभिन्न व्यवस्थाहरु गरेको छ। सञ्चित कोषको लेखांकन गर्ने निकाय महालेखा नियन्त्रक कार्यालय, प्रदेश सरकार, स्थानीय निकाय, केन्द्रीय निकाय तथा आर्थिक कारोबार गर्ने सबै निकायले गर्ने प्रतिवेदनको विषयमा स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ ।

* *उप-महालेखा नियन्त्रक, महालेखा नियन्त्रक कार्यालय।*

एकीकृत वित्तीय विवरण भन्नाले केन्द्रीय स्तरको कार्यालयबाट प्राप्त वित्तीय विवरण, कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त हुने जिल्लागत विवरण, प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालय र स्थानीय तहबाट प्राप्त विवरण, नेपाल सरकारलाई प्राप्त हुने बैदेशिक सहायता, आन्तरिक ऋण तथा लगानी सम्बन्धी विवरण समेतको आधारमा महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले एकीकृत गरी वार्षिक रुपमा तयार गर्ने विवरण सम्झनु पर्छ भनी कानूनले परिभाषित गरेको छ ।

३. प्रतिवेदनको ढाँचा र मानदण्डः

वित्तीय विवरणलाई व्यवस्थित बनाउनको लागि नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान (Nepal Public Sector Accounting Standards-NPSAS) र महालेखा परीक्षकबाट स्वीकृत फाराम (मलेपफा) दुई महत्वपूर्ण कानूनी आधारहरु हुन् । International Public Sector Accounting Standard (IPSAS) का आधारमा नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान (Nepal Public Sector Accounting Standards-NPSAS) तयार गरी नेपाल सरकारले मिति २०६८/०५/३० को निर्णय अनुसार कार्यान्वयनमा रहेको छ। संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहले नेपाल सरकारबाट स्वीकृत लेखामान बमोजिम वित्तीय विवरण तयार गर्नु पर्नेछ भन्ने व्यवस्था कानूनले गरेको छ। यस लेखामानले वित्तीय विवरणमा हुनुपर्ने विषबस्तु र वित्तीय विवरण तयारका आधारहरु प्रस्तुत गरेको छ। यस लेखामानको प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट वित्तीय विवरणलाई मानदण्डमा आधारित बनाएर अन्तराष्ट्रिय स्तरमा तुलनायोग्य बनाउन सकिन्छ ।

नेपालको संविधानको धारा ४२१ को उपदफा (४) मा *"लेखा संघीय कानून बमोजिम महालेखा परीक्षकले तोकेको ढाँचामा राखिनेछ ।"* भन्ने व्यवस्था भए बमोजिम लेखा ढाँचा महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट तयार गरी महालेखा परीक्षकबाट स्वीकृत गरिन्छ। महालेखा परीक्षकबाट स्वीकृत गरिएको लेखा ढाँचा बमोजिम संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले प्रयोग गर्नु पर्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ। आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व सम्बन्धी ऐन र नियमावलीमा विवरण महालेखा परीक्षकले तोकेको ढाँचामा बनाउनु पर्नेछ भन्ने व्यवस्था रहेको र लेखा ढाँचामा वित्तीय विवरणका लागि विभिन्न फारामहरू निर्धारण गरिएको छ। महालेखा परीक्षकबाट स्वीकृत वित्तीय विवरणका फारामहरू निम्नानुसार रहेका छन् ।

क) विनियोजन

- खर्चको फाँटबारी (मलेपफा नं. २१०)
- फर्स्यौट हुन बाँको पेश्कीको मास्केवारी (मलेपफा नं. २११)
- खर्च शिर्षगत बजेट र खर्चको वित्तीय विवरण (मलेपफा नं. २१३)
- दातृ निकायगत बजेट र खर्चको वित्तीय विवरण (मलेपफा नं. २१४)
- निकायगत खर्च तथा अनुदानको वार्षिक विवरण (मलेपफा नं. २१७)

ख) राजस्व

- राजस्व/आम्दानीको आर्थिक विवरण र फाँटबारी (मलेपफा नं. ११०)
- राजस्व/आम्दानीको लगत र असुली प्रतिवेदन (मलेपफा नं. ११४)

ग) धरौटी

- धरौटीको वित्तीय विवरण (मलेपफा नं. ६०७)

घ) कार्यसंचालन कोष

- सरकारी कोषको प्राप्ति र भुक्तानीको एकीकृत वार्षिक प्रतिवेदन (मलेपफा नं. २१५)

ङ) सम्पत्ति तथा दायित्व

- जिन्सी मौज्दातको वार्षिक विवरण (मलेपफा नं. ४१३)
- दिर्घकालिन दायित्वको विवरण (मलेपफा नं. ७०९)

च) ऋण तथा लगानी

- आन्तरिक/वैदेशिक ऋण गोस्वारा प्रतिवेदन (मलेपफा नं. ७०५)
- शेयर लगानीको गोश्वारा प्रतिवेदन (मलेपफा नं. ७५४)
- ऋण लगानीको गोश्वारा प्रतिवेदन (मलेपफा नं. ७५५)
- शेयर लगानीको आवधिक प्रतिवेदन (मलेपफा नं. ७५७)
- ऋण लगानीको आवधिक प्रतिवेदन (मलेपफा नं. ७५८)
- शेयर तथा ऋण लगानीको एकीकृत वार्षिक प्रतिवेदन (मलेपफा नं. ७५९)

छ) एकीकृत वित्तीय विवरण

- सञ्चित कोषको प्राप्ती र भुक्तानीको एकीकृत वार्षिक प्रतिवेदन (मलेपफा नं. २७०)
- संघ र प्रदेश सरकारको कोषको प्राप्ती र भुक्तानीको एकीकृत वार्षिक प्रतिवेदन (मलेपफा नं. २७१)
- स्थानीय सरकारको कोषको प्राप्ती र भुक्तानीको एकीकृत वार्षिक प्रतिवेदन (मलेपफा नं. २७२)
- प्रदेश र स्थानीय तहको मासिक/चौमासिक वित्तीय प्रतिवेदन (मलेपफा नं. २७५)

४. प्रतिवेदन गर्ने निकायको जिम्मेवारीः

आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व सम्बन्धी ऐन र नियमावलीमा आर्थिक कारोबार सम्बन्धित सम्पूर्ण निकायहरुको वित्तीय प्रतिवेदन सम्बन्धमा स्पष्ट जिम्मेवारी तोकेको छ। कुन कुन निकायले कुन विषयसँग सम्बन्धित वित्तीय विवरणहरू कहिले कहिले र कुन कुन निकायमा बुझाउनु पर्ने भन्ने स्पष्ट व्यवस्था कानूनले

गरेको छ। वित्तीय प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्ने निकायलाई आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व सम्बन्धी ऐन र नियमावलीमा निर्धारण गरेको जिम्मेवारी निम्नानुसार रहेको छ ।

४.१. **आयोजना/कार्यालयः** वित्तीय विवरणको आधारभूत तह भनेको कार्यालय वा आयोजनाहरु हुन्। कार्यालय/आयोजनाहरुले विनियोजन, राजस्व, धरौटी, अन्य कोषहरु, सम्पत्ति र दायित्वको मासिक र बार्षिक विवरण पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था कानूनले गरेको छ । आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व सम्बन्धी ऐन र नियमावलीमा आयोजना/ कार्यालयको वित्तीय प्रतिवेदन सम्बन्धमा भएको व्यवस्था निम्नानुसार रहेको छ ।

- राजस्वको लगत तथा लेखा राख्ने, हिसाब भिडान गर्ने, वित्तीय विवरण तयार गर्ने, लेखापरीक्षण गराउने उत्तरदायित्व कार्यालय प्रमुखको हुनेछ।
- प्रत्येक कार्यालयले महिना समाप्त भएको सात दिनभित्र खर्चको फाँटवारी, फर्स्यौट हुन बाँकी पेस्कीको विवरण, राजस्व र धरौटीको विवरण, राजस्वको बैङ्क हिसाबको विवरण, धरौटीको हिसाब मिलान विवरण र सम्पत्ति तथा प्रतिबद्धताको विवरण सम्बन्धित कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयमा रहेको अभिलेखसँग रुजु गरी तालुक कार्यालयमा पठाउनु पर्नेछ। त्यसरी विवरण पठाउँदा बेरुजुको मासिक विवरण समेत समावेश गरी पठाउनु पर्नेछ ।
- वैदेशिक सहायता समावेश भएको आयोजनाको हकमा सम्बन्धित आयोजना वा कार्यालयले विवरण पठाउँदा वस्तुगत सहायता, सोझै भुक्तानी, टर्न की, प्राविधिक र अन्य सहायताको अतिरिक्त शोधभर्ना हुने रकम, खर्च शीर्षक, दातृपक्ष, स्रोतको प्रकार र भुक्तानी विधि समेतको विवरण खुल्ने गरी तालुक कार्यालयमा पठाउनु पर्नेछ ।
- जिम्मेवार व्यक्तिले आर्थिक वर्ष समाप्त भएको एक्काईस दिनभित्र कार्यालयको विनियोजन, राजस्व, धरौटी, पेश्की बाँकी विवरण, भुक्तानी हुन बाँकीको विवरण, अन्य कोषको वार्षिक वित्तीय विवरण र सम्पत्ति तथा दायित्वको विवरण तयार गरी सम्बन्धित कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयमा र कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्रमाणित भएको आर्थिक विवरण सात दिनभित्र तालुक कार्यालयमा पठाउनु पर्नेछ ।
- कार्यालयले आर्थिक वर्षभित्र भएको नगदी, जिन्सी तथा अन्य आय-व्ययको आर्थिक कारोबारको वार्षिक प्रतिवेदन तयार गरी आर्थिक वर्ष समाप्त भएको पैंतालीस दिनभित्र सम्बन्धित कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयमा पठाउनु पर्नेछ ।

४.२. **कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयः** वित्तीय प्रतिवेदनलाई गुणस्तरीय र यथार्थपरक बनाउन कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको छ । जिल्ला तहमा रहेर कोष व्यवस्थापन, निकासा व्यवस्थापन, आन्तरिक लेखापरीक्षण गर्ने र जिल्लागत रुपमा वित्तीय विवरण तयार गर्ने मुख्य जिम्मेवारी कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयको रहेको छ। आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय

उत्तरदायित्व सम्बन्धी ऐन र नियमावलीमा वित्तीय विवरणको सम्बन्धमा कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयको जिम्मेवारी निम्नानुसार रहेको छ।

- कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयले आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्रका कार्यालयलाई नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारबाट प्राप्त अनुदान, राजस्व बाँडफाँट अन्तर्गत प्राप्त रकम, आन्तरिक आय, ऋण तथा अनुदान र व्यय विवरण तथा कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व सम्बन्धी ऐनको दफा ४ को उपदफा (१) बमोजिम स्थानीय तहको आर्थिक कारोबारको एकीकृत वित्तीय विवरण तयार गरी प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालयमा र महालेखा नियन्त्रक कार्यालयमा पठाउनु पर्नेछ।
- कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयले जिल्लास्थित कार्यालयलाई दिएको भुक्तानी निकासाको आधारमा बजेट शीर्षक र कार्यालयको विवरण छुट्टिने गरी प्रत्येक केन्द्रीय निकायको नेपाल सरकारको स्रोत, वैदेशिक सहायताको भुक्तानी निकासाको विवरण, राजस्व, धरौटी, अन्य कोष तथा सम्पत्ति र प्रतिबद्धताको छुट्टाछुट्टै अभिलेख तयार गरी सोको प्रतिवेदन आर्थिक वर्ष समाप्त भएको दुई महिनाभित्र महालेखा नियन्त्रक कार्यालयमा पठाउनु पर्नेछ ।
- कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयले विवरण पठाउँदा बजेटमा समावेश भएको तर भुक्तानी निकासा दिनु नपर्ने वस्तुगत सहायता, सोभै भुक्तानी, टर्न की, प्राविधिक र अन्य सहायताको अतिरिक्त शोधभर्ना हुने रकम, खर्च शीर्षक, दातृपक्ष, स्रोतको प्रकार र भुक्तानी विधि समेत खुलाई पठाउनु पर्नेछ ।
- कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयले प्राप्त वित्तीय विवरणमा वार्षिक बजेट, रकमान्तर, निकासा, खर्च, बाँकी रकम, राजस्व, धरौटी र अन्य कोषको कारोबार समेत रुजु गरी महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले तोकिदिएको समयभित्र महालेखा नियन्त्रक कार्यालयमा र केन्द्रीय लेखा राख्ने तालुक कार्यालयमा पठाउनु पर्नेछ ।

४.३. **प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालय**: प्रदेशको सञ्चित कोषको संचालनको जिम्मेवारी प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालयको रहेको छ। प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालयले सम्बन्धित प्रदेशको एकीकृत वित्तीय विवरण तयार गर्ने जिम्मेवारी रहेको छ। तीन तहको एकीकृत वित्तीय विवरण तयारीको लागि प्रदेश र स्थानीय तहको प्रतिवेदन पनि आवश्यक पर्ने भएकोले सम्बन्धित प्रदेश र उक्त प्रदेशमा रहेका स्थानीय तहको वित्तीय प्रतिवेदन महालेखा नियन्त्रक कार्यालयमा पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व सम्बन्धी ऐन तथा नियमावलीमा गरेको छ। आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व सम्बन्धी ऐन र नियमावलीमा प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालयको वित्तीय प्रतिवेदन सम्बन्धमा भएको व्यवस्था निम्नानुसार रहेको छ।

- प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालयले आफ्नो कार्य क्षेत्रभित्रका कार्यालयलाई नेपाल सरकारबाट प्राप्त अनुदान र राजस्व ऋण तथा अनुदान र व्ययको विवरण र प्रदेशभित्रका स्थानीय तहको आर्थिक कारोबारको एकीकृत वित्तीय विवरण तयार गरी महालेखा नियन्त्रक कार्यालयमा पठाउनु पर्नेछ।

- प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालयले आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व सम्बन्धी ऐनको दफा ४ को उपदफा (२) बमोजिम तयार गरेको एकीकृत वित्तीय विवरण कात्तिक पन्ध्र गतेभित्र महालेखा नियन्त्रक कार्यालयमा पठाउनु पर्नेछ ।

४.४. **स्थानीय तह**ः तीन तहको सरकारको एकीकृत वित्तीय विवरण तयारीको लागि स्थानीय तहहरुको वित्तीय प्रतिवेदन आवश्यक हुन्छ। आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व सम्बन्धी ऐन र नियमावलीमा स्थानीय तहको वित्तीय प्रतिवेदन सम्बन्धमा भएको व्यवस्था निम्नानुसार रहेको छ ।

- स्थानीय तहले आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्रका कार्यालयलाई नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारबाट प्राप्त भएको अनुदान, राजस्व बाँडफाँड अन्तर्गत प्राप्त रकम, आन्तरिक आय, ऋण तथा अनुदान र व्ययको विवरण देखिने गरी एकीकृत विवरण तयार गरी सम्बन्धित प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालय र कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयमा पठाउनु पर्नेछ ।
- स्थानीय तहले आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व सम्बन्धी ऐनको दफा ४ को उपदफा (१) बमोजिम तयार गरेको एकीकृत वित्तीय विवरण असोज मसान्तभित्र सम्बन्धित प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालय र कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयमा पठाउनु पर्नेछ ।

४.५. **सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापन कार्यालय**ः सार्वजनिक ऋणको व्यवस्थापन र लेखांकन तथा लगानीको लेखांकनको जिम्मेवारी सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापन कार्यालयको रहेको छ । आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व सम्बन्धी ऐन र नियमावलीमा सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापन कार्यालयको वित्तीय प्रतिवेदन सम्बन्धमा भएको व्यवस्था निम्नानुसार रहेको छ ।

- सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापन कार्यालयले नेपाल सरकारको ऋण तथा लगानीको लेखा विवरण तथा प्रतिवेदन मासिक, त्रैमासिक तथा वार्षिक रूपमा महालेखा नियन्त्रक कार्यालय र अर्थ मन्त्रालयमा पेश गर्नु र पर्नेछ ।
- कार्यालयले मासिक प्रतिवेदन महिना समाप्त भएको सात दिनभित्र, त्रैमासिक प्रतिवेदन सो अवधि समाप्त भएको सात दिनभित्र र वार्षिक प्रतिवेदन आर्थिक वर्ष समाप्त भएको पैंतीस दिनभित्र पेश गर्नु पर्नेछ ।
- प्रतिवेदनमा ऋण सम्बन्धी कारोबारको उल्लेख गर्दा कारोबार भएको दिनमा कायम रहेको विनिमय दरमा नेपाली मुद्रा र सम्झौता अनुसारको विदेशी मुद्रा तथा दातृपक्ष समेत उल्लेख गर्नु पर्नेछ । विनिमय दर यकीन हुन नसकेमा प्रतिवेदन अवधिको अन्तिम दिन कायम रहेको विनिमय दर अनुसार नेपाली मुद्रा उल्लेख गरी प्रतिवेदन पेश गर्न सकिनेछ ।
- प्रतिवेदनमा लगानी सम्बन्धी कारोबार उल्लेख गर्दा प्रतिवेदन अवधिमा क्षेत्रगत निकायगत र स्रोतगत रूपमा शेयर तथा ऋण लगानी, लाभांश तथा व्याज प्राप्ति, साँवा फिर्ता, समायोजन थपघट र कुल लगानी उल्लेख गर्नु पर्नेछ ।

४.६. **केन्द्रीय निकाय**: मन्त्रालय, सचिवालय, आयोग जस्ता केन्द्रीय निकायहरुले आफू अन्तरगतका विभाग/ कार्यालय/आयोजनाको अख्तियारी, रकमान्तर, श्रोतान्तर, खर्च, सोधभर्ना लगायतका आर्थिक कारोबारको लेखांकन गरी केन्द्रीय लेखा राख्ने र सो को प्रतिवेदन गर्ने जिम्मेवारी केन्द्रीय निकायहरुको रहेको छ । आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व सम्बन्धी ऐन र नियमावलीमा सार्वजनिक केन्द्रीय निकायको वित्तीय प्रतिवेदन सम्बन्धमा भएको व्यवस्था निम्नानुसार रहेको छ ।

- महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले असोज मसान्तभित्र प्रत्येक आर्थिक बर्षको संघीय सञ्चित कोषको अतिरिक्त वैदेशिक अनुदान र ऋण सहायता तथा लगानीको लेखा र विनियोजन, राजस्व, धरौटी तथा अन्य कोषहरु सहितको केन्द्रीय लेखाको एकीकृत वित्तीय विवरण महालेखा परीक्षकको कार्यालय समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।
- लेखा उत्तरदायी अधिकृतले मातहत कार्यालयबाट विनियोजन, राजस्व, धरौटी र अन्य कोषकोसमेत वित्तीय विवरण तयार प्राप्त गरी एकीकृत वित्तीय विवरण र केन्द्रीय हिसाव तयार गरी असोज मसान्तभित्र महालेखा नियन्त्रक कार्यालयलाई उपलव्ध गराउनु पर्नेछ
- आफ्नो मन्त्रालय वा निकाय अन्तर्गतको सबै प्रकारका चल, अचल सम्पत्ति र दायित्वको अभिलेख राखी सोको विवरण असोज मसान्तभित्र महालेखा नियन्त्रक कार्यालयमा पठाउने जिम्मेवारी लेखा उत्तरदायी अधिकृतको हुनेछ ।
- लेखा उत्तरदायी अधिकृतले प्रत्येक आर्थिक बर्ष समाप्त भएको तीन महिनाभित्र लेखापरीक्षण नभएको वित्तीय विवरण (अन्अडिटेड प्रोजेक्ट फिनान्सियल स्टेटमेन्ट) तयार गरी महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्रमाणित गराई सम्बन्धित दातृपक्ष समक्ष पठाउनु पर्नेछ ।
- लेखा उत्तरदायी अधिकृतले अन्तिम लेखापरीक्षण भएको वित्तीय विवरण (अडिटेड प्रोजेक्ट फिनान्सियल स्टेटमेन्ट) सम्झौतामा तोकिएकोमा सोही अवधिभित्र र सम्झौतामा नतोकिएकोमा आर्थिक वर्ष समाप्त भएको छ महिनाभित्र सम्बन्धित दातृपक्ष समक्ष पठाउनु पर्नेछ।
- केन्द्रीय निकायले केन्द्रीय लेखा राख्दा वार्षिक बजेट, स्रोतान्तर, रकमान्तर, निकासा, खर्च, वस्तुगत सहायता, सोझै भुक्तानी, टर्न की, प्राविधिक र अन्य सहायता तथा शोधभर्ना हुने रकमको दातृपक्ष, स्रोतको प्रकार, भुक्तानी विधि समेत खुल्ने गरी लेखा राख्नु पर्नेछ । त्यसरी लेखा राख्दा राजस्व, धरौटी, अन्य कारोबार, सम्पत्ति तथा प्रतिबद्धताको समेत केन्द्रीय लेखा राख्नु पर्नेछ ।
- मन्त्रालय र केन्द्रीय निकायले चालू आर्थिक वर्षको बजेट कार्यान्वयनको अर्धवार्षिक मूल्याङ्कनको लागि पुस महिनासम्मको आम्दानी तथा खर्चको विवरण माघ पन्ध्र गतेभित्र महालेखा नियन्त्रक कार्यालयमा पठाउनु पर्नेछ ।
- मन्त्रालय र केन्द्रीय निकायले चालू आर्थिक वर्षको बजेट कार्यान्वयनको स्थिति मूल्याङ्कनको लागि वैशाख पन्ध्र गतेभित्र संशोधित अनुमान तयार गरी महालेखा नियन्त्रक कार्यालयमा पठाउनु पर्नेछ । त्यस्तो विवरणको आधारमा महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले एकीकृत विवरण तयार गरी

वैशाख मसान्तभित्र अर्थ मन्त्रालयमा पेश गर्नु पर्नेछ।

- केन्द्रीय निकायले आफ्नो र मातहतको कार्यालयको सम्पत्ति तथा दायित्वको अभिलेख राखी वार्षिक विवरण असोज मसान्तभित्र महालेखा नियन्त्रक कार्यालयमा पठाउनु पर्नेछ।

४.७. **महालेखा नियन्त्रक कार्यालयः** संघीय सञ्चित कोषको संचालन गर्ने, आन्तरिक लेखापरीक्षण गर्ने, नेपाल सरकारको एकीकृत वित्तीय विवरण तयार गर्ने, तीन तहको सरकारको एकीकृत वित्तीय विवरण तयार गर्ने लगायतका मुख्य जिम्मेवारी महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको रहेको छ। आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व सम्बन्धी ऐन र नियमावलीमा महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको वित्तीय प्रतिवेदन सम्बन्धमा भएको व्यवस्था निम्नानुसार रहेको छ।

- संघीय सञ्चित कोषको लेखा अद्यावधिक रुपमा राख्ने तथा त्यसको बार्षिक वित्तीय विवरण तयार गर्ने जिम्मेवारी महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको हुनेछ।
- केन्द्रीय लेखा तथा वित्तीय विवरणको आधारमा कात्तिक पन्ध्र गतेभित्र प्रत्येक आर्थिक बर्षको संघीय सञ्चित कोषको अतिरिक्त वैदेशिक अनुदान र ऋण सहायता तथा लगानीको लेखा र विनियोजन, राजस्व, धरौटी तथा अन्य कोषहरु सहितको केन्द्रीय लेखाको एकीकृत वित्तीय विवरण महालेखा परीक्षकको कार्यालयमा पेश पर्नेछ।
- संघीय सञ्चित कोष, प्रदेश सञ्चित कोष र स्थानीय सञ्चित कोष तथा अन्य सरकारी कोषको वित्तीय विवरणको आधारमा एकीकृत वित्तीय विवरण तयार गर्ने जिम्मेवारी महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको हुनेछ। महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले ऐनको दफा ५ को उपदफा (५) बमोजिम तयार गरेको विवरण पुष पन्ध्र गतेभित्र अर्थ मन्त्रालय र महालेखा परीक्षकको कार्यालयमा पठाउनु पर्नेछ।
- केन्द्रीय निकाय र कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणको आधारमा महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले कात्तिक मसान्तभित्र नेपाल सरकारको सम्पत्ति तथा दायित्वको एकीकृत विवरण तयार गरी महालेखा परीक्षकको कार्यालयमा पेश गर्नु पर्नेछ।

४.८. **अर्थ मन्त्रालय**

- अर्थ मन्त्रालयले महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त एकीकृत वित्तीय विवरण प्रत्येक वर्षको पुष मसान्तभित्र सार्वजनिक गर्नु पर्नेछ।
- अर्थ मन्त्रालयले एकीकृत वित्तीय विवरणलाई आफ्नो वेवसाईट वा अन्य माध्यममार्फत सार्वजनिक गर्नुपर्नेछ।

४.९. **गैरबजेटरी निकाय**

- प्रचलित कानून बमोजिम स्थापना वा गठन भएको बोर्ड, समिति वा यस्तै प्रकृतिका अन्य संस्थाले

नेपाल सरकारबाट कुनै अनुदान प्राप्त गरेको भए आफ्नो संस्थाको आर्थिक प्रशासन सम्बन्धी नियमावली वा विनियमावलीमा उल्लेख भएकोमा सोही बमोजिम र नभएकोमा यस नियमावली बमोजिम त्यस्तो अनुदान, आफ्नो आन्तरिक आम्दानी वा अन्य निकायबाट प्राप्त रकम समेत समावेश गरी आम्दानी र खर्चको त्रैमासिक र वार्षिक विवरण तयार गर्नु पर्नेछ। त्यसरी तयार गरेको त्रैमासिक विवरण सो अवधि समाप्त भएको सात दिनभित्र र वार्षिक विवरण आर्थिक वर्ष समाप्त भएको पैंतीस दिनभित्र सम्बन्धित मन्त्रालयमा पठाउनु पर्नेछ ।

- केन्द्रीय निकायले प्राप्त विवरणको आधारमा प्रचलित लेखामान बमोजिम बजेट प्रणाली बाहिरका (एक्स्ट्रा बजेटरी) सार्वजनिक निकाय समेतको आम्दानी, खर्च, अनुदान लगायतका विषय समावेश गरी नक्साङ्कन (म्यापिङ्ग) गर्ने र सोको आधारमा वार्षिक एकीकृत वित्तीय विवरण तयार गरी महालेखा नियन्त्रक कार्यालय र महालेखा परीक्षकको कार्यालयमा पेश गर्नु पर्नेछ ।

४.१०. **सार्वजनिक संस्थान**

- सार्वजनिक संस्थानले सम्पत्ति र दायित्वको अतिरिक्त नेपाल सरकारबाट प्राप्त अनुदान, शेयर तथा ऋण लगानी, आन्तरिक आम्दानी, खर्चको वित्तीय विवरण तथा असुल उपर गर्नु पर्ने बेरुजुको विवरण तयार गरी सम्बन्धित मन्त्रालय र अर्थ मन्त्रालयमा आर्थिक वर्ष समाप्त भएको तीन महिनाभित्र पेश गर्नु पर्नेछ । यस्तो विवरणको आधारमा अर्थ मन्त्रालयले सार्वजनिक संस्थानको वार्षिक स्थिति समीक्षा गरी प्रतिवेदन प्रकाशन गर्नेछ ।
- नेपाल सरकारले सार्वजनिक संस्थानमा शेयर तथा ऋण लगानी वा शेयर विनिवेश गर्दा सम्बन्धित सार्वजनिक संस्थानको सम्पर्क मन्त्रालयको सिफारिस तथा त्यस्तो संस्थानको वित्तीय अवस्था र व्यावसायिक योजनाको आधारमा गर्नेछ ।
- सार्वजनिक संस्थानले नेपाल सरकारबाट भएको शेयर तथा ऋण लगानी आर्थिक वर्ष समाप्त भएको चार महिनाभित्र सम्बन्धित मन्त्रालय र सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापन कार्यालयसँग हिसाब समायोजन गर्नु पर्नेछ ।

५. अन्तराष्ट्रिय आँखाबाट वित्तीय प्रतिवेदनः

वित्तीय विवरणलाई प्रभावकारी बनाउन विभिन्न किसिमका कानूनी तथा प्रणालीगत व्यवस्था गरिएको भएता पनि अन्तराष्ट्रिय मापदण्डको कसीमा प्रतिवेदन प्रणाली कस्तो रहेको छ भन्ने विषय त्यत्तिकै महत्वपूर्ण रहेको छ। विश्वका असल अभ्यासबाट निर्धारण गरिएका मान्यता वा सिद्धान्तको आँखाबाट हेर्दा नेपालको वित्तीय विवरण प्रणाली कस्तो देखिन्छ भन्ने विषय यस अनुचछेदमा चर्चा गर्न खोजिएको छ। यस लेखमा मुख्यतया अन्तराष्ट्रिय मुद्रा कोष (IMF) र PEFA (Public Expenditure and Financial Accountability) ले निर्धारण गरेका मूल्यांकन सूचकको आधारमा नेपालको वित्तीय विवरणलाई हेर्न खोजिएको छ ।

अन्तराष्ट्रिय मुद्रा कोष को The Fiscal Transparency Code सार्वजनिक वित्तको बारेमा जानकारीको खुलासाको लागि सबैभन्दा व्यापक रूपमा मान्यता प्राप्त अन्तर्राष्ट्रिय मानक मध्येको एक हो । यो संहिता अन्तराष्ट्रिय मुद्रा कोषको वित्तीय निगरानी, समर्थन नीति निर्माण र यसको सदस्य देशहरू बीच वित्तीय जवाफदेहिता सुधार गर्न को लागी अन्तराष्ट्रिय मुद्रा कोषले चालेको एक महत्वपूर्ण कदम हो। यो अन्तर्राष्ट्रिय वित्तीय संरचनालाई सुदृढ पार्न सन् १९९९ मा सुरु गरिएको र अन्तराष्ट्रिय मुद्रा कोष र विश्व बैंकको अन्तरगत अन्तर्राष्ट्रिय समुदायबाट मान्यता प्राप्त १२ मापदण्डहरू मध्ये यो एक संहिता हो। यसले Fiscal Reporting, Fiscal Forecasting and Budgeting, Fiscal Risk Analysis and Management / Resource Revenue Management गरी चार विषयमा विभिन्न सूचकहरु तय गरेको छ। ती सूचकहरु मध्ये वित्तीय प्रतिवेदनसँग सम्बन्धित सूचकहरुमा नेपालको अवस्था कस्तो रहेको छ भन्ने बिषयमा तलको तालिका-१ मा सम्मक्षिप्त रुपमा चर्चा गरिएको छ ।

सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनलाई मूल्यांकन गरी त्यसमा रहेका कमजोरीहरुलाई योजनावद्ध सुधारको लागि आवश्यक पहल गर्ने उद्देश्यको साथ PEFA Secretariat Washington DC, USA ले PEFA मूल्यांकनका विभिन्न सूचकहरु निर्धारण गरेको छ। PEFA 2016 मा विभिन्न ३१ वटा कार्यसम्पादन सूचकहरु (Performance Indicators) र ९४ वटा आयामहरू (Dimensions) रहेका छन् । ती सूचकहरु मध्ये वित्तीय प्रतिवेदनसँग सम्बन्धित सूचकहरुमा नेपालको अवस्था कस्तो रहेको छ भन्ने विषयमा तलको तालिका-२ मा सम्मक्षिप्त रुपमा चर्चा गरिएको छ ।

तालिका-१

अन्तराष्ट्रिय मुद्रा कोषको Fiscal Transparency Code मा रहेका वित्तीय विवरणसँग सम्बन्धित विषयमा नेपालको अवस्था

	विषय	वित्तीय विवरणमा खुलाउनुपर्ने विषय	नेपालको अवस्था
१	FISCAL REPORTING	Fiscal reports should provide a comprehensive, relevant, timely, and reliable overview of the governmentÚs financial position and performance.	
१.१	Coverage	Fiscal reports should provide a comprehensive overview of the fiscal activities of the public sector and its subsectors, according to international standards/	
१.१.१	Coverage of Institutions	Fiscal reports consolidate all public sector entities and report on each subsector according to international standards.	हालको वित्तीय विवरणले गैरबजेटरी निकाय र सार्वजनिक संस्थानहरुलाई समेट्न सकेको छैन । तीन तहको सरकार र गैरबजेटरी निकायको सीमित हिस्सा मात्र हालको प्रतिवेदनले समेटेको छ । यो तथ्यलाई हेर्दा यो सूचकको कार्यान्वयन अवस्था कमजोर देखिन्छ ।
१.१.२	Coverage of Stocks	Fiscal reports cover all financial and nonfinancial assets and liabilities, and net worth.	हाम्रो लेखा प्रणाली नगदमा आधारित रहेकोले हाम्रो वित्तीय प्रतिवेदनले सम्पत्ति, दायित्व र खुद सम्पत्तिको अवस्था चित्रण गर्न सकेको छैन । नगदमा आधारित भएता पनि ऋण दायित्वको लेखांकन/अभिलेख दुरुस्त रहेको छ । पछिल्लो समय सम्पत्तिको मूल्यांकन शुरु गरिएको भएता पनि त्यो ज्यादै शुरुवाती चरणमा रहेको छ । भुक्तानी दिन बाँकी दायित्वको अभिलेख राखिएता पनि त्यो वास्तविकता देखी टाढा रहेको छ ।
१.१.३	Coverage of Flows	Fiscal reports cover cash flows, accrued revenues, expenditures, and financing, and other economic flows.	हाम्रो वित्तीय विवरणले नगद प्राप्ती र भुक्तानीको विवरणलाई केही हदसम्म समेटेको पाइन्छ तर उठ्न बाँकी राजस्व (लगती राजस्व) को हिसाव दुरुस्त र एकीकृत गरिएको छैन । वित्तीय प्राप्ती र भुक्तानीको लेखांकन र प्रतिवेदन दुरुस्त रहेको छ ।
१.१.४	Coverage of Tax Expenditures	The revenue loss from tax expenditures is estimated by sector or policy area and is published at least annually= There is control on, or budgetary objectives for, the size of tax expenditures.	कर छुटको लेखांकन गर्नुपर्ने व्यवस्था भएता पनि त्यसको कार्यान्वयन भएको छैन । बजेट तयारीमा कर छुटको अनुमान गर्ने र कर छुटको लेखांकन गर्ने कार्य हुन नसक्दा हाम्रो राजस्व आर्जनको बास्तविक क्षमता कति हो पत्ता लगाउन सकिएको छैन ।
१.२	Frequency and Timeliness	Fiscal reports should be published in a frequent, regular, and timely manner.	
१.२.१	Frequency of In–Year Reporting	In–year fiscal reports are published on a monthly basis, within a month.	वित्तीय विवरण मासिक रुपमा प्रकाशन गर्नुपर्ने सूचक रहेता पनि हामीले बार्षिक रुपमा मात्र प्रकाशन हुने गरेको छ ।

	विषय	वित्तीय विवरणमा खुलाउनुपर्ने विषय	नेपालको अवस्था
१.२.२	Timeliness of Annual Financial Statements	Audited or final annual financial statements are published within six months of the end of the financial year.	बार्षिक प्रतिवेदन आर्थिक बर्ष समाप्त भएको छ महिना भित्रै बुझाइने भएकोले यो सूचकको कार्यान्वयनको अवस्था राम्रो रहेको छ ।
१.३	Quality	Information in fiscal reports should be relevant, internationally comparable, and internally and historically consistent.	
१.३.१	Classification	Fiscal reports include administrative, economic, functional and program classifications consistent with international standards, where applicable.	वित्तीय विवरण तयार गर्दा कार्यक्रम/आयोजना अनुसार, शीर्षक अनुसार, मन्त्रालय अनुसार, कार्यगत वर्गीकरण अनुसार हुने गरेको छ । यो सूचक केही हदसम्म कार्यान्वयन भएको देखिएता पनि प्रतिवेदनको गुणस्तरमा भने केही प्रश्न रहेका छन् । खासगरी आर्थिक वर्गीकरण र व्याख्या २०७४ GFS manual अनुसार पूर्ण रुपमा अनुसरण हुन नसकेको साथै Standard Chart of Activity बनाई कार्यगत वर्गीकरण प्रतिवेदनलाई सो संग जोड्न नसक्दा कार्यात्मक वर्गीकरणको प्रतिवेदनले वास्तविकता देखाउन सकेको छैन ।
१.३.२	I n t e r n a l Consistency	Fiscal reports include all three of the following reconciliationsM (i) fiscal balance and financing, (ii) debt issued and debt holdings, and (iii) financing and the change in the debt stock.	सरकारको सञ्चित कोषको अवस्था, ऋण प्राप्ती र भुक्तानी तथा वाँकी रहेको ऋण दायित्वको हिसाव र प्रतिवेदन स्पष्ट भएकोले यो सूचक पूर्णरुपमा कार्यान्वयन भएको देखिन्छ ।
१.३.३	Historical Revisions	Major revisions to historical fiscal statistics are reported with an explanation for each major revision and a bridging table between the old and new time series.	आर्थिक संकेतमा गरिएको परिवर्तन अनुसार पुरानो तथ्यांकलाई प्रस्तुत गर्ने लगायतका कार्यहरु भएका छैनन् । साथै वित्तीय प्रतिवेदनमा भएका संशोधनलाई पछिल्ला प्रतिवेदनहरूमा उल्लेख भएको देखिदैन । त्यसैले यस सूचकको कार्यान्वयन भएको छैन ।
१.४	Integrity	Fiscal statistics and financial statements should be reliable and subject to external scrutiny and facilitate accountability.	
१.४.१	Statistical Integrity	Fiscal statistics are compiled by a professionally independent body and disseminated in accordance with international standards.	नेपालको विद्यमान कानून बमोजिम त्यस्तो वित्तीय विवरण व्यवसायिक स्वतन्त्र तेश्रो पक्षबाट तथ्यहरुको परीक्षण गराउने प्रावधान नभएकोले यो सूचक बमोजिम कार्यान्वयन भएको छैन ।

	विषय	वित्तीय विवरणमा खुलाउनुपर्ने विषय	नेपालको अवस्था
१.४.२	External Audit	An independent supreme audit institution publishes an audit report consistent with international standards which states whether the governmentÚs annual financial statements present a true and fair view of its financial position and without major qualifications.	वित्तीय विवरण तयार गरी महालेखा परीक्षकको कार्यालयमा पेश गर्नुपर्ने कानूनी प्रावधान रहेको छ र महालेखा परीक्षकबाट वित्तीय विवरणउपर राय प्रकट हुन्छ । महालेखा परीक्षकले लेखापरीक्षण मानदण्डमा आधारित रहेर वित्तीय विवरणमा सही र निष्पक्ष दृष्टिकोण प्रदान गर्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ । त्यसैले यो सूचक कार्यान्वयन भएको देखिन्छ ।
१.४.३	Comparability of Fiscal Data	Fiscal forecast÷budget and outturn are comparable, and the outturn is reconciled with both fiscal statistics and final accounts.	हालसम्म तयार गरिएको वित्तीय विवरणमा तीन तहको सरकारको बजेटरी निकायहरुको मात्र समावेश छ । तर तथ्यांक विभाग लगायतका निकायहरुको तथ्यांकमा ध्जयभि या तजभ नयखभचलक्भलत को समावेश गरिएको हुन सक्छ । त्यसैले फरक फरक निकायहरुका तथ्यांकहरु एक आपसमा तुलनायोग्य छन् भन्न सकिने अवस्था छैन ।
३	FISCAL RISK ANALYSIS AND MANAGEMENT	Governments should disclose, analyze, and manage risks to the public finances and ensure effective coordination of fiscal decision making across the public sector.	
३.२	Risk Management	Specific risks to the public finances should be regularly monitored, disclosed, and managed.	
३.२.२	Asset and Liability Management	All liabilities and significant asset acquisitions or disposals are authorized by law, and the risks surrounding the balance sheet are disclosed and managed according to a published strategy.	वित्तीय विवरणमा सम्पत्ति र दायित्वको तथ्यांकहरु ज्यादै न्यून रहेको छ । सम्पत्तिको एकीकृत विवरण पेश हुन शुरु भएता पनि यसले वास्तविक सम्पत्तिको थोरै अंश मात्र समेटिएको छ । त्यस्तै दायित्व तर्फ भुक्तानी दिन बाँकी र ऋण दायित्वको मात्र प्रतिवेदन हुने गरेको छ । त्यसैले हालको वित्तीय विवरणमा सम्पत्ति र दायित्वका जोखिम सहितको प्रतिवेदन हुन सकेको छैन ।
३.२.३	Guarantees	All government guarantees, their beneficiaries, the gross exposure created by them, and their probability of being called are published at least annually= The maximum value of new guarantees or their stock is authorized by law.	कतिपय क्षेत्रमा सोझै ग्यारेन्टी बसेको छ भने कतिमा अन्तिम दायित्व सरकार हुने अवस्था रहेको छ । यस किसिमको ग्यारेन्टीको एकीकृत प्रतिवेदन हुन सकेको छैन । यसले वित्तीय जोखिमलाई वृद्धि गरेको छ ।

	विषय	वित्तीय विवरणमा खुलाउनुपर्ने विषय	नेपालको अवस्था
३.२.४	Public–Private Partnerships	The government at least annually publishes its total rights, obligations, and other exposures under public–private partnership contracts and the expected annual receipts and payments over the life of the contracts. A legal limit is also placed on accumulated obligations.	सार्वजनिक नीजि साझेदारीको एकीकृत प्रतिवेदन हुन सकेको छैन ।
३.२.५	Financial Sector Exposure	The authorities quantify and disclose their explicit support to the financial sector at least annually, and regularly undertake an assessment of financial sector stability, based on a plausible range of macroeconomic and financial market scenarios.	वित्तीय क्षेत्रमा रहेका जोखिमहरु समावेश गरेर वित्तीय विवरण तयार हुने गरेको छैन ।
३.२.६	Natural Resource Stocks and Flows	The government publishes annual estimates of the volume and value of major natural resource assets under different price scenarios, as well as the volume and value of the previous year's sales and fiscal revenue, in line with international standards.	खानी, जलश्रोत जस्ता प्राकृतिक सम्पदाको उपयोग र वर्तमान स्थिति चित्रण गर्ने एकीकृत वित्तीय विवरण प्रकाशन हुने गरेको छैन ।
३.२.७	Environmental Risks	The government identifies and discloses the main fiscal risks from natural disasters, quantifying them on the basis of historical experiences, and managing them according to a published strategy	प्राकृतिक प्रकोप तथा अन्य वातावरणीय जोखिमको अवस्था चित्रण गर्ने विवरणहरू प्रकाशन हुने गरेको छैन ।
३.३	Fiscal Coordination	Fiscal relations and performance across the public sector should be analyzed, disclosed, and coordinated.	
३.३.१	Sub–National Governments	The financial condition and performance of sub–national governments are published quarterly, and there is a limit on their liabilities or borrowing.	अन्य तहको सरकारको बार्षिक प्रतिवेदन प्रकाशन हुने गरेता पनि त्रैमासिक रुपमा प्रकाशन हुन सकेको छैन । त्यस्तै अन्य तहका सरकारको ऋण दायित्वको सीमा निर्धारण हुने व्यवस्था भएता पनि दायित्व निर्धारणको कुनै व्यवस्था रहेको छैन ।

	विषय	वित्तीय विवरणमा खुलाउनुपर्ने विषय	नेपालको अवस्था
३.३.२	Public Corporations	All direct and indirect support between the government and public corporations is disclosed, and based on a published ownership policy, a report on the overall financial performance of the public corporations sector, including estimates of any quasi–fiscal activities undertaken, is published on at least an annual basis.	सार्वजनिक संस्थानलाई प्रदान गरिएको प्रत्यक्ष वित्तीय सहयोग बजेट र खर्चको विवरण मार्फत देखिएता पनि अप्रत्यक्ष सहयोगका सम्बन्धमा कुनै विवरण प्रकाशन हुने गरेको छैन ।

तालिका-२

PEFA -Public Expenditure and Financial Accountability) मा रहेका वित्तीय विवरणसँग सम्बन्धित विषयमा नेपालको अवस्था

Dimension		वित्तीय विवरणमा खुलाउनु पर्ने विषयवस्तु	नेपालको अवस्था
Dimension 6.1.	Expenditure outside financial reports	Expenditure outside government financial reports is less than 1% of total budgetary central government expenditure.	संघीय सरकारको वित्तीय प्रतिवेदन भन्दा बाहिरको खर्च नगन्य रहेको छ । बजेटमा समावेश नभएको वस्तुगत सहायता, मानविय सहायता, प्राविधिक सहायता आदी जस्ता केही कारोबारहरु वित्तीय प्रतिवेदनमा समावेश नभएको भएता पनि त्यो जम्मा खर्चको एक प्रतिशत भन्दा कम नै रहेको ।
Dimension 6.2.	Revenue outside financial reports	Revenue outside government financial reports is less than 1% of total budgetary central government revenue.	सरकारले संकलन गर्ने राजस्व रकमको अधिकार कानून बनाएर स्वायत्त रुपमा गठन गरिएका गैरबजेटरी निकायलाई दिने क्रम बढ्दो रहेको छ र त्यस्तो रकम जम्मा राजस्व रकमको एक प्रतिशत भन्दा बढी हुन सक्छ ।
Dimension 6.3.	Financial reports of extra–budgetary units	Detailed financial reports of all extra–budgetary units are submitted to government annually within three months of the end of the fiscal year.	गैरबजेटरी निकायको समेत समावेश गरेर सार्वजनिक लेखामानमा आधारित वित्तीय प्रतिवेदन जारी गरिने व्यवस्था भएको र सोही व्यवस्था बमोजिम केही आर्थिक बर्षको प्रतिवेदनमा गैरबजेटरी निकायको समेत विवरणहरू समावेश गरिएको तर गैरबजेटरी निकायको स्पष्ट परिभाषा हुन नसकेको, सबै गैरबजेटरी निकायको तथ्यांक समावेश हुन नसकेको, आर्थिक संकेतहरु फरक फरक हुँदा प्रतिवेदन कार्यमा समस्या देखिएको लगायतका समस्याहरु देखिएका छन् ।

P28 28.1.	Coverage and comparability of reports	Coverage and classification of data allows direct comparison to the original budget. Information includes all items of budget estimates. Expenditures made from transfers to de–concentrated units within central government are included in the reports.	बजेट र खर्चको वित्तीय विवरण एकै आधारमा तर्जुमा गरिने हुनाले बजेट र खर्चको तुलना सहजै गर्न सकिन्छ। बजेटमा जुन किसिमको वर्गीकरण गरिएको छ खर्चको प्रतिवेदन पनि सोही किसिमको वर्गीकरणका आधारमा गरिन्छ ।
Dimension 28.2.	Timing of in–year budget reports	Budget execution reports are prepared monthly, and issued within two weeks from the end of each month.	कार्यसंचालन स्तरका कार्यालयहरुले मासिक रुपमा वित्तीय प्रतिवेदन गर्ने गरिएता पनि केन्द्रीय निकायहरुले बार्षिक रुपमा मात्र वित्तीय विवरण तयार गर्ने गरेका छन्।
Dimension 28.3	Accuracy of in–year budget reports	There are no material concerns regarding data accuracy. An analysis of budget execution is provided by whatever budget classifications are in use. Information on expenditure is covered at both commitment and payment stages.	बजेटमा भएको वर्गीकरण अनुसारनै प्रतिवेदन हुने गरेको। तथ्यांकको शुद्धतामा ठूलो समस्या नरहेको तर प्रतिवद्धताको लेखांकन नभएको कारण प्रतिवद्धताको चरणमा सृजित दायित्व खुलासा हुन सकेको छैन ।
Dimension 29.1.	Completeness of annual financial reports	Financial reports for budgetary central government are prepared annually and are comparable with the approved budget. They contain full information on revenue, expenditure, financial and tangible assets, liabilities, guarantees, and long–term obligations, and are supported by a reconciled cash flow statement.	संघीय सरकारको बार्षिक प्रतिवेदनमा बजेटसँग तुलना गरेर प्रतिवेदन पेश हुने गरेको छ । प्रतिवेदनमा विनियोजन र राजस्वको विवरणहरू विस्तृत र पर्याप्त रुपमा पेश भएता पनि सम्पत्ति, दायित्व, ग्यारेन्टी, दिर्घकालिन दायित्व आदिको विवरण आंशिक रुपमा मात्रै पेश हुने गरेको छ ।
Dimension 29.2.	Submission of reports for external audit	Financial reports for budgetary central government are submitted for external audit within 3 months of the end of the fiscal year	संघीय सरकारको एकीकृत वित्तीय विवरण कार्तिक १५ गते भित्र पेश गर्ने कानूनी प्राबधान बमोजिम सोही अवधिभित्र पेश हुने गरेको छ। यसबाट आर्थिक बर्ष समाप्त भएको तीन महिना भित्र प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्ने सूचकको कार्यान्वयन भएको देखिदैन ।

Dimension 29.3.	Accounting standards	Accounting standards applied to all financial reports are consistent with international standards. Most international standards have been incorporated into the national standards. Variations between international and national standards are disclosed and any gaps are explained. The standards used in preparing annual financial reports are disclosed in notes to the reports	नगदमा आधारित अन्तराष्ट्रिय सार्वजनिक लेखामान (International Public Sector Reporting Standard) को अनुकुल हुनेगरी नेपालमा नेपाल सार्वजनिक लेखामान (Nepal Public Sector Accounting Standard) तयार भइ कार्यान्वयनमा रहेको छ लेखामानमा कुनै किसिमको समस्या नभएता पनि प्रतिवेदन सो अनुरुप पूर्ण नहुँदा यो सूचकको प्रयोग कमजोर रहेको देखिन्छ ।

माथिका तालिका हेर्दा वित्तीय विवरणलाई अन्तराष्ट्रिय आँखाबाट हेर्दा अवस्था धेरै विषयहरु कार्यान्वयन नभएको र कार्यान्वयन भएका विषयहरु पनि पूर्ण र प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन नभएको देखिन्छ। यस तथ्यले हाम्रो वित्तीय विवरण पारदर्शिताको हिसावले र वित्तीय उत्तरदायित्वको हिसावले ज्यादै कमजोर देखिन्छ । वित्तीय जोखिम हिसावले यो राम्रो संकेत होइन । वित्तीय विवरणलाई गुणस्तरीय बनाउन अन्तराष्ट्रिक्षेत्रमा कार्यान्वयनमा रहेका असल अभ्यासलाई क्रमश अनुसरण गर्दै लैजानु पर्दछ ।

६. विद्यमान वित्तीय विवरणका सवल पक्षहरुः

वित्तीय विवरण सम्बन्धमा विभिन्न कानूनी र संस्थागत व्यवस्थाहरु भएका छन् । पछिल्ला बर्षहरुमा वित्तीय विवरणमा केही सुधारहरु पनि भएको पाइन्छ । नेपालको वित्तीय विवरण प्रणालीमा रहेका सवल पक्षहरु निम्नानुसार रहेका छन् ।

- **पर्याप्त काननी व्यवस्थाः** वित्तीय प्रतिवेदनका सम्बन्धमा खासगरी आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व सम्बन्धी ऐन र नियमावलीमा विभिन्न व्यवस्थाहरु गरिएका छन् । उक्त कानूनमा प्रतिवेदन गर्ने निकायको जिम्मेवारी, प्रतिवेदन गर्ने समयावधि, प्रतिवेदन गर्ने विषयवस्तुको बारेमा स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ । कार्यसंचालन स्तरका कार्यालयहरुले मासिक रुपमा र केन्द्रीय निकायहरुले बार्षिक रुपमा प्रतिवेदन गर्नुपर्ने व्यवस्था कानूनले गरेको छ। विनियोजन, राजस्व, धरौटी, कार्यसंचालन कोष, सञ्चित कोष, ऋण प्राप्ती, अनुदान प्राप्ती, बैदेशिक सहायता प्राप्ती, ऋण तथा शेयर लगानी र फिर्ता, सम्पत्ति, प्रतिवद्धताको दायित्व, सोधभर्ना आदिको प्रतिवेदन गर्नुपर्ने स्पष्ट व्यवस्था कानूनमा गरिएको छ ।
- **प्रतिवेदन मापदण्ड कार्यान्यनः** नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान (Nepal Public Sector Accounting Standards-NPSAS) लागु भई कार्यान्वयन भएको छ । यसले नेपाललाई अन्तराष्ट्रिय मापदण्डमा आधारित वित्तीय प्रणालीमा एक ठोस कदम रहेको छ ।

- **विद्युतिय प्रणालीमा आधारित प्रतिवेदन प्रणाली:** तीन नै तहको सरकारको सम्पूर्ण लेखा प्रणाली विद्युतिय प्रणालीमा आधारित भएको छ । संघीय कार्यालय र प्रदेश कार्यालयहरुमा Computerize Accounting System कार्यान्वयनमा रहेको छ भने स्थानीय तहमा Sub○National Treasury Regulatory Application प्रणाली कार्यान्वयनमा रहेको छ । यसबाट वित्तीय विवरणको प्रणालीमा पनि व्यापक सुधार आएको छ । वित्तीय विवरण छिटो तयार गर्न, हिसाव मिलान गर्न, विवरणलाई गुणस्तरीय बनाउन विद्युतिय प्रणाली एक महत्वपूर्ण कदम हो ।
- **तीन तहको सरकारको एकीकृत प्रतिवेदन:** संघीयता कार्यान्वयनको छोटो अवधिमा तीन तहको सरकारको प्राप्ती र भुक्तानीको विवरण तयार हुनु एक महत्वपूर्ण उपलव्धी हो । सीमित प्रतिवेदन भएता पनि तीन तहको एकीकृत प्रतिवेदन तयार हुन हाम्रो प्रतिवेदन प्रणालीको एक सवल पक्ष हो ।
- **निर्धारित समयमा प्रतिवेदन:** सामान्यतया वित्तीय विवरणहरू निर्धारित समयमा पेश हुने गरेको छ । खासगरी महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले तयार गर्ने एकीकृत बार्षिक विवरण पेश गर्ने अवधी कार्तिक १५ र पौष पौष १५ भित्रै अर्थ मन्त्रालय र महालेखा परीक्षकको कार्यालयमा पेश गर्ने गरेको छ ।

७. **विद्यमान वित्तीय प्रतिवेदनमा रहेका समस्याहरुः**

- **लेखा मानदण्डको प्रयोग प्रभावकारी नभएको:** वि.सं. २०६६ सालमा नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान (Nepal Public Sector Accounting Standards-NPSAS) को कार्यान्वयन शुरु भएता पनि यसको कार्यान्वयनको पक्ष कमजोर रहेको छ । नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान (Nepal Public Sector Accounting Standards-NPSAS) मा आधारित रहेर विगतका केही आर्थिक बर्षको मन्त्रालयगत वित्तीय विवरण तयार भएको भएता पनि एकीकृत प्रतिवेदन तयार हुन सकेको छैन । साथै सार्वजनिक लेखा मनदण्डमा आधारित वित्तीय विवरण ज्यादै ढिला गरी पेश हुने, प्रतिवेदन प्रकाशित नहुने, प्रतिवेदनमा तथ्यगत गल्तीहरु धेरै हुने आदी समस्याहरु रहेका छन् । समग्रमा भन्नु पर्दा नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान (Nepal Public Sector Accounting Standards-NPSAS)को प्रयोग सन्तोषजनक छैन ।
- Whole of the government / General Government **को प्रतिवेदन हुन नसकेको:** सार्वजनिक लेखामानमा आधारित रहेर सम्भव भएसम्म Whole of the government को उक्त नसक्दा सम्म कम्तिमा पनि General Government को वित्तीय विवरण तयार गर्नुपर्नेमा सो पनि हुन सकेको छैन । General Government को वित्तीय विवरणमा पनि तीन तहको सरकारको एकीकृत प्रतिवेदन र गैरबजेटरी निकायको विवरण पूर्ण रुपमा समावेश हुन सकेको छैन । तीन तहको सरकारको केही प्रतिवेदनहरू एकीकृतरुपमा तयार हुने गरेको भएता पनि ति मानदण्डमा आधारित रहेर तयार हुन सकेको छैन । साथै गैरबजेटरी निकायको स्पष्ट परिभाषित हुन नसक्नु र सबै गैरबजेटरी निकायका तथ्यांक प्रतिवेदनमा समावेश गर्न नसक्नु हालको वित्तीय विवरणको एक प्रमुख समस्या हो ।

- **कानूनले निर्धारण गरे बमोजिमको पूर्ण विषयहरु प्रतिवेदनमा समावेश नभएको**: कानूनले सार्वजनिक वित्तका प्राय सबै पक्षलाई प्रतिवेदन प्रणालीमा समावेश गर्नुपर्ने नीति लिएको भएता पनि खासगरी सम्पत्ति र दायित्व सम्बन्धी पर्याप्त खुलासा र विवरणहरू प्रतिवेदनमा समावेश हुन सकेको छैन ।

- **तथ्यांकमा एकरुपता नभएको**: सरकारी वित्तीय प्रणालीको एक समस्या भनेको तथ्यांकमा एकरुपता नहुनु पनि हो । एकै पटक पेश भएका प्रतिवेदनमा पनि फरक फरक ठाँउमा फरक फरक तथ्यहरु रहनु, अघिल्ला वर्षहरुको तथ्यांकमा फेरबदल हुनु तर कुनै खुलासा नहुनु आदी समस्याहरु वित्तीय प्रतिवेदन प्रणालीमा रहेका आम समस्याहरु हुन् । यस किसिमको गल्तीले वित्तीय प्रतिवेदन प्रतिको विश्वसनियतामा कमि ल्याउने काम गर्दछ ।

- **आर्थिक कारोबारका विविध पक्षहरुको प्रतिवेदन हुन नसकेको**: वित्तीय विवरणलाई अझै पारदर्शी बनाउन तथा वित्तीय क्षेत्रमा रहेका जोखिमलाई स्पष्ट रुपमा जनता समक्ष पेश गर्नको लागि आवश्यक पर्ने विभिन्न पक्षका विवरणहरू प्रतिवेदनमा समावेश भएका छैनन् । उदाहरणको लागि प्रतिवद्धता खर्च, त्बह भ्हउभलमष्तगचभ, संयोगिक दायित्व, सार्वजनिक नीजि साझेदारी आदी ।

- **सम्पत्तिको प्रतिवेदन पर्याप्त नभएको**: सार्वजनिक सम्पत्तिको प्रतिवेदन गर्ने प्रणाली विकास भएता पनि यसले समेटेको दायरा ज्यादै सीमित रहेको छ । परम्परागत रुपमा खर्च भएर जाने र खर्च भएर नजाने मालसामानको मात्र सम्पत्तिको प्रतिवेदनमा समावेश गरिएको छ । त्यसमा पनि ती मालसामानको मुल्य निर्धारण पक्ष कमजोर हुँदा बास्तविक मुल्य प्रतिवेदन हुन सकेको छैन ।

- **प्रतिवेदन कार्य अन्तराष्ट्रिय मापदण्ड भन्दा ढिला भएको**: कानून बमोजिम खासगरी संघीय सरकारको एकीकृत प्रतिवेदन बुझाउने समय कार्तिक १५ र तीन तहको सरकारको एकिकृत विवरण बुझाउने समय पुष १५ गते भित्र प्रतिवेदन पेश हुने गरेको भएता पनि आर्थिक बर्ष समाप्त भएको तीन महिना भित्र प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्ने अन्तराष्ट्रिय मान्यता रहेको छ । आर्थिक बर्ष समाप्त भएको तीन महिना भित्र संघीय र प्रतिवेदन गर्नको लागि धेरै पक्षमा सुधारको आवश्यकता रहेको छ ।

- **त्रैमासिक प्रतिवेदन हुन नसकेको**: कार्यसंचालन स्तरका कार्यालयहरुले मासिक रुपमा प्रतिवेदन गर्ने प्रणाली रहेता पनि केन्द्रीय निकायले बार्षिक रुपमा मात्रै प्रतिवेदन गर्ने प्रणाली रहेको छ । अन्तराष्ट्रिय मान्यता अनुसार कम्तिमा पनि त्रैमासिक रुपमा वित्तीय प्रतिवेदन गर्नु पर्ने हुन्छ । त्यस हिसावले हेर्दा हाम्रो प्रतिवेदन प्रणालीमा धेरै सुधारको आवश्यकता रहेको छ ।

- **प्रतिवेदनलाई जनताको पहुँचमा पुर्याउन नसकिएको**: तयार भएका वित्तीय विवरण पनि आम जनतासँग पुग्न सकेको छैन । केही सीमित प्रतिवेदन वेभसाईट र पुस्तकबाट प्रकाशन हुने भएता पनि आम जनतालाई आवश्यक पर्ने धेरै वित्तीय तथ्यांक आम जनता समक्ष पुग्न सकेको छैन ।

८. वित्तीय प्रतिवदेनमा गर्नुपर्ने सुधारहरुः

- मानदण्डको प्रयोगलाई प्रभावकारी बनाउनेः नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान (Nepal Public Sector Accounting Standards-NPSAS) को कार्यान्वयन लाई प्रभावकारीरुपमा कार्यान्वयनमा लैजानु वित्तीय विवरणमा सुधारको पहिलो कदम हो । साथै क्षएक्ब्क ले सन् २०१७ मा नयाँ लेखामान जारी गरेकोले सो लेखामान अनुरुप हुनेगरी नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान (Nepal Public Sector Accounting Standards-NPSAS) लाई परिमार्जन गर्न आवश्यक देखिएको छ ।
- तीन तहको सरकार र गैरबजेटरी निकाय समेत समेटेर एकीकृत वित्तीय विवरण तयार गर्नेः देश संघीयता कार्यान्वयनको एक चक्र पुरा गरेर दोश्रो कार्यकालमा प्रवेश गरे छ । वित्तीय संघीयता हाम्रो लागि पनि नयाँ भएको र संघीयता कार्यान्वयनका सुरुका बर्षहरुमा वित्तीय संघीयताको आधार तयार गर्ने सम्बन्धमा महत्वपूर्ण कार्यहरु भए । खासगरी क्त्ब्ब को कार्यान्वयन, विभाज्य कोषको सफल कार्यान्वयन, वित्तीय हस्तान्तरणको सफल कार्यान्वयन आदी वित्तीय संघीयता कार्यान्वयनका महत्वपूर्ण उपलब्धीहरु हुन । अबको चरणमा सुधारका ती प्रयासहरूलाई गुणस्तरीय र विश्वसनिय बनाउन आवश्यक छ । तीन तहको सरकारको एकीकृत रुपमा केही प्रतिवेदनहरू जारी भएता पनि लेखा मनदण्डले भने बमोजिम तीन तहको सरकारको एकीकृत प्रतिवेदन जारी गर्नु आवश्यक छ ।
- **त्रैमासिक रुपमा वित्तीय विवरण प्रकाशन गर्नेः** अन्तराष्ट्रिय अभ्यासमा मासिक प्रतिवेदनको अभ्यास भएता पनि हामिले कम्तिमा पनि त्रैमासिक रुपमा प्रतिवेदन जारी गर्न आवश्यक छ । लेखा मनदण्डमा आधारित त्रैमासिक रुपमा प्रतिवेदन जारी हुन सकेमा वित्तीय विवरणमा एक महत्वपूर्ण कदम हुन जान्छ ।
- **वित्तीय विवरणमा नसमेटिएका विषहरूलाई क्रमश समेट्दै लैजानेः** प्रतिवद्धता, संयोगिक दायित्व, दिर्घकालिन दायित्व, ग्यारेन्टी लगायतका दायित्वका विवरणहरूलाई क्रमश विवरणमा समावेश गर्दै लैजानु आवश्यक छ । त्यस्तै हालको वित्तीय विवरणले समेट्न नसकेका सम्पत्ति सम्बन्धी विवरणहरू, वित्तीय जोखिमका विवरणहरू, त्बह भ्हउभलमष्तगचभ, सार्वजनिक निजी साझेदारी, प्राकृतिक श्रोत साधनको उपयोग सम्बन्धी विवरण आदी विवरणहरूलाई क्रमश समेट्दै लैजानु आवश्यक छ ।
- **प्रतिवेदन गर्ने अवधिलाई छोट्याउनेः** विद्यमान कानूनी व्यवस्था अनुसार कार्तिक १५ र पौष १५ मा प्रतिवेदन गर्नुपर्ने प्रावधान रहेकोमा अन्तराष्ट्रिय मापदण्ड बमोजिम कम्तिमा पनि आर्थिक बर्ष समाप्त भएको तीन महिना भित्र प्रतिवेदन पेश गर्ने गरी प्रतिवेदन प्रणाली बनाउन आवश्यक छ ।
- **प्रतिवेदनलाई गुणस्तर बनाउनेः** प्रतिवेदनलाई मानदण्डमा आधारित बनाउने, तथ्यांकहरुमा बढी भन्दा बढी शुद्धता कायम गर्ने, वित्तीय विवरणलाई तुलनायोग्य बनाउने र वित्तीय विवरणलाई विवरणमुलक मात्र नभएर विश्लेषणात्मक पनि बनाएर वित्तीय विवरणलाई अझ बढी गुणस्तरयुक्त बनाउन आवश्यक छ ।

- Open Data अवधारणा अनुसार वित्तीय विवरणका तथ्यांकहरुलाई खुल्ला गर्नेः वित्तीय विवरणका केही प्रतिवेदनहरू वेभसाईटमा राखिएको भएता पनि ती प्रतिवेदनलाई Open Data को Format मा राखिएको छैन । Open Data अवधारणा अनुसार वित्तीय विवरणका तथ्यांकहरुलाई खुल्ला गर्दै लैजानु आवश्यक रहेको छ ।

९. निष्कर्षः

निश्चित अवधिमा भएको कार्यसम्पादनको नतिजा र निश्चित समयमा सम्पत्ति र दायित्वको यथार्थ विवरण नै वित्तीय विवरणको हो । सरकारले देशको आर्थिक अवस्थाको वारेमा जानकारी प्रदान गर्न, सो अवधिमा भएका आर्थिक क्रियाकलापको सारांश र नतिजा प्रस्तुत गर्न, वित्तीय पारदर्शिता प्रर्वद्धन गर्न र वित्तीय उत्तरदायित्व निर्वाह गर्न वित्तीय विवरणको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । आवधिक रुपमा, गुणस्तरयुक्त, निश्चित मापदण्डमा आधारित रहेर जारी गरिएका वित्तीय विवरणले मात्र सरोकारवालामा सही सूचना प्रवाह गर्दछ । नेपालको सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापनमा वित्तीय विवरण सम्बन्धमा विभिन्न कानूनी र संस्थागत व्यवस्थाहरु गरिएको भएता पनि नागरिकको अपेक्षा अनुसारको सूचना पाउन र अन्तराष्ट्रिय मापदण्डको कसीमा ती विवरणहरू पर्याप्त र पूर्ण छैनन् ।वित्तीय विवरणलाई गुणस्तरयुक्त बनाउन वित्तीय विवरणका लागि निर्धारण गरिएका मापदण्डको प्रभावकारी कार्यान्वयन, विवरणलाई विस्तृत रुपमा प्रस्तुति, आर्थिक क्षेत्रका सबै पक्षहरुलाई समेट्न, विवरणलाई पहुँचयोग्य बनाउन र प्रतिवेदनलाई यथासम्भव छिटो र आवधिक रुपमा प्रकाशन गर्न आवश्यक देखिन्छ । देश संघीयता कार्यान्वयनको चरणमा प्रवेश गरिसकेकोले तीन तहको सरकारको एकीकृत वित्तीय विवरणलाई गुणस्तरीय बनाउनु पनि उत्तिकै जरुरी रहेको छ । साथै बजेटरी निकायको अतिरिक्त गैरबजेटरी निकाय र सार्वजनिक संस्थानका तथ्यांकहरुलाई वित्तीय विवरणमा समेट्दै लैजानु र वित्तीय विवरणलाई अन्तराष्ट्रिय मापदण्डमा आधारित बनाउनु जरुरी रहेको छ ।

वित्तीय जवाफदेहिताको आधारः- संघीय इकाईहरुमा संरचनागत सुधार

*डम्बर बहादुर कार्की**

१. विषय प्रवेशः-

वर्तमान नेपालको संविधानले शासकीय अधिकार र सार्वभौमसत्तालाई राज्यका तीनै तह संघ,प्रदेश र स्थानीयमा बाँडफाँड गर्ने प्रणाली अबलम्बन गरेको छ । तीनै तहले अलग अलग सरकारको स्वरुप हासिल गरेका छन् । तिनको राजनीतिक, आर्थिक र सामाजिक क्षेत्राधिकारलाई संविधानले नै विभिन्न अनुसूचीहरुबाट स्पष्ट हुनेगरी किटानी प्रावधान तय गरिदिएको छ । यसको प्रयोग संविधान र कानून बमोजिम तीनै तहले गर्न सक्ने ब्यबस्था गरेको छ । संघ,प्रदेश र स्थानीय तहले नेपालको स्वतन्त्रता, सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता,स्वाधिनता,राष्ट्रिय हित, सर्वागीण विकास,बहुदलीय प्रतिष्पर्धात्मक लोकतान्त्रिक गणतान्त्रात्मक संघीय शासन प्रणाली, मानव अधिकार तथा मौलिक हक,कानूनी राज्य, शक्ति पृथकीकरण र नियन्त्रण तथा सन्तुलन,वहुलता र समानतामा आधारित समतामूलक समाज,समावेशी प्रतिनिधित्व र पहिचानको संरक्षण गर्ने दायित्व पाएका छन् ।

संघीय शासकीय स्वरुपमा संघ, प्रदेश र स्थानीय गरी तीन तहमा राज्य शक्तिको बाँडफाँड हुनेगरी संवैधानिक प्रावधानको किटानी ब्यबस्था गरिएको छ । संविधानका विभिन्न अनुसूचीहरुमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका एकल र साझा अधिकारका सुचीहरु ब्यबस्थित गरिएका छन् । एकल अधिकारका सूचीले स्वशासन र साझा अधिकारका सूचीले साझा शासनको अधिकार प्रत्याभूत गरेको देखिन्छ । एकल वा साझा अधिकारको सूचीमा नपरेका र अन्य उल्लेख हुन बाँकी अधिकारलाई अवशिष्ट अधिकारको रुपमा संघको कार्यक्षेत्रमा समावेश गरिएको छ ।

हाम्रो संरचनागत प्रबन्धः-

* *पूर्व प्रदेश लेखा नियन्त्रक, प्रदेश नं. १ विराटनगर ।*

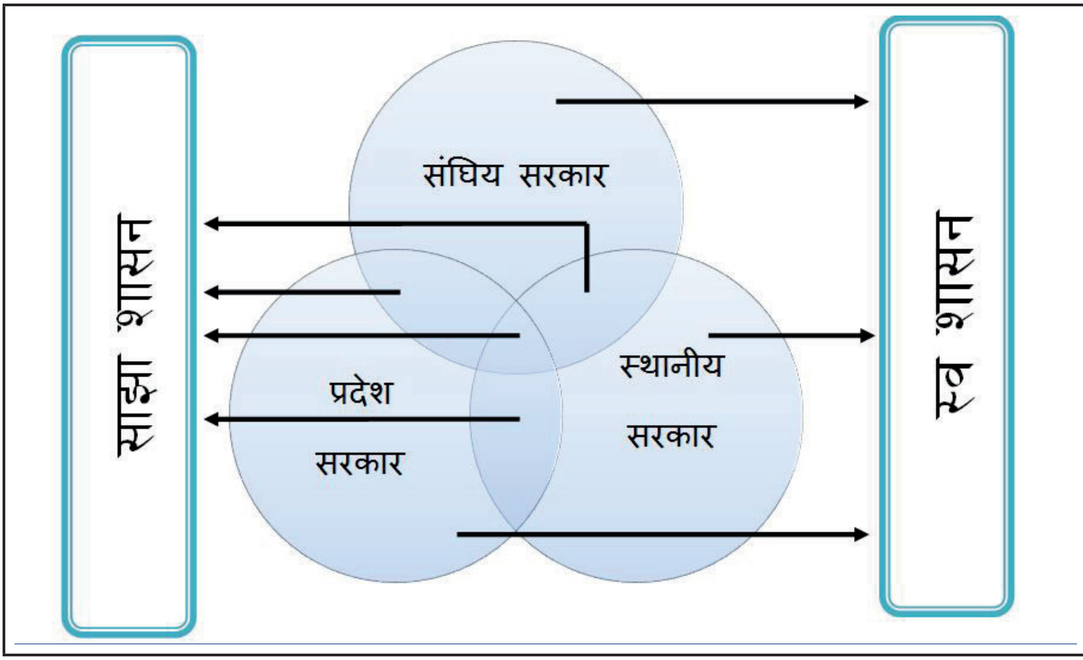

एकल अधिकार र साझा अधिकारका रुपमा संविधानको अनुसूची ५,६,७,८ र ९ मा तहगत सरकारहरुको स्वशासन र साझा शासन प्रत्याभूत गरिएको छ। अनुसूची ५ मा संघको अधिकार, ६ मा प्रदेशको अधिकार, ७ मा संघ र प्रदेशको साझा अधिकार,८ मा स्थानीय तहको अधिकार र ९ मा संघ,प्रदेश र स्थानीय तहको साझा अधिकार सूचीवद्ध गरिएको छ। यसै अनुरुप नेपाल सरकारद्धारा स्वीकृत कार्य विस्तृतीकरण प्रतिवेदनले तीनवटै तहको अधिकार र जिम्मेवारीलाई थप विस्तृत र प्रष्ट पारेको छ। संविधानको विभिन्न अनुसूचीमा गरिएको एकल अधिकार (स्वशासन) र साझा अधिकार (सह वा साझा शासन) का क्षेत्रगत ब्यबस्था बमोजिम तीनै तहका संघीय इकाईहरुले आ आफनो क्षेत्राधिकार बमोजिम कार्य सञ्चालन गर्न पाउने गरी कानूनी प्रबन्धले हालसम्म पूर्णता पाउन सकेको छैन।

संघीयताका कारण सरकारको दिगोपना,जनसन्तुष्टि, सामाजिक मूल्यको बढोत्तरी र अपनत्वको विकास हुन्छ। यसकै माध्यमबाट अधिकार क्षेत्रको बाँडफाँड, सहकारीता, समन्वय र सह अस्तित्वको प्रवर्द्धन हुन जान्छ।

संघीयताको मर्म भनेकै सार्वजनिक सेवामा सन्निकटता,सहभागिता, सुशासन र प्रभावकारी सेवा प्रवाहको आधार हाे। जवसम्म संघीयतामा यी तत्वहरु उपयुक्त र यथेष्ठ हुन सक्दैनन,तब सम्म वित्तीय संघीयताको प्रभावकारिता हासिल हुन असम्भव हुन्छ।

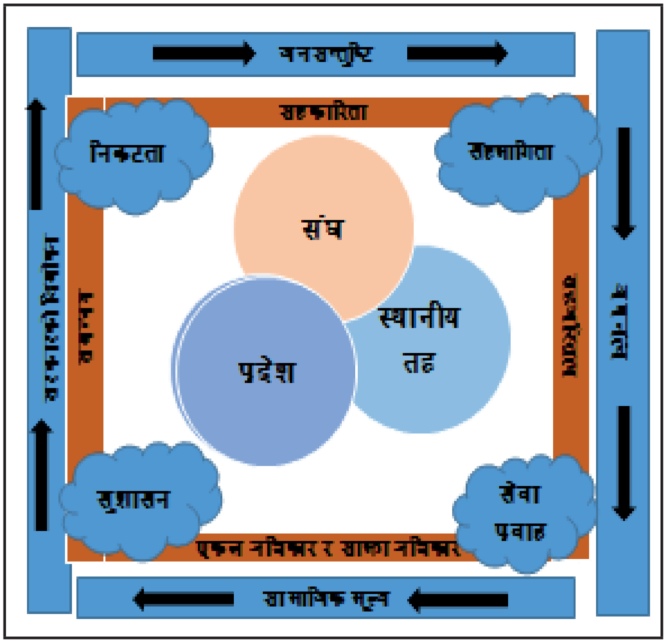

यस लेखमा संघीय शासन प्रणालीको मेरुदण्ड मानिने वित्तीय संघीयताका सन्दर्भमा संघीय इकाईहरुको वित्तीय अनुशासन र जवाफदेहितालाई थप प्रभावकारी बनाउने प्रयासका स्वरुप संघीय इकाईहरुको संवैधानिक र कानूनी वित्तीय क्षेत्राधिकार, त्यसको प्रयोगमा रहेका समस्या, चूनौती र वित्तीय अनुशासनको अवस्था बारेमा केही उजागर गर्ने प्रयास रहेकाले वित्त संग सम्बन्धित पक्ष मात्र केलाउने जमर्को गरिएको छ ।

वित्तीय संघीयता सहितको समावेशी लोकतन्त्रलाई सफलीभूत कार्यान्वयन गर्न सर्वप्रथम राजनीतिक प्रणाली सुब्यवस्थित भई संविधानले अंगिकार गरेका संरचनागत र पद्धतिगत प्रावधानहरुको शतप्रतिशत कार्यान्वयन जरुरी छ । त्यसपछि श्रोत साधनको समान विनियोजन ,मितब्ययी,कार्यदक्षतापूर्ण र प्रभावकारी उपयोग, सामाजिक साँस्कृतिक बहुलताको प्रवर्द्धन , संरक्षण र पिछडिएको वर्ग,क्षेत्र,लिंग,जात,भाषाको यथोचित संरक्षण गर्न पनि उत्तिकै आवश्यक छ । यी सवै विषय,सन्दर्भलाई राज्यका तीनै तहका सरकारहरुले समान रुपमा आपसी समन्वय,सहकार्य र सह-अस्तित्वका आधारमा कार्यान्वयन गर्नु चूनौतीपूर्ण छ । संवैधानिक ,कानूनी,संरचनागत,कार्यशैली र ब्यवहारगत सुधार एवं सोचमा सकरात्मक परिवर्तनबाट यी चूनौतीहरुलाई अवसरमा रुपान्तरण गर्ने संभावना रहन्छ ।

२. **संवैधानिक एवं कानूनी प्रबन्धः–**

संविधानले संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको आर्थिक कार्यप्रणालीलाई अलग अलग भागमा ब्यबस्थित गरी तीनै तहको छुट्टा छुट्टै सञ्चित कोष रहने , आ-आफ्नो तहको राजश्व र ब्ययको अनुमान संविधान र प्रचलित आ-आफ्नो कानूनी ब्यबस्था अनुसार सभा समक्ष पेश गर्नुपर्ने प्रावधान किटानी गरेको छ ।

संघको आर्थिक कार्य प्रणाली (भाग-१०) ले समग्र मुलुकको आर्थिक क्रियाकलापलाई सञ्चालन गर्ने, वैदेशिक सहायताको ब्बयस्थापन,परिचालन गर्ने र राष्ट्रिय प्राकृतिक श्रोत तथा वित्त आयोग संग समन्वय गरी संघीय इकाईहरु बीच श्रोतको बाँडफाँड र हस्तान्तरण गर्ने प्रक्रियाहरु ब्यबस्थित गर्दछ । संघको आर्थिक क्षेत्राधिकार एकल र साझा अधिकारको कार्यान्वयनमा मात्र सीमित नरही समन्वयकारी र नियन्त्रणात्मक समेत हुने संवैधानिक ब्यबस्था छ । त्यसैगरी प्रदेशको आर्थिक कार्य प्रणाली (भाग-१६) ले आफनो श्रोतसाधन बाहेक संघबाट प्राप्त श्रोत समेत परिचालन गर्दै आफनो प्रदेश भित्रका स्थानीय तहलाई समेत वित्तीय हसतान्तरण गर्ने प्रणाली किटान गरेको छ ।स्थानीय तहको आर्थिक कार्य प्रणाली (भाग-१९) मा स्थानीय तहको श्रोत परिचालन सम्बन्धमा आवश्यक ब्यवस्था गर्ने प्रबन्ध गरिएको छ ।

माथि उल्लेखित तीनै तहको आर्थिक कार्य प्रणालीमा सम्बन्धित तहले लगाउने र उठाउने कर, सञ्चित कोषको ब्यवस्था, वार्षिक आय ब्ययको तर्जुमा र घोषणा, कानून बनाई वित्तीय ब्यवस्थापन एवं श्रोत परिचालन गर्न पाउने क्षेत्राधिकारका विषयमा स्पष्ट किटान गरिदिएको छ । त्यसको साथै वार्षिक आय ब्यय (बजेट) तर्जुमा गर्दा घाटा बजेट प्रस्तुत गर्नुपर्ने भएमा तीनै तहका सरकारले घाटा बजेट पूर्ति गर्ने श्रोत समेत खुलाउनु पर्नेछ । प्रदेश र स्थानीय तहले बाह्य ऋण तथा अनुदान लिई घाटा बजेट पूर्ति गर्नु पर्ने भएमा संघ (नेपाल) सरकारको स्वीकृति लिनु पर्नेछ ।

संविधानको धारा - ५९ आर्थिक अधिकारको प्रयोग :- १) संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले आफनो अधिकार भित्रको आर्थिक अधिकार सम्बन्धी विषयमा कानून बनाउने, वार्षिक बजेट बनाउने,निर्णय गर्ने, नीति तथा योजना तयार गर्ने र त्यसको कार्यान्वयन गर्नेछन् ।

२) संघले साझा सूचीका विषयमा र आर्थिक अधिकारका अन्य क्षेत्रमा प्रदेशलाई समेत लागु हुनेगरी आवश्यक नीति, मापदण्ड र कानून बनाउन सक्नेछ ।

३) संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले आ-आफनो तहको बजेट बनाउनेछन् र प्रदेश र स्थानीय तहले बजेट पेश गर्ने समय संघीय कानून बमोजिम हुनेछ ।

द्रष्टब्य :- संघको बजेट प्रत्येक वर्षको ज्येष्ठ १५ गते, प्रदेशको आषाढ १ गते र स्थानीय तहको आषाढ १० गते भित्र पेश गर्ने गरी क्रमशः संवैधानिक र संघीय कानुनी ब्यबस्था छ ।

४) संघ,प्रदेश र स्थानीय तहले प्राकृतिक श्रोतको प्रयोग वा विकासवाट प्राप्त लाभको समन्यायिक वितरणको ब्यबस्था गनुपर्नेछ । त्यस्तो लाभको निश्चित अंश रोयल्टी, सेवा वा वस्तुको रुपमा परियोजना प्रभावित क्षेत्र र स्थानीय समुदायलाई कानून बमोजिम वितरण गनुपर्नेछ ।

५) संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले प्राकृतिक श्रोतको उपयोग गर्दा स्थानीय समुदायले लगानी गर्न चाहेमा लगानीको प्रकृति र आकारको आधारमा कानून बमोजिमको अंश लगानी गर्न प्रामिकता दिनुपर्नेछ ।

६)	वैदेशिक सहायता र ऋण लिने अधिकार नेपाल सरकारको हुनेछ । त्यस्तो सहायता वा ऋण लिदा देशको समष्टिगत आर्थिक स्थायित्व हुनेगरी लिनुपर्नेछ ।

७)	संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको बजेट घाटा ब्यबस्थापन तथा अन्य वित्तीय अनुशासन सम्बन्धी ब्बयस्था संघीय कानून बमोजिम हुनेछ ।

धारा ६०– राजश्व श्रोतको बाँडफाँडः- १) संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले आफ्नो आर्थिक अधिकार क्षेत्र भित्रको विषयमा कर लगाउन र ती श्रोतबाट राजश्व उठाउन सक्नेछन् ।

तर साझा सूची भित्रको विषयमा र कुनैपनि तहको सूचीमा नपरेका विषयमा कर लगाउने र राजश्व उठाउने ब्यबस्था नेपाल सरकारले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

२)	नेपाल सरकारले संकलन गरेको राजश्व संघ,प्रदेश र स्थानीय तहलाई न्यायोचित वितरण गर्ने ब्यबस्था मिलाउनेछ ।

३)	प्रदेश र स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने वित्तीय हस्तान्तरणको परिमाण राष्ट्रिय प्राकृतिक श्रोत तथा वित्त आयोगको सिफारिश बमोजिम हुनेछ ।

४)	नेपाल सरकारले प्रदेश र स्थानीय तहलाई खर्चको आवश्यक्ता र राजश्वको क्षमताका आधारमा वित्तीय समानीकरण अनुदान वितरण गर्नेछ ।

५)	प्रदेशले नेपाल सरकारबाट प्राप्त अनुदान र आफ्नो श्रोतबाट उठने राजश्वलाई मातहतको स्थानीय तहको खर्चको आवश्यक्ता र राजश्व क्षमताको आधारमा प्रदेश कानून बमोजिम वित्तीय समानीकरण अनुदान वितरण गर्नेछ ।

६)	नेपाल सरकारले संघीय सञ्चित कोषबाट प्रदान गर्ने सशर्त अनुदान, समपुरक अनुदान वा अन्य प्रयोजनका लागि दिने विशेष अनुदान वितरण सम्बन्धी ब्यबस्था स.घीय कानून बमोजिम हुनेछ ।

७)	संघ, प्रदेश र स्थानीय तह बीच राजश्वको बाँडफाँड गर्दा सन्तुलित र पारदर्शी रपमा गर्नुपर्नेछ ।

८)	राजश्व बाँडफाँड सम्बन्धी संघीय ऐन बनाउदा राष्ट्रिय नीति, राष्ट्रिय आवश्यक्ता, प्रदेश र स्थानीयतहको स्वायत्तता, प्रदेश र स्थानीय तहले जनतालाई पुरयाउनुपर्ने सेवा र ऊनीहरुलाई प्रदान गरिएको आर्थिक अधिकार, राजश्व उठाउन सक्ने क्षमता, राजश्वको सम्भाब्यता र उपयोग, विकास निर्माणमा गर्नुपर्ने सहयोग, क्षेत्रीय असन्तुलन, गरिबी र असमानताको न्यूनीकरण, बञ्चितिकरणको अन्त्य, आकस्मिक कार्य र अस्थायी आवश्यक्ता पुरा गर्न सहयोग गर्नुपर्ने विषयहरुमा ध्यान दिनु पर्नेछ ।

संविधानको धारा २५० र २५१ मा क्रमश राष्ट्रिय प्राकृतिक श्रोत तथा वित्त आयोगको ब्यबस्था र तीनैतहका सरकारका लागि वित्तीय ब्यबस्थापनको काम गर्नेगरी धारा २५१ मा काम,कर्तब्य र अधिकार तोकिएको छ ।

सवै सरकारी कोषको परिचालन,लेखाकंन, आन्तरिक नियन्त्रण एवं आन्तरिक लेखा परीक्षण समेत सम्बन्धित सभाले तर्जुमा गरेका ऐन र सरकारले कार्यान्वयनमा ल्याएका नियमावली अनुसार हुने ब्यवस्था छ । संघीय संसदले तर्जुमा गरी कार्यान्वयन ल्याएको आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन,२०७६ र त्यसका आधारमा नेपाल सरकारले कार्यान्वयनमा ल्याएको नियमावली,२०७७ को नियम १० अनुसार वित्तीय कारोवारको प्रतिवेदनका लागि एकीकृत वित्तीय विवरण लागु गरिएको छ । संवैधानिक तवरले बाह्य निगरानी गर्नेगरी अन्तिम लेखापरीक्षणका लागि संविधानको भाग-२२ मा महालेखापरीक्षकको प्रावधान छ, जसले धारा २४१ को प्रावधान अनुसार-- राष्ट्रपति र उपराष्ट्रपतिको कार्यालय, सर्वौच्च अदालत, संघीय संसद, प्रदेश सभा, प्रदेश सरकार,स्थानीय तह, संवैधानिक निकाय वा सो को कार्यालय,अदालत, महान्यायधिवक्ताको कार्यालय र नेपाली सेना,नेपाल प्रहरी वा सशस्त्र प्रहरी बल, नेपाल लगायतका सवै संघीय र प्रदेश सरकारी कार्यालयको लेखा कानून बमोजिम नियमितता, मितब्ययिता, कार्यदक्षता, प्रभावकारिता र औचित्य समेतको विचार गरी महालेखा परीक्षकबाट लेखापरीक्षण हुनेछ ।

विभिन्न तहका सरकारको आर्थिक कारोवारको लेखा परीक्षण गर्दा औल्याईएका अनियमितता,बेरुजु,हिनामीना,मस्यौट आदिको प्रचलित कानून बमोजिम असुल फछ्र्यौट गरी फरफारक गर्न,गराउन र वित्तीय जवाफदेहिता कायम गराउन संघीय कानून बमोजिम सार्वजनिक लेखा समिति, बेरुजु फछ्र्यौट समिति लगायतका संरचना स्थापित गरिएको छ । प्रदेश तहमा समेत केन्द्र सरकारको विगतको आर्थिक कार्यविधि ऐन तथा नियमावलीका आधारमा वित्तीय जवाफदेहिता कायम गर्ने,गराउने संरचना तय गरिएका छन् । प्रदेश मा समेत सार्वजनिक लेखा समिति,बेरुजु फछ्र्यौट समितिको संवैधानिक ब्यवस्था गरिएको छ। त्यसैगरी सम्बन्धित प्रदेशसभाले आर्थिक कार्यविधि ऐन र सरकारले नियमावली तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याएका छन् । तथापि बेरुजु फछ्र्यौट सम्बन्धी आवश्यक कार्यविधि र कार्यनीतिगत संरचनाको अभाव कारण कामले गति लिन सकेको छैन । तर स्थानीय तहमा यस प्रकारको कानूनी प्रबन्ध भए, गरेको देखिदैन । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन,२०७४ को दफा २२ समितिको गठन--सभाले आफनो कार्य प्रणालीलाई ब्यवस्थित गर्न नियमावली बनाई कुनै सदस्यका् संयोजकत्वमा लेखा समिति, विधायन समिति,सुशासन समिति लगायत आवश्यक्तानुसार अन्य समिति र विशेष समिति गठन गर्न सक्नेछ भन्ने प्रावधानले स्थानीय सरकारलाई आफनो कारोवारमा औल्याईएका अनियमितता, बेरुजु, हिनामीना र मस्यौट को कानून बमोजिम असुल उपर गरी गराई फर फारक गर्न गराउन अर्को निकायको मुख ताक्नु पर्ने देखिदैन । संविधान र कानूनले दिएको आफनो अधिकार आफै प्रयोगगरी आफनो क्षेत्राधिकारको जिम्मेवारी र जवाफदेहिता बहन गर्नु पर्दछ ।

३. वित्तीय संघीयताको सन्दर्भमा जवाफदेहिता सम्बन्धी समस्याहरुः–

» बजेट तर्जुमा गर्दा गत विगतका तथ्याकं (खर्च, राजश्व, मौद्रिक स्थिति, गाह्र्यस्थ उत्पादनको क्षेत्र र आधार, बजेट कार्यान्वयनमा रहेका अवरोध, अनुगमन मूल्याकंनका अवसरमा देखिएका ब्यवधानहरु आदि) को विश्लेषण नगरी केवल आम्दामी- खर्चलाई मात्र समायोजन गर्ने प्रचलन रहनु ,

- मध्यकालिन खर्च संरचनाको उपयोग वित्तीय औजारका रुपमा नगरी केवल एक वर्षपछिको बजेट अनुमान अंकमा मात्र सीमित गरिनु,
- बजेट तर्जुमाका विभिन्न चक्र र खण्डहरुमा सरोकारवाला सवै संरचना, पदाधिकारीको सार्थक र सक्रिय सहभागिता अवलम्बन नगरिनु,
- बजेट तर्जुमाका सिलसिलामा कार्यान्वयनमा सहभागी हुनुपर्ने पक्षहरुको संलग्नता नरहनु,पूर्व बजेट छलफलमा सवै पक्ष उत्तिकै सक्रिय नहुनु ,
- नागरिक बजेटको सन्दर्भ र खुला सरकारको अवधारणाले प्रमुखता पाउने समय भैसक्दा पनि बजेटका अधिकांश चरणहरु गोप्य रहनु र औपचारिक सार्वजनिकीकरणमा सीमित हुनु,
- विशेष र आकस्मिक परिस्थितिको आकलन गर्न कठीन पर्ने भएकाले विशेष वा आकस्मिक परिस्थिति सम्बन्धी कानूनी ब्यवस्थाको प्रयोगमा निकायगत समन्वयको अभाव,कोषको आकस्मिक र थप श्रोतको ब्यवस्थापन,खर्च
  - गर्ने मापदण्ड तथा खर्चको प्रमाण,खरीद ब्यवस्थापनको प्रभावकारिता,विशेष अवस्थामा सूचना सम्प्रेषणको अवस्था आदिका कारण द्विविधा रहन गै वित्तीय ब्यवस्थापन प्रणालीमा आकस्मिक अवस्थाको सम्बोधन प्रणाली (Emergency Response System) प्रभावकारी हुन नसक्नु,
- नेपालको सन्दर्भमा संघीय शासकीय प्रणाली र वित्तीय संघीयता नवीन अवधारणाका रुपमा कार्यान्वयनमा आएका छन् । तर विगत देखि केन्द्रीकृत शासकीय प्रणालीमा रहेका वित्तीय अनुशानहिनता, अनियमितता र फजूल खर्चको पद्धति केन्द्रबाट प्रदेश र स्थानीय तहमा समेत अझ फराकिलो भएर देखा पर्नु,,
- तीनै तहका सरकारहरुमा आयोजना छनौट, श्रोतको बाँडफाँड, खरीद ब्यवस्थापन, मुआब्जा वितरण, समयमै रकम निकासा, वैदेशिक अंशको श्रोत फुकुवा, रकमान्तर, श्रोताँन्तर, सामयिक लेखाकंन,प्रतिवेदन, अनुगमन ,मूल्याकंन, आन्तरिक नियन्त्रण र लेखापरीक्षण एवं अन्तिम लेखा परीक्षण र फरफारकको काम तालिकावद्धगरी सम्पादन गर्न नसकेका अनगिन्ति उदाहरणहरु कार्यस्थलमा देखिनु,
- हाम्रो आर्थिक प्रशासन सञ्चालनमा संलग्न जनशक्ति ***(जिम्मेवार ब्यक्ति र आर्थिक प्रशासन प्रमूख)*** को ब्यवस्थापन गर्दा आफना नातागोता, पार्टी पंक्तिका,आफना सहजकर्ता कार्यालय प्रमुख र लेखा प्रमुखलाई ठूला आयोजना, परियोजना र बढी बजेट खर्च हुने, सुविधा सम्पन्न निकायमा पदस्थापना,सरुवा गर्ने र उनीहरु माथि अनुगमन नगर्ने, त्यहा उपलब्ध सुखसुविधामा रमाउने अवसर आ-आफनालाई प्रदान गर्ने र जति सक्दो अनियमितता गर्न सके बहादुर ठहरिने प्रचलनले बेरुजुमा बढोत्तरी हुनु,

- » आयोजना,परियोजना र कार्यक्रमको ठूलो खण्ड समापन हुनै लाग्दा आफन्तलाई अन्यत्र स्थानान्तरण गर्ने र निरीह,निमुखा पदाधिकारी र कर्मचारी आएर त्यहा भएका अनियमितता,बेरुजुको फरफारक गर्नुपर्ने र समयमा फरफारक हुन नसके पछि आउनेले दण्डित हुनुपर्ने कानूनी ब्यवस्थाका कारण एकथरी बहादुरहरु बेरुजु,अनियमितता बढाउदै जाने अर्कोथरी निमुखाहरु त्यसको फरफारकमा लाग्नुपर्ने पद्धतिले बेरुजु वर्षेनी बढ्दै जानु,
- » लेखा उत्तरदायी अधिकृत (मन्त्रालय,आयोग सचिवालयका सचिव तथा कार्यकारी प्रमुख पद) को सरुवा एक वर्ष भित्रैमा ५-६ पटक हुने कारणले तालुक निकायको प्रभावकारी समन्वय र सामयिक अनुगमन नहुनु, अन्तर निकाय समन्वय कायम हुन नसक्नु, जनशक्ति ब्यवस्थापनमा संघ,संगठनहरु हाबी हुनु आदिले कार्यक्षमतामा ह्रास आएको हुदा श्रोतको चूहावट बढेको र आशातित नतीजा हासिल हुन नसक्नु ,
- » आ.वं २०७३।०७४ देखि स्थानीय र प्रदेश तहको समेत अन्तिम लेखा परीक्षण महालेखा परीक्षकको कार्यालयबाट हुन थालेकोमा हरेक वर्षको लेखा परीक्षण प्रतिवेदनले श्रोत परिचालनको आकार संगसंगै बेरुजुको आकार, अनियमितताको प्रकार बृद्धि भैरहेको छ । भरखरै प्रकाशित महालेखा परीक्षकको कार्यालयको प्रतिवेदन हेर्दा कहालि लाग्दो अवस्था देखिनु,
- » संरचनागत दोहोरोपन, कार्यगत तेहोरोपन, स्वच्छ प्रतिष्पर्धाको अभाव, श्रोत साधनको असमानता,शक्ति हत्याउने र सरचनागत साम्राज्य बढाउने होड आदिले संघीयतालाई सुदृढिकरण गर्न कठीन हुनु,,
- » संघ,प्रदेश र स्थानीय तहबीच समानता,सहकार्य र समन्वयको प्रावधान किटानी भएतापनि संघले कानून नबनाएको कारणले प्रदेश र स्थानीय तह आ-आफनो जनशक्ति ब्यवस्थापनमा,श्रोत परिचालनमा कठीनाई भेलिरहेका अवस्था विद्यमान रहनु,
- » आर्थिक कारोवारमा अनियमितता देखिनु, खर्चमा पेश्कीको अंश बढी हुनु, समयमा कार्यसम्पन्न गर्न नसक्नु जस्ता अनगिन्ति विसंगतिहरुले संघ,प्रदेश र स्थानीय सरकार आर्थिक अनुशासन पालनामा चुकेको प्रष्टै देखिनु,

तथ्याकंले देखाएको वित्तीय अनुशासन को अवस्थाः-

क) प्रदेश स्तरीय कार्यालयहरुको अवस्थाः– (रुं लाखमा)

प्रदेश नं	कार्यालय संख्या	लेखापरीक्षण अंक रकम रु	कूल बेरुजु अंक रकम रु	ले प अंकमा बेरुजु प्रतिशत	पेश्की बाहेक बेरुजु रकम र	पेश्की बाहेक बेरुजु प्रतिशत
१	१८३	४४५७०३	१२६५२	२.८३	११७५४	२.६३
२	१२९	३१९८६२	१८०५९	५.६५	१४१५८	४.४३
३	१९१	५१०९०६	७२५२	१.४२	६५५८	१.२८

४	१५३	३०७४६९	६०४१	१.९६	४५८४	१.४९
५	१८२	३९६४७९	९४७५	२.३९	८७५८	२.२१
६	१२८	२३४३९५	८३४८	३.५६	६८६६	२.९३
७	१२९	२६७७७६	५७५१	२.१५	४३०१	१.६१
जम्मा	१०९५	२४८२५९०	६७५७८	२.७२	५६९७९	२.२९
(५८ औ प्रतिवेदन, ४ भाद्र, २०७८, मलेप को कार्यालय)						

माथि उल्लेखित तथ्याकं केलाउदा नयाँ संरचना भएकाले र विगतका कुनै खराब आचरणहरुको स्थानान्तरण नभएको अवस्था रहेकाले सुशासन र पारदर्शिता कायम गरेर शासकीय प्रबन्ध ब्यवस्थित गर्ने मापदण्ड कायम गर्नमा सातै प्रदेश सरकारलाई सुअवसर थियो । तर संघीय संरचनाको पहिलो अभ्यास गरिरहेका प्रदेश सरकारका गतिविधिमा पनि संघ र स्थानीय तहमा जस्तै आर्थिक अनुशासनहिनता र अराजकता बढेको देखियो । प्रदेश सरकारका सरकार प्रमुखहरु नै अनुशासनहिनतामा अगाडि देखिने गरी आ आफनै सेवा सुविधा बृद्धिमा तल्लिन भएका,अनुदानका नाममा आफनालाई पोषेका, बजेट तथा कार्यक्रम बेगरका खर्च गर्न दुरुत्साहन गरेका उदाहरणहरु प्रतिवेदनमा देखिन्छन् । आर्थिक कारोवारमा अनियमितता देखिनु, खर्चमा पेश्कीको अंश बढी हुनु, समयमा कार्यसम्पन्न गर्न नसक्नु जस्ता अनगिन्ति विसंगतिहरुले प्रदेश सरकार आर्थिक अनुशासन पालनामा चुकेको प्रष्टै देखिन्छ ।

ख) स्थानीय तहको अवस्था:– (रु. लाखमा)

प्रदेश नं	लेखापरीक्षण गरिएका स्थानीय तहको संख्या	कूल आय रकम रु.	जम्मा खर्च रकम रु.	लेखापरीक्षण अंक	पेश्की सहितको बेरुजु	पेश्की रकम	ले.प. अंकका आधारमा बेरुजुप्रतिशत	पेश्की बाहेकबेरुजु प्रतिशत
१	१३३	९०३६५५	७८४४०६	१६१४१८०	५१२४८	६५२६	३.१७	२.७७
२	१३१	८६६०२४	६७०२७६	१४०४९१४	१४४३४२	२९९३२	१०.२७	८.१४
३	९८	१०२८२४८	७३१८७१	१५३९८०६	७३२७५	९४३५	४.७६	४.१५
४	८५	५२९६३६	४५०५१८	९३४६१४	२५९८४	३७९७	२.७८	२.३७
५	९५	६६६७६३	५६१०३१	११६३६०९	३७६६१	४६४०	३.२४	२.८४
६	७३	३६२१७४	३१६६०६	६५३७६०	३२६९१	५४९३	५.००	४.१७
७	७९	४५८१६८	४०६४६२	८२८६६२	३७२१२	१०६७८	४.४९	३.२०
जम्मा	६९४	४८१४६६८	८९३४९८	३५८०६४५	४०२४१३	७०५०१		

(५८ औ प्रतिवेदन, ४ भाद्र, २०७८, मलेप को कार्यालय)

यस विवरणलाई नियाल्दा खर्चमा पेश्कीको अंक बढी देखिनु, कुल खर्चमा १० प्रतिशत भन्दा ठुलो आकारमा बेरुजु कायम हुनु , प्रतिवेदनका भित्री अंशमा प्रस्तुत भै बाहिर आएका अनियमितता र अनुशासनहिनताका पक्ष विवेचना गर्न हुने किसिमका नै छैनन् । यसबाट प्रष्ट हुन्छ कि सार्वजकि श्रोतको परिचालनमा जिम्मेवार पदाधिकारीले अवलम्बन गर्नुपर्ने कानूनी प्रावधान नै छैनन कि भएका पनि शासन सत्तामा रहनेलाई लागु हुदैन कि भ्कै देखिन्छ ।

४. सुधारका प्रयासहरुः-

संघीयताको कार्यान्वयनबाट सेवा प्रवाहको सुधार गरी जनसन्तुष्टि प्रदान गरी जनविश्वास हासिल गरेर समावेशी लोकतन्त्रको सुदृढिकरण गर्न तीनै तहका सरकारमा वित्तीय संघीयताको प्रभावकारी कार्यान्वयन जरुरी छ । यसका लागि वित्तीय अनुशासन र जवाफदेहितालाई सवल तुल्याउनु पर्दछ । वित्तीय अनुशासनका लागि आयोजना छनौट,बजेट तर्जुमा, बजेट निकासा,खर्च,लेआकंन,प्रतिवेदन, जाँचपरीक्षणलाई सुदृढिकरण गर्न जरुरी छ भने जवाफदेहिताका लागि लाभ-लागत विश्लेषण ,मौद्रिक मूल्यको सार्थकता मापन,, अनुशासन हिनता र गैरजिम्मेवारीपनाको नियमन,नियन्त्रण गरी जनप्रतिनिधिको रोहमा जवाफदेहिताको प्रत्याभूति गर्ने पद्धतिलाई आवधिक र प्रभावकारी तुल्याउनु पर्दछ ।

संघ र प्रदेश तहमा आर्थिक अनुशासन र वित्तीय जवाफदेहिताका लागि तर्जूमा गरिएका ऐन,कानूनको प्रभावकारी कार्यान्व्यिन, स्थापित संगठन,संरचनाको सक्रिय क्रियाशिलता अनिवार्य छ भने स्थानीय तहमा ऐन,कानून र संरुचनागत ब्यवस्था गर्न अब विलम्ब गर्नु हुदैन ।

संयन्त्रको अभावमा स्थानीय तहको बेरुजु फछ्र्यौटमा समस्या छ । जनप्रतिनिधिहरु जवाफदेहि हुन सकेका छैनन् । आफैले बजेट बनाउने, स्वीकृत गर्ने, खर्च गर्ने र जवाफ कतै दिन नपर्ने अवस्थाले स्थानीय तह स्वेच्छाचारी बनेको गुनासो बढेको छ। स्थानीय तहको हकमा महालेखा परीक्षकले उठाएका सवाल, बेरुजु लगायत विषयमा छलफल गर्ने निर्देशन दिने स्वतन्त्र संयन्त्र छैन। यसका सम्बन्धमा बेरुजुका विषयमा सोध्ने, छलफल गर्ने र फछ्र्यौट गर्न लगाउने तहको समिति बनाउने गृहकार्यमा संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय जुटेको छ। स्थानीय तहको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन माथि छलफल गर्न र बेरुजू फर्स्यौट गर्न गराउन जिल्लागत रुपमा प्रदेश सांसदको संयोजकत्वमा स्थायी प्रकारको समिति बनाउने तयारी भईरहेको छ।

एकातर्फ स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन,२०७४ को दफा ८४ अनुसार स्थानीय तहको बेरुजु फछ्र्यौट गर्ने, गराउने काम कर्तब्य प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतको हुने ब्यबस्था हुदाहुदै बेरुजु फछ्र्यौट गर्ने गराउने प्रक्रियालाई ब्यवस्थित गराउने कानूनको तर्जुमा गरेका छैनन् । अर्को तर्फ संघीय सरकार प्रचलित कानून र वित्तीय अनुशासनको आधारभूत सिद्धान्तको हेक्का नराखी छुट्टै संरचना निर्माणको तयारीमा जुटेको समाचार छ।

यस प्रकारको तयारीको सन्दर्भले उब्जाएका प्रश्नः-

वर्तमान संविधानले शासकीय अधिकार र सार्वभौमसत्तालाई राज्यका तीनै तह संघ,प्रदेश र स्थानीयमा

बाँडफाँड गर्ने प्रणाली अबलम्बन गरेको छ। तीनै तहले अलग अलग सरकारको स्वरुप हासिल गरेका छन्। तिनको राजनीतिक, आर्थिक र सामाजिक क्षेत्राधिकारलाई संविधानले नै विभिन्न अनुसूचीहरुबाट स्पष्ट हुनेगरी किटानी प्रावधान तय गरिदिएको छ। यसको प्रयोग संविधान र कानून बमोजिम तीनै तहले गर्न सक्ने ब्यबस्था गरेको छ। संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले नेपालको स्वतन्त्रता, सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता,स्वाधिनता, राष्ट्रिय हित, सर्वागीण विकास, बहुदलीय प्रतिष्पर्धात्मक लोकतान्त्रिक गणतान्त्रात्मक संघीय शासन प्रणाली, मानव अधिकार तथा मौलिक हक,कानूनी राज्य, शक्ति पृथकीकरण र नियन्त्रण तथा सन्तुलन,वहुलता र समानतामा आधारित समतामूलक समाज, समावेशी प्रतिनिधित्व र पहिचानको संरक्षण गर्ने दायित्व पाएका छन्। राज्यशक्तिको बाँडफाँड (धारा ५७) अनुसार संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका अधिकार संविधानका विभिन्न अनुसूचीहरु (५,६,७,८ र ९) मा ब्यबस्थित गरिएको छ।

त्यसरी नै आर्थिक अधिकारको प्रयोग सम्बन्धी (धारा ५९) प्रावधानहरुले संघ,प्रदेश र स्थानीय तीनैतहले आर्थिक अधिकार सम्बन्धी विषयमा कानून बनाउने,वार्षिक बजेट बनाउने,निर्णय गर्ने,नीति तथा योजना तयार गर्ने एवं त्यसको कार्यान्वयन गर्ने र राजश्व श्रोतको बाँडफाँड (धारा ६०) बमोजिम संघ,प्रदेश र स्थानीय तहले आफनो आर्थिक अधिकार क्षेत्र भित्रको विषयमा कर लगाउन र ती श्रोतहरुबाट राजश्व उठाउन सक्ने किटानी ब्यबस्था गरेको छ। संविधानतः प्रत्येक सरकारको छुट्टा छुट्टै आर्थिक कार्य प्रणाली र अलग अलग सञ्चित कोष समेतको प्रावधान किटानी गरिएको छ।

संविधानको भाग-२२ मा महालेखापरीक्षकको प्रावधान छ, जसले धारा २४१ को प्रावधान अनुसार-- राष्ट्रपति र उपराष्ट्रपतिको कार्यालय, सर्वोच्च अदालत,संघीय संसद, प्रदेश सभा, प्रदेश सरकार ***स्थानीय तह,*** संवैधानिक निकाय वा सो को कार्यालय,अदालत, महान्यायधिवक्ताको कार्यालय र नेपाली सेना,नेपाल प्रहरी वा सशस्त्र प्रहरी बल, नेपाल लगायतका सवै संघीय र प्रदेश सरकारी कार्यालयको लेखा कानून बमोजिम नियमितता, मितब्ययिता, कार्यदक्षता,प्रभावकारिता र औचित्य समेतको विचार गरी महालेखा परीक्षकबाट लेखापरीक्षण हुनेछ।

यसरी विवेचना गर्दा समन्वय, सहकार्य र सहकारिताका विषय बाहेकमा तीनवटै तहका सरकार अलग अलग अस्तित्वमा रहेका र **कुनै पनि सरकार एक अर्काको तालुक वा मातहत हुन नसक्ने संवैधानिक ब्यबस्था देखिन्छ।**

अब वित्तीय संघीयताका सन्दर्भमा आ-आफनो श्रोत परिचालन गर्ने क्रममा स्थानीय तहले समेत आफनै श्रोत (आन्तरिक आय वा संघ र प्रदेशबाट प्राप्त सशर्त र निशर्त अनुदान) परिचालन गर्ने भएकाले Resource को परिचालनबाट आउने Reward र Risk को ब्यबस्थापन (Responsibility) गर्ने, त्यसको जाँच परीक्षण गर्दा उठने सवाल, कैफियत आदिको जवाफ दिने दायित्व सम्बन्धित श्रोत परिचालनकर्ता कै हुने सर्वमान्य सिद्धान्त रहेको देखिन्छ।, उत्तरदायित्व (Accountability) अहस्तान्तरणीय रहने सर्वमान्य सिद्धान्त रही आएको छ। ***तसर्थ, स्थानीय सरकारको कारोवारमा लेखापरीक्षणबाट उठेका कैफियतको जवाफ दिने, फछ्र्यौट र फरफारक गर्ने क्षेत्राधिकार प्रदेश ससदका सदस्यलाई कसरी प्रदान गर्न सकिएला?***

यसरी गर्ने हो भने त प्रदेश तहको लेखा परीक्षण प्रतिवेदन संघीय तहमा नै छलफल गराउन सकिने प्रश्न पनि त उठन सक्छ ?

केन्द्रीय तह र प्रदेश तहमा सार्वजनिक लेखा समिति रहने प्रावधान अनुसार नै स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन,२०७४ को दफा २२ समिति गठनः- सभाले आफनो कार्य प्रणालीलाई ब्यबस्थित गर्न नियमावली बनाई कुनै सदस्यको संयोजकत्वमा लेखा समिति, विधायन समिति, सुशासन समिति लगायत आवश्यक्तानुसार अन्य समिति र विशेष समिति गठन गर्न सक्नेछ --- ब्यबस्था छ। यो कानूनी प्रबन्धले स्थानीय तहको लेखा समिति आफनै हुने देखाऊँछ।

संघीय संसद र प्रदेश संसदमा विपक्षी दलको सासंद लेखा समितिमा रहने तर स्थानीय तहमा विपक्षी दलको ब्यबस्था नहुने तथ्यलाई हेरेर यस्तो ब्यवस्थ ागर्न खाजिएको हो भने एकातर्फ सर्वप्रथमतः विपक्षी दल नै लेखा समितिमा रहुने अभ्यास र प्रचलन हो संवैधानिक बाध्यता होईन। अर्कोतर्फ स्थानीय तहमा समेत दलीय आधारमा निर्वाचन हुने तर विजयी अध्यक्ष, उपाध्यक्ष / प्रमुख,उप प्रमुख र वार्ड अध्यक्षहरु जुनसुकै दलको भएपनि कार्यपालिकामा रहने भएकाले विपक्षी दलको उपस्थिति नदेखिएको हो। तर लेखा समिति कार्यपालिका भन्दा बाहिर रहेका सभाका अन्य सदस्यहरु मध्येबाट छनौट हुने हुँदा कार्यपालिकामा बहुमत नभएको दलबाट लेखा समिति गठन गर्न सकिने अवस्थाको विद्यमानता देखिन्छ।

यसरी संविधानको भावना र मर्म विपरीत हुने , एउटा सरकारको क्षेत्राधिकारमा अर्को सरकारको हस्तक्षेप कायम हुने गरी संगठन,संरचना बनाउनु भन्दा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनको प्रावधानबाट निम्नानुसारको संरचना बनाउन सकिन्छः-

यस सन्दर्भमा कस्तो प्रावधान उपयुक्त होला?

प्रत्येक गाऊपालिका र एक अरब भन्दा कम ***(घटबढ गर्न सकिने)*** वार्षिक आर्थिक कारोवार भएका नगरपालिकामा ३ सदस्यीय, एक अरब भन्दा बढी वार्षिक आर्थिक कारोवार भएका नगरपालिका , सवै उपमहानगरपालिका र महानगरपालिकामा ५ सदस्यीय आ-आफनै लेखा समिति गठन गर्नु पर्दछ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन,२०७४ को दफा२२ बमोजिम सार्वजनिक लेखा समितिको प्रारुपको संरचना बनाई बेरुजुका विषयमा सोध्ने, छलफल गर्ने र फछ्र्यौट गर्न लगाउने तहको समिति बनाउनृ उपयुक्त हुने देखिन्छ। सो समितिका पदाधिकारी, लेखापरीक्षण गर्ने संस्थाका प्रतिनिधि सामु आर्थिक कारोवार सञ्चालनमा सम्बद्ध अधिकारी राखी छलफल गर्न गराउने ब्यवस्था गर्न सकिन्छ। आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन,२०७६ (यसको प्रस्तावनाले सवै तहको छाता ऐनको स्वरुप दर्शाउँछ) को दफा ४१ बमोजिमको कार्य यस समितिले गर्नेगरी जिम्मेवारी तोकिनु पर्दछ। सदस्य छनौट गर्दा उपलब्ध भए सम्म कार्यपालिकामा बहुमत नभएको दल, न्यूनतम नै भएपनि शैक्षिक योग्यता भएका, आर्थिक प्रशासनमा रुची, लगनशिलता, ईमान्दारिता भएका मध्येवाट गर्नुपर्दछ।

आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन,२०७६ को दफा ४२ बमोजिमको कार्य गर्नेगरी लेखा समिति कै कुनै सदस्यको संयोजकत्वमा बेरुजु फछ्र्यौटको जिम्मेवारी तोकिनु पर्दछ । यस समितिमा महालेखा परीक्षकको प्रतिनिधित्व, संघीय सरकार, प्रदेश सरकार र जिल्ला समन्वय समितिको प्रतिनिधित्व गराउनु उपयुक्त हुन्छ ।

संघीय सरकार र प्रदेश सरकारले स्थानीय तहमा गठित सार्वजनिक लेखा समिति र बेरुजु फछ्र्यौट समितिका पदाधिकारी (मलेप बाहेक) हरुलाई सघन प्रशिक्षण प्रदान गर्नुपर्दछ । स्थानीय तहले माग गरेमा आर्थिक अनुशासन र वित्तीय जवाफदेहिताको विज्ञताको सेवा ***(बजेट तर्जुमा, मध्यकालिन खर्च संरचना निर्माण तथा अन्य वित्तीय परामर्श समेत)*** का लागि लेखा समिति र बेरुजु फछ्र्यौट समितिको सचिवालयको ब्बबस्थापन गरिनु पर्दछ । प्रत्येक स्थानीय तहलाई एक एक सचिवालय आवश्यक नपर्ने र मितब्ययी पनि नहुने हुँदा दुई वा सो भन्दा बढी ***(आर्थिक कारोवारको आकार,, लेखापरीक्षण प्रतिवेदनको प्रकृति र आकार एवं भौगोलिक दूरी तथा यातायातको पहुँच हेरी)*** तहका लागि एक सचिवालय रहने ब्यबस्था गर्न सकिन्छ । यस्तो ब्यबस्था संघ र प्रदेशबाट हुन नसके स्थानीय तहले नै साझेदारीमा पनि गर्न सक्छन् ।

तसर्थ, एक तहको सरकारको वित्तीय उत्तरदायित्व एवं जवाफदेहितामा अर्को तहको सरकारको ***(विज्ञताका लागि आवश्यक ब्यबस्थापन सम्भव भएपनि)*** सम्पूर्णाधिकार राख्नेगरी प्रदेश संसदको संयोजकत्वमा लेखा समिति संविधानतः उपयुक्त हुन सक्ने देखिदैन ।

५ सुधारका लागि भावी रणनीतिः-

संघीयतानुकुलका संगठन ,संरचनाहरु बीच अन्योन्याश्रित सम्बन्ध रहने संवैधानिक र कानूनी ब्यवस्था भएकाले कानून,संस्थागत तथा संगठनात्मक सुधार गरी खर्च कटौती गर्न जरुरी छ, अन्यथा श्रोतको अभाव हुने र लाभ-लागतको अनुपात नमिल्ने समस्या कायम रहदै बढोत्तरी तर्फ उन्मुख हुने सम्भावना रहन्छ । निश्चित विधि र मापदण्डका आधारमा समग्र चालू खर्चलाइ कूल गार्हयस्थ उत्पादन (Gross Domestic Production-GDP) को निश्चित सीमा भित्र राखी सर्च बर्गीकरणलाई प्रक्षेपण गर्ने संस्थागत ब्यवस्थाको थालनी गर्नु पर्दछ । त्यसैगर "public Purse for personal Interest" पद्धतिलाई पूर्णरुपले निषेध गर्नु पर्दछ । कानूनले बन्देज गरेको क्रियाकलाप गरी श्रोत दुरुपयोग गर्ने कुनै पनि तह,तप्का, तागत र समूहलाई सहिष्णु ब्यवहार गर्नु हुदैन । तोकिएको कार्यविधि पुरा गर्दा नतीजा फरक पर्ने देखिएमा सम्बद्ध निकायको पूर्व स्वीकृति जरुरी हुने तथ्यलाई नजर अन्दाज गर्न नपाउने ब्यवस्था गनु पर्दछ । बुँदागत रुपमा :-

१. कुशल वित्त ब्यवस्थापनका लागि सवै तहका सरकारमा राजनीतिक र प्रशासनिक नेतृत्वको दृढ ईच्छाशक्ति सहितको नेतृत्व सवलता र जनशक्ति विकासको निरन्तर प्रतिवद्धता चाहिन्छ । जनशक्तिमा उच्च मनोवल र स्वयं प्रेरित हुने ईच्छा शक्ति चाहिन्छ ।

२. बजेट प्रक्रियालाई नागरिक बजेटको अवधारणा अनुरुप पारदर्शिता, सहभागिता र नियन्त्रणलाई सवलीकरण गर्दै जनतालाई सुसूचित गरेर उनीहरुको स्वामित्व अनुभूत हुने गरी खर्च प्रक्रिया अवलम्बन गर्नु पर्दछ। शिक्षा,सवास्थ्य जस्ता सामाजिक सेवको क्षेत्रमा नतीजामा आधारित वा शून्इ बजेट प्रणाली लागु गर्नू उपयुक्त हुन्छ।

३. बजेट विनियोजन वस्तुपरक बनाउने आधार तयार गरी आयोजना बैंकको प्रावधानलाई कार्यान्वयनमा ल्याउनु पर्दछ। बजेटमा नयांलाई नभै पुरानै आयोजना र कार्यक्रमलाई प्राथमिकतामा राख्ने,कहिल्यै अन्त्य नहुने कार्यक्रमहरुले निरन्तरता पाउने, प्राथमिकीकरणमा वस्तुपरकता नदेखिने जस्ता विसंगति हटाई बहुवर्षीय आयोजनाको cut-off Period यकिन गरिनु पर्दछ। नतीजामा आधारित खर्च प्रणाली, कार्य सम्पादनमा आधारित खर्च अभिबृद्धि र कार्यक्रम / आयोजना समाप्ती पछि शून्य विनियोजन विधि अवलम्बन गर्नु पर्दछ।

४. बजेट तर्जुमाका समयमा श्रोत समितिबाट समष्टिगत आर्थिक स्थितिको विश्लेषण र साधन श्रोतको आकलन गर्दा सवै पदाधिकारीहरुको सार्थक र प्रत्यक्ष सहभागिता रहनु जरुरी छ , आयोजना सञ्चालन गर्ने मन्त्रालय, अर्थ मन्त्रालय र राष्ट्रिय योजना आयोगले समेत आयोजना बैंकमा रहेका , चालु रहेका र PIpe line मा भएका आयोजनाको दायित्व यकिन गर्ने प्रणाली विकास गनुपर्दछ।

५. विनियोजित बजेट खर्च गर्दा सम्बन्धित शर्षिक,निर्धारित क्रियाकलाप,काम, खर्च शीर्षक र विनियोजित बजेट भित्रै रहेर खरीद योजनानुसार खर्च गरी बजेटको विश्वसनियता बृद्धि गरिनु पर्दछ।

६. सार्वजनिक वित्तको उपलब्ध श्रोत जहिल्यै सीमित रहन्छ , तर हाम्रा आवश्यक्ता असीमित रहने धरातललाई मनन गरी विकासमा फडको मार्ने गरी प्राथमिकताका आधारमा दक्षतापूर्ण विनियोजन गर्नु पर्दछ।

७. कानूनी प्रावधानमा १० प्रतिशत रकमान्तर गर्ने ब्यवस्था रहेकोमा ५० प्रतिशत सम्म रकमान्तर भए, गरिएका प्रशस्त उदाहरण छन्, यिनलाई निरुत्साहित गरी .वित्तीय जोखिम (Fiduciary Risk) न्यून गर्न रकमान्तर ,श्रोतान्तरलाई सीमा भित्र राखी खर्च, लेखाकंन, प्रतिवेदन, लेखापरीक्षण सम्बद्ध कानुनी प्रावधानको कडाइका साथ पालना गर्नु गराउनु पर्दछ।

८. बजेट भन्दा बाहिरका सार्वजनिक निकायहरु (Extra Budgetary Entity) लाई आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन,२०७६ अनुसार जिम्मेवारी निर्वाह र प्रतिवेदनमा समेट्ने कार्य निर्देशिका र प्रतिवेदन प्रणाली विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याईनु पर्दछ।

९. सवै तहगत सरकारका अलग अलग बजेट तथा कार्यक्रम तर लेखाकंन प्रणाली र प्रतिवेदनलाई एकीकृत गनुपर्ने कानूनी ब्यवस्था भएकाले वित्तीय विवरण प्रतिको संवेदनशिलता,सामयिकता,यथार्थता र भिडानमा एक रुपताका लागि लेखा समूहको जनशक्ति ब्यवस्थापन (नेकीबदी) एउटै केन्द्रीय निकायबाट हुने ब्यवस्था सहज र प्रभावकारी हुने देखिन्छ।

१०. अनुगमन मूल्याकंनको कानूनी प्रबन्ध,संरचनागत ब्यवस्था त छन् , तर ती निकायहरु बीच सम्बन्ध,समन्वय पनि छैन र अनुगमन ,मूल्याकंन कार्य तीर्थाटन, पर्यटन, कमीकमजोरी छोपछाप पार्ने तर्फ उन्मुख रहेको देखिन्छ । यसर्थ, कामको अवस्था, गुणस्तरको विज्ञता संग आबद्ध गरेर यथार्थ मूल्याकंन गर्ने परिपाटी बसाउन बिलम्ब हुनै लागेको अवस्था छ ,यसलाई कानूनी, संस्थागत,संरचनागत र ब्यवहारिक ढंगले तत्कालै सम्बोधन गर्न शुरु गरिहाल्नु पर्दछ । अनुगमन, मूल्याकंनकर्ता निकायहरु बीच अन्तर सम्बन्ध र प्रभावकारी समन्वयको पनि खाँचो छ ।

११. बजेट मार्फत ब्यक्ति,संस्थालाई प्रदान गरिने अनुदानलाई क्षमता विकास, उत्पादनशिलता अभिबृद्धि र कल्याणकारी सेवामा वर्गीकरण री सरकारी अनुदान वितरणका लागि छुट्टै ऐन तजूमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याईनु पर्दछ । बहु निकायबाट अनुत्पादक क्षेत्रमा अनुदान बढोत्तरी भएको देखिन्छ, उत्पादन र उत्पादकत्वमा योगदान पुगे,नपुगेको हेर्ने अनुगमन,मूल्याकंन भएकै छैन, कृषि अनुदानलाई बस्तुनिष्ठ मापदण्ड आवश्यक छ, सालवसाली एउटै ब्यक्ति,संस्था,क्षेत्रलाई अनुदान दिने परम्परा हटाई ४,५ वर्षमा शून्यमा आधारित तुल्याउनु पर्दछ । करार खेतीको माध्यमबाट निजी र सहकारी क्षेत्रलाई कृषि क्षेत्रमा प्रोत्साहन गनु पर्दछ । . कृषि तथा पशुपालन, गरिबी निवारण,जलवायू परिवर्तनका क्षेत्रमा गैर सरकारी,सहकारी संस्था र पर्यटन क्षेत्रमा निजी वा सहकारी संस्था संगको सहकार्य बढाउनु पर्दछ ।

१२. सरकारी कोषबाट पारिश्रमिक पाउने (Payroll) सवै राष्ट्र सेवकहरुलाई योगदानमा आधारित निवृत्तिभरण प्रणालीमा आबद्ध गनु पर्दछ र सामाजिक सुरक्षा सञ्चालनमा नीतिगत स्पष्टता ल्याई एकीकृत प्रणाली ब्यवस्थित गर्नु पर्दछ ।

१३. तहगत सरकारहरुबाट हुने सम्भावित दोहोरो, तेहोरो खर्च घटाउदै लगेर हटाई वित्तीय उत्तरदायित्व कानूनको पूर्ण पालना गर्न छरितो राजनीतिक र प्रशासनिक संरचना निर्माण गरिनु पर्दछ ।

६. निष्कर्षः–

हाम्रो सार्वजनिक श्रोत ब्यबस्थापनका क्षेत्रमा उजागर भएका र हुदै आएका समस्या समाधानका लागि आवश्यक उपायहरु पहिचान गरी कार्यान्वयनमा जुटी हाल्नु पर्दछ । जसका लागि संस्थागत ब्यबस्थाको सवलीकरण, आर्थिक अनुशासनको सुनिश्चितता, विनियोजन कुशलताको प्रत्याभूति, कार्य सञ्चालन प्रभावकारिता एवं दक्षता र आधुनिक प्रविधिको उपयोग गरी बजेट प्रणालीमा सुधारको एकीकृत प्रयास जरुरी छ । मुलुकले पछिल्ला दिनमा तर्जुमा गरेका ऐन,कानून, नीति,नियम निर्देशिकाको सफल कार्यान्वयन, संस्थागत ब्यबस्था, सहकार्य एवं समन्वय, वित्तीय अनुशासन जस्ता सवै विषय,क्षेत्र र पक्षको सुधारबाट मात्र सार्वजनिक वित्त ब्यबस्थापनलाई सुदृढ तुल्याई मितब्ययिता,अनुशासन र जवाफदेहिताको प्रत्याभूति गरेर वित्तीय उत्तरदायित्व सफलतापुर्वक निर्वाह गर्न सकिन्छ ।

संघीय प्रणाली महंगो,खर्चिलो र बोझिलो भएको गुनासो सुनिदै आएको भएतापनि यसले उजागर गर्ने सामाजिक मूल्य, यसमा निहित प्रजातान्त्रिक चरित्र,जनताको नजीकको सरकार,जन अपेक्षाको शिघ्र सम्बोधन,स्थानीय आवाजको प्रतिनिधित्व,मुलुकमा रहेका श्रोतसाधनमा आम जनताको अपनत्व र स्वामित्व,शासकीय प्रणालीमा सवैको समान, सशक्त र अर्थपूर्ण सहभागिता जस्ता आदर्श पक्षहरुका अगाडि ती गुनासाहरु गौण भएका छन् ।

संघीयताको सफल कार्यान्वयनका लागि वित्तीय संघीयता अनिवार्य शर्त हो । संघीयताको सफल कार्यान्वयन गर्न तीनै तहका सरकारहरु बीच स्वस्थ,पारदर्शी तथा सन्तुलित वित्तीय ब्यवस्था आवश्यक छ । वित्तीय संघीयता भित्र अन्तर सरकारी वित्त ब्यवस्थापन अर्न्तगत तीनवटै इकाईहरु बीच वित्त हस्तान्तरण, खर्च, ऋण, अनुदान, बजेट, राजश्व ब्यवस्थापन,वित्तीय सुशासन लगायतका आर्थिक विषयहरु पर्दछन् ।

संवैधानिक ,कानूनी ,नीतिगत र कार्यगत रुपमा संघीयता र समावेशी लोकतन्त्र कार्यान्वयनमा रहेका छन् , तर केन्द्रीकृत सोच,विभेदकारी ब्यवहार, श्रोतसाधनको अपर्याप्तता, उत्पादन र उत्पादकत्वको कमीका कारण कमजोर आर्थिक अवस्था , शिक्षा,स्वास्थ्य, रोजगारी जस्ता आधारभूत पूर्वाधारको अभाव,सामाजिक साँस्कृतिक बहुलताको यथोचित संयोजन हुन नसक्दा लामो संघर्षबाट हासिल भएको राजनीतिक उपलब्धिहरु संरक्षण,सम्बर्द्धन गरी मुलुकको समृद्धि र जनताको सुख चयन कायम गर्ने कार्य चुनौतीपुर्ण हुदै आएका छन् ।

संविधानले प्रत्याभूत गरेका मौलिक हकहरुको कार्यान्वयन गर्दै हालको आवधिक योजनाले लिएका सोच,लक्ष्य र उदेश्य हासिल गर्न ,समन्यायिक आर्थिक समृद्धि र नागरिकको जीवनस्तर उकास्न , निरपेक्ष र बहु आयामिक गरिबीको अन्त्य, सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण गरी मर्यादित जीवन यापनको वातावरण सिर्जना गर्न उपलब्ध श्रोत साधनको मितब्ययी, कार्य दक्षातापूर्ण, प्रभावकारी र नतीजा देखिने काममा मात्र उपयोग गर्ने विधि अवलम्बन गर्नै प्रतिबद्धता,सामर्थ्य, प्रतिज्ञा र तिनको कार्यान्वयन नै चुनौती सामनाको मूल औजार हुन् ।

सन्दर्भ सामाग्रीः–

१. नेपालको संविधान,कानून किताब ब्यवस्था समिति,बबरमहल,काठमाडौ,

२. आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन,२०७६ र नियमावली ,२०७७ कानून किताब ब्यवस्था समिति,बबरमहल,काठमाडौ

३. पराग पाँचौ अंक --नेपाल राष्ट्यि कर्मचारी संगठन,काठमाडौ

४. विभिन्न पत्रिकामा प्रकाशित लेखहरु-- डम्बर बहादुर कार्की,

स्थानीय तहको वार्षिक योजना, बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा

*उर्मिला ढकाल**

१. विषय प्रवेश

नेपालको संविधानले सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको मूल संरचना संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको हुने व्यवस्था गरेको छ। तीन तहका सरकारमध्ये स्थानीय सरकार जनताबाट निर्वाचित जनताको नजिकको सरकार भएको हुँदा स्थानीय जनताका अपेक्षा र भावनाअनुरुप कार्यसम्पादन गर्ने सबभन्दा बढी दायित्व स्थानीय सरकारकै रहेको हुन्छ। त्यसका लागि स्थानीय तहले उपलब्ध सीमित स्रोतसाधनको अधिकतम परिचालन हुने गरी योजना तर्जुमा गरी निर्धारित समयभित्र विकास र समृद्धिको लक्ष्य हासिल गर्न आवश्यक देखिन्छ। तीनै तहका आवधिक योजना/विषयगत गुरुयोजना, स्थानीय तहको मध्यमकालीन खर्च संरचना, उपलब्ध स्रोत साधनको अवस्था समेतलाई आधार मानी स्थानीय तहले वार्षिक रुपमा प्रभावकारी, गुणस्तरीय एवम् कार्यान्वयनयोग्य योजना, बजेट र कार्यक्रम तर्जुमा गर्नुपर्दछ।

२. स्थानीय योजना तथा बजेट तर्जुमाका आधारहरु

स्थानीय तहमा योजना, बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्दा देहायबमोजिमका दस्तावेज तथा विषयहरुलाई आधारका रुपमा लिन सकिन्छः

- नेपालको संविधान
- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४
- राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४
- अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४
- सङ्घीय र प्रदेश सरकारले जारी गरेका नीति, कानुन तथा मापदण्डहरु
- स्थानीय तहमा बजेट तर्जुमा, कार्यान्वयन आर्थिक व्यवस्थापन तथा सम्पत्ति हस्तान्तरण सम्बन्धी निर्देशिका, २०७४
- दिगो विकासका लक्ष्यहरु
- अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौताहरु
- संघ र प्रदेश सरकारले अवलम्बन गरेका अन्य आर्थिक नीतिहरु, जारी मार्गदर्शन र कार्यविधिहरु

---

* *अधिकृत सातौं महालक्ष्मी नगरपालिका, ललितपुर।*

- तीनै तहका आवधिक विकास योजना/विषयगत गुरुयोजना
- स्थानीय तहको मध्यमकालीन खर्च संरचना
- उपलब्ध स्रोत साधनको अवस्था
- राजनीतिक दलका घोषणापत्रहरु
- विकासका अन्तरसम्बन्धित विषयहरु आदि ।

३. स्थानीय तहको योजना, बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमाका सम्बन्धमा भएको संवैधानिक एवम् कानुनी व्यवस्था

नेपालको संविधानको धारा ५६ मा सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको मूल संरचना संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको हुने साथै राज्य शक्तिको प्रयोग संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले संविधान र कानुन बमोजिम गर्ने व्यवस्था रहेको छ । धारा ५७ मा राज्यशक्तिको बाँडफाँडका सम्बन्धमा भएको व्यवस्थामा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रका सम्बन्धमा उल्लेख गरिएको छ भने धारा ५९ मा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले आफ्नो अधिकारभित्रको आर्थिक अधिकारसम्बन्धी विषयमा आ-आफ्नो तहको कानुन बनाउने, वार्षिक बजेट बनाउने, निर्णय गर्ने, नीति तथा योजना तयार गर्ने र त्यसको कार्यान्वयन गर्ने संवैधानिक व्यवस्था रहेको छ । त्यस्तै गरी धारा २३० मा गाँउ कार्यपालिका र नगर कार्यपालिकाले प्रत्येक आर्थिक वर्षको बजेट स्थानीय कानुनबमोजिम गाँउसभा वा नगरसभामा पेस गरी पारित गराउनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ भने अनुसूची ८ मा स्थानीय तहको अधिकारको सूचीअन्तर्गत स्थानीय कर र स्थानीय स्तरका विकास आयोजना र परियोजनाको विषय समेटिएको छ ।

संविधानमा भएको व्यवस्था कार्यान्वयनका लागि स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा २४ मा गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले आफ्नो अधिकारक्षेत्रभित्रका विषयमा स्थानीय स्तरको विकासका लागि आवधिक, वार्षिक, रणनीतिगत विषयक्षेत्रगत मध्यकालीन तथा दीर्घकालीन विकास योजना बनाई लागु गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । उक्त योजना बनाउँदा आर्थिक विकास तथा गरिबी निवारणमा प्रत्यक्ष योगदान पुग्ने, उत्पादनमूलक तथा छिटो प्रतिफल प्राप्त गर्न सकिने, जनताको जीवनस्तर, आम्दानी र रोजगारी बढ्ने, स्थानीय स्रोत, साधन र सीपको अधिकतम प्रयोग हुने, लक्षित वर्गलाई लाभ पुग्ने, लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण अभिवृद्धि हुने, दिगो विकास, वातावरणीय संरक्षण तथा संवर्द्धन गर्न सघाउ पुर्याउने, भाषिक तथा सांस्कृतिक पक्षको जगेर्ना एवम् सामाजिक सद्भाव तथा एकता अभिवृद्धिमा सघाउ पुर्याउने किसिमका योजनाहरुलाई प्राथमिकता दिनुपर्ने, योजना बनाउँदा मध्यम तथा दीर्घकालीन प्रकृतिका रणनीतिक महत्त्वका आयोजनाहरुको सूची (आयोजना बैङ्क) तयार गर्नुपर्ने विषय, दफा २५ मा गैरसरकारी संस्था, उपभोक्ता समिति, सहकारी संस्था लगायतका सामाजिक संघ संस्थाले स्थानीय तहसँग समन्वयमा कार्य गर्नुपर्ने साथै आफ्नो वार्षिक योजना,कार्यक्रम तथा बजेट स्थानीय तहको वार्षिक योजना,कार्यक्रम तथा बजेटमा समावेश गराउनुपर्ने विषय उल्लेख छ । सोही ऐनको दफा ७१ मा आगामी आर्थिक वर्षको राजस्व र व्ययको (बजेट) कार्यपालिकाबाट स्वीकृत गराई असार १० गतेभित्र सभामा पेस गर्नुपर्ने र छलफल समेत गरी असार मसान्तभित्र पारित गरिसक्नुपर्ने व्यवस्था छ ।

अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा १६ मा नेपाल सरकार, प्रदेश तथा स्थानीय तहले प्रत्येक आर्थिक वर्षमा आ आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्रका विषयहरुमा हुने सार्वजनिक खर्चको अनुमानित विवरण तयार गर्नुपर्ने, दफा १७ मा नेपाल सरकार, प्रदेश तथा स्थानीय तहले सार्वजनिक खर्चको विवरण तयार गर्दा आगामी तीन आर्थिक वर्षमा हुने खर्चको प्रक्षेपण सहितको मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्नुपर्ने, दफा १८ मा प्रदेश तथा स्थानीय तहले आगामी आर्थिक वर्षको लागि आय र व्ययको प्रक्षेपण गरिएको तथ्याङ्कसहितको विवरण प्रत्येक वर्षको पुस मसान्तभित्र नेपाल सरकारको अर्थ मन्त्रालयमा पेस गर्नुपर्ने, नेपाल सरकारले राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगसँग परामर्श गरी चालु आर्थिक वर्षको फागुन मसान्तभित्र वित्तीय समानीकरण अनुदान बापत आगामी आर्थिक वर्षमा नेपाल सरकारले प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराउने अनुमानित स्रोतको विवरण प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराउनुपर्ने र प्रदेश सरकारले स्थानीय तहलाई स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराउने वित्तीय हस्तान्तरणको अनुमानित विवरण चैत्र मसान्तभित्र उपलब्ध गराउनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ भने दफा २१ (३) मा गाउँ कार्यपालिका र नगर कार्यपालिकाले प्रत्येक वर्ष असार महिनाको दस गतेभित्र आगामी आर्थिक वर्षको राजस्व र व्ययको अनुमान सम्बन्धित गाउँ वा नगर सभामा पेस गर्नुपर्ने उल्लेख छ।

उपर्युल्लिखित संवैधानिक एवम् कानुनी प्रावधानबमोजिमका कार्यहरुलाई सहज रुपमा सम्पन्न गर्नका लागि नेपाल सरकार, राष्ट्रिय योजना आयोगले **स्थानीय तहको वार्षिक योजना तथा बजेट तर्जुमा दिग्दर्शन,** २०७४ प्रकाशन गरेको छ। उक्त दिग्दर्शनले गाउँ/नगरपालिकाको वार्षिक योजना, बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमाका चरणबद्ध प्रक्रियाका सम्बन्धमा समयतालिकासहित स्पष्ट पारेको छ।

४. स्थानीय तहको योजना, बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा प्रक्रिया

स्थानीय तहको वार्षिक योजना तथा बजेट तर्जुमा दिग्दर्शन, २०७४ बमोजिम बजेटको पूर्व तयारीको अवस्थादेखि सभाबाट स्वीकृतिसम्मका सात चरणमा स्थानीय तहको योजना, बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा प्रक्रिया सम्पन्न हुन्छ। जसलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिन्छ :

१)	**बजेटको पूर्वतयारी**

योजना तर्जुमाको पहिलो चरण बजेटको पूर्वतयारीको अवस्था हो । यस चरणमा स्थानीय तहले आगामी आर्थिक वर्षका लागि आवश्यक पर्ने आय र व्ययको प्रक्षेपण गरिएको तथ्याङ्कसहितको विवरण सङ्घीय सरकारमा पेस गर्नुपर्दछ । उक्त विवरण राजस्व परामर्श समिति र बजेट तथा स्रोत अनुमान समितिको सिफारिसमा कार्यपालिकाले निर्णय गरी प्रत्येक वर्षको पुस मसान्तभित्र सङ्घीय अर्थ मन्त्रालयमा तोकिएको ढाँचामा पठाउनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । त्यसपछि सङ्घीय र प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने वित्तिय अनुदानको अनुमानित विवरणसहित क्रमशः फागुन मसान्त र चैत्र मसान्तसभित्र बजेट सीमा प्राप्त गर्ने कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ । तत्पश्चात स्थानीय कार्यपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र सञ्चालन गर्ने विकास क्रियाकलापहरूलाई व्यवस्थित रुपमा अघि बढाउन कार्यपालिका सदस्यहरुमध्येबाट एक जना संयोजक र एक जना महिला सहित अन्य दुई जना सदस्य तोकी निम्नबमोजिम विषयगत समिति गठन गरी विषयक्षेत्र सम्बद्ध जिम्मेवारी दिनुपर्ने व्यवस्था छ :

क)	आर्थिक विकास समिति
ख)	सामाजिक विकास समिति
ग)	पूर्वाधार विकास समिति
घ)	वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन समिति
ङ)	सुशासन तथा संस्थागत विकास समिति

२)	स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण

स्थानीय तहको योजना तर्जुमा गर्दा दोस्रो चरणमा उपाध्यक्ष वा उपप्रमुख संयोजक रहने स्थानीय राजस्व परामर्श समितिले प्रचलित कानुनको अधीनमा रही आफ्नो कार्यक्षेत्रभित्र परिचालन गर्न सक्ने राजस्वको स्रोत, दायरा र दरसमेतको विश्लेषण गरी आगामी आर्थिक वर्षमा प्राप्त हुनसक्ने राजस्वको अनुमान गरी प्रत्येक वर्षको पौष १५ गतेभित्र सम्बन्धित कार्यपालिकामा पेस गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यसैगरी स्थानीय तहमा प्राप्त हुने आन्तरिक आय, राजस्व बाँडफाँडबाट प्राप्त हुने रकम, अनुदान, ऋण र अन्य आयको प्रक्षेपण र सोको सन्तुलित वितरणको खाका तथा आगामी आ.व.का लागि कुल बजेटको सीमा निर्धारण गर्ने, विषय क्षेत्रगत बजेटको सीमा र मार्गदर्शन निर्धारण गर्ने, बजेट तथा कार्यक्रमको प्राथमीकीकरणका आधार तय गर्ने समेतका कार्य गर्नका लागि अध्यक्ष वा प्रमुखको संयोजकत्वमा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ६६ बमोजिम गठित स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समितिले प्रत्येक वर्षको बैशाख १० गतेभित्र आफ्नो अधिकार क्षेत्रअन्तर्गतका कार्य सम्पन्न गरिसक्नुपर्ने व्यवस्था छ । समितिले तयार गरेको आगामी आ.व. को बजेट सीमा प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतले प्रत्येक वर्षको वैशाख १५ गतेभित्र विषयगत महाशाखा/शाखाहरु तथा वडा समितिलाई उपलब्ध गराउनपर्ने हुन्छ ।

३) **बस्ती तहका योजना छनोट**

यस चरणमा स्थानीय तहभित्रका नागरिकहरुको संलग्नतामा बस्ती तहका योजना छनोट गरिन्छ । सम्बन्धित वडाभित्रका बस्तीहरुमा बसोबास गर्ने महिला, दलित, आदिवासी, जनजाति, मधेसी, थारु, मुस्लिम, उत्पीडित वर्ग, पिछडा वर्ग लगायतका सबै वर्ग र समुदायको प्रतिनिधित्व हुने गरी बस्ती तहका योजना छनोट गर्नुपर्दछ । यस क्रममा टोलविकास संस्था, आमा समूह, बालक्लब/सञ्जाल, युवा क्लब, नागरिक सचेतना केन्द्र आदि टोलभित्र क्रियाशील सामुदायिक संस्थाहरु लगायत सरोकारवालाहरुको अधिकाधिक सहभागिता हुने गरी वडा सदस्यको संयोजनमा ३ दिनअघि तोकिएको समय, मिति र स्थानमा योजना छनोटको सम्बन्धमा अन्तर्क्रिया, छलफल, विमर्श गरी बस्ती तहका योजना छनोट गरी लिखित रुपमा संयोजकले वडा समितिमा पठाउनु पर्ने हुन्छ ।

४) **वडा तहमा योजना छनोट तथा प्राथमिकीकरण**

बस्ती तहबाट योजना छनोट भई वडा समितिमा प्राप्त भएका योजनाहरुमध्येबाट वडाले स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समितिबाट प्राप्त बजेट सीमा र मार्गदर्शनको अधीनमा रही योजनाको छनोट र प्राथमिकता निर्धारण गर्नुपर्छ । निर्धारित ढाँचाबमोजिम बस्ती तहबाट छनोट भएका योजनाहरुमा वडास्तरका महत्वपूर्ण योजना समेटिन नसकेमा बजेट सीमाभित्र रही औचित्यका आधारमा वडा तहका योजनामा समेट्नु पर्दछ साथै वडाको बजेट सीमाभित्र कार्यान्वयन हुन नसक्ने गाँउ/नगरस्तरीय महत्वपूर्ण आयोजना भएमा त्यस्ता योजनाको सूची समेत बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिमा पेस गर्नुपर्दछ ।

५) **बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा**

यस चरणमा बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिको गठन, विषयगत योजनाको प्राथमिकीकरण र वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने कार्य गरिन्छ । स्रोत तथा बजेट सीमा निर्धारण समितिबाट निर्धारित आयको प्रक्षेपण, वितरणको खाका र बजेट सीमामा आधारित भई स्थानीय तहको वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्न स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ६७ बमोजिम उपाध्यक्ष वा उप-प्रमुखको संयोजकत्वमा विषयगत क्षेत्र हेर्ने गाउँ/नगरकार्यपालिका सदस्यहरु, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत र योजना महाशाखा, विभाग वा शाखा प्रमुख समेत रहने गरी गठित बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिले वडाबाट प्राप्त योजनाहरु स्थानीय तहको आवधिक योजना, नीति, मध्यमकालीन खर्च संरचना, स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समितिले दिएको बजेट सीमा मार्गदर्शन र योजना प्राथमिकीकरणका आधारहरुभित्र रही आगामी आर्थिक वर्षको नीति तथा कार्यक्रमको प्रस्ताव तयार गर्ने, बजेट तथा कार्यक्रमको प्राथमिकीकरण गर्ने, बजेट तथा कार्यक्रमको प्रस्तावलाई विषयक्षेत्रगत रुपमा छलफल गर्ने व्यवस्था मिलाई अन्तिम प्रस्ताव तयार गर्ने, गैरसरकारी संस्था लगायतका अन्य सामुदायिक संघसंस्था एवम् विकास साझेदारहरुको कार्यक्रमलाई एकीकृत गर्ने साथै योजना तथा

कार्यक्रममा दोहोरोपना हुन नदिने व्यवस्था मिलाई वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रमको मस्यौदासँगै आर्थिक विधेयक र विनियोजन विधेयक तयार गरी निर्धारित ढाँचामा असार ५ गतेभित्र अध्यक्ष वा प्रमुखमार्फत कार्यपालिका समक्ष पेस गर्नुपर्दछ ।

६) **गाउँ वा नगर कार्यपालिकाबाट बजेट तथा कार्यक्रम स्वीकृति**

यस चरणमा बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिले पेस गरेको आगामी आर्थिक वर्षको वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम, राजस्व र व्ययको अनुमान (वार्षिक बजेट) गाउँ वा नगरकार्यपालिकाबाट स्वीकृत गरी सभामा प्रस्तुत गर्नुपर्दछ ।

७) **गाउँ वा नगरसभाबाट बजेट तथा कार्यक्रम स्वीकृति**

कार्यपालिकाबाट स्वीकृत भएको वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम उपाध्यक्ष वा उपप्रमुख वा निजको असमर्थतामा कार्यपालिकाले तोकेको कार्यपालिकाको कुनै सदस्यमार्फत असार १० गतेभित्र गाउँ वा नगर सभामा प्रस्तुत गरिसक्नुपर्दछ । वार्षिक बजेटमा गत आर्थिक वर्षको राजस्व र व्ययको यथार्थ विवरण, चालु आर्थिक वर्षको संसोधित अनुमान तथा आगामी आर्थिक वर्षको योजना तथा कार्यक्रम, आय व्ययको अनुमानित विवरण र मध्यमकालीन खर्च संरचना समेतको विवरण खुलाउनुपर्दछ । वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम, राजस्व र व्ययको अनुमान (वार्षिक बजेट) सभामा पेस भएको १५ दिन भित्र छलफलको कार्य सम्पन्न गर्ने गरी सभाले कार्यतालिका बनाउनुपर्ने हुन्छ । छलफलपछि पारित गर्ने वा सुझावसहित प्राप्त भएको बजेट उपर कार्यपालिकाले पुनःविचार गरी आवश्यक परिमार्जनसहित वा परिमार्जन गर्नुपर्ने नदेखिएमा कारण सहित ५ दिन भित्र पुनः सभामा पेस गर्नु पर्नेछ । त्यसरी पेस भएको बजेट तथा कार्यक्रम र सोसँग सम्बन्धित विधेयक असार मसान्तभित्र सम्बन्धित सभाले पारित गरिसक्नुपर्छ ।

यसप्रकार स्थानीय वार्षिक योजना, बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा कार्य सम्पन्न हुन्छ र गाउँपालिका अध्यक्ष वा नगरपालिका प्रमुखले सभाबाट स्वीकृत भएको ७ दिन भित्र बजेट खर्च गर्ने अख्तियारी प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतलाई प्रदान गर्ने र अख्तियारी प्राप्त भएको १५ दिनभित्र प्रमुख प्रशासकीय अधिकृले तोकिएको ढाँचामा कार्यक्रम स्वीकृत गरी सम्बन्धित विभाग/महाशाखा/शाखा/ईकाइ प्रमुख र वडा सचिवलाई लिखित रुपमा योजना कार्यान्वयनको जिम्मा दिएपछि योजना तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनको चरणमा प्रवेश गर्दछ ।

५. योजना, बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमामा रहेका समस्याहरु

वर्तमान अवस्थामा स्थानीय योजना, बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमामा देहायबमोजिमका समस्याहरु टड्कारो रुपमा देखिने गरेका छन्ः

- आवधिक विकास योजना र दीर्घकालीन सोचविना नै वार्षिक योजनाहरु बन्नु ,
- योजनाहरु यथार्थमा आधारित हुन नसक्नु ,

- गुरुयोजना र मध्यमकालीन खर्च संरचना नबनाई बजेट बनाइनु,
- बस्ती तहका योजना छनोट हुँदा भुइँ तहका नागरिकको सहभागिता नरहनु , सीमित वर्ग मात्र लाभान्वित हुने गरी योजना छनोट गरिनु ,
- विकासको प्राथमिकीकरण हुन नसक्नु ,
- विषय क्षेत्रगत बजेट सीमा निर्धारण नगरी हचुवाका भरमा योजना र कार्यक्रम बनाइनु ,
- वडागत योजना र शाखागत कार्यक्रमहरु विषयगत समितिमा छलफल नगरी अघि बढाइनु ,
- वार्षिक योजना, नीति र कार्यक्रमका बीचमा तादात्म्य नहुनु,
- योजना तथा बजेट सहभागितामूलक र समावेशी बनाउन नसकिनु ,
- गुणस्तरीय विकासमा भन्दा टुक्रे योजनामा जोड दिनु ,
- वास्तविक आवश्यकता र मागमा आधारित योजना बन्न नसक्दा बजेट परिचालन हुन नसक्नु,
- गै.स.स., उपभोक्ता समिति, सहकारी संस्थाहरु लगायतका सामाजिक एवम् सामुदायिक संस्थाहरु र स्थानीय तहबीचको समन्वय फितलो हुनु,
- योजना तर्जुमामा संलग्न जनप्रतिनिधि,कर्मचारी एवम् सरोकारवालाहरुमा आवश्यक ज्ञान र क्षमताको अभाव हुनु आदि ।

६. योजना, बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमामा रहेका समस्या समाधानका उपायहरु

स्थानीय सरकार जनताको नजिकको सरकार भएको हुँदा जनताको नजिकमा रहेर जनताका आशा र गुनासालाई यथोचित सम्बोधन गर्दै तिनका माग र आवश्यकतालाई पूरा गर्ने जिम्मेवारीसँगै स्थानीय विकास र समृद्धिलाई केन्द्रमा राख्दै अघि बढ्नुपर्ने दायित्व स्थानीय सरकारको हुन्छ । त्यसका लागि स्थानीय योजना, बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमाका समयमा नै विशेष ध्यान पुर्याउनुपर्ने हुन्छ । त्यसैले स्थानीय तहमा प्रभावकारी योजना, बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्न देहायबमोजिमका कार्य गर्नुपर्ने हुन्छः

- आवधिक विकास योजना निर्माण र दीर्घकालीन सोच तय गरेर वार्षिक योजनाहरु बनाउनुपर्ने,
- योजनाहरु जनताका वास्तविक आवश्यकता र मागमा आधारित हुनुपर्ने,
- बजेट बनाउनुअघि गुरुयोजना र मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्नुपर्ने,
- विषय क्षेत्रगत बजेट सीमा र मार्गनिर्देशन अनुरुप योजना र कार्यक्रम बनाइनुपर्ने,
- बस्ती तहका योजना छनोट गर्दा लक्षित वर्गका साथै सरोकारवाला सबैको प्रत्यक्ष सहभागितामा छनोट गरिनुपर्ने,
- गुणस्तरीय विकासको अवधारणाअनुरुप विकास योजनाको प्राथमिकीकरण गरिनुपर्ने,
- वार्षिक योजना, नीति र कार्यक्रमका बीचमा तालमेल गराउने विषयमा ध्यान दिनुपर्ने ,
- बजेट पूर्व तयारीको चरणदेखि बजेट तथा योजना कार्यान्वयनका चरणसम्मै नागरिकको सहभागिता सुनिश्चित गर्नुपर्ने,

- टुक्रे योजनाहरुमा बजेट छर्ने प्रवृत्ति हटाउनुपर्ने,
- वडागत योजना र शाखागत कार्यक्रमहरु विषयगत समितिमा पर्याप्त छलफल गरेर मात्र अघि बढाइनुपर्ने ,
- गै.स.स., उपभोक्ता समिति, सहकारी संस्थाहरु लगायतका सामाजिक एवम् सामुदायिक संस्थाहरुका योजना, बजेट र कार्यक्रमलाई स्थानीय तहको योजना, बजेट र कार्यक्रममा समावेश गरिनुपर्ने,
- योजना तर्जुमामा संलग्न जनप्रतिनिधि, कर्मचारीहरु एवम् सम्बद्ध सरोकारवालाहरुको क्षमता अभिवृद्धि गर्नुपर्ने आदि ।

७. निष्कर्ष

स्थानीय सरकार जनताको घरदैलोको सरकार भएको हुँदा जनभावना, जनअपेक्षा र आवश्यकताअनुरुप कार्यसम्पादन गर्नुपर्दछ। जनताका यथोचित माग र आकाङ्क्षालाई यथाशक्य समेट्दै हरेक गतिविधिमा नागरिक संलग्नता र सहभागितालाई सुनिश्चित गर्न सक्नुपर्दछ झन् वार्षिक नीति, योजना, बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने कार्यमा त जनसहभागिता अनिवार्य नै हुन्छ। वास्तविक सरोकारवालाहरुको सार्थक सहभागिता विनाको योजना तथा कार्यक्रम प्रभावकारी एवम् परिणाममुखी हुन नसक्ने, भुइँ तहका जनताले प्रत्यक्ष लाभ लिन नसक्ने, कार्यान्वयनमा कठिनाइ हुने, लक्षित उद्देश्य पूरा हुन नसक्ने भएकाले योजना, बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्दा सहभागितामूलक पद्धतिको अवलम्बन गरी सकेसम्म समावेशी बनाउन जोड दिनुपर्दछ। योजना तथा बजेट तर्जुमाका हरेक चरण र प्रक्रियालाई अक्षरशः पालना गर्दै तिनमा नागरिकको संलग्नता सुनिश्चित गरी दिगो, समावेशी र लक्षित उद्देश्य हासिल हुनसक्ने र स्थानीय विकास र समृद्धिलाई टेवा पुग्ने किसिमको योजना, बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्नुपर्दछ। राजनीतिक शक्तिका आडमा र हचुवाका भरमा योजना तथा कार्यक्रम बनाउने आम प्रवृत्तिलाई बिर्सेर भावी कार्यदिशा तय गरी आवधिक विकास योजनाअनुरुप गुणस्तरीय विकासमा जोड दिन सके स्थानीय तहहरु पक्कै पनि सफल र समृद्ध बन्न सक्नेछन् ।

सन्दर्भ सामग्रीहरु

१. नेपालको संविधान

२. स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४

३. राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४

४. अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४

५. स्थानीय तहमा बजेट तर्जुमा, कार्यान्वयन आर्थिक व्यवस्थापन तथा सम्पत्ति हस्तान्तरण सम्बन्धी निर्देशिका, २०७४

६. स्थानीय सरकारको वार्षिक योजना तथा बजेट तर्जुमा - हाते पुस्तिका, २०७७

बेरुजु फर्स्यौटको प्रवृती

*रविचन्द्र अर्याल**

बिषय प्रवेश

साधारण भाषामा कुनै पनि आर्थिक कारोवार गर्न बनेका ऐन, नियम, निर्देशिका तथा मापदण्ड भन्दा फरक तवरबाट भए गरेका आर्थिक कारोवारका सम्बन्धमा लेखापरीक्षकले औल्याएको त्यस्तो नियम विपरितको कारोवार अथवा कानून सँग मेल नखाएको व्यहोरालाई बेरुजु भनिन्छ । नेपालको संविधानले कानून बमोजिम नियमितता, मितव्ययिता, कार्यदक्षता, प्रभावकारिता र औचित्यता समेतको विचार गरी लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । सार्वजनिक प्रशासनमा जवाफदेहीता र पारदर्शिताको माध्यमबाट सुशासन कायम गर्न लेखापरीक्षणको व्यवस्था गरेको हो । २०१६ सालमा पहिलो पटक महालेखापरीक्षकको नियुक्ति भएको थियो । तत पश्चात महालेखापरीक्षकको कार्यालयको स्थापना गरी आ.ब. २०१८।१९ देखि लेखापरीक्षणको कार्य सुरु गरी पहिलो प्रतिवेदन २०२० सालमा प्रस्तुत गरेको पाइन्छ।२०७८ साल सम्म आइपुग्दा महालेखापरीक्षकको ५८औ प्रतिवेदन प्रस्तुत भैसकेको छ ।तर हालसम्म पनि आ.ब. २०१८।१९ को बेरुजु फर्स्यौट हुन बाँकी रहेको पाइन्छ । यसले के देखाउछ भने हामी बेरुजु फर्स्यौट गर्नु भन्दा पनि बेरुजु पालिरहने प्रवृतिमा रमाइरहेका छौ ।

बेरुजुको बर्गिकरण:–

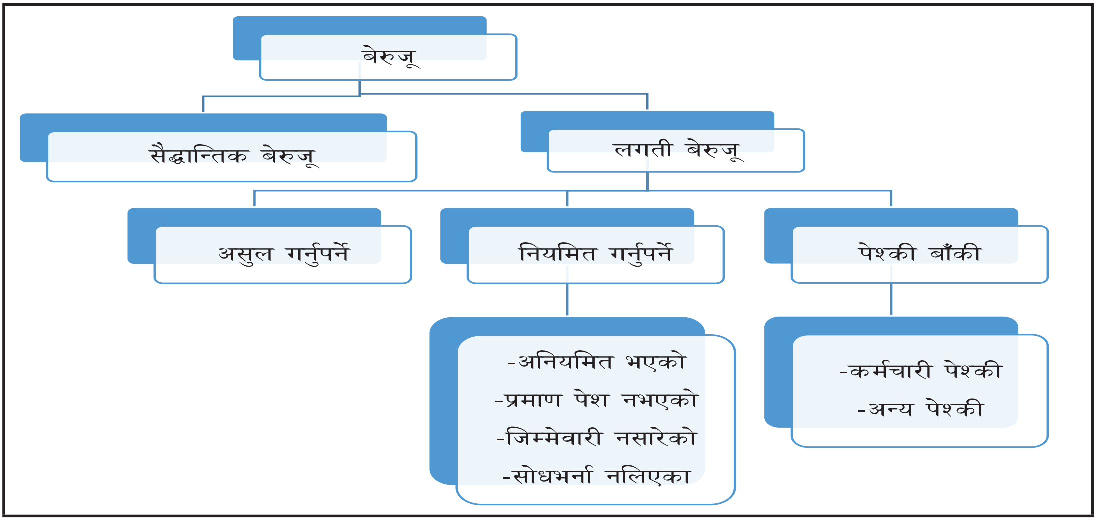

* *लेखा अधिकृत, कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कर्यालय ।*

आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ र आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व नियमावली, २०७७ तथा महालेखापरीक्षकको कार्यालयले २०७६ कार्तिक २२ मा जारी गरेको बेरुजू वर्गीकरण निर्देशिका, २०७६ मा बेरुजूलाई देहाय बमोजिम वर्गीकरण गरेको छ ।

क. सैद्धान्तिक बेरुजू

प्रणालीगत सुधार गर्न वा नीति निर्माण गर्न वा व्यवस्थापनमा सुधार गर्ने उद्देश्यले उल्लेख गरिएको बेरुजू सैद्धान्तिक बेरुजू हो ।

ख. लगती बेरुजू

कार्यालयको आर्थिक कारोवारमा त्रुटी वा कमजोरी औल्याई रकम समेत किटान गरिएको बेरुजू लगती बेरुजू हो ।लगती बेरुजूलाई निम्नानुसार वर्गीकरण गरिएको छ ।

१. **असुल गर्नुपर्ने**

सम्झौता भन्दा बढी भुक्तानी दिएको, प्रमाण कागजातले पुष्टी हुने भन्दा कम असुली गरेको, असुल गरे भन्दा कम दाखिला गरेको, नगदी वा जिन्सी सामान हिनामिना गरेको, बिल भर्पाई भन्दा बढी भुक्तानी गरेको, जस्ता अनियमिततालाई रकम समेत किटान गरी असुल गर्नुपर्ने बेरुजूमा समावेश गरिन्छ ।

२. **नियमित गर्नुपर्ने**

राख्नु पर्ने लेखा नराखेको,आवश्यक प्रमाण कागजात संलग्न नभएको, प्रचलित ऐन नियमले निर्धारण गरेको अधिकार र सीमा नाघी खर्च गरेको, मितव्ययिताको नीति अवलम्वन नगरेको, खर्च शिर्षक फरक पारी खर्च गरेको, शोधभर्ना नलिएको जस्ता व्यहोरालाई नियमित गर्नु पर्ने बेरुजूमा समावेश गरिन्छ ।

३. पेश्की बेरुजू

कर्मचारी, अन्य पदाधिकारी वा संघसंस्था वा व्यक्ति बिशेषलाई दिएको पेश्की आर्थिक वर्षको अन्त्यसम्म पनि फछ्र्यौंट नभएमा पेश्की बाँकी बेरुजूमा समावेश गरिन्छ ।यसमा म्याद नाघेको र म्याद ननाघेको पेश्की छुट्टाएर मात्र बेरुजू लेखिन्छ ।

बेरुजु फछ्र्यौटको तरिका, प्रकृया र कानूनी आधार

लेखापरीक्षण प्रारम्भिक प्रतिवेदनमा उल्लेख भएको बेरूजुमध्येबाट पेश्की फर्स्यौट नभएको कारणले कायम भएको बेरुजु, असुल उपर गर्नु पर्ने बेरुजु र नियमित गर्नु पर्ने बेरुजु छुट्याउने तत पश्चात लेखा उत्तरदायी अधिकृतले महालेखा परीक्षकको प्रारम्भिक प्रतिवेदनमा असुल उपर गर्नु पर्ने भनी औंल्याइएको बेरुजु नियमित गर्नु पर्ने बेरुजु हो भनी ठहऱ्याएमा त्यस्तो बेरूजुलाई नियमित हुने बेरूजु कायम गरिदिन महालेखा परीक्षकबाट वार्षिक प्रतिवेदन पेश हुनुभन्दा अगाडि निज समक्ष लेखी पठाउनु पर्दछ । यसरी बेरुजुलाई त्यसको प्रकृती अनुशार विभाजन गरि सकेपछि जुन प्रकृतीको बेरुजु हो त्यही अनुसारको फर्स्यौट गर्ने प्रकृया अवलम्बन गर्नुपर्दछ ।

१. **नियमित गरेर बेरुजु फस्र्यौट गर्ने**

१.१. **कार्यालय प्रमुख आफैले नियमित गरेर**

❖ आन्तरिक लेखापरीक्षणबाट देखिएको कैफियत तथा बेरूजु फस्र्यौट गर्ने कार्यालयले आन्तरिक लेखापरीक्षण प्रतिवेदनमा औंल्याइएको कैफियत सम्बन्धमा त्रैमासिक प्रतिवेदनको हकमा अर्को त्रैमासिक अवधिभित्र तथा वार्षिक प्रतिवेदनको हकमा अन्तिम लेखापरीक्षण हुनु अगावै आवश्यक प्रमाण संलग्न गरी नियमित गर्नु पर्ने भए नियमित गर्ने

❖ कार्यालय प्रमुख आफैँले नियमित गर्न नसक्ने बेरुजुलाई नियमित गर्नको लागि तत्सम्बन्धी आवश्यक विवरण तथा कागजातसहित तालुक कार्यालयमा पेश गर्ने

❖ कार्यालयले आन्तरिक लेखापरीक्षणबाट देखिएको व्यहोरा, कायम भएको बेरूजु र फस्र्यौट हुन बाँकी रहेको बेरूजुको विवरण अन्तिम लेखापरीक्षक समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ ।

१.२. **जिम्मेवार व्यक्तिबाट नियमित गरेर**

❖ नियमित गर्नु पर्ने बेरूजुको हकमा नियमित गर्न आवश्यक पर्ने प्रमाण संलग्न गरी जिम्मेवार व्यक्तिबाट नियमित गराउने ।

❖ बेरूजु फस्र्यौट भएको कुरा प्रमाणित हुने सक्कल वा प्रमाणित विवरण तथा कागजात सम्परीक्षणको लागि महालेखा परीक्षकको कार्यालयसमक्ष पेश गर्ने ।

१.३. **लेखा उत्तरदायि अधिकृतबाट नियमित गरेर**

❖ प्रचलित कानून बमोजिम पुर्याउनु पर्ने रित नपुगेको तर नगदी जिन्सीको हानी नोक्सानी नभएको कुराको पुष्ट्याई गर्ने पर्याप्त आधार र कारण सहित कार्यालय प्रमुखले त्यस्तो खर्च नियमित गरी बेरुजु फस्र्यौट तथा फरफारख गरिदिन सम्बन्धित विभागीय प्रमुखको सिफरिस सहित लेखा उत्तरदायी अधिकृत समक्ष लेखी पठाउने

❖ यसरी लेखी आएमा लेखा उत्तरदायी अधिकृतले आवश्यकता अनुसार लेखापरीक्षण तथा आन्तरिक नियन्त्रण समितिमा छलफल गराई सोसमितिको सिफारिस समेतको आधारमा त्यस्तो बेरूजु नियमित गरीदिने

❖ आफुले नियमित गर्न नमिल्ने भएमा ऐनको दफा ४० बमोजिम फस्र्यौट तथा फरफारख हुन नसकी बाँकी रहेको बेरूजु लेखा उत्तरदायी अधिकृतले ऐनको दफा ४२ बमोजिमको बेरूजु फस्र्यौट समितिमा पेश गरी नियमित गराउने

१.४ **सार्वजनिक लेखा समितिको प्रतिवेदन बमोजिम बेरूजुको लगतबाट हटाएरः**

प्रतिनिधिसभाबाट स्वीकृत सार्वजनिक लेखा समितिको प्रतिवेदन बमोजिम बेरूजुको लगतबाट हटाउनु पर्ने भएमा सम्बन्धित लेखा उत्तरदायी अधिकृतले आफ्नो मन्त्रालय वा निकाय अन्तर्गतको

बेरुजुको लगतबाट हटाउन त्यस्तो प्रतिवेदन प्राप्त भएको एक्काइस दिनभित्र महालेखापरीक्षक समक्ष अनुरोध गर्नु पर्नेछ।

१.५ बेरुजु फर्स्यौट समितिबाट नियमित गरेरः

ऐनको दफा ४० बमोजिम फर्स्यौट तथा फरफारख हुन नसकी बाँकी रहेको बेरूजु लेखा उत्तरदायी अधिकृतले ऐनको दफा ४२ बमोजिमको बेरूजु फर्स्यौट समितिमा पेश गरी समितिका छलफल गरी समितिकोबाट नियमित गराउनु पर्दछ।

२. असुल उपर गरेर बेरुजु फर्स्यौट गर्ने प्रकृया

२.१ कार्यालयले असुल उपर गरेर

- ❖ लेखापरीक्षण प्रतिवेदनमा असुल उपर गर्नु पर्ने भनी उल्लेख गरिएको बेरूजु रकम कार्यालय प्रमुखले सम्बन्धित व्यक्ति वा संस्थालाई एक्काइस दिनभित्र दाखिला गर्न लिखित जानकारी गराउने,
- ❖ सो अवधिभित्र सम्बन्धित व्यक्ति वा संस्थाले बेरुजु रकम दाखिला गर्न असमर्थ भई मनासिब कारणसहित बेरूजु रकम दाखिला गर्न थप अवधि माग गरेमा कार्यालयले बढीमा एक्काइस दिनसम्मको अवधि थप गरिदिने,
- ❖ थपिएको अवधिभित्र बेरूजु रकम दाखिला नगरेमा कार्यालयले सम्बन्धित व्यक्ति वा संस्थाले अन्य सरकारी निकायबाट कुनै रकम भुक्तानी पाउने रहेछ भने त्यस्तो रकमबाट कट्टा गरी दिन सम्बन्धित निकायलाई लेखी पठाउने,
- ❖ माथिका प्रकृयाबाट बेरूजु असुल हुन नसकेमा बेरूजु रकम दाखिला गर्न सम्बन्धित व्यक्ति वा संस्थाको नाममा पैंतीस दिनको सार्वजनिक सूचना जारी गरी बेरूजु दाखिला गर्न लगाउने,
- ❖ सो अवधिभित्र बेरूजु रकम दाखिल गर्न नसकी किस्ताबन्दीमा बेरूजु रकम बुझाउनको लागि लिखित अनुरोध गरेमा लेखा उत्तरदायी अधिकृतले कार्यालयको सिफारिसमा बढीमा छ महिनासम्मको अवधिभित्र बेरूजु रकम बुझाउने गरी किस्ता निर्धारण गरिदिने,
- ❖ यति गर्दा पनि बेरूजु रकम असुल उपर गर्न नसकिएमा लेखा उत्तरदायी अधिकृतले ऐनको दफा ४७ को उपदफा (३) बमोजिम सरकारी बाँकी सरह असुलउपर गरिदिन कुमारी चोक तथा केन्द्रीय तहसील कार्यालयमा लगत कस्न पठाउने र सो कार्यालयबाट असुल उपर भएपछी लगत कट्टा गर्न पठाउने ।

२.२ कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसील कार्यालयबाट असुल उपर गराएर

- ऐनको दफा ४७ बमोजिम प्राप्त सरकारी बाँकी सरह असुल उपर गर्न लगत कस्न पठाएको बेरुजु रकम नियमावलीको नियम ११४ को प्रकृया अवलम्बन गरी सरकारी बाँकी सरह असुल उपर गर्ने ।
- यसरी सरकारी बाँकी सरह असुल हुन नसकेमा ऐनको दफा ४६ र नियमावली नियम १११ बमोजिम मिन्हा दिने ।

२.३ मिन्हा गरेर

यस ऐनमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि यो ऐन अन्तर्गत उठ्न नसकेको सरकारी बाँकी रकम दफा ४६ र नियम १११ बमोजिम मिनाहा दिने।

३. पेश्कि बाँकी रकम असुल फर्स्यौट गरेर

पेश्कि बाँकी रहेको रकम प्राप्त बिलभरपाइको आधारमा पेश्कि फर्स्यौट गर्ने । यसरी पेश हुन नआएमा पेश्कि दिँदाको बखत राखेको बैक जमानत जफत गरी असुल फर्स्यौट गर्ने । यदि यसरी पनि असुल हुन नसकेमा आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व नियमावली २०७७ को नियम ५१ बमोजिम उक्त पेश्की फर्स्यौट नगर्ने व्यक्ति, फर्म, संस्था वा कम्पनीको नाम सार्वजनिक गरी व्याजसहित सरकारी बाँकी सरह असुल गर्न सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउने।उक्त कार्यालयबाट असुल भएपछि पेश्कि फर्स्यौट गर्ने ।

बेरुजु फर्स्यौट गर्ने प्रकृयागत श्रृखला (तालिका)

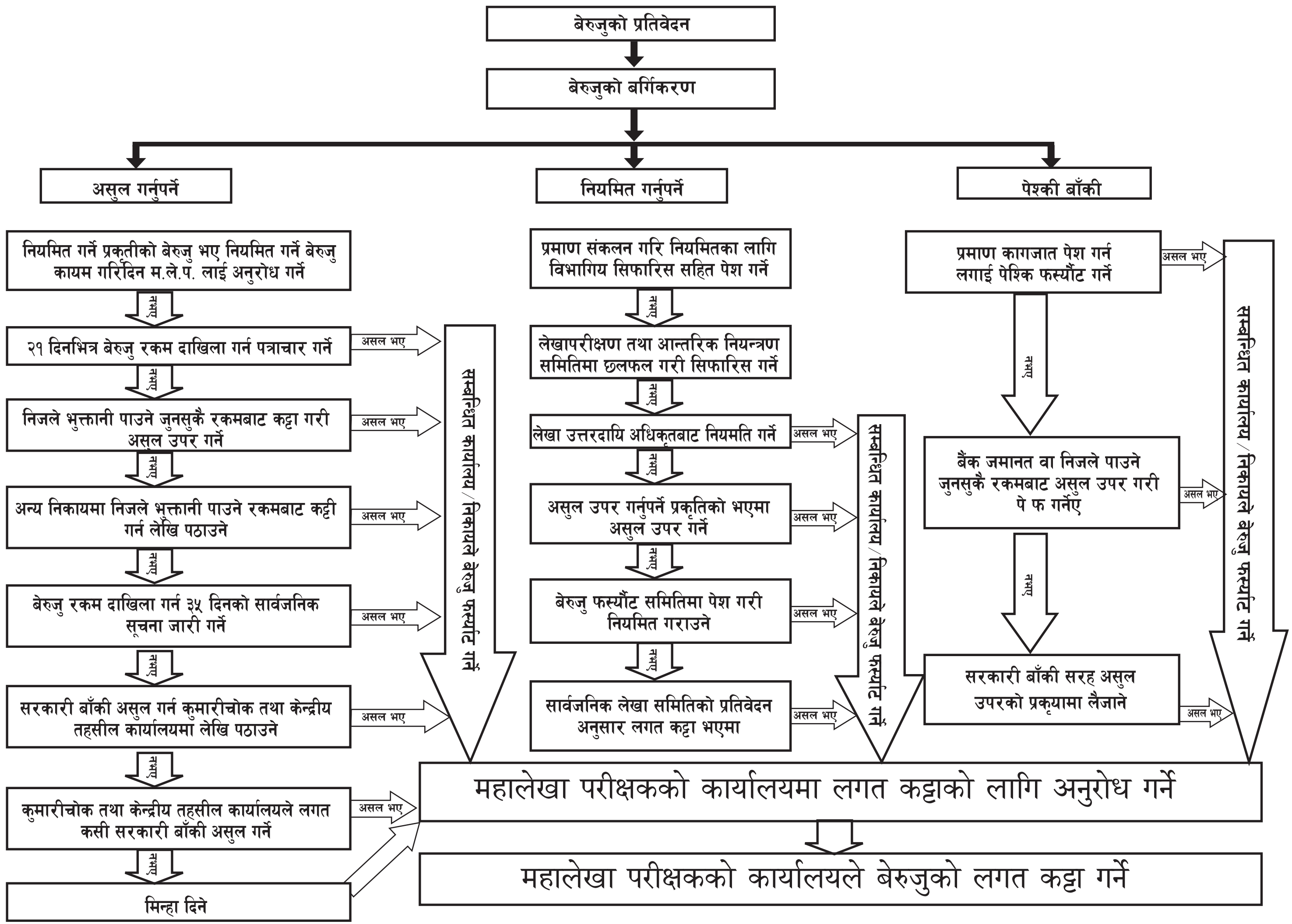
बेरुजुको प्रतिवेदन
बेरुजुको बर्गिकरण
असुल गर्नुपर्ने
नियमित गर्नुपर्ने
पेश्की बाँकी
नियमित गर्ने प्रकृतीको बेरुजु भए नियमित गर्ने बेरुजु कायम गरिदिन म.ले.प. लाई अनुरोध गर्ने
२१ दिनभित्र बेरुजु रकम दाखिला गर्न पत्राचार गर्ने
निजले भुक्तानी पाउने जुनसुकै रकमबाट कट्टा गरी असल उपर गर्ने
अन्य निकायमा निजले भुक्तानी पाउने रकमबाट कट्टी गर्न लेखि पठाउने
बेरुजु रकम दाखिला गर्न ३५ दिनको सार्वजनिक सूचना जारी गर्ने
सरकारी बाँकी असुल गर्न कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसील कार्यालयमा लेखि पठाउने
कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसील कार्यालयले लगत कसी सरकारी बाँकी असुल गर्ने
मिन्हा दिने
प्रमाण संकलन गरि नियमितका लागि विभागिय सिफारिस सहित पेश गर्ने
लेखापरीक्षण तथा आन्तरिक नियन्त्रण समितिमा छलफल गरी सिफारिस गर्ने
लेखा उत्तरदायि अधिकृतबाट नियमति गर्ने
असुल उपर गर्नुपर्ने प्रकृतिको भएमा असुल उपर गर्ने
बेरुजु फर्स्यौट समितिमा पेश गरी नियमित गराउने
सार्वजनिक लेखा समितिको प्रतिवेदन अनुसार लगत कट्टा भएमा
प्रमाण कागजात पेश गर्न लगाई पेश्कि फर्स्यौट गर्ने
बैंक जमानत वा निजले पाउने जुनसुकै रकमबाट असुल उपर गरी पे फ गर्नेए
सरकारी बाँकी सरह असुल उपरको प्रकृयामा लैजाने
नभए
असल भए
सम्बन्धित कार्यालय/निकायले बेरुजु फर्स्याट गर्ने
महालेखा परीक्षकको कार्यालयमा लगत कट्टाको लागि अनुरोध गर्ने
महालेखा परीक्षकको कार्यालयले बेरुजुको लगत कट्टा गर्ने

बेरुजु फस्र्यौट गर्ने कानूनी आधार

बेरुजुको प्रतिवेदन प्राप्त भएपश्चात बेरुजुको बर्गिकरण गर्ने नियम ९० (१)(२)
देहाय बमोजिमको बेरुजुको लागि तपशिल बमोजिमको प्रकृया अवलम्बन गर्ने

सि.नं	प्रकार	सम्बन्धित कार्यालयले अवलम्बन गर्ने प्रकृया	कानूनी आधार	लगत कट्टा	
१	असुल गर्नुपर्ने	नियमित गर्ने प्रकृतीको कारोबार असुलउपर गर्नुपर्ने उल्लेख भएको बेरुजु भएमा म. ले. प. मा नियमित गर्ने बेरुजु कायम गरिदिन अनुरोध गर्ने ।	नियम ८९ (४)	महालेखा परीक्षकको कार्यालयमा लगत कट्टाको लागि अनुरोध गर्ने	महालेखा परीक्षकको कार्यालयबाट बेरुजुको लगत कट्टा गर्ने
२		जिम्मेवार व्यक्ति वा संस्थालाई बेरुजु रकम २१ दिनभित्र दाखिला गर्न पत्राचार गर्ने	नियम ९० (१)(२)		
३		निजले भुक्तानी पाउने जुनसुकै रकमबाट कट्टा गरी असुल उपर गर्ने ।	नियम ९० (३)(४)		
४		सरकारी निकायमा निजले भुक्तानी पाउने जुनसुकै रकमबाट बेरुजु रकम कट्टी गर्न लेखी पठाउने ।	नियम ९० (३)(४)		
५		बेरुजु रकम दाखिला गर्न ३५ दिनको सार्वजनिक सूचना जारी गर्ने ।	नियम ९०(५) (६)		
६		सरकारी बाँकी असुल गर्न कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसील कार्यालयमा लेखि पठाउने ।	नियम ९० (१०)		
७		कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसील कार्यालयले लगत कसी सरकारी बाँकी असुल गर्ने ।	नियम ८९ (७)		
८		सार्वजनिक लेखा समितिको प्रतिवेदन बमोजिम हटाएको बेरुजु लगत ।	नियम ९१ (१)(२)		
९		सरकारी बाँकी सरह असुल उपर गर्नपनि सकिएन भने मिन्हा दिने ।	दफा ४६ नियम १११ (५)		
१०	पेश्की बाँकी	प्रमाण कागजात पेश गर्न लगाई पेश्कि फस्र्यौट गर्ने ।	नियम ५१ (१)		
११		बैक जमानत/निजले पाउने सुविधाबाट असुल उपर गरी पे. फ. गर्ने ।	नियम ५१ (२)		
१२		पे.फ. हुन नसकेको पेश्की सरकारी बाँकी सरह असुल उपरको प्रकृयामा लैजाने ।	नियम ५१ (३)		
१३	नियमित गर्नुपर्ने	कार्यालय प्रमुख आफैले नियमित गर्नुपर्नेमा आफै नियमित गर्ने ।	नियम ८९ (१)		
१४		जिम्मेवार पदाधिकारीले नियमित गर्नुपर्नेमा जिम्मेवार पदाधिकारी समक्ष पेश गरी नियमित नियमित गराउने ।			

१५		सरकारी नगदी र जिन्सी हानि नोक्सानी नभएको र पुर्याउनुपर्ने रित नपुगेको प्रमाण संकलन गरि नियमितका लागि विभाग समक्ष पेश गर्ने ।			
१६		सरकारी नगदी र जिन्सी हानि नोक्सानी नभएको र पुर्याउनुपर्ने रित नपुगेको प्रमाण र विभागिय सिफारिस सहित लेखाउत्तरदायी अधिकृत समक्ष नियमितका लागि पेश गर्ने			
१७		लेखापरीक्षण तथा आन्तरिक नियन्त्रण समितिमा छलफल गरी सिफारिस गर्ने ।	नियम ८९ (२)		
१८		समितिको सिफारिसमा लेखा उत्तरदायी अधिकृतले नियमित गर्ने ।	दफा ४०(३) नियम ८९ (२)		
१९		नियमित गर्न मिल्ने असुल उपर नै गर्नुपर्ने देखिएमा असुल उपरको प्रकृयामा लैजाने	दफा ४३(ख)		
२०		ले.उ.अधिकृतबाट नियमित हुन नसकेमा बेरुजु फर्स्यौट समितिमा पेश गरी नियमित गराउने ।	नियम ९२ (२)(३)		
२१		सार्वजनिक लेखा समितिको प्रतिवेदन बमोजिम हटाएको बेरुजु लगत कट्टाको लागि पेश गर्ने ।	नियम ९१ (१)(२)		

बेरुजु फर्स्यौटको अवस्थाः

बेरुजु फर्स्यौट मूल्याङ्कन र अनुगमन समितिको बार्षिक प्रतिवेदन २०७७ र २०७८ मा बेरुजु फर्स्यौटको विगत एघार बर्षको प्रवृती निम्नानुसार देखाएको छः

हजारमा

क्र सं	आर्थिक बर्ष	जम्मा बेरुजु	फर्स्यौट	प्रतिशत
१.	२०६७/६८	३२८४२९०४	१४३६३१५३	४३.७३
२.	२०६८/६९	३७९५५९८१	१५२०३१४७	४०.०५
३.	२०६९/७०	४५१९४३०३	२०९३८१७४	४६.३३
४.	२०७०/७१	५२४२०३८६	२४६३००२६	४६.९९
५.	२०७१/७२	५६६२४०८४	२६३१२२९६	४६.४७
६.	२०७२/७३	६७९२१६२१	३२५८१६४७	४७.९७
७.	२०७३/७४	८४१७०६३०	४२३४०४९१	५०.३०
८.	२०७४/७५	१३२३७९३३६	५३६०६४५५	४०.४९
९.	२०७५/७६	१७४९६९६१७	८००५४८५४	४५.७५
१०.	२०७६/७७	२०२७२५५१६	६४३२८२९८	३१.७३
११.	२०७७/७८	२१०५५००६५	८२८१७४४८	३९.३३

माथिको दश बर्षको बेरुजु फर्स्यौटको तालिकाले बेरुजुको अधिकतम पचास प्रतिशत र न्युनतम एकतिस प्रतिशत सम्म प्रत्येक बर्ष फर्स्यौट भएको देखाउछ ।यो एघार बर्षको औसत लिने हो भने बार्षिक ४३.५६ प्रतिशत बेरुजु प्रत्येक बर्ष फर्स्यौट हुन्छ । साथै प्रत्येक बर्षको ५६.४४ प्रतिशत बेरुजु भविश्यको लागि लागि संरक्षित गर्दो रहेछौ । एवं रितले बढ्दै जाने हो भने भविष्यमा बेरुजु घट्ने होइन बढेर कहाँ पुग्ने हो हिसाव देखाउनै गाह्रो पर्ने कुरा माथिको दशबर्षे हिसावले देखाउछ ।यसैले अव बेरुजु पाल्ने होइन फाल्ने हो भन्ने अभियान अत्यन्तै आवश्यक भएको छ ।

महालेखापरीक्षकको कार्यालयको बार्षिक प्रतिवेदन अनुसारको बेरुजु विवरण

महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट प्रत्येक बर्ष अन्तिम लेखापरीक्षण गरी प्रतिवेदन पेश भए पछि कायम भएको बेरुजु सम्बन्धित निकायबाट फर्स्यौट गर्दै बेरुजु लगत कट्टा गर्नुपर्ने कानूनी व्यवस्था छ । सोहि बमोजिम सम्बन्धित निकायहरुले बेरुजु फर्स्यौट गर्दै आइरहेको अवस्था पनि छ । व्यवहारमा भने बेरुजुको अंक प्रति बर्ष बढ्दै गएको देखिन्छ । महालेखा परीक्षकको केहि पछिल्ला प्रतिवेदनमा उल्लेखित बेरुजु र सम्परिक्षणको विवरण निम्नानुसार रहेको देखिन्छः-

रु लाखमा

आ.ब.	विवरण	विगतको बेरुजु	समायोजन थप घट	फर्स्यौट तथा सम्परिक्षण	चालु बर्षको थप	अध्यावधिक बाँकी बेरुजु
२०७३/७४	सरकारी कार्यालय	१६७४९२६	२२०४	४८८६०५	९४८१५४	२१३६६७९
	संघठित संस्था समिति र अन्य	५४३९९८	४१९२	४०५४९	११८४८७	६२६१२८
	स्थानिय तह				१४२४६०	१४२४६०
	जम्मा	२२१८९२४	६३९६	५२९१५४	१२०९१०१	२९०५२६७
२०७४/७५	बिवरण	बिगतको	थपघट	पेश्कि	अन्य	जम्मा
	संघीय सरकारी कार्यालय	२१३६६७९	७२३३३३	१०३३३९२	१८२६६२०	२८६००१२
	प्रदेश सरकारी कार्यालय	०	१९५१	१०७७	८७४	१९५१
	स्थानिय तह	१४२४६०	२१७४६५	६६०४०	२९३८८५	३५९९२५
	जिल्ला समन्वय समिति, अन्य संस्था र समिति	६२६१२८	-७३२५१		५५२८७७	५५२८७७
	जम्मा	२९०५२६७	८६९४९८	११००५०९	२६७४२५६	३७७४७६५
२०७५/७६	संघीय सरकारी कार्यालय	२८६००१२	-१२४२२१	१००९१७२	१७२६६१९	२७३५७९१
	प्रदेश सरकारी कार्यालय	१९५१	८१९७५	४०४८३	४३४४३	८३९२६
	स्थानिय तह	३५९९२५	३३८१८४	८०५७९	६१७५३०	६९८१०९
	जिल्ला समन्वय समिति, अन्य संस्था र समिति	५५२८७७	११२४७०		६६६४२४	६६५३४७
	जम्मा	३७७४७६५	४०८४०८	११३०२३४	३०५४०१६	४१८३१७३

	विवरण	विगतको बेरुजु	समायोजन थप घट	फस्र्यौट तथा सम्परिक्षण	चालु बर्षको थप	अध्यावधिक बाँकी बेरुजु
२०७६/७७	संघीय सरकारी कार्यालय	२७३५७९१	१०	८५४३५०	४४२९२०	२३२५३७१
	प्रदेश सरकारी कार्यालय	८३९२६	०	२४१३३	६४९९७	१२४७९०
	स्थानिय तह	६९८१०९	-९४२	७५१३७	४०८३४७	१०३०३७७
	अन्य संस्था र समिति (प्रदेश समेत)	६६५३४७	०	८३९५९	१२६५७९	७०७९६७
	जम्मा	४१८३१७३	-९३१	१०३७५७९	१०४३८४३	४१८८५०५

प्रस्तुत विवरणले आ. ब. २०७३/७४ को बाँकी बेरुजुलाइ आधार मान्दा आ.ब. २०७६/७७ मा आउदा ४४.१७ प्रतिशतले बेरुजु रकम वृद्धि भएको देखिन्छ। यहि तरिकाले बेरुजु रकम वृद्धि हुदै जानु आर्थिक सुशासनको हिसावले राम्रो संकेत होइन।यसको साथै आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तिय उत्तरदायित्व ऐन, २०७७ को दफा ४७ मा तिन आर्थिक बर्ष सम्म प्रयास गर्दा पनि फस्र्यौट हुन नसकेको बेरुजु सरकारी बाँकी सरह असुल उपर गर्नुपर्ने लगत कायम गरी कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयमा पठाउनु पर्ने कानूनी व्यवस्था गरेको छ।माथिको महालेखापरीक्षकको कार्यालयको विवरणलाइ केलाउदा आ.ब. २०७६/७७ को अनठाउन्नौ प्रतिवेदनमा म्याद भएको पेश्किलाइ बेरुजु कायम गर्न नपाइने व्यवस्थानुसार म्याद सकिएको पेश्कि मात्र बेरुजु कायम भएर आउनुले सो बर्ष थप भएको बेरुजुको हाराहारिमा बेरुजु फस्र्यौट पनि भएको देखिन्छ भने अरु आ।ब।मा बेरुजु थपिने र फस्र्यौट हुने अंकमा ठुलो अन्तर रहेको छ। यसबाट के प्रष्ट हुन्छ भने हामिहरु बेरुजु घटाउने भन्दा पाल्नेमा नै रमाएका छौ।

बेरुजु रकम बढि रहनुका कारणहरुः-

बेरुजु नआउनु थियो आयो भने त्यसलाइ एक सुझावको रुपमा ग्रहण गर्दै आगामी दिनमा सुधार गर्दै जाने र उक्त बेरुजुलाइ आवश्यक प्रमाण संकलन गरी फस्र्यौट गर्दै जानुको सट्टा बेरुजुलाइ नजर अन्दाज गरी पन्छाउदै जाने र त्यसरी पन्छाउदै जाँदा पनि सम्बन्धित पदाधिकारीलाइ कारवाहि नहुनुले बेरुजु रकम वृद्धि हुँदै गएको हो। यसका अन्य कारणहरु निम्नानुसार छन्

- ❖ दण्डहिनताले प्रश्रय पाउनु।
- ❖ कानूनको परिपालना नगर्दा पनि केहि नहुने व्यवहार मौलाउनु।
- ❖ बेरूजुलाइ प्राथमिकताको बिषयमा नराखिनु।
- ❖ बेरुजुको विवरणहरु अध्यावधिक गरी नराख्नु।
- ❖ बेरुजुको आधारमा कहि कसैलाइ कारवाहि नहुनु।
- ❖ बेरुजु बेरुजुको रुपमा मात्र रहनु कर्मचारीको मुल्याङ्कनको आधार नवनाउनु।
- ❖ बेरुजु उपरको कारवाहि के भयो अनुगमन गर्ने, ताकेता गर्ने निकाय बेरुजु फस्र्यौट अनुगमन समिति निष्कृय रहनु।

- ❖ बेरुजु फस्र्यौट अनुगमन समिति र आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तिय उत्तरदायित्व ऐन २०७६ को बेरुजु फस्र्यौट सम्बन्धि कारवाहिको व्यवहार र व्यवस्थामा विरोधाभाष रहनु ।
- ❖ बेरुजु फस्र्यौट अनुगमन समितिनै बेरुजु फर्योट गर्ने भन्दा बेरुजु रकम बढाउने तर्फ सकृय रहनु ।
- ❖ कार्यालयमा आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको अवस्था कमजोर हुनु ।
- ❖ आर्थिक कारोवारमा संलग्न कर्मचारीमा ज्ञान सीप क्षमताको कमि हुनु ।
- ❖ बेरुजू फस्र्यौट गराउने र नगराउने पदाधिकारी बीच कुनै कारवाही वा पुरस्कारको सम्बन्धमा फरक व्यवहार नगरिनु ।
- ❖ कार्यालयहरुले तोकेको समयमा प्रमाण कागजात र प्रतिक्रिया नपठाउने ।
- ❖ बेरुजू संपरिक्षण गर्ने बिषय लेखा उत्तरदायि अधिकृत र जिम्मेवार व्यक्तिको प्रथमिकतामा नपर्नु ।
- ❖ बेरुजू रकमलाई सम्बन्धित कर्मचारीको कार्यसम्पादन मुल्यांकनसंग आवद्द गर्न नसकिनु ।
- ❖ बेरुजूलाई कर्मचारीको सरुवा बढुवा पुरस्कार दण्ड सजाय लगायतका बृत्ती बिकासका पक्षसंग आवद्द गर्न नसक्नु ।
- ❖ लेखा उत्तरदायि अधिकृतबाट नियमित अनुगमन तथा निरीक्षण नहुनु ।
- ❖ बेरुजू फस्र्यौट अनुगमन समितिको भूमिका प्रभावकारी नहुनु ।
- ❖ सार्वजनिक लेखा समितिमा समयमै लेखापरीक्षण प्रतिवेदन उपर छलफल नहुनु ।
- ❖ बेरुजु फस्र्यौट समिति गठन गरी बिशेष प्रकृतिका बेरुजु फर्स्र्योट गर्न ध्यान नदिनु ।
- ❖ कानूनमा भएको व्यवस्था विपरित महालेखापरीक्षकको कार्यालयले सम्बन्धित लेखा उत्तरदायि अधिकृतबाट नियमित गरेको बेरुजुको लगत कट्टा नगरिदिनु ।

समयमै बेरुजु फस्र्यौट गर्ने गराउने उपायहरु

बेरुजू न्यूनिकरण गर्न जिम्मेवार पदाधिकारीले प्रचलित आर्थिक ऐन, नियम, आदेश, निर्देशन र कार्यविधिहरूको कडाइका साथ कार्यान्वियन गर्ने र गत विगतमा लेखापरीक्षणबाट औंल्याइएका कमि कमजोरीलाई पुनरावृत्ति नगर्नेमात्र हो भने बेरुजू न्यूनिकरण गर्न सकिन्छ । यसको लागि आर्थिक कारोवारसंग सम्बन्धित लेखा उत्तरदायी अधिकृत, जिम्मेवार पदाधिकारी, कार्यालय प्रमुख, आर्थिक प्रशासन प्रमुख लगायत आन्तरिक र अन्तिम लेखापरीक्षण कार्यमा संलग्न जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि गर्न समेत आवश्यक देखिएको छ ।देहायको उपायहरु अवलम्वन गरेमा समयमा बेरुजू फस्र्यौट तथा फरफारक गरी आर्थिक सुशासन कायम गर्न सक्ने देखिन्छ ।

- ❖ आर्थिक कारोबार गर्ने गराउने सबै पक्ष र पदाधिकारीहरुले कानूनको अक्षरस पालना गर्ने ।
- ❖ बेरुजुलाई अनिवार्यरुपमा कर्मचारीको कार्यसम्पादन मुल्याङ्कनको आधार बनाउने ।
- ❖ लेखापरीक्षण प्रतिवेदनमा बेरुजुको दफामा नै त्यो बेरुजु आउनुमा जिम्मेवार व्यक्ति को हो किटानी साथ लेख्ने व्यवस्था गर्ने ।

- ❖ निजामती सेवा पुरस्कार लगायतका कर्मचारीलाइ प्रदान गरिने उत्प्रेरणाका साधनमा कम बेरुजु भएको र बेरुजु फर्स्यौटमा अधिक प्रगती गर्ने बिषयलाइ मुल्याङ्कनको आधार बनाउने ।
- ❖ महालेखापरीक्षकको कार्यालयले वा तोकिएको कुनै निकायले हालसम्मको बेरुजु र त्यो बेरुजुको जिम्मेवार व्यक्ति देखिने विवरण वेवसाइटमा प्रकाशित गर्ने व्यवस्था मिलाउने ।
- ❖ बेरुजु फर्स्यौटको सम्बन्धमा सबै निकायको नियमित अनुगमन गरी प्रभावकारीरुपमा समयमा बेरुजु फर्स्यौट नगर्ने पदाधिकारी उपर कारवाहिको सिफारिस गर्ने जिम्मेवार निकायको व्यवस्था गर्ने ।
- ❖ अधिक बेरुजुमुलक कार्य गर्ने पदाधिकारीलाइ कुनै पनि निकायको प्रमुख पद नदिने व्यवस्था गर्ने ।
- ❖ बेरुजु फर्स्यौटको समय सारिणी सहितको कार्यतालिका बनाइ सोहि बमोजिम बेरुजु फर्स्यौट गर्नुपर्ने अनिवार्य व्यवस्था गर्ने ।
- ❖ आर्थिक कार्यविधी तथा वित्तिय उत्तरदायित्व ऐन तथा नियमावलीमा भएका बेरुजु फर्स्यौटका प्रकृया अनिवार्यरुपमा अवलम्बन गरि बेरुजु फर्स्यौट गर्ने ।
- ❖ लेखा उत्तरदायि अधिकृतले गरेको फर्स्यौटको आधारमा महालेखापरीक्षकको कार्यालयले लगत कट्टा गर्ने व्यवस्था उपर द्वन्द श्रृजना भएको देखिन्छ । यसको लागि लगत कट्टा गर्ने छुट्टै निकायको व्यवसथा गर्न आवश्यक भएको छ ।यसको लागि आ.ब. २०५९/६० सम्मको बेरुजुको लगत कट्टा गर्ने काम कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयले गर्दै आइरहेको छ भने कानूनी व्यवस्था गरी महालेखापरीक्षकको कार्यालयले लेखापरीक्षण गरी दिएको प्रतिवेदनको लगत कट्टा गर्ने काम कुमारीचोक तथा केन्द्रिय तहसिल कार्यालयलाई दिंदा पनि उपयुक्त हुन सक्छ किन भने यो निकाय पनि महालेखापरीक्षकको कार्यालयको स्थापना हुनुभन्दा पहिला लेखापरीक्षण र लगत कट्टा गर्ने निकाय नै हो ।
- ❖ आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउनु पर्ने ।
- ❖ कर्मचारीहरुलाई लेखाप्रणाली, आर्थिक अनियमितता र नैतिक आचरण सम्वन्धी तालिम प्रदान गरी उनीहरुको ज्ञान, सिप, क्षमता बढाउनु पर्ने ।
- ❖ ऐन नियममा भएका जटिलता दोहोरोपना हटाई बेरुजु फर्स्यौटलाइ सरल बनाउने ।
- ❖ बेरुजूलाई कर्मचारीको कार्यसम्पादन संग आवद्ध गर्ने ।
- ❖ कानुनको दफा कोड गरेर मात्र बेरुजू लेख्ने र आधार बेगरका बेरुजूको सम्वन्धमा लेखा परीक्षकलाई जिम्मेवार बनाउने ।
- ❖ कार्यालय प्रमुखले आफ्नो कार्यालयको आलेप र मलेप प्रतिवेदन गहन रुपमा अध्ययन गरी एकै प्रकृतीका बेरुजू पुन दोहोरिन नदिन प्रतिबद्धता गर्ने।
- ❖ बेरुजूको अभिलेख व्यवस्थित गर्न software develop गरी एकिकृत प्रणालीमा आबद्ध गर्ने ।
- ❖ सैद्धान्तिक बेरुजूलाई समेत उच्च प्राथमिकतामा राखि आगामी वर्षमा सुधार गर्दै जाने ।
- ❖ सार्वजनिक लेखा समितिको निर्देशन र सुझावहरुलाई प्रभावकारी रुपमा कार्यान्वयन गर्ने ।
- ❖ लेखापरीक्षण तथा आन्तरिक नियन्त्रण समितिको भूमिकालाई प्रभावकारी बनाउने ।

❖ लेखापरिक्षण प्रणालीमा समेत समसामयिक सुधार हुनु पर्ने ।

❖ बेरुजू संपरिक्षणको कार्यलाई सरल र सहज बनाइनु पर्ने ।

निष्कर्षः

बेरुजु आर्थिक सुशासनको मापक पनि हो । जिम्मेवार पदाधिकारीले बेरुजु फर्स्यौट गरी पुनः दोहोरिन निदिनु आर्थिक अनुशासन हो ।समयमा बेरुजु फर्स्यौट गरी आर्थिक सुशासन कायम गर्न कानूनी व्यवस्था प्रयाप्त हुँदाहुदै पनि सम्बन्धित निकायहरुले समयमा बेरुजु फर्स्यौटको लागि तदारुकता नदेखाउने र जनतन फर्स्यौट गरेको बेरुजुको पनि समयमा लगत कट्टा नहुने व्यवहारबाट हामि सबै बेरुजु पाल्नमा एकजुट त भएका छैनौ? यो प्रश्नले उत्तर मागिरहेको अवस्था छ । व्यवहारमा रहेका यस्ता अष्पष्टता र द्विविधालाइ निराकरण गर्दै बेरुजु फर्स्यौटको कार्य अगाडि बढाउनु आजको आवश्यकता हो । यसको लागि कानूनमा संशोधन गरी माथि उल्लेखित सुझावहरुका साथै बेरुजुलाइ कार्यसम्पादन मुल्याङ्कन तथा सरुवा, बढुवा र पदस्थापनमा आधार लिने र जिम्मेवार पदाधिकारीबाट भएको बेरुजु फर्स्यौटको आधारमा लगत कट्टा गर्ने काम कानूनले तोको समयमा गर्ने वा सो कार्य गर्नको लागि Next Agency को व्यवस्था गर्नु पर्दछ । उक्त व्यवस्था कार्यान्वयनमा ल्याउने हो भने बेरुजुको निरन्तर बढ्दो प्रवृतीलाइ कम गरी आर्थिक सुशासन कायम गर्न सकिन्छ ।

Training Effectiveness of Public Financial Management Training Center

*Anupama Karki**

Abstract

The Public Finance Management Training Center (PFMTC) is the leading agency in training of financial sector of Government of Nepal. It was established under the Government of Nepal, Ministry of Finance, with the objective of conducting training to make the employees working in the field of public finance efficient and competent, conducting interactions, seminars and workshops on current issues related to public finance and conducting studies and research in the field of public finance. It has been provided different types of trainings on financial administration for the more than two decades. Since the research study was one of the regular programs of PFMTC, two research studies were completed in the fiscal year 2077/078. The mixed type of feedback has been received from the research such as the overall curriculum is good whereas specialization of resource person is needed etc. The overall objective of the study was to examine the effectiveness of assistant level in-service training conducted by PFMTC on the level of understanding and its effect on the performance improvement at the workplace. The research team adopted survey questionnaire method with inclusion of few open-ended questions to collect data from trainees who received in service training from fiscal year 2074/075 to 2076/077. Reponses were gathered from 133 respondents out of total 198 email request which reflects more than 67 percentage responses. The overall glimpse of the effectiveness of assistant level in-service study has been presented in this article.

Background of the Study

Training effectiveness is fundamentally an evaluation that inspects the level to which training enhanced the employee's skill, knowledge, and behavior inside the association (Choudhary and Sharma, 2019). Moreover, training is a process of bridging the gap between desired and actual level of performance. The main reason is to develop knowledge and skills of employees as per the requirements of the job and eliminate performance problems (Surbhi, 2015).

Quality of an organization depends on the quality of its human resources (Weiner et al., 2013). Human resources are used to attain individual and organizational performance through their knowledge and experience. The common notion that no organization can be better than its human capital justifies human resource as the most valuable asset of an

* *Instructor (Account), Public Finance Management Training Center*

organization. Since human resource is regarded as the most crucial resource in organization, the employee training and development is getting prominence as a critical factor in human resource management (Cascio, 2015).

According to Aziz, S. F. A. (2016) Training program is a mechanism that provides employees with updated knowledge, skills and values crucial for organizational performance; thus, it is critical to ensure that whole effort is effective.

The ultimate aim of any training is to improve the performance of the trainee at the workplace with the application of knowledge they acquired by training. Thus, training objective cannot be achieved without positive change in knowledge level after training and enhancement of performance level of the trainee at the work place. Thus, training effectiveness reflects from trainees' performance level.

Organizational Profile of Public Finance Management Training Center (PFMTC):

The Public Finance Management Training Center (PFMTC) is the prominent training center of Government of Nepal under the Ministry of Finance. It has been providing massive trainings to personnel working in revenue and financial administration to enhance internal resource mobilization and proper management of resources. Recently, the PFMTC has been certified by International Organization for Standardization by ISO 2015 in 2075/076.

The center is playing vital role to enhance the professional competence of the human capital in public finance management sector especially in relation to revenue administration and financial administration. Currently, it has been providing entry level trainings, in service trainings, much short-term training and initiating research program as well. It was established on 12 March 1981 as a Revenue Administration Training Centre (RATC) with the objective of capacity enhancement of human resource involved in revenue and accounting sector of Nepal Government. Later on from April 2018, it has converted as Public Finance Management Training Center (PFMTC) with the inclusion of research activities in the areas of public finance as well.

Objectives of PFMTC

i) To enhance the professional competence of the employees of revenue and financial administration of Nepal Government.
ii) To conduct research studies in the areas of public finance, economic and revenue
iii) To conduct Interaction, seminar and workshop on contemporary issues related to revenue and financial administration (www.pfmtc.gov.np).

In both revenue and accounting stream three types training are conducted by PFMTC namely –in-service training, induction training and short term training for officer level and assistant level employee of Nepal government involved in public finance management. In-service training is the major dimension of PFMTC training. The working period of in-service training is 30 days. This plays the vital role in performance based promotion of assistant level

finance employees. The assistant level in-service training modules have been developed and on the basis of those modules the training has been conducting.

Objectives of In-service Training:

- It has three broad objectives:
- Capacity development (enrichment of knowledge, skill and attitude);
- Improvement in performance and service delivery;
- Career development (fulfill the partial requirement of promotion) (www.pfmtc.gov.np).

Types of Trainings

This institution has been performing various activities such as publishing revenue magazine on a half-yearly basis, providing training to the government employees working in the field of public finance, identifying training needs, developing and modifying training courses, preparing training manuals, conducting in-service, specialized and short term training, interaction programs/seminars and workshops on current issues related to public finance management. This institution is ISO 2001: 2015 certified since May 20, 2019. The aim is to develop this institution as a documentation center for collecting and keeping important records related to public finance.

- Induction Training
- In-service Training
- Short term training

Effectiveness of trainings conducted by PFMTC

Cannon-Bowers et al. (1995) and Holton (2005) believe that training effectiveness can be determined by assessing the learning, individual, and organizational performance but not the trainees' reaction as proposed by Kirkpatrick (1959/1996). Meanwhile, Bersin (2008) redefines these measurements into learning performance, individual performance, and organizational performance as a better term to evaluate training effectiveness.

The Government of Nepal (GoN) has been bearing many costs for providing training to its employees - the cost of resources involved in preparing and delivering the training, the cost of travel and lodging, and the cost of staff being away from the workplace, etc. (Rayamajhi et al, 2011). Further, they add Government needs to know that employees do not only acquire new knowledge, attitudes, and skills from the training but can also put them into practice.

Research Studies conducted by PFMTC in 2077/78

As PFMTC is the prominent government training center of Nepal, and since the decades trainings are being provided to the finance employees. However, there is no any research study on the effectiveness of trainings provided by PFMTC. Thus, It is difficult to say whether

the trainings provided by PFMTC are in right track or not. In other words, the trainings methods, contains and modality are effective for further trainings or not. Hence, to examine the effectiveness of in-service training is the major research problem of this study.

- **A study on Assistant level of in-service training effectiveness of PFMTC**
- **A study on Officer level of in-service training effectiveness of PFMTC**

The research study was very helpful to the PFMTC to develop new modality of in-service training for upcoming days. The study had been undertaken with the explicit objective of conducting annual research program of 2077/078. The study is significant on the ground that it will benefit to training center, trainers as well as trainees; it sheds more light on the theoretical framework of General Training Effectiveness Scale (GTES) developed by Aziz in 2015. In GTES, there is well defined the concept of learning performance, individual performance and organizational performance and training effectiveness. It was supported training center to develop new ideas regarding training methods, which is very useful for trainees to learn new things. Therefore, the research work is a contribution to the existing body of knowledge.

Theoretical Framework of studies

Learning Performance

Learning performance is the improvement or changes in declarative knowledge, procedural knowledge, and metacognition (Kraiger et al., 1993; Colquitt et al., 2000). Bersin (2008) stresses that learning performance is used to measure the achievement of training objectives, especially to improve the capability and qualification of an individual to perform in his or her job. Kraiger et al. (1993) and Kirkpatrick (1959/1996) argue that learning performance is very important because it can determine whether training can educate trainees and provide them with knowledge, skills, and attitude.

Individual Performance

Individual performance is a measurement to determine whether what is learned from training is transferred to the workplace (Chiaburu et al., 2010) and can be evaluated using individual improvements in job competencies, efficiencies, and effectiveness (Kirkpatrick, 1959/1996). Baldwin and Ford (1988) argue that the measurement is very important because it is the main reason trainees are sent for training.

Organizational Performance

Kirkpatrik (1996) argues that organizational performance is the improvement or changes in productivity, teamwork, customer satisfaction, and achievement of an organization's goals and reputation due to training outcomes. Further, Griffin (2012) argues that organizational performance is used to determine the impact and profit from training on organizational

effectiveness.

Training Effectiveness

While training evaluation is a systematic process of assessing the outcomes of training programs (King, et al., 2001), training effectiveness is a study of characteristics of the individual, training and organizational that affects training processes, before, during and after training (Alvarez et al., 2004). According to Alvarez et al. (2004), training effectiveness focuses on the learning system as a whole thus providing a macro view of training outcomes whereas, training evaluation focuses only on the learning outcomes therefore it provides a micro view of training results. Many past studies have been done on the relationship between training effectiveness and performance.

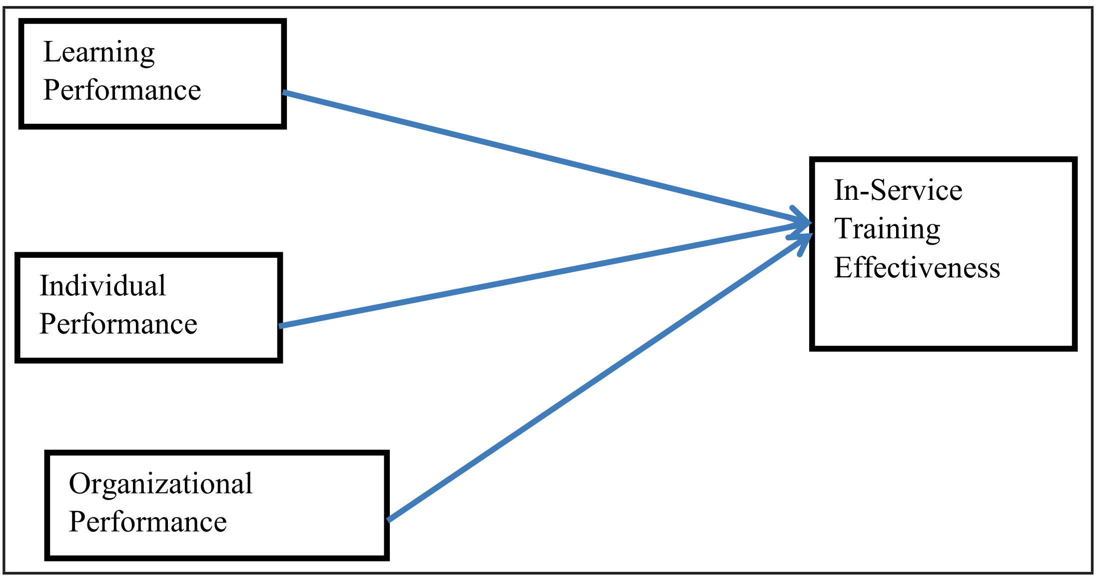

Independent Variable Dependent Variable

Research Methods:

This study has focused on the descriptive research designs and causal relationship to deal with the effectiveness of assistant level in-service training conducted by PFMTC. The descriptive research design developed with the aim of studying the subject of research in detail. It collects and presents the fact and figures in a certain situation. The goal of a descriptive study is to describe relevant aspects of the training effectiveness from learning performance, individual performance and organizational performance. The association among different factors and in-service training effectiveness are analyzed and to collect the data, different questionnaire was distributed having multiple choice question, likert scale question and open-ended question.

Primary Data

The survey questionnaire has used to collect the trainees opinion regarding effectiveness of assistant level in-service training conducted by PFMTC. The survey has identified the views of respondents as how they perceive. A total of 198 questionnaires were distributed among all the trainees. The questionnaires consists mixed questions such as ranking, multiple choice and likert scale. One table questions were about respondent profile and demographic information.

The questionnaire were developed containing 53 questions, which consisted of section A: General Background; 14 demographic questions; section B: Assessment of Performance; 10 close ended questions, C: Overall Evaluation of Training; 5 close ended questions, D: Impact of Training on organizational and Individual Performance; 8 close-ended questions, Section E: 7 questions including 4 multiple choice questions, section F: 7 close ended questions based on individual modules of trainings and section G: 2 open ended questions. With the help of available contact numbers out of 265 respondents 198 respondents' e-mail has received and questionnaires were sent to them.

Among them, total 152 respondents responded in Google form which is 57.35 percentages whereas only 133 questionnaires found valid after downloading all the required information through system which is returned at achieving a response rate of 50.18 percentages. Although covid pandemic locked down was there, the response rate is 67.17 percentages which is more than 50 percentages of total distribution. This is comparatively high though some respondents are suffering from Covid 19 as well.

Response Rate of Questionnaire

S.N.	Types of respondents	Distributed	Returned	Valid	Response Rate (%)
1.	Training Participants in 2074/2075, 2075/076, 2076/077	198	151	133	67.71

Sources: Survey Questionnaire 2021

The following table describes the trainee's information from the database of PFMTC: Trainee's Details.

Training Year	In-service Training Period	No. of Male	No. of Female	Total
2074/075	2074/04/17-2074/05/30	30	4	34
2074/075	2074/06/22-2074/8/04	32	6	38
2075/076	2075/04/09-2075/05/15	64	12	76
2075/075	2075/09/12-2075/10/18	26	3	29
2075/076	2075/09/19-2075/10/25	27	2	29
2076/077	2076/08/06-2076/09/13	21	9	30
2076/077	2076/10/27-2076-12/06	25	4	29
	Total	225	40	265

Source: PFMTC database

The above table shows the total no. trainings conducted in 2074/075, 2075/076 and 2076/077 respectively. There were total 225 male participants and 40 female participants. There were two trainings conducted in FY 2074/075, three trainings were conducted in FY 2075/076 and two trainings were conducted in FY 2076/077. However due to Covid 19 pandemic locked down, among the distributed 198 form the valid responses was received from 133 respondents that cover 67.17 percentages respondents which were sent through Google form.

Effect on Promotion

Response	Frequency	Percent
No	89	66.9
Yes	44	33.1
Total	133	100

Sources: Survey Questionnaire 2021

The above table shows total 44 no of respondents are agreed on that in-service training helped to their promotion that covers 33.1 percentages, whereas 89 respondents are not promoted due to the in-service training participation which covers, 66.9 percentages.

Cause of training effectiveness

- Effective Training curriculum
- Appropriate training method
- Supportive coordinating team
- Support in Promotion
- Enhance knowledge, skill & attitude
- Quality of resource person
- Increase job performance
- Enrichment of PFM related issues
- Build up good relation among trainees and trainers
- Increase in motivation level
- Build up professionalism
- Well-equipped physical infrastructure
- Sound training environment

Sources: Survey Questionnaire 2021

However, there were some different responses with compared as above. For instance, poor physical infrastructure, Unmanageable training content and more focus on theoretical issues lie under this category.

The following box reflects the key strengths of effectiveness: **Strengths of Training**

- Experienced trainers
- Well-designed curriculum
- Practical sessions
- Time management
- Disciplined environment
- Group discussion
- IT oriented training: CGAS, RMIS, SuTRA
- Balanced theory and practical sessions
- Recent trends in PFM
- Helpful coordinating team
- Trainee focus methods
- Mixed group i.e., civil and security staff
- Appropriate selection of trainers

Sources: Survey Questionnaire 2021

The respondents were asked to provide recommendations for improvement of the training by using open end questions. As per the received responses, the recommendations for improvement lie under the training session, quality resource person, institutional arrangement etc.

The following box reflects the key recommendations for improvement: Recommendation for effective training.

- Focus on practical exercise
- Revised curriculum
- Manage the professional trainers
- Focus on decentralized training
- Refreshment training in every 2 years
- At least one week field visit/observation tour
- Group based case study
- Content should be specific
- Extension of Session hour: at least 2 hours for one session
- Provision of service entry training
- Residential training for out of valley trainees
- Sufficient Logistics (Library, Cafeteria, Computer lab)
- There should be IT officer in every training
- Friendly behavior of Trainers
- Training duration should be increased

Sources: Survey Questionnaire 2021

Major Findings and Conclusions

The findings and conclusion according to the objectives are explained as follows:

Association between learning performance and in-service training effectiveness:

This research shows that there is a high degree of positive association between Individual performance and training effectiveness. As per study, less than 1 percent of P-values in all cases reveal that, the value of chi-square is significant. Moreover, high and moderate degree positive value of correlation coefficient also supports association between those two variables.

Association between individual performance and in-service training effectiveness:

This research shows that there is a high degree of positive association between individual performance and training effectiveness. As per study, less than 1 percent of P-values in all cases reveal that, the value of chi-square is significant. Moreover, high and moderate degree of positive correlation coefficient also supports association between those two variables.

Association between organizational performance and training effectiveness:

This research concluded that there is a high positive association between organizational performance and training effectiveness. As per study, less than 1 percent of P-values in all cases reveal that, the value of chi-square is significant. Moreover, high and moderate degree of positive correlation coefficient showed association between those two variables. As a result, it is concluded that training usefulness can changed the performance of trainee's and the organizations' as well.

Purpose of participation in In-service training:

As per study data, major purpose of the trainee to participate in the training was for 'capacity enhancement' which stood at 61.7 percentages and 33.1 percentages attended the training with the object of getting marks for 'promotion', 4.5 percentage respondents participated due to 'nomination by office' and 1 respondent (0.8 percentage) participated due to 'utilization of resources' out of 133 respondents. This indicates the most of the respondent's motives towards participation was to enhance their knowledge and promotion. There was a positive result that trainees' motive for participation in training for 'capacity enhancement' was greater than 'promotion' motive which reflects their desire for learning which ultimately can serve the organizational performance and effective service delivery. The result indicates that, the no of trainings were not sufficient for assistant level staff in finance group, though employee's desire for training was very high. Whereas, they get opportunity for training at the time of promotion only, they hardly get the opportunity in other need base trainings.

Role of training on Learning Performance: Training content is a crucial factor for learning performance which is supported by 83.5% of respondents as per study. Further, trainees appreciated the curriculum by rating all the seven modules as important with slight dissatisfaction by terming it as not important for higher position and more theory based. While responding to module wise effectiveness questions most of the respondents termed the entire seven modules as important. For Module 1, 2, 3, 4, 5, 6 and 7, more than 90 percentages of respondents consider them as important respectively. So, it was concluded that training content has contributed positively to learning performance.

Further, study revealed that the 'learning performance' of trainees in terms of knowledge, skill and attitude has been improved by in-service training. As per study, in response to the question can they list down important things taught in training? 91 percentage of the respondents agreed on the statement and 3 percentages disagreed which shows their better learning performance.

Role of training on Individual Performance: The study result revealed that Individual performance has been increased through skilled taught in In-service training with minor disagreement. Moreover, responses from overall evaluation of individual performance that 94 percentages of respondents agreed training as helpful to improve 'individual performance' while 2.3 percentages respondents disagreed on the statement. It shows that training has contributed significantly on increasing individual performance.

Role of training on organizational performance: The study finding also cautiously disclosed that organizational performance and outcome have been increased through knowledge and skill gained from in-service training. 'organizational performance' and 'organizational outcome' by the use of skill learned in training, 93.2 , 87.2, and 91 percentages respondents agreed on the statement while 2.3, 3 and 3.8 percentages respondent disagreed on the statement. Moreover, on overall evaluation of organizational performance, 89.4 percentages agreed positively whereas 5.3 percentages disagreed the role of training knowledge on organizational performance. This shows the positive contribution of training on organizational performance.

Overall training effectiveness: Training effectiveness refers to combination of learning, individual and organizational performance as operationalized in theoretical framework and it can be affected by training, individual and organizational factors. As per data, responses were collected from 8 questions regarding impact of training on Individual and organizational performance. Responses about impact of training on 'employee relation', 'stress reduction', 'task completion', 'change acceptance', 'responsibility and accountability,' 'resource utilization', 'knowledge and skill up gradation' and 'career development' 77.4, 75.9, 89.5, 90.2, 93.2, 82, 94, and 83.5 percentages of respondents agreed on the statement positively while 5.3, 7.6, 4.6 , 3, 3.8, 12.8, and 6 percentages of respondents disagreed on the statement respectively showing positive impact of training on learning, individual and organizational performance.

From the received quantitative responses regarding training effectiveness, 99.2 percentages respondents believe that training was effective. It is also justified from the qualitative responses which states the reason of effectiveness as job relevant curriculum, appropriate training method, competent resource person, provision of field observation, platform for knowledge and skill update and helpful to job performance and promotion among other. Only 1 respondent, 0.8 percent respondent disagreed on that training was ineffective due to traditional methods, more theoretical courses, poor IT infrastructure, low quality of resource person etc. This is the important feedback for the PFMTC and overall impression towards assistant level in-service training was positive, effective and encouraging.

Factors affecting performance (learning, individual and organizational): In the section E of questionnaire under 'assessment of learning and performance environment' role of different factors were asked to respondents. As per Table 4.5.1.1, 4.5.1.2, 4.5.1.3 and 4.5.1.4, responses were got from 4 questions regarding role of training environment on learning performance. Responses about role of 'training content', 'training coordination', 'quality resource person' and 'training methods' on learning performance revealed that 83.5%, 95.5, 96.2, 94 and 92.5 percentages termed these factor important while 1.5, 1.5, 2.3 and 1.5 percentages rated them as less important respectively. Result shows that those factors are crucial for learning performance.

As per study data, in response to factors affecting individual performance besides training 'appropriate responsibility and placement', 'relation with supervisor and colleague', 'provision of good incentive' 'regular study habit', and 'scientific evaluation of work' were chosen by 87.97%, 62.41%, 55.64%, 52.63% and 51.13% respondents. The result shows the role of other factors besides training in individual performance.

Similarly as per Table 4.5.2.2 in response to factors affecting organization's performance besides training 'work environment', 'availability of resources', 'use of Information Technology' 'employee relationship', 'monitoring and evaluation' and 'autonomy' were selected by 83.46%, 65.41%, 60.90%, 32.33% ,26.32% and 18.80% respondents from 3 choices given to them out of 6 options. This shows the role of other factors in organizational performance besides training. The result shows just 13.53 percentages respondents attended the different trainings after in-service training participation. Those training were about computer, IT based training and others. This means as per majority percentages no other trainings can play the role in their performance during this period.

This study concludes from respondents' perception that the training was helpful in increase learning, individual and organizational performance. However, respondent agreed that training effectiveness in terms of organizational performance is not only depending on learning performance but individual, organizational and environmental factors besides training are also influential for organizational goal achievement and better service delivery. Those decisive factors agreed by respondents are appropriate responsibility and placement, work environment, availability of resources, scientific evaluation of work, use of information technology, regular study habit and relation with supervisor and colleague among other.

Thus, there should be focus on improving organizational and environmental factor for applying training knowledge in workplace so that worth of huge government investment on training could be justified. To this end mechanism for monitoring and evaluation of trainees' performance at organizational level should be established.

Based on the high and positive association between learning, individual and organizational performance with training effectiveness, it is concluded that organizational performance has been increased by training by growing learning performance and individual performance. Furthermore, Cronbach's alpha test provides the information that the responses given by the respondents are logical.

Further Research and Recommendations

Based upon research analysis of quantitative and qualitative responses from the respondents following recommendations are suggested for the further improvement of assistant level In-service training:

- All the seven modules of assistant level in-service training are termed as important from the Module wise responses. Hence these modules should be continued with updates on PFM issues and problem solving skills.
- There should be revision and reform in curriculum with inclusion of contemporary Public Financial Management (PFM) and procurement issues like preparation of bidding documents, variation, price adjustment, financial procedure and fiscal responsibility along with practical courses and exercises.
- Use of appropriate training method with the maximum use of Information Technology, group work and extended field observation and training period should be considered.
- Professional resource person should be arranged rather repetitions of in-house resource person. Further, continuity of resource person for further session should be performance based not the contact base.
- The practical and theoretical sessions should be given equal priority while designing training sessions. Actual work level problem solving tools can be used.
- There should be provision of training after new placement so that they learn about office specific problem and challenges.
- The extension of session hour is needed. Currently there is the session for one and half hour.
- There should be well equipped physical infrastructure including training hall, computer lab and library along with better logistics management.
- There should be provision of residential training for trainees participated from out of the valley so that their participation can be increased.
- Though trainees' interest on participation in in-service training for capacity enhancement rather the promotion, the need based training for assistant level employees should be provided frequently.
- Decentralized Trainings are needed in near future.
- There should be training need assessment on the regular basis to incorporate the

current need and requirement of the trainee and their demand and feedback should be addressed at the timing of designing the course of training.

- Quality of internal resource person should be enhanced through providing refresher training, IT training and exposure visits. Roster of External expert in different thematic areas of PFM, management, development and governance, should be managed and updated.
- Training impact evaluation should be conducted on the regular basis to examine the post training performance of the trainee along with appropriate training monitoring and evaluation mechanism.
- The IT team should be needed for supporting activities.
- Organizational factors including appropriate responsibility, work environment, scientific evaluation system, use of information technology, resource availability and employee relation should be strengthened to establish the proper linkage between learning performance and organizational performance.
- A mechanism should be created for proper assessment and evaluation of employee performance after training as this will ensure that only employees who require training are sent on training. In this research study, three performance variables learning performance, individual performance and organizational performance were selected as independent variable, in future research it is recommended to include other than these variables in conducting similar study. The methodology can be changed in future research, for instance direct observation of trainee at work center, peer review study, comparative study with different training center, etc.

As, PFMTC is International Organization for Standardization (ISO) certified organization, so further research can be done on different quality components as well. For the future research the PFMTC may research on 'Effectiveness of Induction Training', 'Effectiveness of Virtual Training' which was held during lockdown etc. The present study, which is done in assistant level in-service level context, it will be able to contribute to the other research as a reference in the future research studies. This research study is the first research study in the history of training center, so it can be a milestone for further research.

References

- Report of Effectiveness of Assistant Level in-service training conducted by PFMTC, 2077/78
- Report of Effectiveness of Officer Level in-service training conducted by PFMTC, 2077/78
- Curriculum, Manual and Modules developed by PFMTC
- www.pfmtc.gov.np

स्थानिय विकासमा जनसहभागीता

*ऋषीराम अधिकारी**

१. **पृष्ठभूमिः**

- स्थानिय नागरीकहरुको आवस्यकता र प्राथमिकता अनुरुप स्थानिय स्रोत,साधन,प्रविधि र जनशक्तिको प्रयोगद्वारा सरोकारवालाहरुको सक्रीय सहभागीतामा गरीने स्थानिय क्षेत्रको विकास नै स्थानिय विकास हो । त्येसैले स्थानिय क्षेत्रका विभिन्न कार्यक्रमहरु, योजना, संगठन, कार्यन्वयन र मुल्याँकंनमा स्थानिय जनताको सहभागीता विना कुनै पनि कार्यक्रम सफल हुन सक्दैन । जनसहभागीता मानब केन्द्रित विकास प्रणाली हो । यो आधुनिक विकासको प्रमुख पक्ष मानिन्छ । विकास को साध्य र साधन मानिस नै भएकोले मानिसले आफ्नो विकासका लागी आफैले प्रयत्न गर्नु तथा जिम्मेवारी वहन गर्नुपर्दछ । गरीवि तव मात्र न्यूनिकरण हुन्छ जब गरीविहरु स्वयम गरीवि न्यूनिकरण कार्यक्रममा स्वयम सहभागी हुन्छन् । सहभागीताले जिम्मेवारी वोध र स्वामित्वको विकास गर्दछ ।
- सामान्यतया जनसहभागीता भन्नाले आफुसँग सरोकार राख्ने कुनै पनी विषयका सबै चरणका प्रक्रिया र परीणाममा सक्रियता पूर्वक सहभागी हुने जनताको अधिकार बुझाउदछ ।
- त्यस्तै राज्यको निती ,निर्णय निर्माण प्रक्रिया,विकास कार्यक्रमको संचालन,प्रशासन व्यवस्था कार्यन्वयन,निर्णय विकल्प छनोट,निर्णय लाभको वाडँफाडँ र मुल्यांकन संम्मका सम्पुर्ण गतिवधिहरुमा जनताको सक्रिय एवम् रचनात्मक संलग्नताको प्रक्रिया हो ।
- स्थानिय विकासमा जनसहभागीता भन्नाले स्थानिय निकायहरुमा - (जि.स.स.,न.पा. र गा.पा.) ले स्थानिय स्थरमा संचालन हुने विभिन्न विकासका कार्यक्रम तथा आयोजनामा सोही ठाउँका सरोकारवाला जनताहरुलाई आवस्यकताको पहिचानदेखी तर्जुमा, विश्लेषण, छनोट, कार्यान्वयन, अनुगमन, मुल्यांकन र उपलीब्धको वाडफांड सम्म सक्रिय रुपमा सहभागीता हुनु हो ।

---

* *आ. ले.प अधिकृत कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालय कास्की*

- आधुनिक प्रजातान्त्रिक शासन प्रणलीमा आम जनताको सक्रिय भूमिका र समुदायका हरेक सदस्यहरुको सहभागीता अनिवार्य हुनुपर्दछ। आज नागरीक हरुले शासकहअरुलाई केवल चुनेर पठाउने र त्येस पछी उनिहरुसँगको कुनै किसिमको अन्तरक्रिया विना निस्क्रिय वसेर उनिहरुवाट शासीत हुने संस्कृतिको अन्त्य भईसकेको छ। त्येसैले जनसहभागीताले प्रजातीन्त्रक प्रणालीलाई सँवृधि तुल्याउनुका साथै सरकार र जनता विचको स्थायी एवम् समधुर सम्वन्ध स्थापना गर्दछ।

२. अवधारण र विकास

जनसहभागीताको परम्परा परापूर्वकाल देखी रहँदै आएको पाईन्छ। परापूर्व कालमा निमार्ण भएका विभिन्न पाटीपौवा, मठमन्दिर, धर्मशाला, चौतारा, बाटेघाटो तथा कुलानहर जस्ता सार्वजनिक उपयोगका क्षेत्रहरु सवैको सहभागीतामा नै निमार्ण भएका हुन्। समयको गति र मानविय चेतना,राजनैतिक प्रर्णाली र समुदायको गतीको विकास संगै मानव जिवनका हरेक विकास निमार्णका कार्य जनसहभागीता को आवस्यकता संगै विकास भएको पाईन्छ। सैद्धान्ति रुपमा जनसहभागीताको अवधाणा सन् १९६० को दशक देखीनै चर्चामा ल्याइयो। यस बिषयमा सिद्धान्तका रुपमा प्रस्तुत गर्ने पहिलो ब्यक्तित्व फ्रान्सका राजनितिज्ञ एवंम दार्शनिक अलेसिक्स डी टोक्यूभिले(Alexia de tecquevelle) हुन्। यस विषयलाई संयुक्त राष्ट्र संघ को आवाहानमा सन् १९७० को दशकमा खासगरी विकासोन्मुख राष्ट्रको ग्रामिण विकासको शिलशिलामा लागुगर्न विषेश जोड दिएको पाईन्छ। नेपालमा आधुनिक रुपमा ग्रामिण विकासको अवधारणा २००८ देखी शुरु भएको पाईन्छ। २००७ सालको राजनैतिक परीवर्तन संगै ग्रामिण विकासको क्रममा "ग्रामिण विकासको कार्यक्रम २००८" कार्यन्वनमा ल्याईयो। यो कार्यक्रमले जनसहभागीताको प्रवर्द्धनका लागी सामुदायीक विकास गर्ने, ग्रामिण समुदायहरुलाई सवालम्वि र आत्मनिर्भर वनाउने,अधिकतम ग्रामिण हितका लागी स्थानिय स्रोतको पहिचान र परीचालन गर्ने जस्ता उद्देश्य राखेको थियो। त्येसैगरी जनसहभागीताको प्रवर्द्धन गर्न पंचायत विकास मोडेल २०१७, एकिकृत ग्रामिण विकास मोडेल २०१७,साना किसान विकास कार्यक्रम २०२७,शहकारीताको अवधारणा २०१३, क्षेत्रीय विकासको अवधारणा २०२९ र २०३७, विकेन्द्रितकरण ऐन २०३९,गाँउ फर्क अभियान २०२४, नेपाल अधिराज्यको संविधान २०४७,ग्रामिण स्वावलम्वन कार्यक्रम २०४८, आफ्नो गाउँ आफै वनाउ भन्ने कार्यक्रम २०५१ र स्थानिय स्वायत्त साशन ऐन २०५५ तथा नियमावली २०५६ स्थानिय सरकार सन्चालन ऐन २०७४, आदी ऐन ,निती तथा कार्यक्रम हरुले स्थानिय विकासमा जनसहभागीतालाई जोड दिएको पाईन्छ।

विकासका मुख्य अवधारणाहरु

- **निरन्तरता**ः– जनता वा समुदायको त्यो क्षमता हो,जसको माध्यामवाट संचालीत विकास परीयोजनाहरु वा कार्यक्रम योजना बाह्य सहयोग भ्हतभचलर्बा कगउउयचत विना नै लामो समयसम्म रहन वा संचालन गर्न सक्षम भईन्छ।
- **विकेन्द्रिकरण**ः–केन्द्रिय सरकार वा ब्यक्तिमा निहित अधिकारलाइ मातहतका व्यक्ति,कार्यालयवा सघंसंस्थालाइ प्रत्यायोजन गर्ने प्रत्रियालाई नै Decentralization प्रक्रिया भनिन्छ। यो स्थानिय

सरकार वा जनताई स्वतन्त्र रुपले निर्णय तथा विकास गर्न दिईने अधिकार प्रत्यायोजन गर्ने प्रक्रिया हो ।

- **समुह निमार्ण**ः– कुनै पनि विकासको कार्यगर्न एक निकायको संलग्नता र सरकारको एकतर्फि पहलवाट मात्र सम्भव छैन, संगठनात्मक प्रक्रियाको आवस्यकता पदैछ त्यो भनेको स्थानिय जनतानै हो ।
- **समन्याय**ः–मानिस एक सामाजिक प्राणी हो । समाजमा एकअर्कासंग मिलेर बस्ने र आफ्ना अनेक आवस्यकता पुर्तिगर्ने सिलसिलामा एक अर्काको सहयोग लिनेदिने गर्दछ । जसले केही दिएपछी त्यको प्रतिफलको आशा गर्दछ । जसले जती लगानी गर्छ त्यसको प्रतिफल उसले पाउने अपेक्षा राख्दछ । ठीक त्यसै मान्यतामा आधारीत विकासको अवधारणा समन्याय हो
- **वर्ग निर्माण**ः– विकासको सन्दर्भवमा वर्गनिर्माणको कुरा गर्दा त्यस्ता समाजमा विद्यामान विभिन्न वर्गहरुलाई एउटै समान वर्गमा राखेर वा संगठीत गरेर सामूहिक उत्तरदायित्वको भावना वोकेर विकास कार्यगर्नुसँग सम्वन्धित हुन्छ ।

३ थानिय विकासमा जनसहभागीता सम्वन्धि समस्याहरु

- नेपालमा स्थानिय विकासमा जनसहभागीता परीचालन प्रत्यक्ष परोक्ष ढंगले विगत देखी नै हुंदै आएको व्यहोरा सर्व विवितै छ । जुन आधुनिक रुपमा स्थानिय विकासमा नेपालमा जनसहभागीता पुऱ्याउने प्रयासस्वरुप २००८ साल देखी ग्रामिण विकास मोडेल कार्यक्रम लगायत विभिन्न कार्यक्रम मार्फत जोड दिई हालसम्म थुप्रै प्रयास नभएका पनि होईनन् । तर अपेक्षित रुपमा स्थानिय विकासमा जनसहभागीता न्यून रहेको अवस्था छ । अत् तपशिलका ब्यवस्था,निती,ब्यवहारीक पक्ष,संस्कारहरुले स्थानिय विकासमा जनसहभागीता हुन नसकेको अवस्था देखीन्छ ।
- केन्द्रिकृत योजना निमार्ण प्रकृया विद्यमान रहनु ।
- स्थानिय आवस्यकतामा आधारीत भन्दा वितरणमुखी आयोजना हुनु ।
- जनसहभागीताको आधार,मापदण्ड र मात्रामा एकरुपता तथा स्पष्टता नहुनु ।
- उपभोक्ता समितिहरु अदृश्य ठेकेदारको रुपमा परिणत हुंदै जानु ।
- आयोजनाको प्राथमिकरण,छनौट,ब्यवस्थापन र संचालनका सबै प्रक्रियाहरुमा ब्यापक रुपमा सरोकारवालाको परीचालन हुन नसक्नु ।
- राम्रो काम गर्ने जनसमुदाय, उपभोक्ता समिति, -(जि.स.स.,न.पा. र गा.पा.) लाई समेत पुरस्कारको ब्यवस्था नहुनु
- स्थानिय विकास निमार्णको तर्जूमा, छनोट, कार्यान्वयन, मुल्यांकन तथा उद्घाटन जस्ता कार्यमा राजनेता तथा उच्च पदस्थ कर्मचारीहरुको उपस्थितिमा चासो न्यून रहनु ।
- जनसहभागीता सम्वन्धि नितीगत, संस्थागत, प्रक्रियागत एवम् कानुनि पक्ष कार्यन्वयनमा कमजोर हुनु ।

- जनसहभागीता सम्वन्धि चालु मौजुदा ऐन,नियम एवम् निर्देशिका प्रभावकारी कार्यान्वयन नहुनु ।
- स्थानिय जनताको जनचेतनाको कमी तथा गरीविपना हुनु ।
- स्थानिय निकायामा योजना छनोटमा सिमित वर्गको वर्चश्व रहनु ।
- धेरै लामो समयदेखी स्थानिय निकाया जनप्रतिनिधि विहिन रहनु ।
- कर्मचारीहरुको पनी परीवर्तन विरोधी मानसीकता रहनु ।
- विभिन्न किसीमका सामाजिक द्धन्दको अवस्था रहनु ।
- स्थानिय निकायको आन्तरीक लेखा परीक्षण शाखाको प्रभावकारी भूमीका नदेखीनु ।
- सरकारले ल्याएको उपभोक्ता द्धारा विकास निमार्ण गरीने प्रक्रिया केवल भागवण्डामा मात्र सिमित रहनु ।

४. **नीति तथा कार्यक्रमहरु :–**

- राजनैतिक परीवर्तन संगसगै जनताका ईच्छा आकांक्ष पूर्ती गर्न सरकारवाट विभिन्न जनकेन्द्रित कार्यक्रमहरु ल्याउदै आएको अवस्था छ । विभिन्न आर्थिक तथा प्रसाशनिक निती तथा नियममा परीवर्तन गरी जनसहभागीता जुटाउने गरी परीवर्तन तथा सुधार भएको पाईन्छ । सोही परीवेषमा स्थानिय विकासमा जनसहभागीता जुटाउन तपशिलका मौजुदा निती तथा कार्यक्रमहरु रहेको देखीन्छ ।
- नेपालको संविधान मा विकेन्द्रिकरण तथा स्थानिय स्वायत्त शासन मार्फत आम जनतालाई लोकतन्त्रका लाभहरु उपयोग गर्न पाउने राज्यको निर्देशक सिद्धान्त तथा नितीमा उल्लेख भएको छ ।
- नेपालको संविधान मा समावेसीकरण मार्फत राज्यका सम्पूर्ण वर्ग, क्षेत्र, लिगं, जाती र समुदायलाई राज्यको मुलधारमा ल्याउन आत्मसाथ गरीएको छ ।
- विभिन्न आवधिक योजना तथा चालु योजना मा स्थानिय विकासमा जनसहभागीता पक्षलाई जोड दिएको पाईन्छ ।
- ग्रामिण पूर्वाधार विकास कार्यक्रम,गरीवि निवारण कार्यक्रम, युवा स्वरोजगार कार्यक्रम जस्ता कार्यक्रमहरु कार्यान्वयन अवस्थामा छन ।
- उपभोक्ता समिति गठन गर्दा एकपक्षीय वर्गको मात्र नभएर सम्पूण वर्ग,जाती र लिगंको समेत प्रतिनिधित्व अनिवार्य गरीएको छ ।
- सुशासन ऐन २०६४ तथा नियमावली २०६५ ले पनी जनसहभागीतालाई जोड दिएको छ ।
- त्यस्तै ग्रामिण स्वावलम्वन कार्यक्रम, आफ्नो गाउँ आफै बनाऔं, हाम्रो गाउँ राम्रो वनाऔं, गाउँगाउँमा शहकारी घरघरमा भकारी, शान्तिकालागी विकास कार्यक्रम जस्ता आदी कार्यक्रमले पनी स्थानिय विकासमा जोड दिएको पाईन्छ ।

५. **जनसहभागीता जुटाउन स्थापित संस्थागत निकायहरु**

- नेपाल सरकार ।
- व्यवस्थापिका संसद तथा संसदिय समितिहरु ।
- प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरीषदको कार्यालय ।
- संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय ।
- राष्ट्रिय योजना आयोग ।
- नेपाल सरकारका विभिन्न सार्वजनिक संगठनहरु ।
- जि.स.स.,न.पा. र गा.पा. ।

६. **जनसहभागीता सम्वन्धि समस्या समाधानका उपायहरु**

- **ब्यापक संलग्नताः–** स्थानिय विकास कार्यमा आयोजना तर्जुमा देखी प्रतिफल उपयोग गर्ने सम्मका सबै चरणचहरुमा सम्वन्धित सरोकारवाला सबैलाई ब्यापक रुपमा संलग्नता गराइनुपर्ने । यसो गरीएमा ब्यक्ति विषेशले आफ्नो सहयोग जुटठाउछ र पाउनुपर्ने प्रतिफल प्राप्त गर्दछ ।
- **उचित ऐन नियमको निमार्णः–** जनसहभागीता सोईच्छाले पुऱ्याईने सेवा भएतापनी कहिलेकाहीं यसकालागी आवस्यक प्रष्ट ऐन, नियम, निर्देशिका तथा निर्देशन स्पष्ट गरीनुपर्ने ।
- **योजना तल्लो तहमा गर्ने :–** विकासोन्मुख देशहरु तथा हाम्रो देशमा पनि धेरै जसो योजना केन्द्रिय तहमा तजुर्मा गरी त्यसको कार्यान्वयन तल्लो तहमा गर्ने प्रचलन ब्याप्त छ , यो प्रक्रिया अवलम्वन नगरी तलवाट योजना निमार्ण गर्ने प्रक्रिया ब्यवहारमा ल्याईनु पर्दछ । यसो भएमा तल्लो तहमा बसेका स्थानिय जनताले आफ्नो आवस्यकता अनुसार योजना छनोट गर्दछन् र कार्यान्वयनमा पनी स्वस्फुर्तरुपमा जुट्दछन् ।
- **आवस्यक समिति निमार्ण गर्नेः–** जनसहभागीता जुटाउने क्रममा ब्यापक जनशक्ति आवस्यक पर्ने भएकाले यो कार्य एकै ब्यक्तिवाट गर्नु गराउनु ब्यवहारीक देखीदैन । त्यसैले जनसहभागिता जुटाउनका लागी आवस्यक समिति, उपसमिति, सल्लाहकार समिति को निमार्ण गरी यो कार्य गराउनु पर्दछ ।
- **अवलोकन भ्रमण गराउनेः–** नमुनाको रुपमा विकास निमार्णका कार्यहरु भएका जिल्ला,गाउँभए त्यस्ता ठाउँमा भएका राम्रा कामहरुको स्थानिय समितहिरुलाई अवलोकन गराएर पनि जनसहभागीता का लागी थप उत्प्रेरणा जगाउने । यसले गर्दा अरुले राम्रो काम गरेका छन भने त्यो भन्दा राम्रो काम आफ्नो ठाउँमा गरौँ भन्ने प्रतिस्पर्धाको भावना ब्यक्ति विषेशमा रहन्छ ।
- **आर्शिक सहयोगको प्रलोभन देखाउनेः–** ग्रामिण तथा दुर्गम क्षेत्रमा रहेका जनताको जिवन स्थर ज्यादै कष्टमय हुन्छ,तथा त्यस क्षेत्रमा धेरै गरीविहरु हुन्छन । यस्तो अवस्थामा उनिहरुलाई विकास कार्यमा श्रमदान मात्र गराउनु हुदैन । उनीहरुलाई आँशिक ज्याला वा खाद्यान्न दिईनु पर्दछ । यस्तो गरीएमा उनीहरुको विकास काम प्रति उत्प्रेरीत भई सहभागीता बढ्छ ।

- **पुरस्कारको ब्यवस्था गर्ने :-** अत्याधिक जनसहभागीता जुटाई आफ्नो क्षेत्रको विकासमा नमुनाको रुपमा उन्नती पेश गर्ने समिति, गाउँ वा जिल्ला लाई पुरस्कार दिने तथा अभिनन्दन गर्ने जस्ता कार्य गरेमा पनी जनसहभागीता परीचालनमा ठुलो सघाउ पुग्दछ ।
- **सहभागीता जनाउनेः-** दुर्गम क्षेत्र तथा ग्रामिण बस्तिमा स्थानिय जनताद्धारा सम्पादन हुने वा सम्पादन भईरहेका कार्यक्रमको निरीक्षण, अवलोकन, उद्घाटन तथा मुल्याँकन जस्ता आदी कार्यमा राजनेता तथा उच्च ओहदाका कर्मचारी, बुद्धिजिवी ब्यक्तित्वको समेत संलग्नता रहेमा पनी जनसहभागीता जुटाउन थप प्रेरणा मिल्दछ ।
- **सबैको स्विकार्य आयोजना छनोट गर्ने :-** कुनै ब्यक्ति तथा समाजलाई मात्र फाइदा पुग्ने आयोजना भन्दा सबै समुदायका ब्यक्तिलाई फाइदा पुने,स्थानिय वातावरण, मान्यता, धर्म, संस्कार, प्रथा एवम् सामाजिक मुल्य मान्यतामा दखल नदिने आयोजनाहरु छनोट गरीनु पर्दछ । यस्तो गरीएमा सबैको जनसहभागीता जुट्न मद्यत पुऱ्याउदछ ।
- **जनचेतना अभिबृद्धि गर्ने :-** जनचेना बृद्धि नभई स्थानिय विकास निमार्ण कार्यलाई मूर्तरुप दिन सकिन्न । यस क्रममा प्रशासन,राजनिति,शिक्षा,स्वास्थ्य सवै क्षेत्रमा कार्यरत निकायले जनचेतना अभिबृद्धि गर्ने वारे साझा प्रयत्न जारी राख्नु पर्दछ । जनतालाई राष्ट्र हाम्रो हो यसको विकास, उन्नती एवम् प्रगती हामीवाटै हुनु पर्दछ, यसको लाभ पनी हामीले नै लिनेहो, पुर्खाले सुम्पेको यो धर्ती हामीले हाम्रा सन्ततीलाई कसरी सुरक्षीत सुम्पीयर जान सकियला भन्ने भावना प्रत्येक नागरीकको मन मष्तिक्षमा सृजना हुनु पर्दछ । यसो भएमा मात्र स्थानिय विकासमा जनसहभागीता ब्यापक रुपमा बढ्न सहयोग पुग्दछ ।
- **आन्तरीक लेखापरीक्षण शाखालाई प्रभावकारी वनाउनु पर्नेः-** स्थानिय विकासमा स्थानिय निकायाको आन्तरीक लेखा परीक्षण शाखा स्थानिय विकास निमार्णका कार्यक्रम संचालन गर्ने अख्तियारी प्राप्त निकाय अन्तरगन रहेको ले आन्तरीक लेखा परीक्षणले स्थलगत भन्दापनी कागजी रुपमा लेखा परीक्षण गर्ने देखीएकोले आन्तरीक लेखापरीक्षण शाखालाई उक छुट्टै स्वतन्त्र निकार्य वनाईनु पर्छ ।

७. **निष्कर्ष**

- जनसहभागीताले सरकारले निमार्ण गरेका निती तथा कार्यक्रम सम्वन्धि सरोकारवाला निकायलाई फाइदा पुऱ्याउन महत्वपूर्ण भुमीका खेलेको हुन्छ । जनसहभागीता कुनै करकाप र आदेशमा संचालन गर्ने विषय नभई आम नागरीकले आफ्नो सरोकार वा आफुलाई प्रभाव पार्ने कुनैपनी निती तथा कार्यक्रम र आयोजनाका प्रत्येक चरणमा स्वस्फुर्त रुपमा सहभागीता हुन पाउने अधिकार हो । स्थानिय विकासमा पनी विकासका प्रत्येक चरणहरुमा सरोकारवालाको अनिवार्य उपीस्थती हुनुपर्दछ । यसले गर्दा विकास कृयाकलापमा जनस्वामित्व स्थापित गरेर विकासलाई

दिगो,भरपर्दो र जनमुखी तुल्याउने कार्यमा मद्यत गर्दछ । आजको आधुनिक प्रजाताीन्त्रक शासन प्रर्णालीमा आफ्नो सरोकारको विषयमा सक्रियरुपमा सहभागीहुन पाउनु समुदायका हरेक सदस्यहरुको अधिकार हो । आज जतीपनि स्थानिय विकासमा जनसहभागीता जुटाउन प्रयास गरीयतापनी अपेक्षितरुपमा सहभागीता जुट्न नसकेको सर्वविविध नै छ। जसले गर्दा तोकीएको समयमा आयोजना सम्पन्न हुन नसक्नु, लागत बढी पर्न जानु,गुणस्थर न्यून रहनु,तोकीएको वर्गले लाभ पाउन नसक्नु,सरकारी खर्चिएको रकमको सही उपयोग हुन नसक्नु,आर्थिक अनियमितता र भ्रष्ट्चार बढ्दै जानु जस्ता त्रिद्यमान समस्याहरु खेप्नु परीरहेको अवस्था छ। तसर्थ स्थानिय विकासका हरेक चरणहरुमा स्थानिय जनताको अधिकतम् सहभागीता गराई आयोजना तथा कार्यक्रहरुको छनोट तथा कार्यान्वयन गरीयमा माथी उल्लेखित समस्याहरुवाट पारगर्न सकिन्छ। साथै स्थानिय जनताको जिवनस्थरमा बढोत्तरी आई एक समुन्नत, सबृद्ध, स्वतन्त्र, स्वाभलम्वी एवम् न्यायपूर्ण नयां नेपाल निर्माणमा पूर्ण सहशयोग पुग्ने विस्वास पक्का गर्न सकिन्छ ।

सन्दर्भ सामग्रीहरु

- नेपालको संविधान,
- चालु आवधिक योजना,
- सार्वजनिक खरीद ऐन २०६३ तथा नियमावली २०६४
- स्थानिय स्वायत्तशासन ऐन २०५५ तथा नियमावली २०५६
- आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तिय उत्तरदायी नियमावली - २०७७
- आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तिय उत्तरदायी ऐन - २०७६
- गन्तब्य आर्थिक सुशासन २०७०,२०७१,२०७२,२०७३,२०७४,२०७५ ,
- विकास प्रशासन डा.भिमदेव भट्ट, प्रकाशन श्रीमती ईन्दीरा भट्ट- २०६६
- शासकीय ब्यवस्था ढुण्डीराज निरौला
- सोपानका विभिन्न मासिक प्रकासन पत्रिकाहरु
- प्रशासन सुधार पत्रिकाका मासिक प्रकासनहरु

नेपाल सरकार

अर्थ मन्त्रालय

महालेखा नियन्त्रक कार्यालय

कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालय

नागरिक वडापत्र (Citizen Charter)

सि.नं	कार्यालयको कामको विवरण	संलग्न गर्नु पर्ने कागजात	लाग्ने समय	लाग्ने शुल्क	जिम्मेवार शाखा	गुनासो सुन्ने आधिकारी	कैफियत
१.	सरकारी बाँकि रकमको लगत कस्ने	आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व नियमावली, २०७७ को नियम ११२ बमोजिम सम्बन्धित मन्त्रालयको लेखाउत्तरदायी अधिकृत स्तरीय निर्णय सहित अनुसूची १५ प्रमाणित गरी सम्बन्धित निकायबाट भए गरेको काम कारबाहीको कागजात सहितको सक्कल फाइल	७ दिन	नलाग्ने	लगत शाखा	कार्यालय प्रमुख	
२.	लगत कसिएको व्यक्ति वा संस्थालाई सो सम्बन्धि जानकारी दिने	लिखित पत्र	लगत कसेको ३ दिन	नलाग्ने	लगत शाखा	कार्यालय प्रमुख	
३.	सरकारी बाँकि रकम असुल उपरको कारबाही गर्ने	सरकारी बाँकीको लगत र सो संग सम्बन्धित कागजात	निरन्तर	नलाग्ने	लगत शाखा	कार्यालय प्रमुख	
४.	सरकारी बाँकीको लगत कट्टा गर्ने	निबेदन सहित रा.बा.बैंकमा रहेको राजस्व खाता न. १०००२०००१०००० राजस्व शिर्षक नं. ज्ञछ्ज्ञज्ञज्ञ बेरुजुमा यस कार्यालयको कोड नं. ३०५०१३५०३ उल्लेख गरी रकम जम्मा गरेको सक्कल बैंक भौचर	३ दिन	नलाग्ने	लगत शाखा	कार्यालय प्रमुख	
५.	रोक्का राखेको धितो तथा बैक खाता फुकुवा गर्ने	सरकारी बाँकीको लगत कट्टाको निर्णय र सम्बन्धित व्यक्ति/फर्म/संस्थाको निवेदन ।	३ दिन	नलाग्ने	लगत शाखा	कार्यालय प्रमुख	
६.	आ.ब. २०५९/०६० सम्मको बेरुजुको लगत कट्टा गर्ने	सम्बन्धित मन्त्रालयका सचिव वा अधिकार प्राप्त निकायको प्रमुखले फर्स्यौट गरेको प्रमाण र तोकिएको ढाँचा अनुसारको कागजात	लगत भिडेको ७ दिन	नलाग्ने	बेरुजु शाखा	कार्यालय प्रमुख	
७.	बेरुजु फर्स्यौट समितिमा पेश हुने फाइल दर्ता गर्ने	बेरुजुसँग सम्बन्धित व्यहोरा सम्बोधन गर्ने प्रमाण सहितको सक्कल फाइल	बेरुजु फर्स्यौट समिति गठन भएपछि तोकेको समयमा				
८.	बार्षिक रुपमा जीवित देवी कुमारीको पुजा गर्ने	---------------------------------	प्रत्येक बर्ष भाद्र शुल्क पक्षको अवधिमा	नलाग्ने	प्रशासन शाखा	कार्यालय प्रमुख	

कार्यालयको वेवसाईटः www.kumarichowk.gov.np, ईमेलः info@kumarichowk.gov.np टेलिफोन नं. ०१-५३२९३३७, ५३४०७४९

आ.ब. २०५९/६० सम्मको बेरुजु

मन्त्रिपरिषद्को निर्णय

नेपाल सरकार
अर्थ मन्त्रालय

विषयः कुमारी चोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयलाई आ.ब. २०५९/६० सम्मको बेरुजुको लगत राख्ने र सोको फछ्र्यौटको आधारमा लगत कट्टा गर्ने कार्यको जिम्मेवारी तोक्ने सम्बन्धमा ।

विभागीय मन्त्रीबाट स्वीकृत मितिः २०६९/०६/०३

१. विषयको संक्षिप्त व्यहोराः
नेपाल सरकार (मं.प.) को मिति २०६५/११/२१ को निर्णयानुसार आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०५५ को दफा २३ (१) बमोजिम माननीय उषा गुरुङको अध्यक्षतामा गठित बेरुजु फछ्र्यौट समितिलाई आ.व.०५९/६० सम्मका बेरुजु फछ्र्यौट गर्ने कार्य तोकी उक्त समितिको म्याद पटकपटक थप भएपनि सो अवधिको फछ्र्यौट हुन बाँकी बेरुजु रु. ५ अर्ब २४ करोड ७२ लाख १४ हजार रहेको र उक्त समितिको म्याद समाप्त भएकोले सो बेरुजुको लगत राखी फछ्र्यौटको व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

२. प्राप्त परामर्श तथा अन्य प्रासंगिक कुराः
महालेखा परीक्षकको कार्यालयबाट हाल बेरुजु फछ्र्यौट समिति कायम नरहेको अवस्थामा आर्थिक वर्ष २०५९/६० सम्मको बेरुजु फछ्र्यौट एवं लगत कट्टा गर्ने कार्य कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयबाट गराउने सहमति मिति २०६९/५/१८ को पत्रबाट प्राप्त भएको छ ।

३. प्रस्ताव पेश गर्नुपर्ने कारण र मन्त्रालयको सिफारिसः
नेपाल सरकार (मं.प.) को मिति २०६५/११/२१ को निर्णयानुसार गठित बेरुजु फछ्र्यौट समितिको म्याद संबिधान सभाको म्याद समाप्तिसंगै २०६९/०२/१४ मा समाप्त भएको तर उक्त समितिलाई तोकिएको अवधिको बेरुजु मध्ये रु. ५ अर्ब २४ करोड ७२ लाख १४ हजार फछ्र्यौट हुन बाँकी देखिन्छ । यस्तो अवस्थामा उक्त अवधिको बेरुजुको लगत राख्ने फछ्र्यौटको आधारमा लगत कट्टा गर्ने र प्रतिवेदन गर्ने कार्य गर्न कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयलाई तोक्न उपयुक्त देखिन्छ । यसको लागि महालेखा परीक्षकको कार्यालयबाट सहमति समेत प्राप्त भई सकेको छ । बेरुजु फछ्र्यौट समितिको सचिवालयको रुपमा कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयले आ.ब. २०५९/६० सम्मको बेरुजुको लगत राखी सो मध्ये सरकारी हानी नोक्सानी वा मस्यौट भएको बाहेक अन्य बेरुजु सम्बन्धित मन्त्रालयका सचिव वा अधिकारप्राप्त निकायका प्रमुखले गरेको फछ्र्यौटका आधारमा लगत कट्टा गर्ने र सोको विवरण चौमासिक रुपमा महालेखा परीक्षकको कार्यालय, अर्थ मन्त्रालय र महालेखा नियन्त्रक कार्यालयमा पठाउने गरि जिम्मेवारी तोक्ने निर्णयका लागि नेपाल सरकार (मं.प.) मा प्रस्ताव पेश गर्ने माननीय अर्थमन्त्रीज्यूबाट मिति २०६९/०६/०३ मा स्वीकृत भएकाले नेपाल सरकार (कार्यसम्पादन) नियमावली २०६४ को अनुसूची (१) को विषय संख्या ४१ बमोजिम यो प्रस्ताव पेश गरिएको छ ।

४ निर्णय हुनुपर्ने व्यहोराः
आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम १०४ बमोजिम बेरुजु फछ्र्यौट समितिको सचिवालयको रुपमा कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयले आ.ब.२०५९/६० सम्मको बेरुजुको लगत राखी सो मध्ये सरकारी हानी नोक्सानी वा मस्यौट भएको बाहेक अन्य बेरुजु सम्बन्धित मन्त्रालयका सचिव वा अधिकार प्राप्त निकायका प्रमुखले गरेको फछ्र्यौटका आधारमा लगत कट्टा गर्ने र सोको विवरण चौमासिक रुपमा महालेखा परीक्षकको कार्यालय, अर्थ मन्त्रालय र महालेखा नियन्त्रक कार्यालयमा पठाउने तथा सो कार्यको अनुगमन महालेखा परीक्षकको कार्यालयले गर्ने गरी जिम्मेवारी तोक्ने ।

(कृष्णहरि बास्कोटा)
सचिव

मितिः २०६९/०६/०४

श्री सचिव,
अर्थ मन्त्रालय, सिंहदरबार ।

कुमारी चोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयलाई आ.ब. २०५९/६० सम्मको बेरुजुको लगत राख्ने र सोको फछ्र्यौटको आधारमा लगत कट्टा गर्ने कार्यको जिम्मेबारी तोक्ने बिषयको अर्थ मन्त्रालयको नं. २।३९-०६९।६।५ को प्रस्ताव मं.प.बै.सं. ३७।०६९ मिति २०६९।६।११ को मन्त्रिपरिषद्को बैठकमा पेश हुँदा त्यसमा नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्ले देहायबमोजिम निर्णय गरेकोले सोबमोजिम कार्यान्वयन हुन नेपाल सरकार (कार्यसम्पादन) नियमावली, २०६४ को नियम २९ बमोजिम अनुरोध गरेको छु ।

नेपाल सरकारको निर्णय

"प्रस्तावमा लेखिएबमोजिम गर्ने"

(लीलामणि पौड्याल)
मुख्यसचिव
२०६९।६।११

नेपाल सरकार

अर्थ मन्त्रालय

(आ.प्र.शाखा)

सिंहदरबार, काठमाडौं
नेपाल ।

पत्र संख्या :- ०६९/७०
च. नं. :- १७८

मिति :- २०६९/०६/१९

विषय :- कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयलाई जिम्मेवारी तोक्ने बारेमा भएको नेपाल सरकारको निर्णय पठाएको सम्बन्धमा ।

नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्‌बाट बेरुजु फछर्यौट समितिको सचिवालयको रुपमा कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयले आ.ब. २०५९/६० सम्मको बेरुजुको लगत राखी सो मध्ये सरकारी हानी नोक्सानी वा मस्यौट भएको बाहेक अन्य बेरुजु सम्बन्धित मन्त्रालयका सचिव वा अधिकार प्राप्त निकायका प्रमुखले गरेको फछर्यौटका अधारमा लगत कट्टा गर्ने र सो को विवरण चौमासिक रुपमा महालेखा परीक्षकको कार्यालय, अर्थ मन्त्रालय र महालेखा नियन्त्रक कार्यालयमा पठाउने तथा सो कार्यको अनुगमन महालेखा परीक्षकको कार्यालयले गर्ने गरी जिम्मेवारी तोक्ने निर्णय मिति २०६०/०६/११ मा भएकोले निर्णयको प्रतिलिपि संलग्न राखी आवश्यक कार्यार्थ पठाएको व्यहोरा अनुरोध छ ।

- श्री राष्ट्रपतिको कार्यालय, शितलनिवास, काठमाडौं ।
- श्री उप-राष्ट्रपतिको कार्यालय, बहादुरभवन, काठमाडौं ।
- श्री व्यवस्थापिका संसद सचिवालय, सिंहदरबार ।
- श्री सर्वोच्च अदालत, रामशाहपथ, काठमाडौं ।
- श्री अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, टंगाल, काठमाडौं ।
- श्री लोक सेवा आयोग, अनामनगर, काठमाडौं ।
- श्री निर्वाचन आयोग, बहादुरभवन, काठमाडौं ।
- श्री महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय, रामशाहपथ, काठमाडौं ।
- श्री राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, हरिहरभवन, ललितपुर ।
- श्री प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्‌को कार्यालय, सिंहदरबार ।
- श्री अर्थ मन्त्रालय, सिंहदरबार ।
- श्री गृह मन्त्रालय, सिंहदरबार ।
- श्री रक्षा मन्त्रालय, सिंहदरबार ।

टेलिफोन नं.:- बजेट म. ४२११८०१, प्रशासन म. ४२११८०४, स. स. म. ४२११९९३, राजस्व म. ४२११८६७, वैदेशिक म. ४२११८३७
आ.का.बो.म. ४२११८२६, अनुगमन म. ४२११७७०, राजस्व प.स. ४२११३०६, कानुन म. ४२११८१३
फ्याक्स नं. ४२१११६४, ४२११३४८ (बजेट), ४२१११६५ (वैदेशिक)
ईमेल : admindivision@mof.gov.np वेब साईट : www.mof.gov.np

- श्री परराष्ट्र मन्त्रालय, सिंहदरबार ।
- श्री भौतिक योजना, निर्माण तथा यातायात व्यवस्था मन्त्रालय, सिंहदरबार ।
- श्री सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालय, सिंहदरबार ।
- श्रीसंघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय, सिंहदरबार ।
- श्री शिक्षा मन्त्रालय, सिंहदरबार ।
- श्री सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, सिंहदरबार ।
- श्री कृषि विकास मन्त्रालय, सिंहदरबार ।
- श्रीसहकारी तथा गरिवी निवारण मन्त्रालय, सिंहदरबार ।
- श्री संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय, सिंहदरबार ।
- श्री स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, रामशाहपथ, काठमाडौं ।
- श्री यूवा तथा खेलकूद मन्त्रालय, कमलपोखरी, काठमाडौं ।
- श्री महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण मन्त्रालय, सिंहदरबार ।
- श्री उद्योग मन्त्रालय, सिंहदरबार ।
- श्री वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय, सिंहदरबार ।
- श्री वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय, सिंहदरबार ।
- श्री शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालय, सिंहदरबार ।
- श्री भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय, सिंहदरबार ।
- श्री सिंचाई मन्त्रालय, सिंहदरबार ।
- श्री श्रम तथा रोजगार मन्त्रालय, सिंहदरबार ।
- श्री शहरी विकास मन्त्रालय, सिंहदरबार ।
- श्री ऊर्जा मन्त्रालय, सिंहदरबार ।
- श्री वातावरण, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय, सिंहदरबार ।
- श्री कानून, न्याय, संविधानसभा तथा संसदिय मामिला मन्त्रालय, सिंहदरबार ।
- श्री राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय, सिंहदरबार ।
- श्री राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र, अनामनगर, काठमाडौं ।

बोधार्थ :

श्री महालेखा परीक्षकको कार्यालय,
बबरमहल, काठमाडौं ।

(मुकुन्द राज पन्थी)
उप-सचिव (लेखा)

टिप्पणीको नमुना

नेपाल सरकार

..........................मन्त्रालय/सचिवाल/आयोग

..............विभाग

....कार्यालय

(.....................शाखा)

टिप्पणी र आदेश

बिषयः– नियमित गरी बेरुजु फर्स्यौट तथा फरफारक गर्ने र लगत कट्टाको लागि पठाउने सम्बन्धमा।

मिति — टिप्पणीको छोटकारी व्यवहार

२०७८/../...

श्रीमान्,

महालेखा परीक्षकको कार्यालयबाट आर्थिक बर्ष २०...../.... को यस कार्यालयका श्रेस्ताहरु अन्तिम लेखापरीक्षण गर्दा कायम गरेको बेरुजु मध्ये तपशिलमा उल्लेखित बेरुजु नियमित गर्नुपर्ने भनि लेखापरीक्षण प्रतिवेदनमा औल्याएको व्यहोरा अनुरोध छ।

सि.नं.	आ.ब	ब.उ.शि.नं	बेरुजु दफा	संक्षिप्त व्यहोरा	असुल	नियमित	पेश्की बाँकी

बेरुजुका सम्बन्धमा कार्यालयले पेश गरेको प्रतिकृया/प्राप्त कागजात प्रमाणः

....

आर्थिक प्रशासन शाखाको रायः

....

बेरुजुसँग सम्बन्धित शाखाको राय ....

अतः माथि उल्लेखित आ.ब.२०५९/०६० सम्मको सरकारी हानि नोक्सानी वा मस्यौट भएको बेरुजू बाहेकको बेरुजु पेश भएको रायको आधारमा सरकारी हानिनोक्सानी भएको नदेखिएकोले आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तिय उत्तरदायित्व नियमावली २०७७ को नियम ८९ को उपनियम (१) बमोजिम लेखा उत्तरदायी अधिकृतज्यू समक्ष नियमित गरी बेरुजु फर्स्यौट तथा फरफारख गर्नका लागि पेश गर्ने र सोहि नियमावलीको नियम ८९ को उपनियम (२) बमोजिम लेखा उत्तरदायी अधिकृतबाट नियमित भएपछी बेरुजु फर्स्यौट तथा फरफारख गरी नेपाल सरकार(मन्त्रीपरिषद)को मिति २०६९/०६/११ को निर्णय अनुसार कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसील कार्यालयमा लगत कट्टा गर्न लेखी पठाउन मनासिव देखि पेश भएका सक्कलै कागजात यसै साथ संलग्न राखि निर्णयार्थ पेश गरेको छु।

विभागिय प्रमुखको राय

....

लेखापरीक्षण तथा आन्तरिक नियन्त्रण समितिको राय

....

स्वीकृत (लेखा उत्तरदायी अधिकृत)

पत्रको नमुना

नेपाल सरकार

..........................मन्त्रालय/सचिवाल/आयोग

..............विभाग

....कार्यालय

(......................शाखा)

प.सं. मितिः...........................

च.नं.

बिषयः– बेरुजुको लगत कट्टा गरिदिने सम्बन्धमा।

श्री कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसील कार्यालय,
बबरमहल काठमाडौँ ।

उपरोक्त सम्बन्धमा आ.ब.२०५९/०६० सम्मको सरकारी हानि नोक्सानी वा मस्यौट भएको बेरुजू बाहेकको तपशिल बमोजिमको बेरुजु यस मन्त्रालय/सचिवालय/आयोगको मिति २०..../..../....को ....स्तरिय निर्णयबाट नियमित गरी बेरुजु फस्यौंट तथा फरफारख/असुल गरी बेरुजु फछ्र्यौट तथा फरफारख गरिएकोले नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदको मिति २०६९/०६/११ को निर्णयको आधारमा लगत कट्टाको लागि तहाँ कार्यालयमा पठाइएको व्यहोरा अनुरोध गरिन्छ ।

साबिक कार्यालयको नाम ठेगानाः- श्री ....

सि.न.	आ.ब.	बेरुजु दफा	ब.उ. शि.नं.	बेरुजूको संक्षिप्त व्यहोरा	फस्यौंट रकम रु				फस्यौंटको आधार र प्रमाण	कैफियत
					असुल गर्ने	नियमित गर्ने	पेश्कि बाँकी	जम्मा रु		
				जम्मा						

(.............................)
आर्थिक प्रशासन शाखा प्रमुख

(.............................)
लेखा उत्तरदायि अधिकृत/
अधिकार प्राप्त निकायका प्रमुख

बोधार्थः
श्री.................................
श्री.................................

आ.ब.२०५९/६० सम्मका लगत कट्टा गन बाँका बरुजु रकम कुमाराचाक तथा कन्द्राय तहासल कायालयमा नपाल सरकार मन्त्रीपरिषदको मिति २०६९/०६/११ को निर्णयबाट हस्तान्त्रण भए पश्चात २०७९/०३/१५ गते सम्म लगत कट्टा भएको बेरुजुको केन्द्रीय निकायगत विवरण ।

सि.नं.	केन्द्रीय निकायको नाम	लगत कट्टा रकम रु	कैफियत
१	संघीय संसद सचिवालय	१८१७१३	
२	सर्वोच्च अदालत	२३१३७११।७५	
३	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	०	
४	निर्वाचन आयोग	१०५५९।९६	
५	महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	६००१३१।०७	
६	राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग	०	
७	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	४४९०५६९।८७	
८	अर्थ मन्त्रालय	१३५३७२०२३	
९	उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय	३४४६४५९।६९	
१०	कानुन, न्याय, तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय	०	
११	कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय	१८५६३४१९३।७	
१२	सहरी विकास मन्त्रालय	२१५७०२२३।३१	
१३	गृह मन्त्रालय	५०५९६४६९।३९	
१४	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	२०३२०१२८।३३	
१५	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय	२९०८१३८९।१४	
१६	परराष्ट्र मन्त्रालय	५४१६३१।१	
१७	खानेपानी मन्त्रालय	४३३१४१३।८७	
१८	भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय	१०९११२७।२९	
१९	महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय	२९७७०८८।२९	
२०	युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय	३२११९।९३	
२१	रक्षा मन्त्रालय	६७१७४२४४।४३	
२२	वन तथा वातावरण मन्त्रालय	५०१८४९१४।३१	
२३	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	२५०५४४२४१।४	
२४	सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय	१०८१७३४४५।९	
२५	ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाई मन्त्रालय	१०४८२८९०५	
२६	सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	१०८७९०४९।२७	
२७	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय	६०९१०९०१५।२	
२८	श्रम , रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालय	५७१४५२८।३१	
२९	राष्ट्रिय योजना आयोग	१०८४२।२४	
जम्मा		१६६९२१०१३९	

कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयको सरकारी बाँकी असुली सम्बन्धी कार्यविधी

१. **कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयमा सरकारी बाँकीको लगत पठाउने कार्यविधी**

१.१ आर्थिक कार्यविधी तथा वित्तिय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६

दफा ४७ नियमित प्रकृयाबाट फर्स्यौट नभएको बेरुजु सरकारी बाँकीको रुपमा रहनेः

(१) लेखापरीक्षणबाट मस्यौट तथा हिनामिना भएको भनी ठहर भएको रकम दफा ३९ र ४० बमोजिम फर्स्यौट तथा फरफारख हुन नसकेमा त्यस्तो बेरुजु रकम सरकारी बाँकी मानी सम्बन्धित जिम्मेवार व्यक्तिबाट असुल उपर गर्नु पर्नेछ ।

(२) यस ऐन बमोजिम असुल उपर गर्नु पर्ने देखिएको रकम तीन बर्ष सम्म प्रयास गर्दा पनि नियमित, असुल, फर्स्यौट तथा फरफारख हुन नसकेमा सरकारी बाँकीको रुपमा लगत कायम गरी सोको सूचना जिम्मेवार व्यक्तिलाई समेत दिनु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम सरकारी बाँकीको रुपमा लगत कायम गरिएको असुल उपर गर्नुपर्ने रकमको विवरण सम्बन्धित लेखा उत्तरदायी अधिकृतले असुल उपरको लागि तोकिए बमोजिम कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयमा लेखी पठाउनु पर्नेछ ।

१.२ **आर्थिक कार्यविधी तथा वित्तिय उत्तरदायित्व नियमावली, २०७७**

नियम ११२.सरकारी बाँकीको लगत पठाउनु पर्नेः (१) ऐनको दफा ४७ को उपदफा (३) बमोजिम लेखा उत्तरदायी अधिकृतले कुमारी चोक तथा केन्द्रीय तहसील कार्यालयमा सरकारी बाँकीको लगत पठाउँदा अनुसूची-१५ बमोजिमको ढाँचामा आवश्यक विवरण भरी पठाउनु पर्नेछ ।

१.३ सरकारी बाँकीको लगत पठाउने निकायले पुरा गर्नुपर्ने प्रकृयाहरुः

१.३.१ आर्थिक कार्यविधी तथा वित्तिय उत्तरदायित्व नियमावली, २०७७ को नियम ९० मा उल्लेखित प्रकृया पुरा गरेर आर्थिक कार्यविधी तथा वित्तिय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ४७(२) बमोजिम सरकारी बाँकीको लगत तयार गरी सो को सूचना असुल उपर गर्नुपर्ने व्यक्तिलाई बुझाएको हुनुपर्दछ । सङ्क्षेपमा उक्त प्रक्रियाहरू निम्न अनुसार छन् ।

कार्यहरु	कृयाकलाप	कानूनी आधार	जिम्मेवार/सहयोगी निकाय निकाय
पत्राचार	असुल उपर गर्नु पर्ने बेरूजु रकम एक्काइस दिनभित्र दाखिला गर्न लिखित जानकारी गराउने ।	नियम ९०(१)	सम्बन्धित कार्यालय प्रमुख
रकम कट्टी	बेरूजु रकम दाखिला नगरेमा कार्यालयले सम्बन्धित व्यक्ति वा संस्थाले सरकारी निकायबाट कुनै रकम भुक्तानी पाउने रहेछ भने त्यस्तो रकमबाट कट्टा गरी दिन सम्बन्धित निकायलाई लेखी पठाउने	नियम ९०(३)	सम्बन्धित सरकारी निकाय
सार्वजनिक सूचना	बेरूजु रकम दाखिला गर्न सम्बन्धित व्यक्ति वा संस्थाको नाममा पैंतीस दिनको सार्वजनिक सूचना जारी गरी गर्ने	नियम ९०(५)	सम्बन्धित कार्यालय/निकाय
सरकारी बाँकीको लगत कायम गर्ने	त्यस्तो बेरुजु रकम सरकारी बाँकीको रुपमा लगत कायम गरी सो को सूचना जिम्मेवार व्यक्ति/फर्मलाई दिने ।	दफा ४७(२)	सम्बन्धित कार्यालय / निकायको प्रमुख
	अन्तमा उक्त रकम सरकारी बाँकी सरह असुल उपरको लागि लेखा उत्तरदायी अधिकृतले कुमारी चोक तथा केन्द्रीय तहसील कार्यालयमा अनुसूची-१५ बमोजिमको ढाँचामा लगत कस्न पठाउने ।	दफा ४७(३) नियम ९० (१०)	सम्बन्धित मन्त्रालयको लेखा उत्तरदायी अधिकृत

१.३.२ लगत पठाउने निकायको सम्बन्धित मन्त्रालयको लेखा उत्तरदायी अधिकृतबाट सरकारी बाँकी असुल उपरको लागि कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयमा लगत कस्न पठाउने बिषयको निर्णय भएको सक्कलै फाइल संलग्न गरी पठाउनु पर्दछ ।

१.३.३ अनुसूची-१५ मा भएको सबै विवरण उल्लेख गरी लेखा उत्तरदायी अधिकृतबाट प्रमाणित गरी पठाउनु पर्दछ ।यो फाराममा तिनपुस्ते विवरण, व्याज लाग्ने, नलाग्ने र लाग्ने भएमा के कति दरमा कति अवधीको लाग्ने, निजको नागरिकता नम्बर वा स्थायि लेखा नम्बर तथा निजको सम्पर्क ठेगाना र सम्पर्क नम्बर अनिवार्यरुपमा उल्लेख गर्नुपर्दछ ।

१.३.४ असुल उपर गर्नुपर्ने रकम र व्यक्तिको सम्बन्धमा अदालतमा मुद्धा विचाराधिन रहेको छ भने लगत कस्न पठाउनु हुदैन ।

१.३.५ संस्थासँग भएको कारोवारमा कुन कुन व्यक्ति जिम्मेवार हुन निजहरु सबैको बिवरण अनिवार्यरुपमा उल्लेख गर्नुपर्दछ ।

१.३.६ जे.भी. वा जिम्मेवार व्यक्ति एक भन्दा बढी भएमा अनुसूची ज्ञछ को सि.नं. १ को विवरण प्रत्येक व्यक्तिकोहकमा छुट्टाछुट्टै तयार गरेर पठाउनु पर्छ ।

१.४ अनुसूची-१५ को ढाँचा निम्नानुसारको रहेको छः

अनुसूची -१५
(नियम ९० को उपनियम १० र नियम ११२ को उपनियम (१) सँग सम्बन्धित)
नेपाल सरकार
... ... मन्त्रालय
... ... विभाग

लगत कस्न पठाउँदा भर्नु पर्ने विवरण फाराम

१. जिम्मेवार व्यक्तिको/संस्थाको विवरण

१.१ सस्था/फर्मको

(क) नामः-
(ख) ठेगानाः-
(ग) सम्पर्क नं-
(घ) स्थायि लेखा नम्बरः-
(ङ) सस्था/फर्मको ईजाजत नम्बरः-
(च) बैक खाता नम्बर र बैकको नामः-

(नोटः जे.भी.भएमा सबै पार्टनरको विवरण थप गरी उल्लेख गर्ने)

१.२ व्यक्तिको (संस्थाको हकमा संस्थाको विवरण माथि उल्लेख गरी संचालक/प्रोप्राइटरको विवरण यहाँ एक भन्दा बढि भएमा थप गरि उल्लेख गर्ने)

(क) नाम थरः-
(ख) ठेगानाः-
स्थायीः-
अस्थायीः-
(ग) सम्पर्क नम्बरः-
(घ) बाबुको नाम थरः-
(ङ) बाजेको नाम थरः-
(च) नागरिकता नम्बर र जारी गर्ने जिल्लाः-
(छ) प्यान नम्बरः-
(च) बैक खाता नम्बर र बैकको नामः-

२. कर्मचारी भए बहाली विवरण

(क) कार्यालयः-
(ख) पदः-
(ग) कर्मचारी संकेत नः-
(च) बैक खाता नम्बर र बैकको नामः-

३. अवकास प्राप्त कर्मचारीको हकमा

(क) अवकास प्राप्त मितिः-

(ख) अवकास प्राप्त गरेको कार्यालयः-

(ग) निवृत्तिभरण पाइरहेकोभए अधिकार पत्र नं.

४. असूल उपर गर्नु पर्ने रकमको विवरण

(क) पेश्कीः-

(ख) बेरुजुः-

(ग) हर्जाना रु.-

(घ) दण्ड जरिवाना रु.-

(ङ) जम्मा रु. अक्षेरपीः

(च) व्याज लाग्ने रकमः-

(छ) व्याज दरः-

(ज) व्याज लाग्न शुरुहुने मितिः-

५. धितो र जमानीको विवरण

५.१ धितो रहेको जायजेथाको विवरण

(क) जग्गा धनीको नाम थरः-

(ख) बाबुको नाम थरः-

(ग) बाजेको नाम थरः-

(घ) ठेगानाः-

(ङ) सम्पर्क नम्बरः-

(च) नागरिकता नम्बर र जारीगर्ने जिल्लाः-

५.२ धितो रहेको घर जग्गाको विवरणः-

सि.नं.	जिल्ला	न.पा./गा.पा.	कित्ता नं.	क्षेत्रफल	किसिम	कैफियत

६. जमानीको विवरण

(क) नाम थरः-

(ख) बावुको नाम थरः-

(ग) बाजेको नाम थरः-

(घ) ठेगानाः-

(ङ) सम्पर्क नम्बरः-

(च) नागरिकता नम्बर र जारीगर्ने जिल्लाः-

(छ) जमानी दिएको घरजग्गाको विवरण

सि.नं.	जिल्ला	न.पा./गा.पा.	कित्ता नं.	क्षेत्रफल	किसिम	कैफियत

७. असुल उपरको लागि गरेको प्रयासः-

(क) सम्बन्धित व्यक्ति/संस्थालाई असुल उपरको लागि गरेको पत्राचाको च.नं. र मितिः-

(ख) असुल उपरका लागि ३५ दिने सूचना जारि गरेको मिति र समाचार पत्रको नामः-

(ग) अन्य प्रयासहरुः-

उल्लिखित रकम आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ३९ र ४० अनुसार नियमित फस्र्यौट तथा फरफारक हुन नसकेका, गर्न नमिल्ने र सोसँग सम्बन्धित नियममा उल्लिखित सम्पूर्ण कारबाही गरिसकिएको हुँदा सोही ऐनको दफा ४७ को उपदफा (३) अनुसार लगत पठाइएको छ।

पेश गर्नेः	प्रमाणित गर्नेः
....	....
आर्थिक प्रशासन शाखा प्रमुखको दस्तखत	लेखा उत्तरदायी अधिकृतको दस्तखत

द्रष्टव्यः

लगत विवरण पठाउँदा निम्न अनुसारको कागजातहरु पठाउनु पर्दछ ।

१. सरकारी बाँकी सरह असूल उपर गर्न केन्द्रिय कार्यालयमा लगत पठाउने लेखा उत्तरदायी अधिकृतले गरेको निर्णयको प्रतिलिपि,

२. धितो रहेको जायजेथाको जग्गा धनी प्रमाण पूर्जाको सक्कलै र सो जायजेथा रोक्का राखेको सम्बन्धित मालपोत कार्यालयको पत्र,

३. जमानीकर्ताले गरेको कबूलियतनामा, सोकबूलियतनामामा उल्लेखित जायजेथाको सक्कलै जग्गाधनी प्रमाणपूर्जा र सो जायजेथा रोक्कारहेको सम्बन्धित मालपोत कार्यालयको पत्र,

४. घरको धितो लिईएको भए उक्त घरको मूल्यांकन गरिएका कागजातहरु ।

५. जे.भी.को हकमा जे.भी.को सम्झौता र पार्टनरहरुको कागजपत्रहरु ।

६. अन्य सम्बन्धित कागजात तथा माथि विवरणमा उल्लेखित पत्रहरु ।

२. कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयले सरकारी बाँकी रकमको लगत कायम गर्ने विधी

२.१ आर्थिक कार्यविधी तथा वित्तिय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६

दफा ४९ कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयको काम, कर्तव्य, र अधिकारः

(१) यो ऐन र अन्य प्रचलित कानून बमोजि जिम्मेवार व्यक्तिबाट असूल उपर गर्नुपर्ने रकम तथा नेपाल सरकारसँग गरेको शर्तनामा अनुसार बुझाउन पर्ने रकम नबुझाएको वा सरकारी नगदी तथा जिन्सी सम्पत्ति हिनामिना गर्ने व्यक्तिबाट त्यस्तो रकम असुल उपरको लागि सम्बन्धित निकायबाट लेखी आएमा कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयले जिम्मेवार व्यक्तिबाट त्यस्तो रकम असुल उपर गर्न लगत कायम गर्नुपर्नेछ ।

२.२ आर्थिक कार्यविधी तथा वित्तिय उत्तरदायित्व नियमावली, २०७७

नियम ११२.सरकारी बाँकीको लगत पठाउनु पर्नेः

उपनियम (२) उपनियम (१) बमोजिम प्राप्त लगत जाँचबुझ गर्दा उल्लेख गर्नु पर्ने सबै विवरण उल्लेख गरेको पाइएमा कुमारी चोक तथा केन्द्रीय तहसील कार्यालयले सात दिनभित्र त्यस्तो सरकारी बाँकीको लगत कसी सम्बन्धित लेखा उत्तरदायी अधिकृतलाई जानकारी दिनु पर्नेछ ।

उपनियम (३) उपनियम (१) बमोजिम प्राप्त लगतमा उल्लेख गर्नु पर्ने कुनै विवरण उल्लेख नभएको पाइएमा कुमारी चोक तथा केन्द्रीय तहसील कार्यालयले सात दिनभित्र त्यस्तो विवरण उल्लेख गरी पठाउन सम्बन्धित लेखा उत्तरदायी अधिकृतलाई लेखी पठाउन सक्नेछ।

२.३ कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयले गर्ने कार्य प्रकृया:

२.३.१ सरकारी बाँकी सरह असुल उपर गर्नपर्ने व्यक्ति वा संस्थाको नाममा लगत कायम गर्नुपर्दा सर्वप्रथम लगत कायम गर्ने संक्षिप्त पर्चा तयार गर्ने ।

२.३.२ पर्चा र प्राप्त सक्कलै फाइलको आधारमा लगत कायम गर्ने टिप्पणी तयार गरी स्वीकृत गर्ने ।

२.३.३ टिप्पणी स्वीकृत भएपछी व्यक्तिगत असुली रजिष्टरमा विवरण प्रविष्ट गर्ने ।

२.२.४ यि सबै कार्य हाल कम्प्युटरमा आधारित लगत व्यवस्थापन प्रणालीमा विवरण प्रविष्ट गर्नासाथ तयार हुन्छ । यि दुबै तरिकाबाट Hard copy / Soft copy दुबैमा विवरण तयार गर्नु पर्दछ ।

२.२.५ यस पछि आवश्यक असुलीका प्रकृया सुरु हुन्छ ।

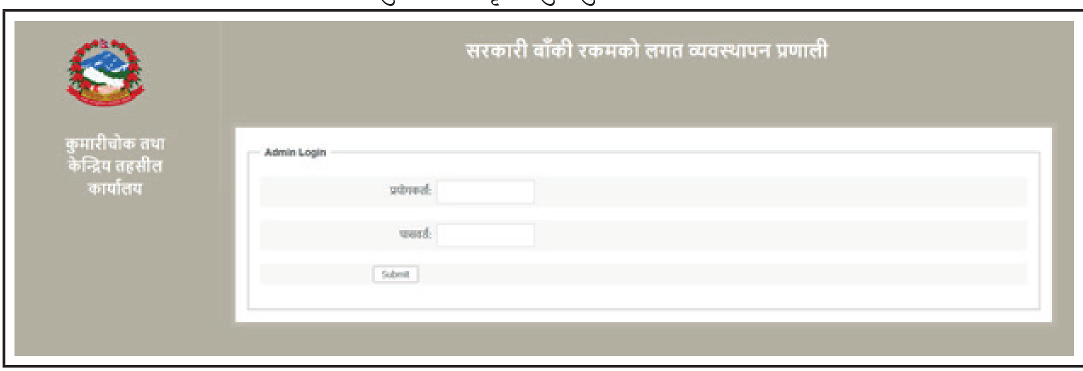

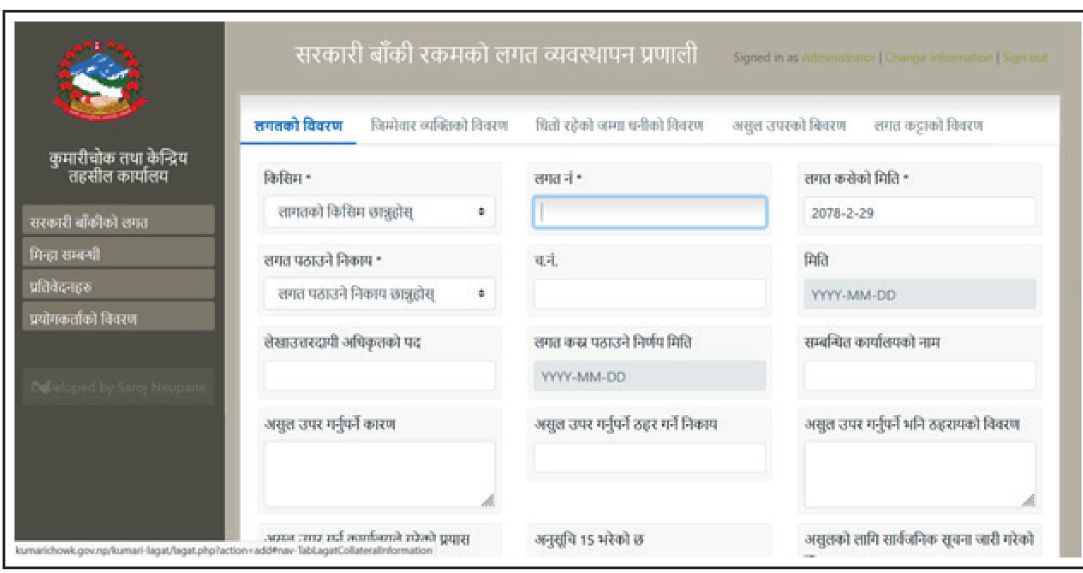

३. कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयको काम, कर्तव्य र अधिकार

३.१ आर्थिक कार्यविधी तथा वित्तिय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६

दफा ४९ कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयको काम, कर्तव्य, र अधिकारः

(२) यो ऐन र अन्य प्रचलित कानून बमोजि जिम्मेवार व्यक्तिबाट असूल उपर गर्नुपर्ने रकम तथा नेपाल सरकारसँग गरेको शर्तनामा अनुसार बुझउन पर्ने रकम नबुझएको वा सरकारी नगदी तथा जिन्सी सम्पत्ति हिनामिना गर्ने व्यक्तिबाट त्यस्तो रकम असुल उपरको लागि सम्बन्धित निकायबाट लेखी आएमा कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयले जिम्मेवार व्यक्तिबाट त्यस्तो रकम असुल उपर गर्न लगत कायम गर्नुपर्नेछ ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम लगत कायम भएको रकम असुल उपर गर्ने दायित्व कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयको हुनेछ ।

(४) यो ऐन प्रारम्भ हुँदाका बखत कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयमा लगत कायम रहेको असुल उपर गर्नुपर्ने रकम सम्बन्धित प्रदेश वा स्थानिय तहबाट असूल उपर गर्न सहज हुने देखिएमा सम्बन्धित प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालयलाई लगत हस्तान्त्रण गरी असुल उपर गर्न गराउन सकिनेछ ।

(५) उपदफा (१) र (३) मा लेखिएदेखि बाहेक प्रचलित कानून बमोजिम प्रदत्त अधिकार प्रयोग गरी अर्धन्यायिक निकाय वा अधिकारीबाट भएको फैसला बमोजिमको दण्ड जरिबाना तिर्नु बुझाउनु पर्ने दायित्व भएको व्यक्तिले त्यस्तो दण्ड जरिवाना नतिरे नबुझाएमा सम्बन्धित अर्धन्यायिक निकाय वा अधिकारी वा त्यस्तो अर्धन्यायिक निकायको प्रमुखले त्यस्तो दण्ड जरिवानाको विवरण उल्लेख गरी दण्ड जरिवाना असुल उपर गर्नको लागि कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयमा पठाउनु पर्नेछ ।

(६) उपदफा (४) बमोजिम कुनै विवरण प्राप्त हुन आएमा कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयले सो विवरण बमोजिम लगत कसी सम्बन्धित व्यक्तिबाट त्यस्तो फैसला वा आदेश बमोजिमको दण्ड जरिबाना सरकारी बाँकी सरह असुल उपर गरी सङ्घीय सञ्चित कोषमा जम्मा गर्नु पर्नेछ ।

(७) उपदफा (५) बमोजिम असुल उपर गर्नुपर्ने दण्ड जरिवाना असुल उपर भएपछि कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयले त्यस्को विवरण सम्बन्धित लेखा उत्तदायी अधिकृत तथा सम्बन्धित अर्धन्यायिक निकायको प्रमुख समेतलाई दिनु पर्नेछ ।

(८) कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयले असुल उपर गर्नु पर्ने रकम असुल उपर गर्दा सम्बन्धित व्यक्ति, संस्था वा पदाधिकारीसँग आवश्यक प्रमाण बुझ्ने, बयान गराउने, साक्षी झिकाउने लगायत प्रचलित कानूनको अधीनमा रही थुनामा राखी कारबाही गर्ने सम्बन्धमा अदालतलाई भए सरहो अधिकार प्रयोग गर्न सक्नेछ ।

(९) असुल उपर गर्नुपर्ने ठहरी लगत कसिएको बेरुजु वा दण्ड जरिवाना असुल उपर गर्दा कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालय आफैले वा अन्य कार्यालयद्वारा असुल उपर गराउन सक्नेछ ।

(१०) यस दफा बमोजिम बेरुजु रकम असुल उपर गर्ने कार्यमा सहयोग गरिदिन कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयबाट लेखी आएमा आवश्यक सहयोग उपलब्ध गराई दिनु सम्बन्धित कार्यालयको कर्तव्य हुनेछ ।

(११) कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयको अन्य काम, कर्तब्य र अधिकार तथा बेरुजु असुल उपर तथा फर्स्यौट सम्बन्धी कार्यविधि तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

३.२ आर्थिक कार्यविधी तथा वित्तिय उत्तरदायित्व नियमावली, २०७७

नियम११३.कुमारी चोक तथा केन्द्रीय तहसील कार्यालयको काम, कर्तव्य र अधिकारः (१) ऐनको दफा ४९ मा उल्लेख भएको अतिरिक्त कुमारी चोक तथा केन्द्रीय तहसील कार्यालयको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछः-

(क) सरकारी बाँकी असुल उपर गर्नु पर्ने व्यक्तिले कुनै सरकारी निकायबाट तलब, भत्ता, निवृत्तभरण, उपदान वा अन्य कुनै प्रकारको भुक्तानी पाउने रहेछ भने त्यस्तो भुक्तानी रोक्का गरी असुल उपर गर्नु पर्ने रकम कट्टा गर्न वा सम्बन्धित व्यक्तिको बैङ्क खाता तथा सम्पत्ती रोक्का गर्न सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउने,

(ख) सरकारी बाँकी तिर्नु पर्ने व्यक्ति, फर्म, संस्था वा कम्पनीको नाम र बाँकी रकमको लगत प्रत्येक वर्ष अद्यावधिक गरी सम्बन्धित मन्त्रालय वा केन्द्रीय निकायमा पठाउने,

(ग) सरकारी रकम असुल उपर गर्नु पर्ने व्यक्ति वा निजको जमानी बस्ने व्यक्तिले जेथा जमानी दिएको भए त्यस्तो जायजेथा खोजतलास गरी रोक्का राख्न लगाउने,

(घ) कुनै विदेशी नागरिक, अन्तर्राष्ट्रिय फर्म, संस्था, कम्पनीबाट सरकारी बाँकी असुल उपर गर्नुपर्ने भएमा सो असुल उपर गर्न प्रचलित कानून बमोजिम परराष्ट्र मन्त्रालयमार्फत सम्बन्धित विदेशी मुलुक वा निकायमा लेखी पठाउने।

४. सरकारी बाँकी रकम कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयले असुल उपर गर्ने प्रकृया

४.१ आर्थिक कार्यविधी तथा वित्तिय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६

दफा ४८ बेरुजु रकम जायजेथाबाट असुल उपर हुनेः

दफा ४७ बमोजिम असुल उपरका लागि प्राप्त भएको बेरुजु रकम कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयले सम्बन्धित व्यक्तिको जायजेथाबाट सरकारी बाँकी सरह असुल उपर गर्नेछ ।

४.२ आर्थिक कार्यविधी तथा वित्तिय उत्तरदायित्व नियमावली, २०७७

निमय ११४.सरकारी बाँकी असुल फर्स्यौट गर्ने प्रक्रियाः

(१) कुमारी चोक तथा केन्द्रीय तहसील कार्यालयले नियम ११२ बमोजिम लगत कायम भएको बेरूजु रकम बुझाउन सम्बन्धित व्यक्ति वा निजको हकवाला वा त्यस्तो रकम बुझाउनु पर्ने संस्था भए त्यस्तो संस्थाको नाममा पैंतीस दिनको म्याद दिई सूचना पठाउनु पर्नेछ।

(२) उपनियम (१) बमोजिमको म्यादभित्र रकम दाखिला गर्न नसकी सोको पर्याप्त कारणसहित सम्बन्धित व्यक्ति वा संस्थाले म्याद थपको लागि माग गरेमा कुमारी चोक तथा केन्द्रीय तहसील कार्यालयले बढीमा तीस दिनसम्मको म्याद थप गरिदिन सक्नेछ।

(३) उपनियम (१) वा (२) बमोजिमको म्यादभित्र समेत रकम दाखिला नगरेमा कुमारी चोक तथा केन्द्रीय तहसील कार्यालयले त्यस्तो व्यक्ति वा संस्थाले सरकारी निकायबाट कुनै रकम भुक्तानी पाउने भएमा त्यस्तो रकम कुमारी चोक तथा केन्द्रीय तहसील कार्यालयको नाममा जम्मा गरिदिन वा निजको नाममा जुनसुकै बैङ्कमा मौज्दात रहेको रकमबाट असुल उपर गर्न सम्बन्धित बैङ्कमा लेखी पठाउन सक्नेछ ।

(४) उपनियम (३) बमोजिम कुमारी चोक तथा केन्द्रीय तहसील कार्यालयबाट असुल उपरको लागि लेखी आएमा सम्बन्धित कार्यालय वा बैङ्कले त्यस्तो रकम कट्टा गरी कुमारी चोक तथा केन्द्रीय तहसील कार्यालयको नाममा जम्मा गरिदिनु पर्नेछ। कुनै व्यक्तिले कुमारी चोक तथा केन्द्रीय तहसील कार्यालयले असुल उपर गर्नु पर्ने रकम हो भन्ने जानीजानी त्यस्तो रकम सो कार्यालयको नाममा रकम जम्मा नगरेमा सो कार्यालयले त्यस्तो सरकारी कार्यालय वा बैङ्कको सम्बन्धित कर्मचारीलाई प्रचलित कानून बमोजिम विभागीय कारबाही गर्न सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउन सक्नेछ।

(५) कुमारी चोक तथा केन्द्रीय तहसील कार्यालयले तोकिदिएको म्यादभित्र आफूले तिर्नु बुझाउनु पर्ने सरकारी बाँकी रकम नबुझाउने व्यक्ति वा संस्थाको जुनसुकै सम्पत्ति वा जायजेथाबाट त्यस्तो रकम असुल गर्न सक्नेछ।

(६) उपनियम (५) बमोजिम सरकारी बाँकी असुल गर्दा त्यस्तो व्यक्ति वा संस्थाको नाममा रहेको जायजेथा रोक्का गर्न सम्बन्धित मालपोत कार्यालयमा लेखी पठाउनु पर्नेछ। त्यसरी जायजेथा रोक्का राख्न लेखी आएमा सम्बन्धित मालपोत कार्यालयले त्यस्तो व्यक्तिको नाममा रहेको जायजेथा खोजतलास गरी रोक्का राखी सोको जानकारी कुमारी चोक तथा केन्द्रीय तहसील कार्यालयलाई दिनु पर्नेछ।

(७) उपनियम (६) बमोजिम जायजेथा रोक्का भएको जानकारी प्राप्त भए पछि कुमारी चोक तथा केन्द्रीय तहसील कार्यालयले त्यस्तो जायजेथाको प्रचलित कानून बमोजिम चलनचल्तीको मूल्य कायम गरी पैंतीस दिनको म्याद दिई सिलबन्दी बोलपत्र वा सार्वजनिक बढाबढको माध्यमबाट त्यस्तो जायजेथाको लिलाम बिक्रीको लागि कुनै राष्ट्रियस्तरको दैनिक पत्रिकामा सार्वजनिक सूचना प्रकाशन गर्नु पर्नेछ।

(८) उपनियम (७) बमोजिम लिलाम बिक्री गर्दा असुल उपर गर्नु पर्ने रकम खाम्न सक्ने जति मात्रै

जायजेथाको लिलाम बिक्री गर्नु पर्नेछ। जायजेथा खण्ड खण्ड बिक्री गर्न नमिल्ने भई पुरै लिलाम बिक्री गर्दा वा खण्ड खण्ड गरी लिलाम बिक्री गर्दा समेत असुल उपर गर्नु पर्ने रकमभन्दा बढी असुल भएमा बढी भएको जायजेथा सम्बन्धित व्यक्ति वा संस्थालाई फिर्ता दिनु पर्नेछ।

(९) उपनियम (७) बमोजिम लिलाम गर्दा दुई पटकसम्म लिलाम सकार हुन नसकेमा वा सकार हुन आएको रकम मालपोत कार्यालयबाट रजिष्ट्रेशन प्रयोजनको लागि कायम भएको न्यूनतम मूल्य भन्दा पनि कम हुन आएमा वा रकम असुल उपर गर्नु पर्ने व्यक्ति वा संस्थाले बुझाउनु पर्ने रकम खाम्न नसक्ने भएमा त्यस्तो जायजेथा नियम १११ को उपनियम (५) बमोजिम गठित समितिले निर्णय गरी नेपाल सरकारको स्वामित्वमा लिनेछ।

(१०) उपनियम (९) बमोजिम नेपाल सरकारको स्वामित्व कायम भएको छ महिनाभित्र सम्बन्धित व्यक्ति वा संस्थाले बुझाउनु पर्ने रकम र लिलाम बिक्री सम्बन्धी सूचना प्रकाशन गर्दा लागेको सम्पूर्ण खर्च रकम समेत दाखिला गरी त्यस्तो जायजेथा फिर्ता माग गरेमा नेपाल सरकारले त्यस्तो जायजेथा सम्बन्धित व्यक्ति वा संस्थालाई फिर्ता दिन सक्नेछ ।

(११) यस नियम बमोजिम जायजेथा लिलामबाट पनि सरकारी बाँकी असुल हुन नसकेमा वा सरकारी बाँकी तिर्नु पर्ने व्यक्ति वा संस्थाको कुनै जायजेथा नभएमा निजलाई कसैले कुनै जमानी दिएको रहेछ भने त्यस्तो जमानी बस्ने व्यक्तिबाट यस नियम बमोजिम सरकारी बाँकी असुल गर्नु पर्नेछ। त्यसरी असुल गर्दा समेत सरकारी बाँकी असुल हुन नसकेमा असुल हुन नसकेको रकमले खामे जति सम्बन्धित व्यक्ति वा संस्थाको प्रमुखलाई जिल्ला अदालतको आदेश लिई प्रचलित कानून बमोजिम कैदमा राखी सरकारी बाँकी रकम असुल गर्नु पर्नेछ।

(१२) उपनियम (११) बमोजिम कुनै व्यक्तिलाई सरकारी बाँकी बुझाउन नसकेको कारणले कैदमा राखिएकोमा प्रचलित कानून बमोजिम निजको कैद अवधि समाप्त भएपछि कुमारी चोक तथा केन्द्रीय तहसील कार्यालयले त्यस्तो सरकारी बाँकी स्वतः असुल भएको मानी लगत कट्टा गर्नु पर्नेछ ।

संक्षिप्तमा सरकारी बाँकी सरहको असुल उपरको प्रकृयाः-

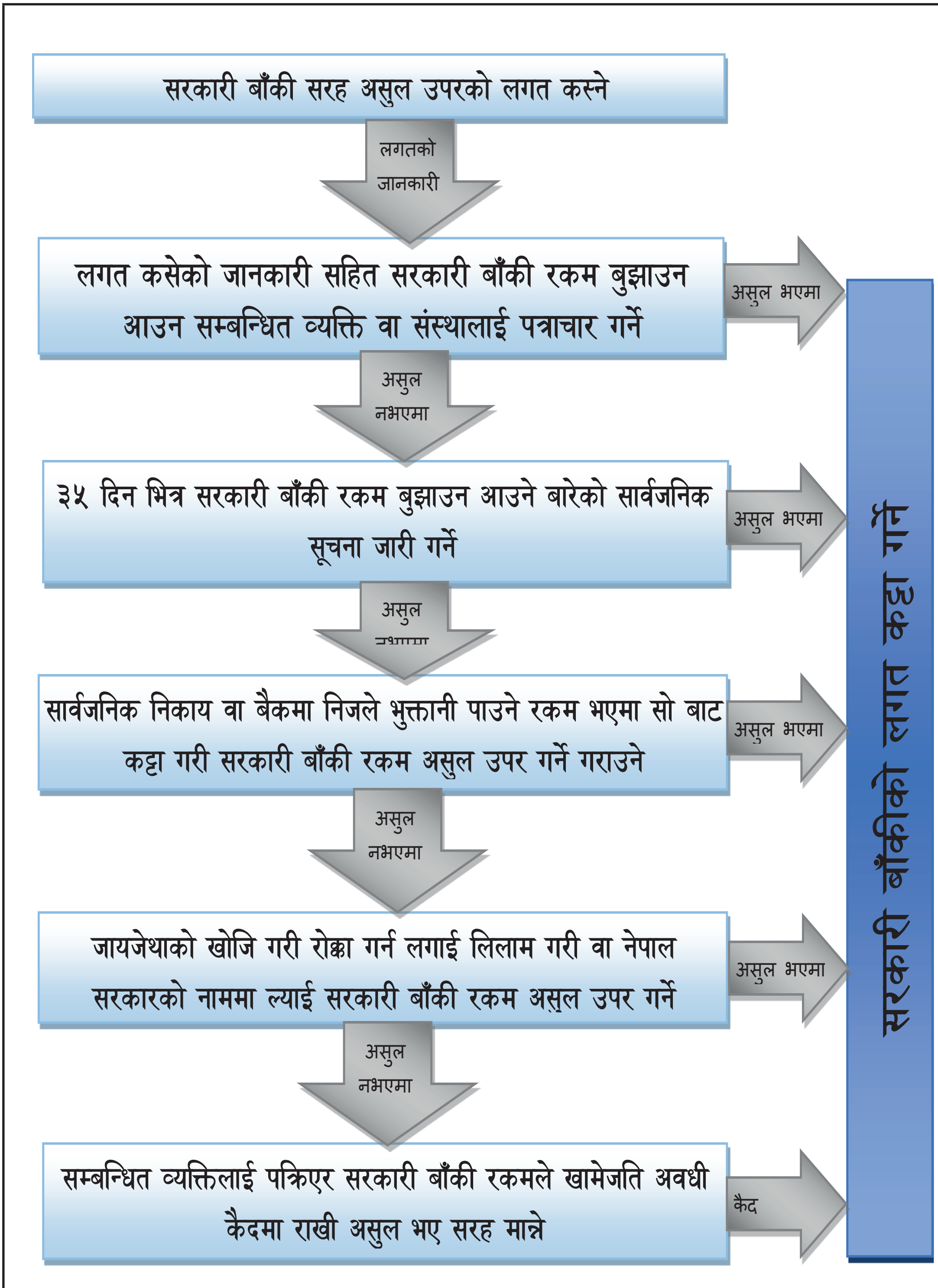
सरकारी बाँकी सरह असुल उपरको लगत कस्ने
लगतको जानकारी
लगत कसेको जानकारी सहित सरकारी बाँकी रकम बुझाउन आउन सम्बन्धित व्यक्ति वा संस्थालाई पत्राचार गर्ने
असुल भएमा
असुल नभएमा
३५ दिन भित्र सरकारी बाँकी रकम बुझाउन आउने बारेको सार्वजनिक सूचना जारी गर्ने
असुल भएमा
असुल
सार्वजनिक निकाय वा बैंकमा निजले भुक्तानी पाउने रकम भएमा सो बाट कट्टा गरी सरकारी बाँकी रकम असुल उपर गर्ने गराउने
असुल भएमा
असुल नभएमा
जायजेथाको खोजि गरी रोक्का गर्न लगाई लिलाम गरी वा नेपाल सरकारको नाममा ल्याई सरकारी बाँकी रकम असुल उपर गर्ने
असुल भएमा
असुल नभएमा
सम्बन्धित व्यक्तिलाई पक्रिएर सरकारी बाँकी रकमले खामेजति अवधी कैदमा राखी असुल भए सरह मान्ने
कैद
सरकारी बाँकीको लगत कट्टा गर्ने

यि चरणहरु पारगर्दा सहयोग गर्ने निकाय तथा तिनिहरुको जिम्मेवारी र त्यसको कानूनी आधार तथा सरकारी बाँकी रकम असुलीको प्रकृयालाई संक्षेपमा निम्न तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छः

कार्यहरु	कृयाकलाप	कानूनी आधार	जिम्मेवार / सहयोगी निकाय
सरकारी बाँकीमा रुपान्तरण गर्ने	३ बर्ष सम्म असुल हुन नसकेको बेरुजु /प्रचलित कानून बमोजिम असुल उपर हुन नसकेको अन्य सरकारी रकम सरकारी बाँकी सरह असुल उपरको लागि लगत कायम गर्ने	दफा ४७(२)	लेखा उत्तरदायी अधिकृत (सम्बन्धित निकायका)
	सरकारी बाँकी रकम असुल उपरको लागि कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयमा लगत कस्न पठाउने	दफा ४७(३) नियम ११२(१)	लेखा उत्तरदायी अधिकृत (सम्बन्धित निकायका)
	कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयले सरकारी बाँकी असुल उपरको लागि लगत कायम गर्ने	दफा ४९(१) नियम ११२(२)	कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालय
सार्वजनिक सूचना तथा रकम कट्टा लगायतका प्रयासबाट असुल गर्ने	सम्बन्धित व्यक्ति/फर्म लाइ सरकारी बाँकी रकमको लगत कसेको जानकारी र घछ दिन भित्र सरकारी बाँकी रकम बुझाउन आउने सूचना दिने	नियम ११४(१)	
	सरकारी बाँकी रकम बुझाउन सम्बन्धित व्यक्ति/संस्थाले म्याद थप मागेमा घण दिनको म्याद थप दिने	नियम ११४(२)	
	सरकारी कार्यालयबाट सरकारी बाँकी नतिर्ने नबुझाउने व्यक्ति/संस्थाले भुक्तानी पाउने रकम भएमा सो रकमबाट सरकारी बाँकी रकम असुल गरिदिन सबै निकायलाइ लेखि पठाउने	दफा ४९(३),(८), नियम ११३(१) र ११४(३)	

कार्यहरु	कृयाकलाप	कानूनी आधार	जिम्मेवार ⁄ सहयोगी निकाय
	कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयबाट लेखि आए बमोजिम सरकारी बाँकी नतिर्ने नबुझाउने व्यक्ति/संस्थाले भुक्तानी पाउने रकम भएमा सो रकमबाट सरकारी बाँकी रकम असुल गरी कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयमा पठाउने	नियम ११४(४)	सबै सार्वजनिक निकायहरु
	सरकारी बाँकी नतिर्ने नबुझाउने व्यक्ति/संस्थालको नाममा जुनसुकै बैक तथा वित्तिय संस्थाहरुमा मौज्दात रहेको रकमबाट सरकारी बाँकी रकम कट्टा गरी असुल गर्न सम्बन्धित बैकमा लेखि पठाउने	दफा ड, नियम ११३(१)(क) र ११४(घ)	कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालय
	कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयले लेखि पठाए बमोजिम सरकारी बाँकी नतिर्ने नबुझाउने व्यक्ति/संस्थालको नाममा आ-आफ्नो बैक तथा वित्तिय संस्थाहरुमा मौज्दात रहेको रकमबाट सरकारी बाँकी रकम असुल गरी कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयमा जम्मा गरिदिने	दफा ९ र नियम ११४(४)	सम्बन्धित सबै बैक तथा वित्तिय संस्थाहरु
जायजेथा लिलाम गरी असुल गर्ने	सरकारी बाँकी नतिर्ने नबुझाउने व्यक्ति/संस्थालको जायजेथा लिलाम गरी असुल उपर गर्ने प्रयोजनको लागि जायजेथा खोजी गरी रोक्का राख्न मालपोत कार्यालयहरुलाई लेखि पठाउने ।	दफा ४८ नियम ११४(६)	कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालय

कार्यहरु	कृयाकलाप	कानूनी आधार	जिम्मेवार/सहयोगी निकाय
	कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयबाट लेखी आए बमोजिम सरकारी बाँकी नतिर्ने नबुझाउने व्यक्ति/संस्थाको जायजेथा खोजी गरी रोक्का राखी सोको जानकारी दिने	नियम ११४(६)	भुमिसुधार व्यवस्था विभाग अन्तरगतका मालपोत कार्यालय
	सरकारी बाँकी नतिर्ने नबुझाउने व्यक्ति/संस्थाको जायजेथा लिलाम गरी सरकारी बाँकी असुल गर्ने नभए निजको सम्पत्ती नेपाल सरकारको स्वामित्वमा लिई सरकारी बाँकि असुल उपर गर्ने	नियम ११४(७),(८),(९) र (१०)	कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालय
थुनामा राखेर असुल उपर गर्ने	सरकारी बाँकी नतिर्ने नबुझाउने व्यक्तिलाई पक्राउ गर्न जिल्ला प्रहरी कार्यालयलाइ लेखि पठाउने ।	दफा ९	
	कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयले लेखी पठाए बमोजिम सरकारी बाँकी नतिर्ने नबुझाउने व्यक्तिलाई पक्राउ गरी कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयमा उपस्थित गराउने ।	दफा ९	गृह मन्त्रालय/जि.प्रहरी का.
	असुल उपर हुन बाँकी रकमले खामेजती सम्बन्धित व्यक्ति वा संस्थाको प्रमुखलाई जिल्ला अदालतको आदेश लिई प्रचलित कानून बमोजिम कैदमा राखी सरकारी बाँकी असुल उपर गर्ने ।	नियम ११४(११)	जिल्ला अदालत/कारागार कार्यालय
	कैद भुक्तान भएपछी सरकारी बाँकी स्वतःअसुल उपर भएको मानी लगत कट्टा गर्ने	नियम ११४(१२)	कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालय

५. ब्याज सम्बन्धी व्यवस्था

१) मुलुकी देवानी संहिता, २०७४

दफा ४७८ साहूले ऋणीसँग ब्याज लिन पाउनेः

(२) लेनदेन सम्बन्धी लिखत हुँदा लिखतमा ब्याज लिनेदिने कुरा उल्लेख भएकोमा साहुले ऋणिबाट लिखतमा लेखिए बमोजिमको ब्याज लिन पाउनेछ ।

(३) उपदफा(१) बमोजिम साहुले ऋणीबाट लिन पाउने ब्याजको रकम साँवा रकमको बार्षिक दश प्रतिशत भन्दा बढी हुने छैन ।

(४) उपदफा(१) बमोजिम लिखत हुँदा लिखतमा ब्याजको दर किटान नगरी ब्याज लिने दिने कुरा सम्म उल्लेख भएकोमा साहूले ऋणीबाट साँवा रकमको बार्षिक दश प्रतिशतका दरले ब्याज लिन पाउनेछ ।

दफा ४८१ साँवाभन्दा बढी ब्याज लिन नपाउनेः यस परिच्छेदमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि साहूले ऋणीबाट साँवा भन्दा बढी ब्जा लिन पाउने छैन ।

२) आर्थिक कार्यविधी तथा वित्तिय उत्तरदायित्व नियमावली २०७७

नियम ५१ पेश्कि रकम असुल गरिनेः

(१) उपदफा (१) सरकारी रकम पेश्कि लिने सरकारी कर्मचारी वा जुनसुकै व्यक्तिले यस नियमावलीमा तोकिएको म्यादभित्र पेश्कि फर्स्यौटको लागि आवश्यक कागजात पेश नगरेमा त्यस्तो पेश्की रकममा म्याद नाघेको मितिले बार्षिक दश प्रतिशतको दरले ब्याज समेत लगाई असुल गरिनेछ ।

(२) उपदफा (३) मा उपदफा (१) वा (२) बमोजिम पेश्की फर्स्यौट गर्न नसकिएमा कार्यालयले पेश्की फर्स्यौट नगर्ने व्यक्ति, फर्म, संस्था वा कम्पनीको नाम सार्वजनिक गरी ब्याजसहित सरकारी बाँकी सरह असुल गर्न सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउनु पर्नेछ ।

सरकारी निकायहरुलाई सरकारी बाँकी रकम असुल उपरको लागि हार्दिक अनुरोध।

कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयमा सरकारी बाँकी सरह असूल उपरको लागि लगत कायम भएका तपशिलमा उल्लेखित व्यक्ति, फर्म, कम्पनी वा संस्थाहरुको नाममा रहेको सरकारी बाँकी रकम हालसम्म पनि तिर्न बुझाउन नआएकोले बाँकी रहिरहेको छ। उक्त व्यक्ति, फर्म, कम्पनी वा संस्थाहरुले कुनै पनि सरकारी निकायबाट कुनै पनि रकम भुक्तानी पाउने छ भने त्यस्तो रकमबाट सम्बन्धित निकायले तपशिलमा (www.kumarichowk.gov.np मा अपडेट विवरण रहेको हुन्छ) उल्लेखित सरकारी बाँकी रकम कट्टा गरी यस कार्यालयमा उपलब्ध गराइदिनुहुन आर्थिक कार्यविधी तथा वित्तिय उत्तरदायित्व नियमावली २०७७ को नियम ११४ को उपनियम (३) बमोजिम सबै मन्त्रालयहरुलाई आफु अन्तर्गतका निकायहरुलाई परिपत्र गरी जानकारी गराईदिनुहुन पत्राचार गरिसकिएको छ। उक्त परिपत्र प्राप्त गर्नुभएको भए सोहि बमोजिम तथा नपाउनुभएको भए पनि यसै अनुरोधलाई आधार मानी सरकारी बाँकी रकम असुल उपर गर्नु गराउनुहुन सम्बन्धित सबैं सरकारी निकायहरुमा कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालय हार्दिक अनुरोध गर्दछ। यदी जानिजानी त्यस्तो रकम असूलउपर नगर्ने नगराउने कार्य गरेमा सोहि नियमावलीको नियम ११४ को उपनियम (४) बमोजिम त्यस्तो कार्यमा संलग्न कर्मचारीलाई प्रचलित कानून बमोजिम विभागिय कारवाहि गर्न सम्बन्धित निकायमा लेखि पठाईने व्यहोरा अनुरोध छ।

घरेलु तर्फ

सि.नं.	लगत नं.	नाम थर	ठेगाना साविकको	बुबाको नाम	हजुरबुबाको नाम	सरकारी बाँकी	ब्याज	जम्मा	सरकारी बाँकी हुनको कारण
१	१३३९	धनीराम मुल, देवराम सार्की	खलंगा १ (हाल दशरथचन्द न.पा.१) बैतडी			२९१३.०८	२७७४.११	५६८७.१९	घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिबाट लिएको घरेलु तर्फको ऋण बाँकि
२	१३९९	धन वहादुर कुंवर	दुहुहुती गा.वि.स. ४, दार्चुला	पुने कुँवर	मोहनसिंह	१७५२३.२७	१६५००.००	३४०२३.२७	घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिबाट लिएको घरेलु तर्फको ऋण बाँकि
३	१००५७	रामकृष्ण साखकर्मी	भक्तपुर न.पा. १४ नासमनाटोल	विष्णुलाल	हरिलाल	४३०२.११	१०००.००	५३०२.११	टोपी उद्योग स्थापना गर्न घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिबाट लिएको घरेलु तर्फको ऋण बाँकि
४	१००५९	झमक ब. निरौला	पन्चकन्या ४, तेह्रथुम (धरान, अमरपथ)	रामचन्द्र निरौला	बखत निरौला	७९३८.००	०.००	७९३८.००	रङ्गेली फर्निचर एण्ड वक्स उद्योग सञ्चालन गर्न घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिबाट लिएको घरेलु तर्फको ऋण बाँकि
५	१००८२	सनकमान श्रेष्ठ	ललितपुर ९, १०/३४७ ओमवहाल	पूर्णमान	हर्ष देव	५३७४.६०	९२५.००	६२९९.६०	बुनाई उद्योग गर्न खर्च गर्नको लागि घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिबाट लिएको घरेलु तर्फको ऋण बाँकि
६	१००९२	पटन ब. घलेगुरुङ	बाग्सीला १ सिपेली, खोटाङ	कपालसिंह	बीरमान	३७७१.८४	३५००.००	७२७१.८४	राडी पाखि उद्योग सञ्चालन गर्न घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिबाट २०३३/३/६ मा लिएको घरेलु तर्फको ऋण बाँकि
७	१००९४	बीर ब. तामाङ्ग	हेटौडा ९, पशुपतिनगर, मकवानपुर	रत्नबहादुर	शेरबहादुर	२७२७.८२	२५६८.००	५२९५.८२	घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिबाट लिएको घरेलु तर्फको ऋण बाँकि
८	१०१६९	विजयकृष्ण सिल्पकार	भक्तपुर न.पा. १७, भार्बाचोटोल	रामकृष्ण	बुद्धिमान	११३५१.४४	२६१५.८२	१३९६७.२६	काष्ठ उद्योग सञ्चालर्न गर्नको लागि घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिबाट लिएको घरेलु तर्फको ऋण बाँकि
९	१०१९३	शारदा श्रेष्ठ	का.म.न.पा. १७, क्षेत्रपाटी, काठमाण्डौ	गणेशलाल	जोगमेहरलाल	३१८१.७८	२६९५.०३	५८७६.८१	२०३४/०३/१७ मा घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिबाट लिएको घरेलु तर्फको ऋण बाँकि

सि.नं.	लगत नं.	नाम थर	ठेगाना साविकको	बुबाको नाम	हजुरबुबाको नाम	सरकारी बाँकी	ब्याज	जम्मा	सरकारी बाँकी हुनको कारण
१०	१०२१३	गिरीजा भण्डारी	का.म.न.पा. ५, हांडीगाउ, काठमाण्डौं	गंगाराम	पुष्पराम	३२५३.००	४२९१.३३	७५४४.३३	होजियारी उद्योग सञ्चालन गर्न घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिबाट २०३४/०३/२९ मा लिएको घरेलु तर्फको ऋण बाँकि
११	१०२२९	रन्जना चालीसे	का.म.न.पा. ३३, ज्ञानेश्वर, काठमाण्डौं	लिलाराज	रिद्धिलाल	२२०३.८९	३०५९.१९	५२६३.०८	होजियारी उद्योग सञ्चालन गर्न घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिबाट २०३४/१२/०७ मा लिएको घरेलु तर्फको ऋण बाँकि
१२	१०२३६	प्रल्हाद शर्मा	चैनपुर गा.वि.स. ४, संखुवासभा	दाताराम	पूर्णानन्द	१९२४५.४६	०.००	१९२४५.४६	शर्मा एण्ड श्रेष्ठ कपडा उद्योग सञ्चालन गर्न घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिबाट २०३३/०४/१६ मा लिएको घरेलु तर्फको ऋण बाँकि
१३	१०२४६	काशीराम तामाङ	बुङताङ गा.वि.स. ३, नुवाकोट	नुर्बु	बिसु	४००६.१७	५१३४.०७	९१४०.२४	सिलाई उद्योग सञ्चालन गर्न घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिबाट २०३५/०३/०८ मा लिएको घरेलु तर्फको ऋण बाँकि
१४	१०२५५	महेश सिं. थापामगर	भवानिपुर गा.वि.स. ६, बारा	अमरबहादुर	शत्रुधन	१०८१५.७६	२०३६७.०३	३११८२.७९	फर्निचर उद्योग सञ्चालन गर्न घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिबाट २०३२/११/२४ र २०३२/१२/१७ मा लिएको घरेलु तर्फको ऋण बाँकि
१५	१०२७०	लवहाङ राई	वाना ३, पाचपाखन डाँडागाउँ संखुवासभा	गौरीमान	पूलमान	९७४३.६४	१५९३६.६७	२५६८०.३१	गौरी शंकर ढिकी घट्टा उद्योग सञ्चालन गर्न घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिबाट २०३३/०२/०५ मा लिएको घरेलु तर्फको ऋण बाँकि
१६	१०२७२	बृशध्वज राई	दुमेकोल गा.वि.स. ५, लेवा खोटाङ	अटल सिंह	चन्द्र मान	४२९६.४५	५७४१.९३	१००३८.३८	घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिबाट २०३३/०३/२९ मा लिएको घरेलु तर्फको ऋण बाँकि
१७	१०३३०	रेम ब. तामाङ(लामा)	बुङताङ गा.वि.स. ४, नुवाकोट	सत्रलिसिंह तामाङ	विसु तामाङ	४३३२.७५	५२९७.३३	९६३०.०८	सुति कपडा बुनाई उद्योग का लागि घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिबाट २०३५/०३/११ मा लिएको घरेलु तर्फको ऋण बाँकि
१८	१०३५०	ठुलोकामी तामाङ	रामती गा.वि.स. बोकेढुंगा, नुवाकोट	कालु	सुभरसिंह	४२२९.५५	६१८६.५२	१०४१६.०७	सुति कपडा बुनाई उद्योगका लागि घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिबाट २०३५/०८/०५ मा लिएको घरेलु तर्फको ऋण बाँकि
१९	१०३८८	धनसिह दमाई	दशौदी ९, (हाल चन्दननाथ, १) जुम्ला	जसिराम	जयसुर	२२०३.४४	३०६२.५१	५२६५.९५	सिलाई उद्योग सञ्चालन गर्न घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिबाट २०३२/०२/२९ मा लिएको घरेलु तर्फको ऋण बाँकि
२०	१०४१७	ज्ञानुमैयाँ लामा	ककनी ५, डाँडागाउँ नुवाकोट	बुद्धिरत्न	पद्मरत्न	२११०.६१	३८६३.४५	५९७४.०६	घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिबाट लिएको घरेलु तर्फको ऋणा बाँकि
२१	१०४२०	मीरा शर्मा पौडेल	का.म.न.पा. ३२, डिल्लीबजार काठमाण्डौं	धनन्जय	माधवप्रसाद	५१९४.२८	९८३५.८१	१५०३०.०९	सुति कपडा बुनाई उद्योग सञ्चालन गर्न घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिबाट २०३५/१०/०३ मा लिएको घरेलु तर्फको ऋण बाँकि
२२	१०४२१	रजनी शाही	भैरवी २, नुवाकोट	बहादुर	प्रताप बहादुर	१४८०.२९	३९८७.९३	५४६८.२२	सुति कपडा बुनाई उद्योग सञ्चालन गर्न घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिबाट २०३६/०१/१७ मा लिएको घरेलु तर्फको ऋण बाँकि
२३	१०४२२	उजेली डंगोल	भैरवी २, नुवाकोट	ठुलो डंगोल	दुर्गादास	१४९५.३९	३९८१.३०	५४७६.६९	कपडा बुनाई उद्योग सञ्चालन गर्न घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिबाट २०३६/०१/१७ मा लिएको घरेलु तर्फको ऋण बाँकि

सि.नं.	लगत नं.	नाम थर	ठेगाना साविकको	बुबाको नाम	हजुरबुबाको नाम	सरकारी बाँकी	ब्याज	जम्मा	सरकारी बाँकी हुनको कारण
२४	१०४२५	आइते तमाङ	देउराली गा.वि.स. ९, नुवाकोट	आइसिड.	गर्ब सिंह	१६३३.०५	१६०६.००	३२३९.०५	सुति कपडा बुनाई उद्योग सञ्चालन गर्न घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिबाट २०३६/०४/१० मा लिएको घरेलु तर्फको ऋण बाँकि
२५	१०४२६	सोमलाल श्रेष्ठ	देविघाट गा.वि.स, नुवाकोट	मोहनलाल	शिवलाल	१५२०.६८	२२४०.५७	३७६१.२५	घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिबाट लिएको घरेलु तर्फको ऋण बाँकि
२६	१०४२७	सानुमैया वास्तोला	नगरकोट १, भक्तपुर	हरिप्रसाद	धर्मनन्द	५२७.४७	१४१४.९८	१९४२.४५	सुति कपडा बुनाई उद्योग सञ्चालन गर्न घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिबाट २०३५/११/१७ मा लिएको घरेलु तर्फको ऋण बाँकि
२७	१०४२८	लाली गुराँस राई	रातामाटे गा.वि.स. १, नुवाकोट	निरबहादुर	भिमलु	७०१.५७	८६९.३७	१५७०.९४	सुति कपडा बुनाई उद्योग सञ्चालन गर्न घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिबाट २०३४/१०/२५ मा लिएको घरेलु तर्फको ऋण बाँकि
२८	१०४२९	मिन कुमारी लामिछाने	नगरकोट १, भक्तपुर	भरत	कृष्णहरी	५२७.४७	१४१४.९८	१९४२.४५	सुति कपडा बुनाई उद्योग सञ्चालन गर्न घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिबाट २०३५/११/१७ मा लिएको घरेलु तर्फको ऋण बाँकि
२९	१०४३०	बद्रीमैयाँ लामिछाने	नगरकोट १, भक्तपुर	शेरबहादुर	नारददत्त	३५४.३२	८४८.७४	१२०३.०६	सुति कपडा बुनाई उद्योग सञ्चालन गर्न घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिबाट २०३५/११/१७ मा लिएको घरेलु तर्फको ऋण बाँकि
३०	१०४३१	ठुलोवीर ब. राई	रातामाटे गा.वि.स, नुवाकोट	बुद्धीमान	हस्तबहादुर	१३२१.६६	३३४९.८०	४६७१.४६	सुति कपडा बुनाई उद्योग सञ्चालन गर्न घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिबाट २०३४/०९/२६ र २०३४/११/०५ मा लिएको घरेलु तर्फको ऋण बाँकि
३१	१०४३३	मिश्रीनानी श्रेष्ठ	का.म.न.पा. २९ ठमेल काठमाण्डौ	काजिलाल	भक्तलाल	२२२४.३६	४८६४.००	७०८८.३६	होजियारी उधोग सञ्चालन गर्न घरेलु तथा साना उधोग विकास समितिबाट २०३३/०१/१६ मा लिएको घरेलु तर्फको ऋण बाँकि
३२	१०४३४	इन्द्रलक्ष्मी रंजितकार	दधिकोट ७, भक्तपुर	कृष्णराम	गणेशबहादुर	९९५.४९	२६३४.९१	३६३०.४०	सुति उद्योग सञ्चालन गर्न घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिबाट २०३४/०५/०९ मा लिएको घरेलु तर्फको ऋण बाँकि
३३	१०४३५	सूर्य ब. तामाङ	बुङताङ गा.वि.स. ४, नुवाकोट	जिमु. भवान सिं	आशा तामाङ	१३०१.१०	३४४५.००	४७४६.१०	सुति बुनाई उद्योग सञ्चालन गर्न घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिबाट २०३५/०३/०८ मा लिएको घरेलु तर्फको ऋण बाँकि
३४	१०४३६	रामभक्त दमाई	कलंकी ४ काठमाण्डौं	काले	घैटे	७३४.८८	१९९७.३९	२७३२.२७	सिलाई उद्योग सञ्चालन गर्न घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिबाट २०३४/०६/१७ मा लिएको घरेलु तर्फको ऋण बाँकि
३५	१०४३७	लीलादेबी श्रेष्ठ	काठमाण्डौं ५, ज्यावहाल	कृष्णालाल	नन्द लाल	३२३०.३४	८०७९.००	११३०९.३४	होजियारी उद्योग सञ्चालन गर्न घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिबाट २०३४/०३/१६ मा लिएको घरेलु तर्फको ऋण बाँकि
३६	१०४३९	निर्मला चित्रकार	ललीतपुर १२, ब्लक १२।२५०	जुद्धलाल	मोहलाल	३१८२.८४	८९३८.००	१२१२०.८४	होजियारी उद्योग सञ्चालन गर्न घरेलु तथा साना उद्योग विकास समितिबाट २०३४/०३/१९ मा लिएको घरेलु तर्फको ऋण बाँकि

तेजारथ तर्फको

सि.नं.	लगत नं.	नाम थर	ठेगाना साविकको	बुबाको नाम	हजुरबुबाको नाम	सरकारी बाँकी	ब्याज	जम्मा	कार्यालयको नाम	सरकारी बाँकी हुनको कारण
१	२३६	सह सेनानी मान बहादुर शाह	प.१ नं. दाङ हाल का.म.न.पा.३ महाराजगञ्ज	नर बहादुर	गुम बहादुर	९१९४.७	९१९४.७	१८३८९.४०	भैरवनाथ ग (प्यारा ओ. अ.)	२०२६/३/२४ र २०२६/८/१३ मा घर बनाउन बापत सापटि लिएको रु १२६२५।०० मध्येको सापटि बाँकी
२	८९२	डा. तारा मानन्धर	का.म.न.पा.२३ झोछे	गोबिन्द लाल	न्हुच्छे नारायण	७०६५.३	७०६५.३	१४१३०.५२	ल. पु. अस्पत्ताल	२०२५/११/९ मा घर किन्न बापत सापटि लिएको रु १००८०।०० मध्येको सापटि बाँकी
३	२५९६	सह सेनानी पदम कुमार राई	पु.४ नं. भोजपुर बजार	श्रीपाल	किताब ध्वज	८९२६.७	८९२६.७	१७८५३.४४	त्रिचन्द्र मिलेटरी अस्पत्ताल	२०२७/१/२७ मा घर किन्न बापत सापटि लिएको रु ११४७२।०० मध्येको सापटि बाँकी
४	३५१०	सेनानी इन्द्र बहादुर खत्री	जावलाखेल ललितपुर	खड्क बहादुर	वीर बहादुर	६९१८.८	६९१८.८	१३८३७.६२	गणेशदल	२०२३/११/९ मा घर किन्न बापत सापटी लिएको रु. ११०४६।०० मध्येको सापटी बाँकी
५	४६७३	इन्जिनियर हरिदाश राई	का.जि.पुतलीसडक हाल का.म.न.पा.२ भाटभटेनी	गोपाल सिंह	भूपाल सिंह	६४८१.७	६४८१.७	१२९६३.३४	प्रहरी प्रधान कार्यालय	२०२६/१०/२२ मा घर किन्न बापत सापटि लिएको रु ९३६०।०० मध्येको सापटि बाँकी
६	४७०७	एस पि दलमान सिं. बस्नेत	वाड नं. ७ चावहिल (हाल पकनाजोल काठमाडौं)	भक्तमान सिंह	डिल्लीमान सिंह	८३८५.८	८३८५.८	१६७७१.५४	प्रहरी प्रधान कार्यालय	२०२६/१/२९ मा घर किन्न बापत सापटि लिएको रु १७१७६।०० मध्येको सापटि बाँकी
७	५२२१	से अ राम नारायण सिंह	रौतहट प्रचादी पूर्व मौजा पिपरा	बासुदेब	तर्प सिंह	६२७१.१	६२७१.१	१२५४२.१६	केन्द्रिय टेलि कम्युनिकेशन	२०२३/३/१० मा घर किन्न बापत सापटि लिएको रु ९१८०।०० मध्येको सापटि बाँकी
८	६४३५	डा. बसन्त कुमार श्रेष्ठ	मौजे खर्साल सप्तरी	ईन्द्र लाल	कृष्णा लाल	७०४२.९	७०४२.९	१४०८५.७२	सिरहा हेल्थ सेन्टर	२०२६/३/२७ मा घर किन्न बापत सापटि लिएको रु १०४६१।०० मध्येको सापटि बाँकी
९	६७१४	प नि अ राज बहादुर राई	इलाम पशुपतिनगर	अदिमर्दन	हर्ष मान	५८२८.८	५८२८.८	११६५७.६४	ग. अं. प. वि. अ.	२०२२/९/१६ मा घर किन्न बापत सापटि लिएको रु २४८०।०० मध्येको सापटि बाँकी
१०	७०३२	सचिब प्रेम बहादुर सिंह	जनकपुर धनुषा	गणेश बहादुर	रणध्वज	५७५४.३	५७५४.३	११५०८.५४	सिन्धुली जि. पं. का.	२०२२/४/१२ मा घर किन्न बापत सापटि लिएको रु ९४८०।०० मध्येको सापटि बाँकी
११	७७४७	सेनानी लोक शंम्सेर ज.व.रा.	डिल्लीबजार काठमाडौं	ईन्द्र शम्शेर जवरा	श्री ३ बीर शम्शेर	६९५२.८	६९५२.८	१३९०५.६०	सि. एम्. ओ. पालघर डिपो	२०२१/५/१७ मा घर किन्न बापत सापटि लिएको रु ११०८८।०० मध्येको सापटि बाँकी
१२	८१७८	प्रबर अशिक्षक दुर्गा लाल श्रेष्ठ	डि.एस. पि. रोड नेपालगञ्ज	सानु लाल	विष्णु दाश	७२८०	७२८०	१४५६०.००	बैदेशिक हुलाक	२०२८/५/१३ मा घर किन्न बापत सापटि लिएको रु ९७८०।०० मध्येको सापटि बाँकी
१३	९६२९	उप सचिब प्रधुम्न सिंह राजपुत	कोईलाडी राजविराज	चन्द्र नारायण	गोकुल प्रसाद	६४५५.२	६४५५.२	१२९१०.४२	अर्थ मन्त्रालय	२०२६/९/४ मा घर किन्न बापत सापटि लिएको रु १३१७६।०० मध्येको सापटि बाँकी

बेरुजु तर्फको   २०७९/०३/१५ सम्मको व्याज)

सि.नं.	लगत नं.	नाम थर	ठेगाना साविकको	बुबाको नाम	हजुरबुबाको नाम	सरकारी बाँकी	ब्याज	जम्मा	संस्था/फर्मको नाम	सरकारी बाँकी हुनको कारण
१	१३८६	ठेकदार काजी थापा	मनाङ हाल काठमाण्डौ ठमेल			८९८७०	०	८९८७०.००		इजजात वेगर सामान पैठारी २०५४/०३/३१ सम्मको ब्याज कैद ६ महिना १८ दिन
२	१३८७	ठेकदार छिमि गुरुङ	मनाङ हाल काठमाण्डौ ठमेल			८१८९५	०	८१८९५.००		इजजात वेगर सामान पैठारी २०५४/०३/३१ सम्मको ब्याज कैद ६ महिना १८ दिन
३	१५७९	ठेकदार तिर्थ ब. कतिला (छोरा विश्व)	पोखरा, तेर्सापट्टी	तेज बहादुर	हिरालाल	२०२३४.३५	२०२३४.३५	४०४६८.७०		रासन ठेक्का तोडेबापत लेखापरिक्षणबाट औल्याईएको बेरुजु
४	१७०३	निर्देशक शुभ शम्सेर ज.ब.रा	थापाथली, काठमान्डौं			८२१८५.३३	०	८२१८५.३३	केन्द्रिय सेवा विभाग	म.ले.प. बेरुजु (निब्याजी)२०५४/३/३१ सम्मको खुद बाँकि
५	१७१२	भु पु रा प सांसद उप संयेजक यादब सिंह रायमाझि	भैरव स्थान गा.वि.स.२, पाल्पा ।	मुलुक सिंह	दल सिंह	३७४८.१९	३७४८.१९	७४९६.३८	संसद सचिवालय	विकास क्षेत्र निरीक्षणा गर्ने सिलसिलाको पेश्कि बेरुजु २०५४/०३/३१ सम्मको बाँकि
६	१७३१	रामजी कुमार श्रेष्ठ	बाग्लुड न.पा. (कालिका गा. वि.स.५) बाग्लुङ्ग	डिल्ली कुमार	दुर्गा बहादुर	३००००	३००००	६००००.००		स्नातक बेरोजगार ऋणा तथा ब्याज समेत २०५४/०३/३१ सम्मको बाँकि
७	१७३५	मुक्ति नाथ शर्मा	तनहु जिल्ला, चुंदी रम्घा गा.वि.स. ६	रुद्र नाथ	गोपि नाथ	३८०००	३८०००	७६०००.००		स्नातक बेरोजगार ऋणा तथा ब्याज समेत २०५४/०३/३१ सम्मको बाँकि
८	१७३८	स ले पा भोगेन्द्र झा	मतसरी गा.वि.स.४, रौतहट	सुशील	सुन्दरदेब	९९०	९९०	१९८०.००		पेश्कि बेरुजु
९	१७७१	भु पु रा पं सांसद कृष्ण प्रसाद उप्रेती	नाम्दु गा.वि.स.१, दोलखा	लीलानाथ	जगन्नाथ	५२८९२	०	५२८९२.००	संसद सचिवालय	पेश्कि बेरुजु
१०	१७७८	मदनकुमार कलवार	वीरगंज न.पा. वडा नं. १२, गोश्वारारोड, पर्सा	लखन लाल	राम नारायणा	१३१००८.९२	८८२८१.४७	२१९२९०.३९		रासन ठेक्का तोडेबापत लेखापरिक्षणबाट औल्याईएको बेरुजु
११	१७९४	ले पा भरत ब. खड्का	लक्ष्मीपुर पताईर ४ ससरी	खुवा बहादुर	लाल बहादुर	२५५०	२५५०	५१००.००	को.ले.नि.का. ससरी	को.ले.नि.का. ससरीको लेखापाल पदमा हुँदा आ.ब. २०५१/५२ को पेश्की बेरुजु
१२	१७९५	प्रो कान्तीदेवी कलवारनी	वीरगंज न.पा. वडा नं.१२, गोश्वारारोड, पर्सा	रामसेवक	सुनर शाह	२३७०००	२३७०००	४७४०००.००	जगदम्बा ट्रेडिङ	२०५०/१२/०५ मा जिल्ला वन कार्यालय मकवानपुरबाट राशन वितरणा गर्न लिएको पेश्की रु.२३७००।०० र सो को ब्याज समेत अशुल गर्न बाँकि
१३	१७९६	स ले पा संजय कुमार थापा मगर	दाङ, चौलाही गा.वि.स. २ लमहि	श्यामसुन्दर	बहादुर सिंह	६२०००	६२०००	१२४०००.००	को.ले.नि.का कालिकोट	नापि गोश्वारा रुकुममा कार्यरत हुँदा कर्मचारीको तलव भत्ता दोहोरो लेखेको तथा बिल भरपाई बेगर ज्यामि ज्याला हिनामिना

सि.नं.	लगत नं.	नाम थर	ठेगाना साविकको	बुबाको नाम	हजुरबुबाको नाम	सरकारी बाँकी	ब्याज	जम्मा	संस्था/फर्मको नाम	सरकारी बाँकी हुनको कारण
१४	१८०७	जियोलेजिष्ट विष्णुलाल श्रेष्ठ	का.म.न.पा. घ, त्रिपुरेश्वर, ब्लक नं. क.१/१०४ काठमाडौं	रणा वहादुर	देवि नारायणा	७५०००	०	७५०००.००	खानि तथा भूगर्व विभाग	छात्रवृत्ति कार्यक्रम अन्तर्गत विदेश अध्यन गइ अध्यन पश्चात खानि तथा भूगर्व विभाग छात्रवृत्ति ऐन बमोजिम सेवा नगरेकोले अशुल गर्न बाँकि
१५	१८०८	जियोलाजिष्ट रम्भा चित्रकार	का.म.न.पा. २७, रामसाहपथ, ब्लक नं. १६/२९ काठमाडौं	भक्त बहादुर	टेक बहादुर	१२५०००	०	१२५०००.००	खानि तथा भूगर्व विभाग	छात्रवृत्ति कार्यक्रम अन्तर्गत विदेश अध्यन गइ अध्यन पश्चात खानि तथा भूगर्व विभाग छात्रवृत्ति ऐन बमोजिम सेवा नगरेकोले अशुल गर्न बाँकि
१६	१८०९	जियोलाजिष्ट राजेन्द्र कुमार श्रेष्ठ	विरगन्ज उप म.न.पा. अलखीयारोड, ब्लक नं. ५/६४, पर्सा	राम बहादुर	पूर्णा बहादुर	१०००००	०	१०००००.००	खानि तथा भूगर्व विभाग	छात्रवृत्ति कार्यक्रम अन्तर्गत विदेश अध्यन गइ अध्यन पश्चात खानि तथा भूगर्व विभाग छात्रवृत्ति ऐन बमोजिम सेवा नगरेकोले अशुल गर्न बाँकि
१७	१८१५	भु.पु.रा.प.स.प्रकाश बहादुर सिंह	काँडा गा.वि.स.८, बाजुरा	विर बहादुर	देविप्रसाद	३०२३२.५	३०२३२.५	६०४६५.००	संसद सचिवालय	रा.पं.स. हुँदा लिएको पेश्की फछ्र्यौट बाँकि
१८	१८२७	भु.पु.रा.प.स. जय प्रकाश मलाहा	घोरे गा.वि.स.४,पर्सा	उत्तम सहानी		१०२८७.१२	१०२८७.१२	२०५७४.२४	संसद सचिवालय	रा.पं.स. हुँदा लिएको पेश्की फछ्र्यौट बाँकि
१९	१८४१	भु.पु.रा.प.स. विश्वनाथ प्र. जयसवाल	कलैया गा.वि.स.८, बारा	जोगिन्द्र प्रसाद		१५६०२.१२	१५६०२.१२	३१२०४.२४	संसद सचिवालय	रा.पं.स. हुँदा लिएको पेश्की फछ्र्यौट बाँकि
२०	१८५०	संचालक १. पासाङ ग्याल्जेन लामा २. कर्म लामा	फाप्लु, सल्लेरी गा.वि.स. २, सोलुखुम्बु	आङ दोर्जे	रिजि	४३०६०५४८	०	४३०६०५४७.९९	खुम्बु कन्ट्रक्सन, क. प्रा.लि.	बागमति क्षेत्र ढल निर्माण समितिबाट टनेल निर्माण ठेक्का तोडी पुनः ठेक्का गरी काम सम्पन्न गर्दा सरकारलाई खुद दायित्व थपिएको रकम अशुली बाँकि
२१	१८५१	विमला देवी शर्मा	वीरगन्ज उप म.न.पा.७, पर्सा,	मोहनलाल	पति मुरलीधर	२७९७५०	०	२७९७५०.००		खानि नविकरण दस्तुर बापतको राजश्व खानि तथा भूगर्व विभागलाई नबुझाएको
२२	१८५२	ठेकेदार श्री रोशन कु. लामा	पिपरा गा.वि.स. ३, सिमरा, बारा	कृष्ण कुमार	चक्र ब.	५१८२६४४	५१८२६४४	१०३६५२८८.००	लामा कन्स्ट्रक्सन लि.	ठेक्का संझौता बमोजिम किस्ता रकम संझौता म्याद भित्र नबुझाएकोले जमानत बापत राखेको धरौटी बाट अशुल गरी बाँकि रहेको म.ले.प. बेरुजु
२३	१८५६	१. आर.डी. टरटल २. सुश्री केटसरीन सीम्हनाके	ताहाचल, काठमाण्डौं			५९५४९६.५	५९५४९६.५	११९०९९३.००	नेपाल रिक्रिएशन सेन्टर प्रा.लि.	नेपाल रिक्रिएसन सेन्टर प्रा.लि. को नाममा रहेको सरकारी बाकी रु.९२००४९६।५० र सोको मिति २०५४/०३/०९ देखि हालसम्मको व्याज मध्ये रु १७२१००००/- असुल भै अरु बाँकी
२४	१८५८	ठेकेदार सुरेन्द्र मिश्र	मैनाकडेरी गा.वि.स. १, सप्तरी	मुक्तिनाथ	जग्रनाथ	११८६७५७.७१	०	११८६७५७.७१		रासन ठेक्का तोडेबापत लेखापरिक्षणबाट औल्याईएको बेरुजु
२५	१८६१	स प्र लक्ष्मण प्रसाद आचार्य	बस्तीपुर,गा.वि.स. घलेटोल सीरहा	लोकनाथ	यदुनाथ	२३२१५९.१८	२३२१५९.१८	४६४३१८.३६	उदयपुर सिमेन्ट	जीवन बिमा बापत दोहारो सुविधा लिएकोले अशुल गर्नु पर्ने सरकारी बाकी रु २३२१५९/- र हाल सम्मको व्याज समेत

सि.नं.	लगत नं.	नाम थर	ठेगाना साविकको	बुबाको नाम	हजुरबुबाको नाम	सरकारी बाँकी	ब्याज	जम्मा	संस्था/फर्मको नाम	सरकारी बाँकी हुनको कारण
२६	१८६३	प्र निर्देशक विष्णु तिमल्सिना	भरतपुर न.पा.११ चितवन	बाबुराम	बुद्धि सागर	३४६०४७	३४६०४७	६९२०९४.००	सर्वोदय प्रिन्टर्स प्रा.ली.	आ.व. २०५८/५९ मा गृह मन्त्रालयमा मतदाता परिचयपत्र छपाई गरेबापत बढि भुक्तानी लिई रु ३४६०४७/- बुझाउन बाकी भएको र उक्त रकम नबुझाएकोले अशुल गर्नु पर्ने सरकारी बाकी र सो को हाल सम्मको व्याज समेत
२७	१८६४	पुर्ब स.प्र.नि. श्याम कुमार आचार्य	खैरा गा.वि.स.७ प्युठान	खुविराम	ठाकुर प्रसाद	३००००	३००००	६००००.००	ससस्त्र प्रहरी बल	ससस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यलयमा कार्यरत हुदा आ.व.२०५९/६० मा लिएको पेश्कि रकम रु ३००००/- हाल सम्मको व्याज समेत असुल हुन बाकि
२८	१८६९	पुर्ब स.प्र.ना.नि. मनोज कुमार थापा .	कालभैरब गाविस ७ दैलेख	कृष्ण ब.	पदम ब.	३०२८५	३०२८५	६०५७०.००	ससस्त्र प्रहरी बल	ससस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यलयमा कार्यरत हुदा आ.व. २०५९/६० मा लिएको पेश्कि रकम रु ३०२८५/- र हाल सम्मको व्याज समेत असुल हुन बाकि
२९	१८७०	प्रोपराइटर ज्वाला राम सैजु	ख १/१२७ घट्टेकुलो, काठमाण्डौ ३२	पूर्णा ब.	धन ब.	१९१०००	१९१०००	३८२०००.००	जे.आर. सैजु इन्टरप्राइजेज	जे.आर. सैजु इन्टरप्राइजेजको नामबाट निजामति किताबखानको लागि आ.ब. २०५३/५४ मा फाइलिङ क्याविनेट उपलब्ध गराउने सम्बन्धि काम ठेक्का सर्त बमोजिम नगरेको कारण बाट कायम भएको बेरुजु रकम रु १९१०००/- र सो को हाल सम्मको व्याज समेत असुल हुन बाकि
३०	१८७१	प्रोपाइटर जितेन्द्र कुमार चौधरी	मटीहानी ७, महोतरी	सुर्य	झौली	९७६९७.९८	९७६९७.९८	१९५३९५.९६	वि.के. कन्स्ट्रक्सन प्रा.लि.	२०५२/०९/१८ मा सम्झौता भए बमोजिम विजुलि जडान कार्य सम्पन्न नगरि विचमा नै काम छोडेको हुदा निज ठेकेदारबाट असुल उपर गर्नु पर्ने रकम
३१	१८७२	डा.तेज बहादुर गुरुङ	आरुखर्क गा.वि.स.८ स्याङ्जा	पदम ब.	आस ब.	५०२८५०	०	५०२८५०.००	ससस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यलय हलचोक (ज्ञौनेन्द्र अस्पताल बलम्बु)	भु.पु.का.मु.स.प्र.उ हुदा २०६०/०२/१५ मा तिन वर्षे अध्ययन विदा स्विकृत गरि अध्ययन पश्चात पाचँ वर्ष अनिवार्य सेवा गर्नुपर्नेमा सो नगरि २०६३/१०/२० देखि गैर हाजिरि भएकाले उक्त अवधिमा खाइपाइ आएको तलब भत्ता रु ५०२८५०/- रकम असुल गर्न बाकि
३२	१८७४	हे अ काली प्रसाद खनाल	दुलारी गा.वि.स. ५, मोरङ.	हरि प्रसाद	शिव निधि	१२३२०४९	१२३२०४९	२४६४०९८.००	स्वास्थ्य सेवा विभाग	स्वास्थ्य सेवा विभागमा कार्यरत रहदा पटक पटक गरि रु १२३२०४९/- पेश्कि लिइ फछ्र्यौट नगरेकाले असुल उपर गर्नु पर्ने पेश्कि बेरुजु
३३	१८७६	भु पु सहायक लाल ब. रोक्का	चैनपुर गा.वि.स.७, डांडागाउं, बझाङ्ग	जंगी	इन्द्रमान	२३९५८४.१२	२३९५८४.१२	४७९१६८.२४	कण्ठरोग नियन्त्रणा आयोजना	सौंल्ट टेडिङ कर्पोरेसन लि. अन्तर्गत कुष्ठरोग नियन्त्रणा आयोजना जुम्लामा सहायक पदमा कार्यरत हुदा लिएको पेश्कि फछ्र्यौट नगरेकाले असुल उपर गर्नु पर्ने पेश्कि बेरुजु
३४	१८७७	जु सहायक शेर ब. खड्का	हेमन्त वाडा ३, बझाङ्ग	मनि	जंगी	१७६४१६.१५	१७६४१६.१५	३५२८३२.३०	कण्ठरोग नियन्त्रणा आयोजना (जि.प्र.कां कालिकोट मातहत)	सौंल्ट टेडिङ कर्पोरेसन लि. अन्तर्गत कुष्ठरोग नियन्त्रणा आयोजना कालिकोटमा जु सहायक पदमा कार्यरत हुदा लिएको पेश्कि फछ्र्यौट नगरेकाले असुल उपर गर्नु पर्ने पेश्कि बेरुजु

सि.नं.	लगत नं.	नाम थर	ठेगाना साविकको	बुबाको नाम	हजुरबुबाको नाम	सरकारी बाँकी	ब्याज	जम्मा	संस्था/फर्मको नाम	सरकारी बाँकी हुनको कारण
३५	१८७८	भु पु अध्यक्ष खड्ग बहादुर रेग्मी	गुमी गा.वि.स.२, सुर्खेत	बल बहादुर	पहल सिं	५१७०८९२	५१७०८९२	१०३४१७८४.००	गृस्थाश्रम केन्द्र जाजरकोट	गृहस्थाश्रम केन्द्र जाजरकोटको अध्यक्ष रहँदा गरिवी निवारणा कोषतर्फको रु ५१७०८९२/- रकम हिनामिना गरेकाले असुल उपर गर्नुपर्ने सरकारी बाकिँ
३६	१८७९	ठेकेदार बिन्देश्वरी प्रसाद सहनी	नमुना गा.वि.स. ५, पोखरिया, पर्सा	राम वेलास	मंसी	२९८८६८	२९८८६८	५९७७३६.००		पोखरिया नमुना गा.वि.स. बाट तरकारी बजार, माछापोखरी र बस बिसौनी समेत विभिन्न व्यक्तिहरुलाई ठेक्का दिईएकोमा बुझाउनुपर्ने रकम नबुझाएकाले लेखापरिक्षणा बाट कायम भएको म.ले.प. बेरुजु (अ.दु.अ.आ. र नेपाल सरकार सचिव स्तरीय निर्णाय भै)
३७	१८८०	ठेकेदार महेन्द्र राउत कुर्मि	नमुना गा.वि.स.३, पोखरिया, पर्सा	रामनन राउत	रामधनि राउत कुर्मि	३३५००	३३५००	६७०००.००		पोखरिया नमुना गा.वि.स. बाट तरकारी बजार, माछापोखरी र बस बिसौनी समेत विभिन्न व्यक्तिहरुलाई ठेक्का दिईएकोमा बुझाउनुपर्ने रकम नबुझाएकाले लेखापरिक्षणा बाट कायम भएको म.ले.प. बेरुजु (अ.दु.अ.आ. र नेपाल सरकार सचिव स्तरीय निर्णाय भै)
३८	१८८१	ठेकेदार प्रभु प्रसाद शाह	नमुना गा.वि.स. ३ पोखरिया, पर्सा	शिव नारायणा तुरहा	सुर्य शाह तुरहा	६५००	६५००	१३०००.००		पोखरिया नमुना गा.वि.स. बाट तरकारी बजार, माछापोखरी र बस बिसौनी समेत विभिन्न व्यक्तिहरुलाई ठेक्का दिईएकोमा बुझाउनुपर्ने रकम नबुझाएकाले लेखापरिक्षण बाट कायम भएको म.ले.प. बेरुजु (अ.दु.अ.आ. र नेपाल सरकार सचिव स्तरीय निर्णाय भै)
३९	१८८२	ठेकेदार कृष्ण प्रसाद कुर्मि	नमुना गा.वि.स. ३ पोखरिया, पर्सा	महन्थ राउत	गोवर्द्धन राउत	७०३५१	७०३५१	१४०७०२.००		पोखरिया नमुना गा.वि.स. बाट तरकारी बजार, माछापोखरी र बस बिसौनी समेत विभिन्न व्यक्तिहरुलाई ठेक्का दिईएकोमा बुझाउनुपर्ने रकम नबुझाएकाले लेखापरिक्षण बाट कायम भएको म.ले.प. बेरुजु (अ.दु.अ.आ. र नेपाल सरकार सचिव स्तरीय निर्णाय भै)
४०	१८८४	प्रोपाइटर हरिवंश बतौला	हेटौडा न.पा. २ मकवानपुर	काम्तु	देव नारायण	१८५१८०.२४	१८५१८०.२४	३७०३६०.४८	विध्याचल निर्माण सेवा	भालुवाङ प्युठान सडक आयोजनाको आ.ब. २०५०/५१ को स्वीकृत बार्षिक कार्यक्रम अनुसार बाटो निर्माणा गर्ने कार्यको शिलशिलामा लेखा परिक्षण हुँदा कायम भएको म.ले.प. बेरुजु (सा.ले. स. तथा नेपाल सरकार सचिव स्तरीय निणाय भै)
४१	१८८५	प्रोपाइटर ज्ञान बहादुर लामा	का.म.न.पा. –३३, बानेश्वर	सुकराम	गंगाराम सिंह	१४४६४४७.९५	१४४६४४७.९५	२८९२८९५.९०	दाप्चा निर्माण सेवा	भालुवाङ प्युठान सडक आयोजनाको आ.ब. २०५०/५१ को स्वीकृत बार्षिक कार्यक्रम अनुसार बाटो निर्माणा गर्ने कार्यको शिलशिलामा लेखा परिक्षण हुँदा कायम भएको म.ले.प. बेरुजु (सा.ले. स. तथा नेपाल सरकार सचिव स्तरीय निणाय भै)
४२	१८८६	प्रोपाइटर मोहन बहादुर खत्री	ससेश्वर, छितापोखरी ३ खोटाङ	हंस बहादुर	जमानसिंह	१९५६४९.४८	१९५६४९.४८	३९१२९८.९६	राम्चे शिद्ध निर्माण सेवा	भालुवाङ प्युठान सडक आयोजनाको आ.ब. २०५०/५१ को स्वीकृत बार्षिक कार्यक्रम अनुसार बाटो निर्माणा गर्ने कार्यको शिलशिलामा लेखा परिक्षण हुँदा कायम भएको म.ले.प. बेरुजु (सा.ले. स. तथा नेपाल सरकार सचिव स्तरीय निणाय भै)

सि.नं.	लगत नं.	नाम थर	ठेगाना साविकको	बुबाको नाम	हजुरबुबाको नाम	सरकारी बाँकी	ब्याज	जम्मा	संस्था/फर्मको नाम	सरकारी बाँकी हुनको कारण
४३	१८८७	प्रोपाइटर धर्मलाल तामाङ	का.म.न.पा. ३३, बानेश्वर, घ १/१९	पंचलाल	कमानसिंह	१५४८५९६.९७	१५४८५९६.९७	३०९७१९३.९४	श्री धर्म एस निर्माण सेवा	भालुवाङ प्यूठान सडक आयोजनाको आ.ब. २०५०/५१ को स्वीकृत बार्षिक कार्यक्रम अनुसार बाटो निर्माणा गर्ने कार्यको शिलशिलामा लेखा परिक्षणा हुँदा कायम भएको म.ले.प. बेरुजु (सा.ले. स. तथा नेपाल सरकार सचिव स्तरीय निणाय भै)
४४	१८८८	प्रोपाइटर यादवराज जोशी	विराटनगर उप महानगरपालिका ३ मोरङ्ग	माधवराज	गोविन्दराज	२९०५०९.७५	२९०५०९.७५	५८१०१९.५०	प्रगति निर्माणा सेवा	भालुवाङ प्यूठान सडक आयोजनाको आ.ब.२०५०/५१ को स्वीकृत बार्षिक कार्यक्रम अनुसार बाटो निर्माणा गर्ने कार्यको शिलशिलामा लेखा परिक्षणा हुँदा कायम भएको म.ले.प. बेरुजु (सा.ले. स. तथा नेपाल सरकार सचिव स्तरीय निणाय भै)
४५	१८९०	प्रोपाइटर नन्दुकृष्ण श्रेष्ठ	भैंसे १ हेटौडा, मकवानपुर	सानुकाजी	आसमरु	१२८३७३०.२२	१२८३७३०.२२	२५६७४६०.४४	एन.एण्ड.एन.एस. कन्सट्रिक्सन कम्पनी	भालुवाङ प्यूठान सडक आयोजनाको आ.ब. २०५०/५१ को स्वीकृत बार्षिक कार्यक्रम अनुसार बाटो निर्माणा गर्ने कार्यको शिलशिलामा लेखा परिक्षण हुँदा कायम भएको म.ले.प. बेरुजु (सा.ले. स. तथा नेपाल सरकार सचिव स्तरीय निणाय भै)
४६	१८९२	टिपरानी लिम्बु	सम्दु गाविस वडा नं.३ तेहथुम	अम्बर बहादुर	कुबेर सिंह	१०२०८३४	१०२०८३४	२०४१६६८.००		आ.व. २०६३/६४ मा सडकमा परेको जग्गाको मुआब्जा बापत रकम भुक्तानी लिंदा मोहिले जग्गनको एकतिहाई अंह मात्र पाउने हुँदा बढि भुक्तानी लिएको १०२०८३४/- मोहि बाटै अशुल उपर गर्ने भनि म.ले.प. द्वारा औंल्याईएको लेखापरिक्षणा बेरुजु
४७	१८९३	महेन्द्र बिक्रम शाह	धुलिखेल न.पा. वडा नं. १ काभ्रे	शेष कुमार शाही	डम्बर कु. शाह	२२७४००	२२७४००	४५४८००.००		समग्र विकास प्रतिष्ठान धुलिखेलमा तत्कालिन अध्यक्ष पदमा कार्यरत रहँदा नगर निर्वाचन २०६२ मा मतादाता जागरणा कार्यक्रम सञ्चालानार्थ जि.वि.स. काभ्रेबाट गैर कानुनी रुपमा रु. २२७४००/-(बुझिलिएकाले अ.दु.अ.आ. द्वारा २०६६/०९/१८ मा निजबाट अशुल गर्ने भनि निर्णाय भै अशुल उपर गर्नुपर्ने सरकारी बाँकि
४८	१८९६	लेखापाल उत्तम बहादुर सिंह	सहोडवा गा.वि.स. ४ महोत्तरी	मोहन ब. सिंह	राम ब.	५६४१०९.६	५६४१०९.६	११२८२१९.२०	कृषि अनुसन्धान परिषद राष्टिय गाई भैसी कार्यक्रम खुमलटार,ललितपुर	कृषि अनुसन्धान परिषद् अन्तरगत राष्ट्रिय गाई भैसी कार्यक्रम खुमलटार,ललितपुरमा कार्यरत रहँदा कार्यक्रमको रकम बैङ्क खाताबाट झिकि हिनामिना गरी मस्यौट गरेको रकम र रा. मकैबालि अनुसन्धान कार्यक्रमबाट लिएको पेश्कि रकम फछ्यौट नगरेको हुँदा कायम भएको बेरुजु
४९	१८९७	प्रोपाइटर १.सत्यलाल हिराचन्द (हिराचन्द कन्टक्सन प्रा.लि.) २.सरोज रेग्मी (बोखिम एण्ड सन्स कन्ट्रक्सन प्रा.लि.)	१. सिद्धार्थ नगर न.पा.४ रुपन्देहि २. ललीतपुर उ.म.न.पा. ३ पुल्चोक	१. हिरालाल हिराचन्द २. कल्याणनाथ रेग्मी	१. नर ब. २. भैरबनाथ	६४७६६८	५९३७२५.२४	१२४१३९३.२४	हिराचन्द/बोखिम जे.भी	सडक सञ्जाल विकास आयोजना अन्तर्गत सञ्चालित हिले,बसन्तपुर मुडे, चैनपूर खाँदवारी सडक योजनाको आ.ब.२०६९/७० को श्रेस्ता लेखापरिक्षण भई म.ले.प. द्वारा औंल्याईएको बेरुजु

सि.नं.	लगत नं.	नाम थर	ठेगाना साविकको	बुबाको नाम	हजुरबुबाको नाम	सरकारी बाँकी	ब्याज	जम्मा	संस्था/फर्मको नाम	सरकारी बाँकी हुनको कारण
५०	१९०६	संचालक राधेश्याम सराफ	का.म.न.पा. १ नक्साल, काठमाण्डौं	दुर्गादत्त	गोधन दास	११८७५००००	७३८२०२०५.५४	१९२५७०२०५.५४	होटल याक एण्ड यती प्रा.लि.	क्यासिनो रोयल्टी बक्यौता बेरुजु बापतको रकम
५१	१९०७	संचालक राकेस वाध्वा	भारत			५३५०३३९२८	३३२६००५४२.९६	८६७६३४४७०.५९	नेपाल रिक्रिएशन सेन्टर प्रा.लि.	क्यासिनो रोयल्टी बक्यौता बेरुजु बापतको रकम
५२	१९०८	सचालक सुरेन्द्र बहादुर सिंह	महाकाली न.पा.-६, कंचनपुर	लाल ब.सिंह		६९३२७५००	४३०९७०१३.०१	११२४२४५१३.०१	ह्याप्पी आवर प्रा.लि.	क्यासिनो रोयल्टी बक्यौता बेरुजु बापतको रकम
५३	१९०९	सचालक पियूष ब. अमात्य	कास्की, पोखरा	कृष्णा ब.	चन्द्र ब.	२४६६६४४८२	१५३३३७४५४.७०	४०००१९३६.७०	दि. फुलवारी प्रा. लि.	क्यासिनो रोयल्टी बक्यौता बेरुजु बापतको रकम
५४	१९१०	Texana Resources Company	१६०० smith street, Houston, TX७७००२, USA			१०७१३७९८४	५८०३०६२८.३६	१६५१६८६११.९२	Texana Resources Company	आ.ब. २०६९/७० देखि २०७१/७२ सम्मको भू-वहाल कर बापतको म.ले.प. बेरुजु
५५	१९११	Emirates Associated Business Group (EABG)	P.O.Box ४५६६२, Abu Dhabi, United Arab Emirates (UAE)			२१६२५८५२.५	११७१३५०९.६९	३३३३९३६२.१४	Emirates Associated Business Group (EABG)	आ.ब. २०६९/७० देखि २०७१/७२ सम्मको भू-वहाल कर बापतको म.ले.प. बेरुजु
५६	१९१२	BBB Champions Oil Company	१३००२, Mission Valley DR, Houston, TX७७०६९, USA			११८०६०४४.६	६३९४६७१.२८	१८२००७१५.८८	BBB Champions Oil Company	आ.ब. २०६९/७० देखि २०७१/७२ सम्मको भू-वहाल कर बापतको म.ले.प. बेरुजु
५७	१९१३	प्रोपाइटर सुनिल कार्की	पालुङ गा.वि.स.४ मकवानपुर	बिदुर	चन्द्र ब.	३१९४११९.५३	१६८१९४४.५९	४८७६०६४.१२	लोकप्रिय निर्माण सेवा	मध्य पहाडी लोकमार्ग तुल्सीपुर (दाङ सडक खणडको ठेक्का संझौता अनुसार काम नसकि बिचैमा काम छोडी फर्कि नआएको भनि लेखापरिक्षणबाट म.ले..प. द्वारा औंल्याईएको बेरुजु
५८	१९१४	प्रोपाइटर प्रदिपमान प्रधान	का.म.न.पा. वडा नं. २० मरुटोल	अक्षतमान	देवमान	२३७७३८७.२२	०	२३७७३८७.२२	हिटको प्रा.लि.	आ.ब. २०५४/५५ मा परकुशन ड्रिलिङ रिङ मेसिन २ थान सप्लाई गर्ने ठेक्का संझौता अनुसार ६०% रकम सिपमेन्ट भएपछि फिल्ड परिक्षणा गरी सामानको गुणास्तर उपयुक्त नभएकोले लेखापरिक्षणबाट म.ले..प. द्वारा औंल्याईएको बेरुजु
५९	१९१५	प्रबन्ध निर्देशकश्री लक्ष्मी बस्नेत कार्की प्रबन्ध निर्देशक खेम बहादुर केसी	१. मुलपानी गा.वि.स वडानं ८ काठमाण्डौ २. पोखरा उपमहानगरपालीका वडा नं १० अमरसिंह चोक	१.लोकध्वज बस्नेत २.हर्क बहादुर केसी	१. मकरध्वज बस्नेत २. माधब के.सी.	७६८३८९०.९२	०	७६८३८९०.९२	खोम/यरुष जे.भी. १. श्री यरुष कन्स्ट्रक्सन एण्ड सप्लायर्स प्रा.लि.	गोटिखेल स्वास्थ्य चौकि भवन निर्माणा का लागि भएको सम्झौता बमोजिम निर्माणा कार्य सम्पन्न गर्न नसकेकोले नियमानुसार ठेक्का तोडि अन्य प्रक्रियाबाट सम्पन्न गर्दा क्षतिपुर्ति बापत नेपाल सरकारलाई बुझउनुपर्ने भनि लेखापरिक्षणबाट औंल्याईएको बेरुजु

सि.नं.	लगत नं.	नाम थर	ठेगाना साविकको	बुबाको नाम	हजुरबुबाको नाम	सरकारी बाँकी	ब्याज	जम्मा	संस्था/फर्मको नाम	सरकारी बाँकी हुनको कारण
६०	१९१६	१.प्रो सुनिल कार्की २.प्रो सुशिल कार्की	पालुङ गा.वि.स. ४ मकवानपुर	१. विदुर कार्की २. किशोर कार्की	१. चन्द्र ब. कार्की २. चन्द्र ब. कार्की	१२८१११०३.४	०	१२८१११०३.३६	लोकप्रिय निर्माण सेवा	पुष्पलाल (मध्य पहाडी) लोकमार्ग आयोजना पूर्वी खण्डको ठेक्का नं. MHWH/WS/Bridge-०९/०६७-६८ को सम्झौता बमोजिम निर्माणा कार्य सम्पन्न नगरेकोले उक्त ठेक्का अन्त्य गरी क्षतिपुर्ति बापत नेपाल सरकारलाई बुझउनुपर्ने भनि लेखापरिक्षणबाट औंल्याईएको आ.व. २०७१/७२ को हर्जना बापतको बेरुजु
६१	१९१८	निर्माण व्यबसायी १ राधाकृष्ण कार्की, २ माधव प्रसाद भण्डारी ३ विष्णु बहादुर डी.सी.	१ वडा नं.५ खहरे खोला ,चाल्नाखेल टौदह,काठमाडौं २ साविक मेलुङ गाविस वडा नं.४,दोलखा ३ प्यूठान न.पा.वडा नं. ६ माझकोट	१ गणेश बहादुर कार्की २ गोकुलनाथ भण्डारी ३ जित बहादुर दशौंदी	१ लाल वहादुर कार्की २ वेदनाथभण्डारी ३ चम्फा सिंह दशौंदी	८०३०९६३	२८७१४३१.९९	१०९०२३९४.९९	वि.टि.धर्मेन्द्र टौदह जे.भी.	सडक डिभिजन सुर्खेतको ठेक्का नं १-२०६९/७० को सम्झौता बमोजिम निर्माणा कार्य सम्पन्न गर्न नसकेकोले नियमानुसार ठेक्का तोडि क्षतिपुर्ति बापत नेपाल सरकारलाई बुझउनुपर्ने रकम र पेश्कि बाँकी बापतको रकम असुल गर्ने भनि लेखापरिक्षणबाट औंल्याईएको बेरुजु
६२	१९१९	निर्माण व्यबसायी १ राधाकृष्ण कार्की, २ माधव प्रसाद भण्डारी ३ विष्णु बहादुर डी.सी.	१ वडा नं.५ खहरे खोला ,चाल्नाखेल टौदह,काठमाडौं २ साविक मेलुङ गाविस वडा नं.४,दोलखा ३ प्यूठान न.पा.वडा नं. ६ माझकोट	१ गणेश बहादुर कार्की २ गोकुलनाथ भण्डारी ३ जित बहादुर दशौंदी	१ लाल वहादुर कार्की २ वेदनाथभण्डारी ३ चम्फा सिंह दशौंदी	८३२६५११	३१७१६८७.५९	११४९८१९८.५९	वि.टि.धर्मेन्द्र टौदह जे.भी.	सडक डिभिजन सुर्खेतको ठेक्का नं २-२०६९/७० को सम्झौता बमोजिम निर्माणा कार्य सम्पन्न गर्न नसकेकोले नियमानुसार ठेक्का तोडि क्षतिपुर्ति बापत नेपाल सरकारलाई बुझउनुपर्ने रकम र पेश्कि बाँकी बापतको रकम असुल गर्ने भनि लेखापरिक्षणबाट औंल्याईएको बेरुजु

सरकारी बाँकी रकम तिर्न आउने सम्बन्धी सूचना

यस कार्यालयमा सरकारी रकम तिर्न बाँकी हुनेहरूको लगत कायम गरी निजहरूको नाम www.kumarichowk..gov.np मा राखी रकम बुझाउन पटक पटक सार्वजनिक सूचना प्रकाशित गरिनुका साथै सरकारी बाँकी हुनेहरुको घर ठेगानामा पत्राचार गरि सकिएको छ । यी सूचना र प्रयासका बाबजुद पनि सरकारी बाँकी हुनेहरूबाट यस कार्यालयमा रकम बुझाउने काम नभएको हुँदा बाध्य भएर निजहरुको तिनपुस्ते विवरणसहित २०७७/११/०५ र २०७८/०६/१३ मा गोरखापत्र दैनिक पत्रिकामा सूचना प्रकाशित भएकोले यस कार्यालयमा सम्पर्क राखी आफुले बुझाउनु पर्ने सरकारी बाँकी रकम साँवा र सोमा नियमानुसार लाग्ने व्याज समेत बुझाई फरफारक गरी आफ्नो नामको लगत कट्टा गर्न सबैलाई अनुरोध गरिन्छ । अन्यथा निजहरुको बैंक खाता र चल अचल सम्पत्ति रोक्का राखी लिलाम गरि प्रचलित कानुन बमोजिम असुल उपर गरिनेछ । यसो गर्दा सरकारी बाँकी हुनेहरुको आर्थिक तथा सामाजिक नोक्सानी वा क्षति भएमा यो कार्यालय जिम्मेवार नहुने व्यहोरा सबैलाई जानकारी गराइन्छ ।

कार्यालय प्रमुख

कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसील कार्यालय

आर्थिक सुशासन

नेपाल सरकार
अर्थ मन्त्रालय
महालेखा नियन्त्रक कार्यालय
कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसील कार्यालय
बबरमहल, काठमाडौं
आ.व. २०७८/०७९

वर्तमान कुमारी
वि.सं. २०७४ साल आश्विन १२ गतेदेखि

२०७८ / ०५ / ३० गते कुमारी घर बसन्तपुरमा कुमारी पूजा पश्चात लिएको तस्विर ।

आर्थिक सुशासन

नेपाल सरकार
अर्थ मन्त्रालय
महालेखा नियन्त्रक कार्यालय
कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसील कार्यालय
बबरमहल, काठमाडौं
फोन/फ्याक्स : ०१-४२४०७४९
Web: www.kumarichowk.gov.np
Email: info@kumarichowk.gov.np
आ.व. २०७८/०७९